

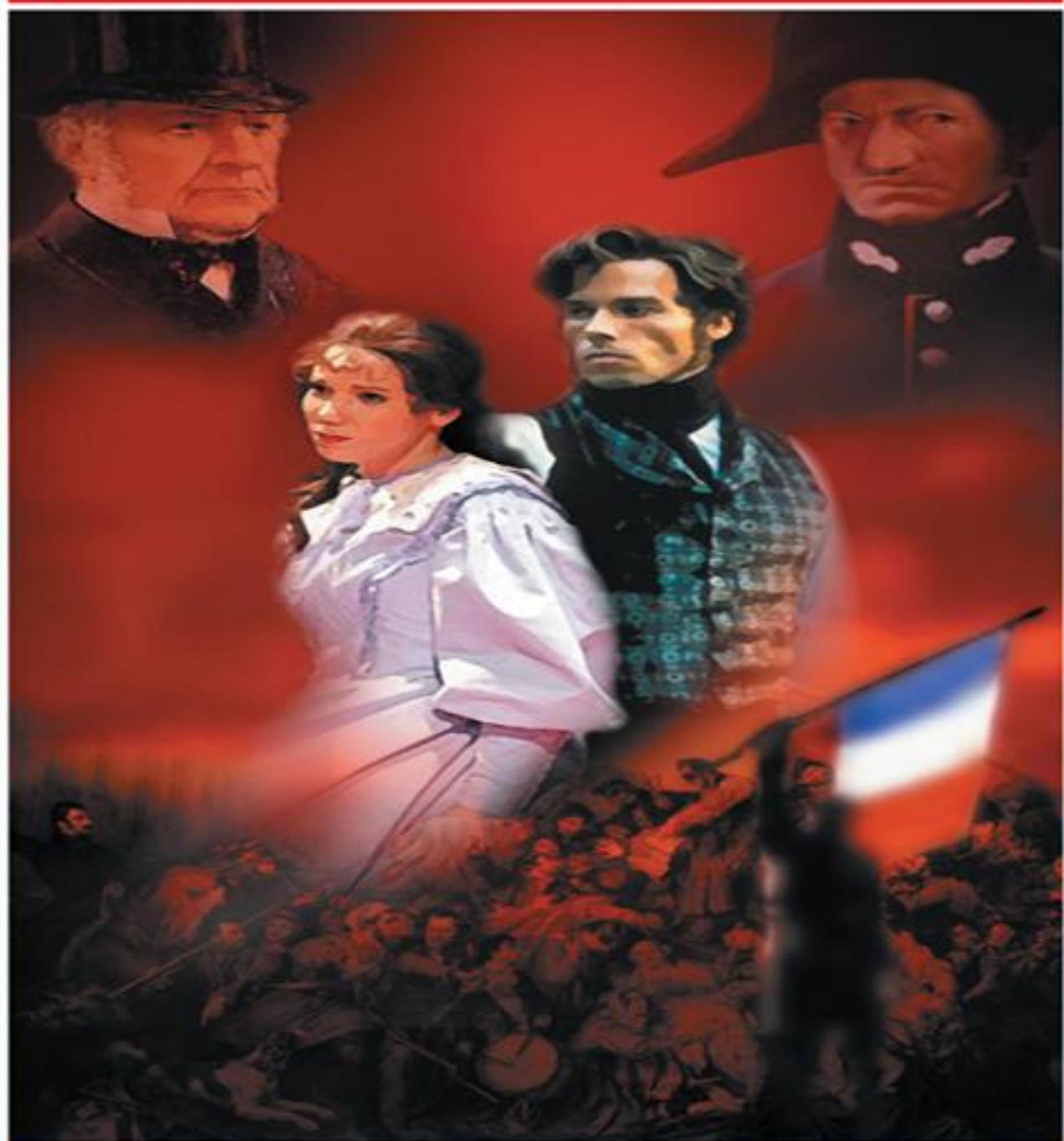
BORDO SİYAH

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN

SEFİLLER

VICTOR HUGO

ÇEVİREN: SEMİH ATAYMAN

SEFİLLER
VICTOR HUGO

ÇEVİREN: SEMİH ATAYMAN

DÜNYA KLASİKLERİ

ROMAN

DÜNYA KLASİKLERİ

SEFİLLER

VICTOR HUGO (1802-1885): ROMANTİK GERÇEKÇİLİĞİN KURUCUSU OLAN ÜNLÜ FRANSIZ YAZAR SADECE ROMANLARIYLA DEĞİL, ŞİİRLERİ VE TİYATRO OYUNLARIYLA DA TANINMIŞTIR. 1848 DEVRİMİNDEN SONRA CUMHURİYETÇİ GÖRÜŞLERİ SAVUNAN HUGO, SÜRGÜNDE YAŞADIĞI YILLARDA DA VERİMLİ BİR YAZINSAL ETKİNLİK İÇİNDE OLMUŞTUR. HUGO, ESERLERİNDE TOPLUMSAL SORUNLARI, HALKIN HAYATINDAN ÇARPICI KESİTLERİ BÜYÜK BİR BAŞARIYLA YANSITMIŞTIR. DÜNYA EDEBİYAT TARİHİNİN EN ÖNEMLİ ROMANLARINDAN OLAN VE YAZARIN BAŞYAPITI SAYILAN SEFİLLER'İN YANI SIRA DENİZ İŞÇİLERİ, NOTRE DAME'İN KAMBURU, 1793 DEVRİMİ, NİŞANLIYA MEKTUPLAR DİĞER ÖNEMLİ ESERLERİ ARASINDADIR. AYRICA ŞİİRLERİ SUÇLAR VE SEYİRLER, BÜYÜK İLĞİYLE KARŞILANMIŞTIR.

EDİTÖR

NURAY VURGUN: 1967 ORDU DOĞUMLU. İLK VE ORTA ÖĞRENİMİNİ ORDU'DA TAMAMLADI. 1990 YILINDA FIRAT ÜNİVERSİTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ'NDEN MEZUN OLDU. 1990-2002 YILLARI ARASINDA İSTANBUL'DA ÇEŞİTLİ YAYIN VE REKLAM KURULUŞLARINDA GRAFİKERLİK, REDAKTÖRLÜK VE YÖNETİCİLİK GÖREVLERİNDE BULUNDU. 2006-2008 YILLARI ARASINDA BORDO SİYAH KLASİK YAYINLAR'DA SAYFA TASARIMCISI, DÜZELTMEN VE EDİTÖR OLARAK ÇALIŞTI. HALEN SERBEST METİN YAZARLIĞI YAPMAKTADIR.

ÇEVİREN

SEMİH ATAYMAN: 1943'TE İSTANBUL'DA DOĞDU. SAINT BENOIT LİSESİ'Nİ BİTİRDİKTEN SONRA MARMARA ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ'NDEN MEZUN OLDU. FRANSIZCA ORJİNALİNDEN ÇEVİRDİĞİ ESERLERİN BAZILARI ŞUNLARDIR: GUY DE MAUPASSANT, *MUTLULUK*; ANDRÉ GIDE, *ISABELLE* VE *KADINLAR OKULU*; VICTOR HUGO, *SEFİLLER*; CHODERLOS DE LACLOS, *TEHLİKELİ İLİŞKİLER*; HONORE DE BALZAC, *EUGENE GRANDET*.

REDAKSİYON

SÜLEYMAN ASAF: 1950'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. SAINT BENOIT LİSESİ'Nİ BİTİRDİKTEN SONRA FRANSA'DA ÖĞRENİM GÖRDÜ. ODA YAYINLARI İÇİN FRANSIZCA ÇEVİRİ YAPTI. GELİŞİM HACHETTE ANSİKLOPEDİSİ YAYIN KURULU ÜYELİĞİ GÖREVİNDE BULUNDU. *RADİKAL* VE *CUMHURİYET* GAZETELERİ VE AYRINTI, CAN, İNKILAP VE BORDO SİYAH YAYINEVLERİ İÇİN REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TÜRKÇE REDAKSİYON

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK'TA UZUN YILLAR ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

BS YAYIN BASIM DAĞITIM REK. ORG. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

FATİH CADDESİ ALAYBEY SOKAK NO: 28/B ZEMİN KAT

MERTER – GÜNGÖREN – İSTANBUL / TÜRKİYE

TEL: (0212) 505 99 70 (pbx) FAKS: (0212) 505 99 75

MERTER V. D. 187 061 1123 e-mail: bs.yayin@gmail.com

TÜM HAKLARI BS YAYIN BASIM DAĞITIM REKLAM

ORGANİZASYON SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ'NE AİTTİR.

İZİNSİZ KOPYALANAMAZ, ÇOĞALTILAMAZ, KULLANILAMAZ.

VICTOR HUGO

(D. 26 Şubat 1802, Besançon - Ö. 22 Mayıs 1885, Paris, Fransa) Romantik gerçekçiliğin en önemli yazarlarından biri sayılan romancı, oyun yazarı ve şair.

Babası, Napoléon'un ordusunda generaldi. Babasının imparatorluk ordusuyla birlikte ülkeden ülkeye dolaşması ve annesiyle babası arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden çocukluğu düzensizlikler içinde geçti. 1821'de annesi öldü. Bir yıl sonra aşk mektupları yazdığı çocukluk arkadaşı Adèle Foucher ile evlendi. Aynı yıl, ilk şiir kitabı olan *Odes et poésies diverses*'i (Odlar ve Çeşitli Şiirler) yayımlandı. Ardından ilk romanı *Han d'Islande* (İzlanda Hanı) çıktı. 1827'de manzum oyunu *Cromwell* büyük bir ilgiyle karşılandı ve tanınmasını sağladı. Aşkla arınan bir fahişeyi ele alan *Marion de Lorne* (1829) adlı oyunu sansür tarafından yasaklanınca liberal eğilimleri güçlendi. Bu yasaklamaya hemen *Hernani* (1830) adlı oyunu yazarak karşılık verdi. *Notre Dame de Paris* (Notre Dame'ın Kamburu; 1831) ile ününü daha da artırdı. 1851'de III. Napoléon iktidara gelince Hugo için 4 Eylül 1870'e kadar sürecektir olan bir sürgün hayatı başladı. Eserlerinin büyük bölümünü sürgün döneminde yazdı. *Les Châtiments* (Azaplar; 1853) adlı kitabı, Fransız dilinde yazılmış en güçlü yergili şiirleri içermektedir. 1862'de yayımlanan ve başyapıtı kabul edilen *Les Misérables* (Sefiller) ile büyük bir başarı kazandı ve roman çeşitli dillere çevrildi. Hugo'nun Fransa dışında da tanınmasını sağlayan *Sefiller*, Paris halkının destanı olarak kabul edilmektedir. Hugo sürgünden döndükten kısa bir süre sonra 1871'de Paris

Komünü kuruldu. Komünün bastırılmasına karşı çıkan Hugo kısa bir süre sonra yeniden sürgüne gitti. 1874'te *Quatrevingt-treize* (1793 Devrimi) yayımlandı. 1885'te ölen Hugo'nun cenazesi ulusal törenle kaldırıldı ve Panthéon'a gömüldü.

Diğer Önemli Eserleri

Şiir: *Nouvelles Odes (Yeni Odlar; 1824)*, *Odes et ballades (Odlar ve Baladlar, 1826; genişletilmiş baskı, 1828)*, *Les Orientales (Doğulular; 1829)*, *Les Chansons des rues et des bois (Sokak ve Orman Şarkıları; 1865)*, *L'Art d'être grand-père (Büyük Baba Olma Sanatı; 1877)*, *Les Quatre Vents de L'esprit (Usun Dört Rüzgârı; 1881)*, *Toute la lyre (Ö.S. 1888, 2 dizi; 1893, 1 dizi; Bütün Lir)*, *Les Années funestes, 1852-1870 (Ö.S. Uğursuz Yıllar: 1852-1870; 1898)*. Roman: *Bug-Jargal (1826)*, *Les Travailleurs de la mer (Deniz İşçileri; 1866)*, *L'Homme qui rit (Gülen Adam; 1869)*. Manzum oyun: *Le Roi s'amuse (Kral Eğleniyor; 1832)*, *Ruy Blas (1838)*, *Les Burgraves (Derebeyler; 1843)*. Düzyazı oyun: *Amy Robsart (1828)*, *Lucrèce Borgia (1833)*, *Marie Tudor (1833)* Angelo, tyran de Padoue (Padova Tiranı Angelo; 1835), *Théâtre en liberte (Ö.S. Özgürlükte Tiyatro; 1886)*. Eleştiri yazısı: *Littérature et philosophie mêlées (Karışık Edebiyat ve Felsefe; 1834)*, *William Shakespeare (1864)*. Siyasal yazı: *Napoléon le petit (Küçük Napoléon; 1852)*, *Histoire d'un crime (Bir Suç Öyküsü; 1877)*, *Actes et paroles (4 Dizi; Eylemler ve Sözler)*, *Avant L'exil (1841-51, 1. dizi; Sürgünden Önce)*, *Pendant L'exil (1852-70, 2. dizi; Sürgün Boyunca)*, *Depuis L'exile (1870-85, 3. ve 4. dizi; Sürgünden Bu Yana)*. Gezi: *Le Rhin (Ren; 1842)*, *Alpes et Pyrenées (Ö.S. Alpler ve Pireneler; 1890)*, *La France et la Belgique (Ö.S.*

Fransa ve Belçika; 1894), Choses vues (Ö.S. 1887-99, 2 cilt; Görülen Şeyler).

ÖNSÖZ

Ansiklopedik bilgilerden çıkardığımız kadarıyla Victor Hugo edebiyat uğraşının büyük bir kısmını romandan çok şiirlere ve sahne oyunlarına ayırmıştır. Üç kalın şiir kitabı yayımladıktan sonra yeniden düzyazıya dönerek yarım bıraktığı *Sefiller*'i tamamlamıştır.

Sefiller yayımlandıktan kısa bir süre sonra Hugo'yu sadece Fransa içinde değil, yapılan çevirileriyle ülke dışında da hızla büyük bir üne kavuşturmuştur. Romanın konusu Paris'in yeraltı dünyasında geçmekte ve bir dedektif öyküsüne dayanmaktadır; roman aynı zamanda Paris halkının direnişini anlatan bir destandır.

İran asıllı bir doktor arkadaşım, başrolünü ünlü Fransız aktörü Jean Gabin'in oynadığı *Sefiller* filmi seyretmiş, ama adını bir türlü hatırlayamadığı ya da kendi kafasında bir tür kültürel çeviri yaptığı için, "ben çok acıklı bir film seyrettim" diye tutturmuştu. Sorunca da "Yazıklar" deyip duruyordu. "Yazıklar, Yazıklar." Sonunda *Sefiller*'i kastettiğini anladık. Bu kavram, romanın özgün adına pek de uzak olmayan klasik Türkçe çeviri adıyla birleşince, bizi aslında biraz farklı bir boyuta taşıyor. "Les Misérables", muhtemel ki kendi kültürel coğrafyasında özgün çağrışımlar da yapıyor. "Sefil" (sefaletten), bizim dilimizde "yoksul" anlamına geldiği gibi, "her şeyi yapabilecek, kendisinden her türlü kötülük beklenebilecek" kimse anlamını da içeriyor. "Sefil bir hayat" yokluk içindeki bir hayatsa, "yazıklar" da, tam da bu hayata yönelik duyguyu içermekle kalmıyor, bir "merhamet" duruşu, bir üzüntü duyma halini de ifade ediyor. Ancak kavramın

neresinden tutup çekersek çekelim, kitabın adı, “sosyal” bir olay ile karşı karşıya bulunduğumuzu düşündürmeye yetiyor. Öyleyse, *Sefiller*’e girerken, haklı bir soru da bu ad çağrışımla birlikte karşımıza çıkıyor: Bu roman toplumsal sorunları işleyen “gerçekçi” bir roman mıdır?

Hayatı devrim sonrası Fransa’sının politik çalkantılarıyla savrulup durmuş olan Hugo, onca şiiriyle ve oyunuyla hemen hemen unutulmuş, *Notre Dame’ın Kamburu* ve özellikle de *Sefiller* romanı ile günümüze kadar ulaşabilmişse, bu ikinci roman kendine yönelik ilgiyi tarihsel-toplumsal gerçekliğin bir belgesi olmakla mı hak ediyor? Yoksa onda, “verili gerçekliği”, bir dönem belgesi olmayı aşan boyutları bulmak mümkün mü? Yaşadığı dönemin kurumsal ve toplumsal alanlarına, alt sınıflardan piskopos evlerine, cezaevlerinden manastırlara, didiklemediği hiçbir ilişki ve yapı bırakmayan yazar, bu “gerçek belgeleriyle kurulu dönem mozaiği” üzerine hayata dair hangi “dersi” kuruyor; ya da hayata direnmenin hangi onurlu yolunu öneriyor?

Sefiller’de olayların fonunda güncel tarih yatar, aktüel sorunlar, hukuk sisteminin sorunları, politik hesaplaşmalar, barikat savaşları vb yer alır. Komiser Javert’in, dönemin gerçek bir kişiliğinden örnek alındığına dair savlar bulunmaktadır.

Yazar bizi Cosette üzerinden dogmatikliğin bu ürpertici dünyasına sokup inanç sorununa cevaplar aratır; ama aynı şeyi adalet kurumu için yapmaz. Haksızlığa, adaletin işleyişine, küçük, ama çarpıcı değinmelerle işaret ederken, (*Bir İdam Mahkûmunun Son Günü*’nde idam cezasını doğrudan karşısına alır yazar) Jean Valjean, adaletin,

haksızlığın köklerine ne iç sesli monologlarla iner ne de doğrudan adaletin haksız uygulamalarını hedef alan “çıkışlar” yapar. Çünkü, yazarın amacı, aynen sosyal sefaletin kaynağı gibi, adaletin temel ilkelerinin soyutluğuna yönelik bir eleştiri, bir “gerçekçilik” yapmak değildir.

Yaklaşık elli yıl önce, Alman düşünürü Immanuel Kant’ın^[1] savunduğu adalet anlayışı çıkar sanki burada karşımıza: Adaletin normları ve haklılığı sorgulanmaz, yasaların icra edilmesidir aslolan. İcra, meşruiyetini de beraberinde taşır. Dolayısıyla “salt hukuk” anlayışı gibi bir durum vardır karşımızda. Ama işte icra’nın kayıtsızlığı, kanıtlar karşısındaki önyargıları, işleyişin bütün aksaklıkları, belki budur eleştirilmesi gereken (Devrim sırasındaki ayaküstü mahkemelerin bir tür uzantısını, insan hayatını ilgilendiren kararlardaki sorumsuzluğu vb *Sefiller*’deki duruşmada da buluyoruz!)

Jean Valjean neyin kurbanıdır?: Korkunç bir sefaletin; peki bu sefalet zamanüstü bir olgu mudur, yoksa aşılabilecek, geçici bir durum mudur Hugo’nun bakışında? Okurun bu tür sorularla romana yaklaşması verimli bir okuma sağlayacaktır diye düşünüyoruz. Hugo, hukukun normlarının meşruiyetini ve geçerlilik koşullarını sorgulamak yerine, yer yer imalar yapsa da haksızlığı ya da katı adalet anlayışını Komiser Javert’in patojen (hastalıklı) kişiliğinde cisimleştirerek, bir yandan eleştirisini başka kanala yöneltir, öte yandan modern psikolojik romandan pasajlar çalar: Gerçekten de Javert, geçerliliği ve meşruiyeti tartışılmayacak yasaların “işletilişindeki” kristalleşmiş hali, bir tür robottur. Ödünsüzlüğü, kendinden emin oluşu, dünyayı suçlu ve suçsuzlar katılığında ikiye ayırışı, kuru mantığı,

aydınlanmanın akıl mistisizmine de bir cevaptır belki; “düşünüyorum öyleyse varım”ın yerine, “hissediyorum, öyleyse varım”ın geçirilmesine bir çağrıdır. Onu hep bir izleyici olarak algılarız; Jean Valjean’ın geçmişinin peşindeki bir takipçi; ne ona ne içine bakabiliriz kolayca; bakabilmiş olsak, belki sevgisiz büyümüş ve ödipal yolun hemen başında tıkanıp kalmış, cinsel objeyi değiştirememiş büyük bir çocuk buluruz bu yalnızlığın gerisinde.

Victor Hugo’nun bu romanı, Homeros’un^[2] destanı ile karşılaştırılır. Destan; savaşların, zorlukların, kaderin acımasız kementlerinin engellerinden geçerek, ama hep genel geçerli “erdemlerin” sınırını ihlal etmeden kendini gerçekleştirenlere ithaf edilmiş bir türdür, ya da armağan. Victor Hugo, sokak serserisi Gavroche’dan, barikatlarda direnen avukat Marius Pontmercy’ye kadar “halka” bir destan armağan edebiliyor; ve bu destanın mimarı, Mesihimsi^[3] konturları pek de gizlenemeyen, o büyük, yüce ahlakın, en büyük özverilerin sahibi Jean Valjean.

Veysel Atayman

Kasım 2005, İstanbul

SEFİLLER

DÜŞÜŞ

Bir Yürüyüş Günü Akşamı

1815 Ekim ayının ilk günlerinden birinde, gün batımından yaklaşık bir saat kadar önce, yaya olarak yolculuk yapan bir adam Digne şehrine giriyordu. O sırada, evlerinin pencerelerinde ya da kapılarının eşiğinde oturan tek tük bazı sakinler bir tür kaygıyla bu yolcuya bakmaktaydılar. Orta boylu, geniş ve sağlam yapılı, sağlıklı, dinç bir adamdı. Kırk altı kırk sekiz yaşlarında olabilirdi. Gözlerinin üstüne doğru indirilmiş, siperlikli meşin bir kasket, güneşten ve rüzgârdan yanmış terler akan yüzünü kısmen örtüyordu. Sarı kaba bezden yapılmış, yakası küçük gümüş bir kancayla tutturulmuş gömleğinin aralığından kıllı göğsü görünüyordu. İp gibi bükülmüş boyunbağı, mavi çuhadan, yıpranmış, havı dökülmüş, bir dizi ağarmış, öbür dizi delik pantolonu, dirseklerinden biri yeşil bir kumaş parçasıyla sicim kullanılarak yamanmış lime lime kruvaze köylü ceketi, sırtında içi tıklım tıklım dolu, sıkıca kapatılmış yepyeni asker çantası, elinde budaklı kocaman bir sopa, çorapsız ayaklarında ise altı demir çivili pabuçlar vardı. Başı tıraşlı, sakalı uzundu.

Bütün gün yürümüş olmalıydı, çünkü çok yorgun görünüyordu. Kasabanın aşağı tarafında kalan eski kentteki bazı kadınlar, onun Gassendi Bulvarı'ndaki ağaçların altında durduğunu ve gezinti yerinin ucundaki çeşmeden su içtiğini görmüşlerdi. Çok susamış olmalıydı, çünkü ardı sıra giden çocuklar iki yüz adım ötede onun tekrar durup, pazar meydanındaki çeşmeden bir defa daha su içtiğini gördüler.

Poichevert Sokağı'nın köşesine gelince sola dönüp, belediye binasına doğru yürüdü. İçeri girdi, bir çeyrek saat sonra dışarı çıktı.

O zamanlar Digne'de, tabelasında La Croix-de-Colbas yazılı güzel bir han vardı. Adam bu hana yöneldi. Kapısı düzayak sokağa açılan mutfağa girdi. Kapının açılıp içeriye yeni bir müşterinin girdiğini duyan hancı, başını kaldırmadan, "Beyimiz ne isterler?" diye sordu.

"Yemek ve yatak," dedi adam.

"Orası kolay." Hancı bunu derken başını yeni gelenden yana çevirmişti. Yolcuyu şöyle baştan aşağı gözden geçirdikten sonra, "Parasını verince," diye ilave etti.

Adam ceketinin cebinden büyük bir deri kese çıkararak cevap verdi:

"Param var."

"Öyleyse emrinizdeyiz," dedi hancı.

Adam kesesini tekrar cebine koydu, çantasını sırtından indirdi, sopasını elinden bırakmadan ateşin yanındaki alçak bir iskemlenin üzerine oturdu.

Yeni gelen arkası dönük ısınırken, sayın hancı Jacquin Labarre cebinden bir kurşunkalem çıkardı, pencerenin yanındaki küçük bir masanın üzerine atılmış eski bir gazetenin köşesinden bir parça kopardı. Kâğıdın beyaz kısmına bir iki satır bir şeyler yazdı ve görünüşe göre hem aşçı yamağı hem de uşak olarak kullandığı bir çocuğa bu kâğıt parçasını zarfa koymadan katlayıp verdi, bu arada

yamağın kulağına bir şeyler söyledi. Ve çocuk belediye binasına doğru koşarak gitti.

Yolcu, bu olup bitenleri fark etmemiştir.

“Hemen yiyor muyuz?” diye sordu.

“Birazdan,” dedi hancı.

Çocuk döndü. Kâğıdı geri getirmişti. Hancı, cevap bekleyen birinin telaşıyla kâğıdı açtı. Dikkatle okudu. Başını salladı ve bir an durdu. Sonra pek de huzurlu olmayan düşüncelere dalmış gibi görünen yolcuya doğru bir adım attı.

Onu şöyle baştan aşağı gözden geçirdikten sonra, “Mösyö, sizi kabul edemeyeceğim,” dedi.

Adam oturduğu yerden yarı doğruldu.

“Nasıl? Yoksa paranızı ödemeyeceğimden mi korkuyorsunuz? Peşin ödeyeyim, ister misiniz? Param var.”

“Sorun o değil.”

“Ya ne öyleyse?”

Bunun üzerine hancı adamın kulağına eğildi ve onu ürperten bir ses tonuyla: “Gidin buradan!” dedi.

Bu sırada yolcu öne eğilmiş, sopasının demirli ucuyla ateşin içindeki korları eşeliyordu. Hızla döndü, cevap vermek için tam ağzını açıyordu ki, hancı ona gözlerini dikip alçak bir sesle ekledi: “Hadi bakalım, bu kadar laf yeter. Size adınızın ne olduğunu söyleyeyim mi? Jean Valjean. Kim olduğunuzu söylememi de ister misiniz? Zaten buraya girdiğinizi görünce

bir şeylerden kuşkulanmıştım, belediyeye haber yolladım. İşte bana verdikleri cevap; okuma biliyor musunuz?”

Bir yandan konuşuyor, bir yandan da handan belediyeye, belediyeden de hana gidip gelen kâğıdı açılmış olarak yabancıya uzatıyordu. Adam kâğıda bir göz attı. Kısa bir sessizlikten sonra hancı yine konuştu:

“Herkes terbiyeli davranmak huyumdur. Haydi, gidin buradan.”

Adam başını eğdi, yere bıraktığı çantasını aldı ve çıkıp gitti.

Hakarete uğramış, üzgün bir halde yalpalıyor, evlere sürtünerek yürüyordu. Bir kere bile arkasına dönüp bakmadı. Eğer baksaydı, La Croix-de-Colbas'ın hancısının kapının eşiğinde, hanındaki bütün yolcularla birlikte sokaktan gelip geçenleri etrafına toplamış, hararetili hararetili konuştuğunu ve parmağıyla kendisini işaret ettiğini görür ve topluluğun bakışlarındaki kuşku ve korkudan, gelişinin çok geçmeden bütün herkesi meşgul eden bir olay olacağını tahmin ederdi.

Ama o, hiçbirini görmedi. Ezilmiş, yıkılmış insanlar geriye dönüp bakmazlar. Kötü talihin peşlerini bırakmadığını bilirler.

Böylece bir süre yol aldı. Kederli zamanlarda hep olduğu gibi, durmadan yürüyor, bilmediği yollarda gelişigüzel gidiyor, yorgun olduğu aklına bile gelmiyordu. Bulunduğu sokağın ucunda bir ışığın yandığını gördü. Alacakaranlığın beyaz göğünde, demir bir direğin ucuna asılmış bir çam dalının silueti seçiliyordu.

Burası bir meyhaneydi; Chaffaut Sokağı'ndaki meyhane.

Yolcu bir an durup meyhanenin camından basık salona baktı. İçerisi bir masanın üzerinde duran küçük bir lamba ile ocakta yanan büyük ateşin ışığıyla aydınlanıyordu. Birkaç adam içki içiyor, meyhaneci ateşte ısınıyordu. Alevler, üzerinde çengele asılı demir bir tencereyi takırdatıyordu.

Aynı zamanda bir tür han olan bu meyhaneye iki kapıdan giriliyordu. Kapılardan biri sokağa, öbürü ise içi gübre dolu küçük bir avluya açılmaktaydı. Yolcu, sokaktaki kapıdan girmeye cesaret edemedi. Avluya süzüldü, bir an durakladı, sonra mandalı çekinerek kaldırdı ve kapıyı itti.

Meyhanenin sahibi, “Kim var orada?” diye seslendi.

“Yemek yiyip, yatmak isteyen biri.”

“İyi. Burada yenir de, yatılır da.”

Adam içeri girdi. İçki içenlerin hepsi yeni gelene doğru döndüler. Bir tarafını lamba, öbür tarafını ocağın ateşi aydınlatıyordu. Sırtındaki çantasını yere indirirken bir süre onu gözden geçirdiler.

Meyhaneci, adama, “İşte ateş, yemek tencerede pişiyor. Gelin, ısının arkadaş,” dedi.

Gidip ocağın yanına oturdu. Yorgunluktan kan oturmuş ayaklarını ateşe doğru uzattı. Tencereden güzel bir koku tütüyordu. Aşağı çekilmiş kasketinin altından fark edilebildiği kadarıyla, yüzünde, acı çekmenin verdiği son derece dokunaklı bir görüntünün yanı sıra, belirsiz bir memnuniyet ifadesi de vardı.

Ne var ki, ierdekilerden biri, yarım saat kadar önce Jacquin Labarre adlı hancının çevresini saran topluluğun içinde de bulunuyordu. Oturduğu yerden meyhaneciye belli belirsiz bir işaret aktı. Meyhaneci yanına geldi. Alçak sesle karşılıklı birkaç söz söylediler. Meyhaneci ocağın yanına döndü, elini kabaca adamın omzuna koydu ve “Buradan gideceksin,” dedi.

Yabancı döndü ve yumuşak bir tavırla, “Ya! Siz de mi biliyorsunuz?” dedi.

Meyhaneci alçak sesle, “Evet,” dedi.

Adam sopasını ve çantasını aldı, yolları bilmediğinden yine rastgele dolaşmaya başladı.

Yorgunluktan tükenmiş ve her şeyden umudunu kesmiş bir halde önüne çıkan taş bir sıranın üstüne uzandı.

Tam o sırada kiliseden çıkan yaşlı bir kadın karanlıkta yatan bu adamı gördü, “Dostum, ne yapıyorsunuz orada?” diye sordu.

Adam öfkeyle cevap verdi: “Görüyorsun işte be kadın, yatıyorum.”

Kadın, “Geceyi böyle geiremezsiniz. Kesinlikle şmş ve a olmalısınız. Hayır için size bir yer bulabilirim,” dedi.

“almadık kapı bırakmadım.”

“yleyse?”

“Beni her yerden kovdular.”

Kadıncağız, adamın koluna dokundu ve meydanın öbür yanında, piskoposluk binasına bitişik, basık, küçük bir evi gösterdi.

“Demek bütün kapıları çaldınız, öyle mi?” dedi.

“Öyle.”

“Şu kapıyı da çaldınız mı?”

“Hayır.”

“Hele bir çalın.”

Piskoposla Karşılaşma

Digne piskoposu o akşam şehirdeki gezintisini yaptıktan sonra geç vakte kadar odasında kalmıştı. Görevler üzerine büyük bir eser yazmakla meşguldü. Saat sekizde o hâlâ çalışıyor, dizlerinin üstünde açık, kocaman bir kitapla küçük kâğıt parçalarına özensizce bazı şeyler yazıyordu ki, hizmetçisi Madam Magloire âdeti olduğu üzere yatağın yanındaki dolaptan gümüş takımları almaya geldi. Hemen ardından piskopos, kitabını kapayıp masasından kalktı ve yemek odasına geçti.

Yemek odası, kapısı sokağa, penceresi bahçeye açılan, şömineli, uzun bir odaydı. Harlı bir ateş yanan şöminenin yanındaki masada bir lamba etrafı aydınlatıyordu.

Piskopos içeri girdiği sırada kapıya çok şiddetli bir şekilde vuruldu.

Piskopos, “Buyurun!” diye seslendi.

Kapı hafifçe açıldı ve sonra biri kuvvetle, tereddüt etmeden itiyormuşçasına hızla ardına kadar açıldı.

İçeri bir adam girdi, bir adım attı, kapıyı arkasında açık bırakarak durdu. Çantası omzunda, sopası elindeydi; gözlerinde katı, cüretkâr, yorgun ve öfke dolu bir ifade vardı. Şöminedeki ateş onu aydınlatıyordu. İğrençti. Uğursuz bir görünüşü vardı.

Madam Magloire çılgık atacak güç bile bulamamıştı. Eli ayağı titriyordu. Ağzı açık kalmıştı.

Piskopos sakin bir halde adama bakıyordu.

Besbelli, yeni gelene ne istediğini sormak için ağzını açmaya hazırlanıyordu ki, adam iki eliyle sopasına dayandı ve piskoposun konuşmasını beklemeden, yüksek sesle, “Buraya bakın!” dedi, “Adım Jean Valjean. Bir kürek mahkûmuyum. On dokuz yılımı zindanda geçirdim. Dört gün önce tahliye edildim. Gideceğim yer olan Pontarlier’ye doğru yol alıyorum. Toulon’dan beri dört gündür yürüyorum. Bütün bir gün yaya olarak altmış kilometre kat ettim ve akşam, buraya geldiğimde bir hana indim, belediyeye göstermiş olduğum sarı kimlik kâğıdımdan ötürü -çünkü göstermem gerekiyordu- beni geri çevirdiler. Başka bir hana gittim, orada dedikleri gibi, burada da bana, ‘Defol!’ dediler. Orada, meydanda bir taşın üzerinde yatacaktım ki, iyi bir kadın bana sizin evinizi gösterdi, o kapıyı çal dedi. Ben de çaldım. Yığınla param var. Tam yüz dokuz frank on beş metelik, kürekte on dokuz yıl çalışarak kazandım. Çok yorgun ve çok açım. Kalmama izin verir misiniz?”

Piskopos, “Madam Magloire, sofraya bir takım daha koyun,” dedi.

Adam üç adım daha atıp, masanın üzerindeki lambaya yaklaştı, iyi anlamamış gibi, “Bakın,” dedi, “öyle değil. Duydunuz mu? Ben bir kürek mahkûmuyum.” Cebinden büyük sarı bir kâğıt çıkararak açtı. “İşte kimlik kâğıdım. Gördüğünüz gibi sarı kâğıt. Dinleyin, bakın kimlik kâğıdına ne yazmışlar: Jean Valjean, tahliye edilmiş forsa. On dokuz yıl hapiste kalmıştır. Nedeni: Zor kullanarak hırsızlık. Dört defa firar etme girişiminde bulunduğundan on dört yıla mahkûm olmuştur. Çok tehlikelidir.”

Piskopos, “Madam Magloire, yataklıktaki karyolaya bez çarşafları serersiniz,” dedi.

Madam Magloire, bu emirleri yerine getirmek üzere dışarı çıktı.

Piskopos, adama döndü:

“Mösyö oturun, ısının. Birazdan yemek yiyeceğiz ve yatağınız da siz yemek yerken yapılacak,” dedi.

Adamın o ana kadar karanlık ve sert olan yüz ifadesi yumuşayarak şaşkınlık, şüphe ve sevinçle doldu.

Madam Magloire içeri girdi. Getirdiği sofraya takımını masanın üzerine koydu.

Piskopos, “Madam Magloire, o takımı mümkün olduğu kadar ateşe yakın koyun,” dedi. Ve konuğuna dönerek: “Alpler’de gece rüzgârı sert olur, üşümüş olmalısınız değil mi mösyö?” dedi.

Yumuşak, ağırbaşlı ve son derece dostça konuşan piskoposun ‘mösyö’ kelimesini her söyleyişinde adamın yüzü ışıyordu.

Piskopos yine, “Bu lamba iyi aydınlatmıyor,” dedi.

Madam Magloire, ne demek istediğini anladı ve gidip monsenyörün yatak odasındaki şöminenin üstünde duran iki gümüş şamdanı aldı ve yakılmış olarak masaya koyduktan sonra yemeği getirdi. Piskoposun yüzü birden konuksever yaradılışlı kimselere özgü bir neşe ifadesine büründü. Büyük bir istekle, “Haydi sofraya!” dedi. Takdis duasını okuduktan sonra, âdeti olduğu üzere çorbayı kendi eliyle dağıttı. Adam hırsıyla yemeye başladı.

Piskopos, Mösyö Gédéon Le Prévost ile ya da kilisenin vekiliyle nasıl yemek yerse, Jean Valjean’la da aynı havada aynı tarzda yemek yedi. Şükran duasını okudu ve arkasından adama dönerek, “Uykuya ihtiyacınız olmalı,” dedi. Madam Magloire sofrayı çabucak topladı. Piskopos, masanın üstünde duran iki gümüş şamdandan birini aldı, öbürünü konuğuna verdi ve “Sizi odanıza götürüyüm mösyö,” dedi.

Adam onu takip etti. Evin düzenlenmesi, yatak bölmesinin bulunduğu ibadethaneye gitmek ya da buradan çıkmak için mutlaka piskoposun yatak odasından geçmeyi gerektirecek şekilde yapılmıştı.

Adam bu odadan geçerken, Madam Magloire, piskoposun karyolasının başucundaki dolaba gümüş takımları kapatmakla meşguldü. Onun her akşam yatmaya gitmeden önce aldığı son önlemdi bu.

Piskopos konuğunu yatak odasında bembeyaz, tertemiz bir yatağın başında bıraktı. Şamdanı küçük bir masanın üstüne koydu.

“Haydi bakalım,” dedi, “iyi bir gece geçirmenizi dilerim. Yarın sabah, yola çıkmadan önce ineklerimizin sütünden sıcak sıcak bir bardak içersiniz.”

“Teşekkürler rahip efendi,” diyen adam öylesine yorgundu ki, bembeyaz temiz çarşafların zevkine varmayı bile düşünemedi. Forsaların yaptıkları gibi, mumu burnuyla üfleyerek söndürdü ve hiç soyunmadan kendisini karyolanın üstüne attı; ardından derin bir uykuya daldı.

Küçük evde birkaç dakika sonra herkes uyuyordu.

Jean Valjean

Jean Valjean, Brie’de oturan yoksul, köylü bir ailedendi. Çocukluğunda okuma yazma öğrenmemişti. Ergenlik çağına geldiğinde Faverolles’de ağaç budayıcılığı yapıyordu. Babasını ve annesini çok küçük yaşta kaybetmişti. Jean Valjean’ı ablası yetiştirmiş, kocası sağ olduğu sürece genç kardeşini evinde barındırıp beslemişti. Koca öldüğü sırada Jean Valjean yirmi beşine yeni basmıştı. Ölen babanın yerini aldı ve kendisini yetiştirmiş olan ablasına ve yedi çocuğuna bu defa o bakmaya başladı. Akşamları yorgun argın eve döner, çorbasını içip bir kelime bile konuşmazdı. Budama mevsiminde günde on sekiz metelik kazanır, sonra da orakçı, çiftçi, sığırtmaç, hamal olarak çalışır, yapabildiği her işi yapardı. Sefaletin avucuna alıp yavaş yavaş ezdiği hazin bir topluluktular. Derken zor bir kış oldu. Jean işsiz kaldı. Ailenin ekmeği yoktu. Ekmeksizlik! Ve yedi çocuk!

Bir pazar akşamı, Faverolles'de kilise meydanındaki ekmekçi Maubert İsabeau tam yatmaya hazırlanıyordu ki, dükkânının demir parmaklıklı vitrin camında şiddetli bir darbe sesi duydu. Koşup geldiğinde, demir parmaklıktan içeri cama indirilen bir yumrukla açılmış bir delikten geçmiş bir kol gördü. Kol, bir ekmeği kapmış götürüyordu. İsabeau telaşla dışarı fırladı, hırsız tabana kuvvet kaçıyordu. İsabeau da peşinden koştu ve onu yakaladı... Hırsız ekmeği almıştı, ama kolu hâlâ kanıyordu. Bu, Jean Valjean'dı.

Olay 1795'te oluyordu. Jean Valjean, 'Bir haneye geceleyin zorla tecavüz ve hırsızlık' suçundan devrin mahkemesinin huzuruna çıkarıldı ve beş yıl küreğe mahkûm edildi. Defalarca firar edip her seferinde yakalandığında cezası katlanarak 19 yıla çıktı. 1815 Ekimi'nde serbest bırakıldı. Çıktığı yere, 1796 yılında cam kırıp, bir ekmeğin için girmişti.

Katedralin saati sabahın ikisini çalıyordu ki, Jean Valjean uyandı.

Onu uyandıran yatağın çok rahat olmasıydı. Hemen hemen yirmi yıl vardı ki, bir karyolada yatmamıştı ve soyunmuş olmamasına rağmen bu duygu uykusunu bozacak kadar yeniydi.

Gözlerini açtı, bir süre karanlıkta çevresine bakındı, sonra yeniden uyumak üzere gözlerini yumdu.

İnsanın zihnindeki fikirlerin bulanık olduğu ruhsal anlardan birini yaşıyordu. Beyninde bir çeşit kararsız gelgit vardı. Eski anılarıyla şimdikiler karmakarışık yüzüyor ve bulanık bir biçimde buluşuyor; bu sırada şekillerini kaybediyor, sınırsız

büyüyor, sonra birdenbire çamurlu ve çalkantılı bir suya düşmüş gibi kayboluyorlardı. Aklına birçok düşünce geliyordu, ama bunlardan özellikle biri dönüp dolaşıp yine geliyor ve öbür düşüncelerin hepsini kovuyordu. Bu düşüncenin ne olduğunu hemen söyleyelim: Madam Magloire'un sofraya koyduğu gümüş takımla, büyük kepçeyi gözüne kestirmişti.

Nefesini tutarak sessiz adımlarla bitişik odanın, piskoposun yatak odasının kapısına doğru yöneldi.

Kapı aralıktı. Piskopos kapatmamıştı.

Jean Valjean dinledi. Ses seda yoktu.

Kapıyı parmağının ucuyla, usulca içeri girmek isteyen bir kedinin kaçamak, kaygılı yumuşaklığıyla açtı.

Oda tam bir sessizlik içindeydi. Şurada burada bulanık, belirsiz şekiller fark ediliyordu. Gündüz gözüyle bunlar, bir masanın üstüne dağılmış kâğıtlar, açık bırakılmış kitaplar, bir taburenin üzerine yığılmış ciltler, üstünde giyecekler dolu bir koltuk ve bir dua iskemlesiydi. Ama şimdi, gecenin bu saatinde ise karanlık köşelerden, loş yerlerden başka bir şey değildi. Jean Valjean eşyalara çarpmamaya çalışarak dikkatle ilerledi. Kulağına odanın öbür ucunda uyuyan piskoposun eşit aralıklı, sakin nefes alışları geliyordu.

Birden durdu. Yatağın yanındaydı. Umduğundan da çabuk gelmişti.

Gözünü yaşlı adamdan ayıramıyordu; halinden ve yüz ifadesinden açıkça ortaya çıkan tek şey, garip bir kararsızlıktı. Biri mahvedici, öbürü kurtarıcı iki seçenek arasında kararsız

kaldığı söylenebilirdi. Sanki ya bu kafayı kıracak ya da bu eli öpecekti.

Ay ışığı şöminenin üzerindeki haçı belli belirsiz aydınlatıyordu. Haç sanki ikisine doğru kollarını açmıştı, birini takdis etmek, öbürünü bağışlamak ister gibiydi.

Jean Valjean birden yatak boyunca hızla yürüyüp, doğruca piskoposun başucundaki dolaba gitti, anahtar kilidin üstündeydi; dolabı açtı, ilk gözüne çarpan şey gümüş takımların durduğu sepet oldu; onu aldı, temkinli olmaya, gürültü etmemeye bakmaksızın geniş adımlarla odayı geçti, kapıya vardı, ibadethaneye girdi, pencereyi açtı, sopasını kavradı, pencerenin pervazından atladı.

Gümüşleri çantasına koydu, sepeti yere attı, bahçeyi aştı, bir kaplan gibi duvarın üstünden atladı ve kaçtı.

Piskopos İş Başında

Ertesi gün, güneş doğarken piskopos bahçesinde dolaşıyordu. Madam Magloire allak bullak olmuş bir halde ona doğru koştu.

“Monsenyör, monsenyör!” diye bağırdı, “Yüce efendimiz, acaba gümüşlerin durduğu sepet nerede, biliyorlar mı?”

“Evet,” dedi piskopos.

Madam Magloire, “Tanrı’ya şükürler olsun!” dedi. “Ne olduğunu bilemiyordum da.”

Piskopos, o sırada bir çiçek tarhında bulduğu sepeti Madam Magloire’a uzattı.

“İşte, burada.”

“İyi ama!” dedi kadın, “içi bomboş! Gümüşler nerde?”

Piskopos, “Ya!” diye cevap verdi, “demek sizi ilgilendiren gümüşlerdi. Nerede olduklarını bilmiyorum.”

“Aman Tanrım! Çalındı! Dün akşam gelen adam çaldı.”

Madam Magloire göz açıp kapayıncaya kadar, hızla ve yaşlılığın bütün canlılığıyla ibadethaneye koştu, yataklığa girdi ve sonra yeniden piskoposun yanına döndü. Piskopos eğilmiş üzüntüyle içini çekerek çiçek tarhına fırlatılan sepetin düşerken kırdığı Guillons cinsi bir kaşıkotunu inceliyordu. Madam Magloire’un çığlığı üzerine doğruldu.

“Monsenyör, adam gitmiş! Gümüşler de çalınmış!”

Bu çığlığı atarken gözü bahçenin bir köşesine takıldı. Orada tırmanma izleri görülüyordu. Duvarı destekleyen tahta kopmuştu.

“İşte, bakın! Buradan gitmiş. Cocheilet Sokağı’na atlamış! Ah! Lanet olasıca! Gümüşlerimizi aşırıldı!”

Piskopos bir an sessiz durdu, sonra bakışlarını ciddi bir tavırla kaldırdı ve tatlılıkla Madam Magloire’a, “Peki, bu gümüşler bizim miydi?” dedi.

Madam Magloire ne diyeceğini bilemeden kalakaldı. Yine bir sessizlikten sonra piskopos devam etti:

“Madam Magloire, bu gümüşleri ben uzun zamandır haksız yere elimde tutuyordum. Aslında onlar yoksullarındı. Bu adam kimdi? Besbelli bir yoksul.”

“Yazık! İsa aşkına yazık!” dedi Madam Magloire.

Az sonra piskopos Jean Valjean’ın bir gün önce oturduğu masada kahvaltı ediyordu. Madam Magloire yalnız kaldığında ileri geri gidip gelirken, “Sen şu akla bak!” diyordu, “Tut böyle bir adamı eve al! Yanı başında barındır! Sadece çalmakla kalması ne devlet! Aman Tanrım! Düşünmesi bile insanı ürpertiyor!”

Birden kapı açıldı ve eşikte üç jandarma ve bir adamdan oluşan öfkeli bir topluluk belirdi. Adam Jean Valjean’dı.

Topluluğu yönettiği anlaşılan bir jandarma çavuşu da kapının yanındaydı. İçeri girdi, piskoposa doğru ilerleyerek, ona asker selamı verdi.

“Monsenyör,” dedi.

Bu söz üzerine, son derece kederli ve adeta yıkılmış gibi görünen Jean Valjean, afallamış bir halde başını kaldırdı.

“Monsenyör ha!” diye mırıldandı.

“Sus!” dedi jandarmalardan biri, “o, monsenyör piskopostur.”

Bu sırada Monsenyör Bienvenu, ilerlemiş yaşının elverdiği kadar aceleyle onlara yaklaşmıştı.

Jean Valjean’a bakarak, “Sizsiniz ha?” diye bağırdı. “Sizi gördüğüme çok memnun oldum. İyi ama, size şamdanları da vermiştim, ötekiler gibi onlar da gümüşten, en azından iki yüz frank getirirler. Niçin onları da sofrta takımlarıyla birlikte götürmediniz?”

Jean Valjean afalladı, şaşkınlıkla gözlerini açtı ve hiçbir insan dilinin anlatmaya gücünün yetmeyeceği bir ifadeyle bu saygıdeğer piskoposa baktı.

Jandarma çavuşu, “Monsenyör,” dedi, “bu adamın söyledikleri doğru demek, öyle mi? Ona yolda rastladık. Kaçan biri gibi gidiyordu. Anlamak için durdurduk. Üzerinde bu gümüşler vardı...”

Piskopos gülümseyerek çavuşun sözünü kesti:

“O da size bunları geceyi evinde geçirdiği ihtiyar bir papazın kendisine verdiğini söyledi değil mi? Durumu anlıyorum. Siz de onu buraya getirdiniz. Bir yanlışlık olmuş.”

“Öyleyse,” dedi çavuş, “onu bırakabilir miyiz?”

“Elbette,” diye cevap verdi piskopos.

Jandarmalar Jean Valjean’ı bıraktılar. Şaşkınlıkla geriye doğru birkaç adım attı ve belli belirsiz duyulan bir sesle, kendi kendine, “Beni bıraktıkları doğru mu?” dedi.

Jandarmalardan biri, “Evet, seni bırakıyoruz işte, hâlâ anlamadın mı?” dedi.

“Dostum,” dedi piskopos, “gitmeden önce, şamdanlarınızı da alın.”

Piskopos şömineye giderek iki gümüş şamdanı alıp Jean Valjean’a getirdi. Jean Valjean’ın bütün bedeni titriyordu. Mekanik bir davranışla, dalgın dalgın şamdanları aldı.

“Şimdi,” dedi piskopos, “rahat rahat yolunuza gidin. Sırası gelmişken söyleyeyim, tekrar gelecek olursanız dostum,

bahçeden geçmenize hiç gerek yok. Her zaman sokak kapısından girip çıkabilirsiniz. O kapı gece gündüz sadece bir mandalla kapalı durur.”

Sonra jandarmalara dönerek, “Çekilebilirsiniz beyler,” dedi.

Jandarmalar uzaklaştılar.

Jean Valjean bayılacak gibiydi. Piskopos, ona yaklaştı ve alçak bir sesle, “Unutmayın, hiçbir zaman unutmayın, bu parayı dürüst bir insan olmak için kullanacağınıza dair bana söz vermiş bulunuyorsunuz,” dedi.

Herhangi bir vaatte bulunduğunu hiç hatırlamayan Jean Valjean, ne cevap vereceğini bilemeden kalakaldı. Piskopos bu sözü kelimelerin üzerine basa basa söylemişti. Gururlu bir tavırla devam etti:

“Jean Valjean, kardeşim, siz artık kötülüğe değil, iyiliğe aitsiniz. Sizin ruhunuzu satın alıyor; onu karanlık ve kötü düşüncelerden çekip çıkarıyor, Tanrı’ya veriyorum.”

Küçük Gervais

Jean Valjean şehirden kaçarcasına çıktı. Telaş içinde tarlalarda yürüyor, dönüp dolaşıp hep aynı yerlere geldiğini bile fark etmeden karşısına çıkan yollara, patikalara sapıyordu. Böylece bütün sabah hiçbir şey yemeden açlık da duymadan etrafta dolaştı durdu.

O sırada neşeli bir ses duydu. Başını çevirdi, on yaşlarında, sazı yanında asılı, dağsıçanı kutusu sırtında, Savoie’lı küçük bir çocuğun patikadan kendisine doğru geldiğini gördü.

Pantolonunun deliklerinden dizlerini göstere göstere diyar diyar dolaşan tatlı ve neşeli çocuklardan biriydi bu. Hem şarkı söylüyor hem de ara sıra durup, belki de bütün servetini oluşturan elindeki birkaç bozuk parayla beştaş oynuyordu. Bu paralar arasında bir tane de kırk metelik vardı.

Çocuk çalılığın yanında durdu; Jean Valjean'ı görmemişti; o ana kadar oldukça ustalıklarla hepsini elinin tersiyle yakalayabildiği avucundaki metelikleri havaya fırlattı.

Bu kere kırklık metelik elinden kaçtı ve yuvarlanarak çalılığa, Jean Valjean'a kadar geldi.

Jean Valjean farkında olmadan ayağıyla paranın üzerine bastı.

Ancak çocuk parasını bakışlarıyla takip etmiş ve yuvarlandığı yeri görmüştü.

Hiç şaşırmadı, doğru adamın yanına geldi.

Burası tamamen ıssızdı. Ne ovada ne de patikada göz alabildiğince uzaklara kadar tek kişi bile yoktu. Gökyüzünün çok yükseklerinden geçen bir kuş bulutunun küçük zayıf çığlıklarından başka bir ses işitilmiyordu. Çocuk sırtını güneşe dönmüştü. Güneşin ışığı çocuğun saçlarına altın teller koyuyor, Jean Valjean'ın vahşi suratını da kanlı aydınlıkla hızla kızıla boyuyordu.

Küçük çocuk, bilgisizlik ve masumiyetinin verdiği saf bir güvenle, "Mösyö, param," dedi.

Jean Valjean, "Senin adın ne?" diye sordu.

"Küçük Gervais, efendim."

“Defol!” dedi Jean Valjean.

Çocuk korkudan afallamış bir halde ona baktı, sonra tepeden tırnağa titremeye başladı, birkaç saniye öylece kaldıktan sonra, bütün gücüyle koşa koşa kaçmaya koyuldu, ne başını çevirip bakmaya ne de bağırmaya cesaret ediyordu.

Çocuk biraz uzaklaştıktan sonra soluk soluğa kaldığı için durmak zorunda kaldı ve Jean Valjean, daldığı hayaller arasında, onun hıçkırığa hıçkırığa ağladığını duydu.

Bir süre sonra çocuk gözden kayboldu.

Güneş batmıştı. Jean Valjean’ın çevresini karaltılar bastı. Gün boyunca yemek yememişti; galiba ateşi de vardı. İnleyerek belli bir yöne doğru hızlı hızlı yürümeye başladı; bu, çocuğun gözden kaybolduğu yöndü. Otuz adım kadar sonra durdu, baktı, hiçbir şey göremedi.

Ve sonra bütün gücüyle bağırdı:

“Küçük Gervais! Küçük Gervais!”

Sustu, bekledi. Hiçbir şey duyulmuyordu. Daha önce gittiği yöne doğru koşmaya başladı.

Böylece hayli yol aldı. Etrafına bakınıyor, sesleniyor, haykırıyordu. Ama kimseye rastlamadı. Bakışlarını uzaklarda dolaştırdı ve son bir defa seslendi: “Küçük Gervais!” Ama bu belli belirsiz çıkan çok cılız bir sestti. Bu onun son çabası oldu; görünmez bir güç sanki onu kötü vicdanının ağırlığıyla orada o an eziyormuş gibi, bacak kasları birden çözüldü, bitkin bir halde iri bir taşın üzerine çöktü, yumrukları

saçlarında, yüzü dizlerindeydi; “Ben bir sefilim!” diye haykırdı.

O zaman yüreği çatladı, ağlamaya başladı. On dokuz yıldır ilk defa ağlıyordu. Garip bir olaydı bu, ancak içinde olduğu durumda mümkün olabilecek bir olay. O parayı, o çocuktan çalarken bir daha asla yapamayacağı bir şeyi yapmıştı.

Her ne hal ise, bu son kötü davranışının onun üzerindeki etkisi çok kesin oldu; aklındaki kargaşalığı ortasından biçip geçiverdi, dağıttı; koyu karanlıkları bir yana, aydınlığı öbür yana koydu; ruhuna, tıpkı kimyada reaksiyon oluşturan bazı maddelerin bulanık bir karışımı etkileyerek, bir unsuru dibe çökertirken, öbürünü berraklaştırması gibi bir etki yaptı.

Önce hiçbir şey düşünmeden, kurtulmaya çabalayan biri gibi kendini kaybetmişçesine, çocuğu bulup parasını geri vermeye çalıştı. Sonra bunun imkânsız olduğunu anlayınca, umutsuz bir halde durdu. “Ben bir sefilim!” diye bağırdığı an, kendisini olduğu gibi gördü. Kendinden, sadece bir hayalet gibi hissedecek kadar ayrılp uzaklaşmıştı. İşte o an orada, karşısında, etiyle kemiğiyle, sopası elinde, kısa köylü ceketi sırtında, çalınmış eşya dolu çantası omzunda, kararlı ve kaygılı yüzüyle, iğrenç tasarılar dolu düşüncesiyle, korkunç kürek mahkûmu Jean Valjean duruyordu.

Böylece, deyim yerindeyse yüz yüze kendi kendini seyretti. Aynı zamanda, o halüsinasyonun gerisinde, esrarlı bir derinlikte bir ışık görüyordu. Önce bunu meşale sandı. Bilincine görünen bu ışığa daha dikkatle bakınca, onun insan şeklinde olduğunu fark etti ve bu meşalenin piskopos olduğunu anladı.

Böylece bilincinin önünde duran bu iki insanı, piskoposla Jean Valjean'ı sırayla gözden geçirdi. İkinciye çözmek, birinciden daha kolay olmadı. Bu gibi kendinden geçmelere özgü garip olaylar yüzünden hayalleri uzadığı ölçüde, piskopos büyüyüp gözlerine gittikçe daha görkemli bir şekilde görünürken, Jean Valjean gittikçe küçülmekte ve silinmekteydi. Öyle bir an geldi ki, bir gölgeden ibaret kaldı ve birdenbire kayboldu. Artık görüntüde yalnızca piskopos kalmıştı. Görkemli bir ışımaya bu sefil adamın ruhunu dolduruyordu.

Jean Valjean uzun uzun ağladı. Sımsıcak gözyaşlarıyla hıçkıra hıçkıra ağladı, bir kadından daha fazla zayıflıkla, bir çocuktan daha fazla korkuyla ağladı. Ağladıktan sonra ne yaptı? Nereye gitti? Bu hiçbir zaman bilinmedi. Bilinen bir şey varsa, o da o devirde Grenoble'a sefer yapan ve Digne'ye gelen bir arabanın sürücüsünün o gece, sabahın üçüne doğru piskoposluk binasının olduğu sokaktan geçerken, Monsenyör Bienvenu'nun kapısı önünde, bir adamı karanlıkta, kaldırıma diz çökmüş dua eder bir halde gördüğüydü.

GÜVENMEK BAZEN KENDİNİ

ELE VERMEKTİR

Bir Anneye Rastlayan Anne

Bu yüzyılın ilk çeyreğinde, Paris yakınlarındaki Montfermeil'de, yarı han, yarı ucuz bir lokanta vardı. Bu lokanta-han Thénardier adında karı koca tarafından işletilmekteydi. Kapısının üstünde, duvara çakılı olan bir tahtanın üzerinde, iri gümüş yıldızlarıyla birlikte yaldızlı kocaman general apoletleri olan bir adamı sırtında taşıyan başka bir adam resmine benzer şekiller vardı; kırmızı lekeler kan olduğunu gösteriyordu; geri kalan kısmı dumandan ibaretti ve muhtemelen bir savaşı canlandırmaktaydı. Resmin altında şöyle bir yazı vardı: WATERLOO ÇAVUŞUNA.

Hanın önündeki iki ağaca bağlanarak kurulan salıncakta iki kız çocuğu vardı. Kızların biri yaklaşık iki buçuk yaşında, diğeri de on sekiz aylıktı. Her iki çocuk da özenerek giydirilmişlerdi ve çok mutlu görünüyorlardı. Biri kumral, öbürü esmerdi. Birkaç adım ötede han kapısının eşiğine çömelmiş olan anne, çocuklarını seyretmekteydi. Birden kulağının dibinde bir sesin, “Çok güzel çocuklarınız var madam,” dediğini duydu. Başını çevirdi.

Birkaç adım önünde bir kadın duruyordu, kucağında bir çocuk vardı. Ayrıca oldukça ağır görünen epeyce büyük bir yol çantası taşıyordu. Üstünde işçi kadınların giydiği eskice bir kıyafet vardı. Gençti. Güzel miydi? Belki; ama bu kılık içinde güzel görünmüyordu. Sarı renkte bir tutam perçemi dışarıya fırlamış olan saçları oldukça gürdü, ama rahibe başlığını andıran çirkin, dar, çenede sıkıca bağlanmış bir

başlığın altında kayboluyordu. Güzel dişleri olanların gülünce dişleri görünür, ama o hiç gülmüyordu, unutmuştu.

Genç kadın duygulanmış bir halde çocukları seyrediyordu. Meleklerin varlığı cennetin habercisidir. Önünde durduğu hanın üstünde sanki, ilahi takdirin, BURASI diyen esrarlı işaretini görür gibi oldu. Bu iki küçük kız belli ki mutluydular.

Onlara hayranlıkla bakıyordu. O kadar duygulanmıştı ki, çocukların anasına yukarıda okuduğumuz şu sözü söylemekten kendisini alamamıştı:

“Çok güzel çocuklarınız var madam.”

En yırtıcı yaratıklar bile yavruları okşandığı zaman yumuşarlar.

Ana başını kaldırıp teşekkür etti ve yolcuyu kapının yanındaki sıraya oturttu. Kendisi eşikte oturuyordu. İki kadın sohbet etmeye başladılar.

“Adım Thénardier’dir,” dedi iki küçüğün anası. “Bu hanı işletiyoruz.”

Madam Thénardier kızıl saçlı, etine dolgun, iri kemikli, asker tipli sevimsiz bir kadındı. İşin tuhafı, okuduğu romanlardan alınma romantik bir havası vardı. Tavırları yapmacıktı. Hayal gücünün üzerine iplik iplik sarılan eski romanların böyle etkileri olur. Henüz gençti; otuz yaşında ya var ya yoktu. Çömelmış oturan bu kadın eğer ayakta dursaydı, panayırlarda teşhir edilmeye değer, uzun boylu ve kocaman seyyar bir heykel gibi geniş yapısıyla belki yolcumuzu daha başlangıçta ürkütür, güvenini sarsar ve ilerde

anlatacaklarımızın olmasını önlerdi. Bir kimsenin ayakta duracak yerde oturması! Kaderlerimiz nelere bağlı?

Yolcu adının Fantine olduğunu söyledikten sonra hayat hikâyesini anlattı, ama biraz değiştirerek. Hayal kırıklığıyla sonuçlanan bir aşk hikâyesinden artakalanın babasız bir çocuk olduğunu söyleyemezdi elbette.

İşçiydi, kocası ölmüştü. Paris'te iş bulamadığı için iş bulmaya başka yere gidiyordu; Paris'ten hemen o sabah yaya olarak ayrılmıştı; kucağında çocuğunu taşıdığı için yorulmuş, yolda rastladığı Willemomble arabasına binmişti; Willemomble'dan da Montfermeil'e kadar yaya gelmişti; küçük de biraz yürümüştü, ama çok değil, daha pek minik olduğundan tekrar kucağına almak zorunda kalmış ve yavrucak uyuyakalmıştı.

Ardından, kızına sevgi dolu bir öpücük kondurdu. Çocuk uyandı, gözlerini açtı, annesininki gibi büyük, mavi gözleriyle baktı, ama neye? Hiçbir şeye ve her şeye... Bizim erdemlerimizin alacakaranlığı karşısında küçük çocukların o ışıklı masumiyetleriyle baktı. Çocuklar kendilerinin melek olduklarını hisseder, bizim de insan olduğumuzu bilirler. Sonra çocuk gülmeye başladı ve her ne kadar annesi tutmaya çalıştıysa da, koşmak isteyen küçük bir varlığın zaptedilmez enerjisiyle kucaktan kayıp yere indi. Birden, salıncaklarında oturan öbür iki çocuğu gördü, yerinde kalakaldı ve hayranlık belirtisi olarak dilini çıkardı.

Madam Thénardier kızlarını salıncaktan indirdi:

“Hadi, üçünüz oynayın bakalım,” dedi.

O yaşlarda çabuk alışılır. Bir dakika sonra küçük Thénardier'ler, yeni gelenle toprakta delikler açarak, sonsuz bir zevkle oynuyorlardı.

Yeni gelen çok neşeliydi; annenin iyiliği yavrunun neşesinden okunur; küçücük bir odun parçası yakalamış, onu kürek gibi kullanarak, içine ancak bir sinek girebilecek büyüklükte olan bir çukuru büyük bir çabayla kazıyordu. Bir mezar kazıcının işi bile, bir çocuk tarafından yapıldığında insanı güldürür.

İki kadın sohbete devam ediyorlardı:

“Sizin miniğin adı ne?”

“Cosette.”

“Kaç yaşında?”

“Üçüne basacak.”

“Benim ilkim gibi.”

O sırada üç kız, derin bir endişe ve mutluluk yumağı halinde toplanmışlardı, bir olay olmuş, topraktan kocaman bir solucan çıkmıştı; hem korkuyor, hem de büyük bir hazla adeta kendilerinden geçiyorlardı.

İşıltılı alınları birbirine dokunuyordu; tıpkı bir halenin içindeki üç baş gibiydiler.

Madam Thénardier, “Çocuklar birbirleriyle ne de çabuk anlaşır!” dedi yüksek sesle. “Şunlara bakın, görenler üç kardeş olduklarına yemin eder.”

Bu söz, belki de öbür ananın beklediği bir kıvılcım oldu. Fantine, Madam Thénardier'nin elini yakaladı, gözünü gözünden ayırmadan ona baktı ve “Çocuğuma bakmayı kabul eder misiniz?” dedi.

Madam Thénardier, ne kabul ne de ret anlamına gelen şaşkınlık hareketlerinden birini yaptı.

Cosette'in annesi devam etti:

“Görüyorsunuz, kızımı gideceğim yere götürebilecek durumda değilim. Bulacağım işle böyle bir şey imkânsız. Bir çocukla, oturacak yer bulamam. Oradaki insanlar öyle komik ki! Sizin hanınızın önünden geçmem Tanrı'nın verdiği bir lütuf. Yavrularınızı bu kadar güzel, bu kadar temiz, bu kadar mutlu görünce şaşırdım. İçimden, ‘İşte iyi bir anne,’ dedim. ‘Şimdi, üç kız kardeş olurlar.’ Hem sonra çok sürmez, dönerim. Çocuğuma bakmayı kabul eder misiniz?”

“Düşünmem gerekiyor,” dedi Madam Thénardier.

“Ayda altı frank veririm.”

Sözün burasında lokantanın içinden bir erkek sesi bağırdı:

“Yedi franktan aşağı olmaz. Altı aylık da peşin.”

“Altı kere yedi kırk iki yapar,” dedi Madam Thénardier.

“Veririm,” dedi anne.

Erkek sesi ekledi:

“İlk masraflar için de ayrıca on beş frank.”

“Veririm,” dedi anne, “seksen frankım var. İdareli kullanırsam bana oraya gitmeme yetecek kadar para kalır. Orada da kazanırım, biraz biriktirince de sevgili yavrumu almaya gelirim.”

Erkek sesi yeniden duyuldu:

“Küçüğün bohçası var mı?”

“Kocam bu,” dedi Madam Thénardier.

“Elbette zavallı hazinemın bir bohçası var. Kocanız olduğunu anlamıştım. Hem de zengin bir bohça! Tıklım tıklım dolu, bir hanımefendi gibi her şeyden düzineyle ipekli elbiseler. İşte burada, yol çantamın içinde.”

Erkek sesi hemen ekledi:

“Onu da vermeniz gerekecek.”

“Elbette vereceğim!” dedi anne. “Kızımı çırılçıplak bırakacak değilim ya!”

Lokanta-han sahibinin yüzü göründü.

“İyi öyleyse,” dedi.

Pazarlık tamamlandı. Anne geceyi handa geçirdi, parasını verdi, çocuğunu bıraktı, içinden çocuğun bohçası çıkınca şişkinliği azalıp, artık hafiflemiş olan yol çantasını kapattı ve ertesi sabah yakında dönmeyi düşünerek yola çıktı.

Cosette’in annesi gidince, adam kadına, “Bu para yarın vadesi gelen yüz on franklık senedimi ödememi sağlayacak.

Biliyor musun, az daha icra memuru kapıma dayanacaktı,” dedi.

Ertesi ay yine paraya ihtiyaçları oldu. Kadın, Paris’e gidip Cosette’in bohçasını Rehin Sandığı’na altmış frank karşılığında rehin bıraktı. Bu para da tükenince Thénardier’ler küçük kızı artık sadece iyilik olsun diye yanlarında tuttıkları bir çocuk olarak görmeye alıştılar ve ona göre davranmaya başladılar. Artık bohçası da olmadığına göre, ona küçük Thénardier’lerin eski eteklerini, eski gömleklerini ve paçavralarını giydirdiler. Onu kuşların artıklarıyla, köpekten biraz daha iyi, kediden biraz daha kötü beslemeye başladılar. Kediyle köpek, onun zaten her zamanki sofrada arkadaşlarıydı. Cosette masanın altında onlarla birlikte, onlarınkine benzer bir tahta çanakta yemek yiyordu.

Montreuil-sur-mer’e yerleşen annesi ise çocuğundan haber almak için her ay mektup yazıyor, daha doğrusu yazdırıyordu. Thénardier’ler hep aynı şekilde cevap veriyorlardı: “Cosette çok iyi.”

Anne, ilk altı ay geçtikten sonra yedinci ay için yedi frank yolladı ve hiç aksatmadan her ay aynı parayı göndermeye devam etti. Daha yıl sonu gelmemişti ki, Mösyö Thénardier, “Sanki bize büyük bir lütufta bulunuyor! Bu yedi frankla ne yapmamızı istiyor!” dedi ve mektup yazıp ayda on iki frank istedi. Çocuğunun mutlu olduğuna ve ‘iyi geliştiğine’ inandırdıkları anne de, bu isteğe boyun eğdi ve her ay on iki frank yollamaya başladı.

Bazı karakterler, bir yanıyla nefret etmeden öbür yanıyla sevemezler. Madam Thénardier, iki öz kızını büyük bir tutkuyla seviyor, bu yüzden, yabancı kızdan nefret ediyordu.

Cosette onun evinde çok küçük bir yer kapladığı halde, kadına bu yer sanki kendi çocuklarından çalınmış, bu küçük kız sanki kendi kızlarının soluduğu havayı azaltıyormuş gibi geliyordu. Bu kadının, aynı türden başka birçok kadında olduğu gibi, her gün doyurulması gereken bir miktar okşama arzusuyla bir miktar dayak atma ve küfretme arzusu vardı. Elinin altında Cosette olmasaydı, hiç şüphesiz kendi kızları tapılırcasına sevimlerine rağmen, bu arzuların hepsinin kendi üzerlerinde tatmin edildiğini görecektelerdi. Bu yabancı kız dayakları kendi üzerine çevirerek, onlara bir hizmette bulundu ve böylece, kadının kızlarına sadece okşamalar kaldı. Madam Thénardier, Cosette'e karşı zalimce davrandığından, kızları Éponine'le Azelma da zalimleştiler. O yaşta çocuklar analarının kopyasıdır. Sadece çapları daha küçüktür, o kadar. Bir yıl, arkadan bir yıl daha geçti. Yıldan yıla, çocukla birlikte sefaleti de büyüdü.

Cosette çok küçük ve minik olduğu sürece öbür iki çocuğun günah keçisiydi; biraz serpilmeye başlayınca, yani daha beş yaşına bile basmadan evin hizmetçisi oldu. Cosette'e iş yaptırdılar, odaları, avluyu, sokağı süpürttüler, bulaşık yıkattılar, hatta yük bile taşıttılar. O bölgede ona tarlakuşu adını takmışlardı. Benzetmeleri seven halk, bir kuş kadar küçük olan, titreyen, ürken, ürperen, evde ve köyde her sabah herkesten önce uyanan ve gün doğmadan önce sokakta, tarlalarda olan bu küçük varlığa bu ismi vermekten hoşlanmıştı.

Ne var ki, bu zavallı tarlakuşu hiç ötmüyordu.

İNİŞ

İncik Boncuk İşinde

Bir İlerlemenin Hikâyesi

Fantine, küçük Cosette'i Thénardier'lere bıraktıktan sonra, yoluna devam ederek Montreuil-sur-mer'e gelmişti. Yaklaşık iki yıl önce burada küçük şehirler için büyük sayılan endüstriyel gelişmelerden biri olmuştu. Hatırlanmayacak kadar eski zamanlardan beri, Montreuil-sur-mer'in kendine özgü bir sanayisi vardı: İngiliz kara kehribar taşı ile Alman kara boncuklarının taklidi olan özel bir sanayi. Hammaddelerinin pahalı oluşu ve bunun işçiliği de etkilemesi nedeniyle bu endüstri hep olduğu yerde kalmış, gelişmemişti. 1815 yılı sonlarına doğru meçhul bir kişi şehre gelmiş, yerleşmiş ve söz konusu imalatta reçinenin yerine gomalak ve özellikle bileziklerde iki ucu kaynaklanmış sac halka yerine iki ucu birbirine yaklaştırılmış sac halka kullanma fikrini ortaya atmıştı. Bu küçücük değişiklik bir devrim yaratmıştı.

Gerçekten de bu küçücük değişiklik hammadde fiyatını büyük ölçüde azaltmış ve bu da ilk önce el emeğinin fiyatını artırarak, şehrin yararına olmuş; ikincisi, tüketicinin yararına imalatı daha da iyileştirmiş, üçüncüsü de imalatçının yararına kârı üç misli artırmakla birlikte, malı daha ucuza satma imkânını sağlamıştı. Böylece bir fikirden ortaya üç sonuç çıkmıştı.

Bu yöntemin yaratıcısı da üç yıla kalmadan zengin olmuştu; bu iyi bir şeydi, çevresini de zengin etmişti ki, bu daha da iyi bir şeydi. Adam, ilin yabancısıydı. Aslı esası hakkında kimse bir şey bilmiyordu; ortaya çıkışı hakkında ise çok az şey biliniyordu.

Söylentiye göre, bir aralık ayında akşam üzeri çantası sırtında, budaklı sopası elinde, bilinmeyen biri olarak geldiği gün belediyede büyük bir yangın patlak vermişti. Bu adam alevlerin içine dalmış ve kendi hayatını tehlikeye atarak iki çocuğu ölümden kurtarmıştı. Bunlar tesadüf eseri jandarma yüzbaşısının çocuklarıydı. Bunun için adamın kimlik kâğıdını sormak kimsenin aklına gelmemiş, adı neden sonra öğrenilmişti: Madeleine Baba.

Madeleine Baba elli yaşlarında, her zaman düşünceli görünen iyi yürekli bir adamdı. Hakkında söylenebilecek her şey bundan ibaretti.

Onun hayran olunacak bir maharetle ıslah ettiği bu endüstrinin hızla gelişmesi sayesinde şehir önemli bir iş merkezi olmuştu. Madeleine Baba'nın kazancı öylesine artmıştı ki, daha ikinci yıl büyük bir fabrika yaptırmıştı. Fabrikada, biri erkek işçiler, diğeri kadın işçiler için olmak üzere iki geniş atölye vardı. Aç kalan herhangi biri, iş ve ekmek bulacağından emin olarak buraya başvurabilirdi. Laffitte Bankası'na adına yatırılmış altı yüz otuz bin frank tutarında bir para olduğu biliniyordu, ama bu altı yüz otuz bin frankı kendisine ayırmadan önce şehir ve fakir fukara için bir milyondan fazla harcamıştı.

Yaptığı hizmetler öylesine parlaktı ki, 1820 yılında, yani şehre gelişinden beş yıl sonra, kral onu belediye başkanlığına atadı. Böylece Madeleine Baba, Mösyö Madeleine; Mösyö Madeleine de Monsenyör Belediye Başkanı oldu. Ona gösterilen saygı bir salgın gibi, ondan ötekine geçerek, altı yedi yılda bütün ülkeye yayıldı.

Ama kentte ve çevresinde kendisini bu salgından mutlak biçimde sakınmasını bilen tek bir kişi vardı ki, Madeleine Baba'nın bütün gayretine rağmen, adeta kandırılması ve şaşırtılması imkânsız bir içgüdü onu uyarıyor ve kuşkulandırıyormuş gibi, bu salgına karşı direniyordu. Adı Javert olan bu polis Montreuil-sur-mer'de güç, ama yararlı müfettişlik görevindeydi. Madeleine'in ilk zamanlarını görmemişti. Javert işgal ettiği bu mevkiyi, o zamanlar Paris emniyet müdürü olan devlet bakanı Kont Anglès'in sekreteri Mösyö Chabouillet'nin koruyuculuğuna borçluydu. O şehre geldiğinde büyük fabrikatör servetini yapmış, Madeleine Baba artık Mösyö Madeleine olmuştu.

Bazı polis memurlarının değişik bir yüz ifadeleri vardır ve bu ifade alçaklığa, aşağılığa bulanmış bir otorite havasıyla karışmıştır. Alçaklık ve aşağılık hariç, Javert'de işte bu yüz ifadesi vardı. Bu adam, çok basit ve zaman zaman çok iyi, ama aşırı derecede abartarak, neredeyse kötü bir hale getirdiği iki duygudan ibaretti: Otoriteye saygı ve başkaldırmaktan nefret. Gençliğinde güneydeki kürek mahkûmları arasında görev yapmıştı. Pek sık olmayan boş zamanlarında, kitaplardan nefret etmesine rağmen okurdu; bu nedenle, büsbütün de cahil değildi. Zaten biraz tumturaklı olan konuşmasından bu belli oluyordu.

Javert, Mösyö Madeleine'in üzerine dikilmiş bir çift gözdü. Şüphe ve tahminlerle dolu bir çift göz. Mösyö Madeleine sonunda bunun farkına varmıştı, ama umursamaz görünüyordu. Javert'e bir tek soru bile sormadı, onu ne arıyor ne de ondan kaçınıyordu, bu sıkıcı ve adeta ağırlığı hissedilen bakışa, farkında değilmişçesine tahammül ediyordu. Herkese olduğu gibi, Javert'e de sükûnet ve iyilikle davranıyordu.

Javert'in ağzından kaçan bazı sözlerden, Madeleine Baba'nın başka yerlerde daha önce bırakmış olabileceği bütün izleri, soydan gelen ve içgüdü kadar iradenin de içinde yer aldığı bir merakla, gizli gizli araştırdığı anlaşılıyordu. Ne var ki, onun garip tavrı bir gün Mösyö Madeleine'i etkiler gibi oldu. Bakın nasıl bir olayla.

Fauchelevant Baba

Mösyö Madeleine bir sabah Montreuil-sur-mer'in kaldırımsız bir ara sokağından geçiyordu. Bir gürültü duydu ve az ileride bir kalabalığın toplandığını görüp oraya gitti. Fauchelevant Baba dedikleri yaşlı bir adam atı devrilen arabasının altında kalmıştı.

Fauchelevant, o tarihte Mösyö Madeleine'e düşmanlık besleyen ender insanlardandı. Madeleine buraya geldiğinde, eski köy noteri ve oldukça okumuş bir köylü olan Fauchelevant ticaret yapıyordu ve işleri kötü gitmeye başlamıştı. Fauchelevant, kendisi mahvolurken bu basit işçinin zenginleştiğini görmüş ve bu durumu hazmedememiş; Mösyö Madeleine'e zarar vermek için her fırsatta elinden geleni yapmış, ama sonunda iflas etmişti. Yaşlıydı, çoluk çocuğu da yoktu, bir araba ile bir attan başka elinde bir şey kalmadığından o da yaşamak için arabacı olmuştu.

Atın iki kalçası da kırılmıştı, ayağa kalkamıyordu. Yaşlı adam tekerlekler arasına sıkışmıştı. Düşme o kadar talihsizce olmuştu ki, aracın bütün ağırlığı göğsüne biniyordu. Fauchelevant Baba acıyla inliyordu. Onu kurtarmak için arabayı alttan kaldırmaktan başka çare yoktu. Kaza anında çıkagelmiş olan Javert, birini kriko getirmeye yollamıştı.

Derken, Mösyö Madeleine geldi. Saygıyla yol açtılar.

İhtiyar Fauchelevant, “Yardım edin bana!” diye feryat ediyordu. “Şu yaşlıyı kurtaracak hayırsever biri yok mu?”

Mösyö Madeleine, oradakilere döndü:

“Kriko var mı?”

“Getirmeye gittiler,” diye cevap verdi bir köylü.

“Ne zaman getirirler?”

“En yakın yere gittiler, ama yine de bir çeyrek saat ister.”

“Bir çeyrek saat mi?” diye haykırdı Madeleine.

Bir önceki gün yağmur yağmış, zemin ıslanmıştı, araba her an biraz daha toprağa saplanıp, ihtiyar arabacının göğsünü sıkıştırıyordu.

Mösyö Madeleine, bakınan köylülere, “Bir çeyrek saat beklemek imkânsız,” dedi.

“Başka çare yok!”

“Ama o zamana kadar iş işten geçecek! Araba gittikçe gömülüyor, görmüyor musunuz?”

“Lanet olsun!”

“Bakın,” dedi Madeleine, “arabanın altında küçük bir boşluk var. Birinin oraya girip, sırtıyla arabayı kaldırması gerekiyor. Yarım dakikaya kalmaz adamcağız oradan çıkarılır. Aranızda kuvvetli ve yürekli biri var mı? Beş altın Louis kazanır!”

Kimse kımıldamadı.

“On Louis,” dedi Madeleine.

Herkes yere bakıyordu.

“Eksik olan iyi niyetleri değil,” diye bir ses duyuldu.

Mösyö Madeleine döndü, Javert’i tanıdı. Geldiğini fark etmemişti.

Javert devam etti:

“Böyle bir arabayı sırtında kaldırabilmek için müthiş güçlü olmak gerekir.”

Sonra dikkatle Mösyö Madeleine’e bakıp, söylediği her kelimenin üzerine basarak, “Mösyö Madeleine, ömrümde bu işi yapacak bir tek kişi tanıdım,” dedi.

Madeleine titredi.

Javert, kayıtsız bir tavırla ama gözlerini Madeleine’den ayırmadan ekledi:

“Bir forsaydı.”

“Ya!” dedi Madeleine.

“Toulon kürek hapishanesinde.”

Madeleine sapsarı kesildi.

Bu arada araba ağır ağır yere gömülmeye devam ediyordu. Fauchelevent Baba hırlıyor, inliyordu:

“Boğuluyorum, nefes alamıyorum! Kaburgalarım kırılıyor! Bir kriko! Bir şey! Ah!”

Madeleine çevresine bakındı:

“Demek on Louis kazanıp bu zavallı ihtiyarın hayatını kurtarmak isteyen kimse yok, öyle mi?”

Oradakilerden hiçbiri kıpırdamadı. Javert yeniden konuştu:

“Ömrümde krikonun yerini alabilecek bir tek adam tanıdım, o da bir kürek mahkûmuydu.”

“Ah! İşte eziliyorum!” diye haykırdı ihtiyar.

Madeleine başını kaldırdı, Javert’in hâlâ üstüne dikilmiş olan atmaca gibi bakışlarıyla karşılaştı, ardından hareketsiz duran köylülere baktı ve acı acı gülümsedi. Sonra tek kelime söylemeden yere diz çöktü ve toplananlar ne olduğunu bile anlayamadan arabanın altına girdi.

Korkunç bir gerilim ve sessizlik anı yaşandı. Bu müthiş ağırlık altında hemen hemen dümdüz yere uzanmış olan Madeleine’in ağırlığı sırtlayabilmek için iki kez dizlerini dirseklerine doğru çekip biraz yükselmeye çalıştığı görüldü. Ona seslendiler, “Madeleine Baba! Çıkın oradan!” İhtiyar Fauchelevant bile, “Mösyö Madeleine! Gidin! Görüyorsunuz işte, ölüm kaçınılmaz! Bırakın beni! Siz de ezileceksiniz!” dedi. Madeleine cevap vermedi.

Hazır bulunanların solukları kesilmişti. Tekerlekler yere gittikçe gömülmüş, Madeleine’in arabanın altından çıkması artık hemen hemen imkânsız bir hale gelmişti.

Birden koca kitlenin sarsıldığı görüldü, araba yavaş yavaş kalkıyordu; tekerlekler yarı yarıya çamurdan çıkmıştı. Boğuk bir sesin haykırdığı duyuldu; “Çabuk olun! Yardım edin!” Son bir çaba sarf eden Madeleine’di bu.

Hemen koşuştular. Birinin fedakârlığı, hepsine güç ve cesaret vermişti. Yirmi kol birden arabayı kaldırdı ve ihtiyar Fauchelevant kurtuldu.

Madeleine doğruldu. Ter içinde olmasına rağmen yüzü sapsarıydı. Elbiseleri yırtılmış, çamur içinde kalmıştı. Herkes ağlıyordu. İhtiyar, dizlerini öpüyor, ona, “İyi Tanrı,” diyordu. Onun yüzünde ise mutlu bir ıstırap ifadesi vardı. Sakin bir bakışla gözlerini Javert’e dikti; o da dikkatle ona bakıyordu.

Fauchelevant’in bu kaza sonucunda dizkapak kemiği çıkmıştı. Madeleine Baba onu, fabrikasının olduğu binada işçileri için kurduğu ve iki hayırsever rahibenin yönettiği revire kaldırttı. Ertesi sabah ihtiyar, komodinin üzerinde bin franklık bir banknotla, Madeleine Baba’nın kendi el yazısıyla yazdığı şu pusulayı buldu: “Arabanızla atınızı satın alıyorum.” Araba kırılmış, at ölmüştü. Fauchelevant iyileşti, ama dizi sakat kaldı. Mösyö Madeleine, hayırsever rahibelerin ve kendi mahalle papazının tavsiyesiyle adamcağızı Paris’te, Saint-Antoine Mahallesi’ndeki bir kadınlar manastırına bahçıvan olarak yerleştirdi.

Bu olaydan bir süre sonra Mösyö Madeleine belediye başkanı olarak atandı. Javert, Mösyö Madeleine’i, kendisine mutlak yetki veren başkanlık kemerini kuşanmış olarak ilk gördüğünde, bir buldog, efendisinin elbiseleri altında bir kurdun kokusunu aldığı zaman nasıl ürperirse, öyle ürperdi. O

andan itibaren Mösyö Madeleine'le karşılaşmaktan elinden geldiğince kaçındı.

Madeleine Baba'nın Montreuil-sur-mer'de yarattığı bu refahın, yukarıda belirttiğimiz gibi gözle görülebilen işaretlerinden başka, bir de görülemeyen, ama en az o kadar önemli olan başka bir belirtisi daha vardı. Hiçbir zaman yanıltmayan bir belirtiydi bu: Halkın sıkıntıda olduğu, işlerin kesatlaştığı, ticaretin bütün bütün durduğu zamanlarda, vergi mükellefi parasızlıktan ötürü ya vergisini vermek istemez ya da vergisini vaktinde ödeyemez, süreleri geçirir, devlet de bu nedenle vergi tahsil masrafı olarak çok para harcar. Oysa, iş bol, ülkede mutluluk ve refah olduğu zaman, vergiler kolayca ödenir ve devletin vergi tahsil masrafı az olur. Halkın sefaletiyle zenginliğinin şaşmaz bir termometresi vardır denilebilir: Vergi toplama masrafları. Yedi sene içinde Montreuil-sur-mer idari bölgesinde vergi tahsil masrafları dörtte üç oranında azalmıştı. Bu nedenle, o zamanlar Maliye Bakanı olan Mösyö de Villèle, bütün öbür bölgeler arasında örnek bölge olarak burasını gösteriyordu.

İşte Fantine geldiğinde şehrin durumu böyleydi. O da iş arayan birçokları gibi Mösyö Madeleine'in fabrikasına başvurdu ve kadınlar atölyesine alındı. Fantine için bu yepyeni bir meslekti, pek becerikli olmadığı için günlük kazancı azdı; ama bu ona yine de yetiyordu, sorun hallolmuştu; hayatını kazanıyordu. Kendisine küçük bir oda tuttu. Evli olduğunu söyleyemediğinden, küçük kızından söz etmekten kaçınmıştı.

Bu sıralar, yani başlangıçta gördüğümüz gibi, Thénardier'lerin ücretini hiç aksatmadan ödüyordu. Yazı diye

imzasını atmaktan başka bir şey bilmediğinden, onlara gönderdiği mektupları bir dilekçeciye yazdırmak zorunda kalıyordu.

Sık sık mektup yolluyordu. Bunun farkına varıldı. Kadınlar atölyesinde alttan alta Fantine'in "mektuplar yazdığı" ve "birtakım durumları olduğu" söylenmeye başladı. Atölyede, öbür kadınların ve kızların arasında sık sık arkasına dönüp gözünün yaşını sildiğini fark ettiler. Çocuğunu düşündüğü anlardı bunlar, belki de sevmiş olduğu adamı...

Geçmişteki karanlık bağların koparılması ağırlı bir iştir.

Hep aynı adrese, ayda en az iki defa mektup yazdığını ve mektup ücretlerini peşin ödediğini tespit ettiler ve adresi elde etmeyi başardılar. Mösyö Thénardier, hancı, Montfermeil. Dilekçe yazan adamı meyhanede bülbül gibi şakıttılar; midesini kırmızı şarapla doldurmadan, sır küpünü boşaltmayan ihtiyar bir adamcağızdı bu. Sözün kısası, Fantine'in bir çocuğu olduğunu öğrendiler. "O türlü kızlardan biriydi demek." Dedikodu kumkuması kadınlardan biri, Montfermeil'e kadar gidip Thénardier ile konuştu ve dönüşünde şöyle dedi: "Otuz beş frankım gitti, ama gerçeği de öğrendim. Çocuğu gördüm!" Fantine fabrikaya gireli bir yıldan fazla oluyordu ki, bir sabah atölyenin gözcüsü ona, belediye başkanı adına elli frank vererek artık atölye işçilerinden olmadığını söyledi ve yine belediye başkanı adına şehirden ayrılması gerektiğini tavsiye etti.

Bu, tam da Thénardier'lerin yedi yerine on iki frank istedikten sonra, şimdi de on iki yerine on beş frank istemeye başladıkları aya rastlıyordu.

Fantine perişan olmuştu. Buradan gitmesine imkân yoktu, çünkü kira ve eşya borcu vardı. Elli frank bu borcu ödemesine yetmezdi. Dili dolaşarak birkaç rica kelimesi mırıldandı. Gözcü kadın, derhal atölyeden çıkmasını söyledi. Fantine zaten işinin ehli bir işçi değildi. Umutsuzluktan çok, utançtan ezilmiş bir halde atölyeden ayrılıp odasına döndü. Demek suçunu artık herkes biliyordu!

Kendinde tek kelime söyleyecek kuvvet bulamıyordu. Belediye başkanını görmesini tavsiye ettiler; ama o cesaret edemedi. Bu karara boyun eğdi.

Mösyö Madeleine'e gelince, olup bitenlerden hiç haberi yoktu. O kadınlar atölyesine hiç girmezdi. Bu atölyenin başına daha önce mahalle papazının yanında çalışan yaşlı bir kadını koymuştu. Bu kadına güveni sonsuzdu. Gerçekten de saygıdeğer, disiplinli, adil, dürüst, hayırseverlik duygularıyla dolu biriydi. Ama anlayış gösterme ve bağışlama duyguları hayırseverliğiyle aynı oranda gelişmemişti. Kadın, kendisine verilen bu tam yetkiye dayanarak ve iyi bir şey yaptığına inanarak kendi başına Fantine'in davasının hazırlığını yapmış, hâkim gibi yargılamış, mahkûm etmiş ve mahkûmiyet kararını yerine getirmişti.

Elli franka gelince, bunu da Mösyö Madeleine'in sadaka ve işçilere yardım için ona emanet ettiği ve hesabını vermekle yükümlü olmadığı bir miktar paradan ödemişti.

Fantine'in Çöküşü

Fantine garnizondaki askerler için kalın gömlekler dikmeye başladı. Günde ancak on iki metelik kazanıyor, kızının bakımı ise günde on meteliğe mal oluyordu. Bu süre içinde Fantine,

kışın ateşten nasıl tamamıyla vazgeçilebileceğini, eteklikten yatak örtüsü, yatak örtüsünden de eteklik yapmanın yollarını, karşı pencerenin ışığında yemek yiyerek nasıl daha az mum harcanacağını öğrendi. Sokaktayken insanların arkasından dönüp baktıklarını ve parmaklarıyla kendisini gösterdiklerini tahmin ediyordu. Herkes ona bakıyor, ama kimse selam vermiyordu. Gelip geçenlerin acı, soğuk bir tavırla aşağılamaları dondurucu bir kış rüzgârı gibi etine ve ruhuna işliyordu. Sokaklarda başı yukarıda, dudaklarında acı bir gülümsemeyle dolaştı; sonunda küstahlaşmaya başladığını hissetti. Bir gün Thénardier’lerden şöyle bir mektup aldı: “Cosette, bulaşıcı bir hastalığa yakalandı. Adına ter humması diyorlar. Bazı pahalı ilaçlar gerekiyor. Bu da bizim için yıkım oluyor, parasını ödeyemeyeceğiz. Sekiz güne kadar bize kırk frank gönderemediğiniz takdirde, küçük ölecek.”

Mektubu okuduktan sonra merdivenden indi, koşarak, zıplayarak ve bir yandan da gülerек dışarı çıktı. Ona rastlayanlardan biri, “Neden bu kadar neşelisiniz?” diye sordu. Fantine, “Köydeki adamlar bana saçma sapan bir şey yazmışlar. Kırk frank istiyorlar. Köylü milleti işte, ne olacak!” diye cevap verdi. Meydandan geçerken, acayip bir arabanın etrafında toplanmış insanlar gördü. Arabanın üstünde kırmızılar giyinmiş bir adam, ayakta diller döküyordu. Turneye çıkmış, panayır soytarısı seyyar bir dişçiydi. Halka macunlar, tozlar, iksirler satıyordu.

Fantine de topluluğa katıldı ve içinde tam ayaktakımına özgü özentili sözcüklerin yer aldığı bu tumturaklı lakırdı kalabalığına herkes gibi o da gülmeye başladı. Diş sökücü, bu güzel kızın güldüğünü gördü ve birden seslendi, “Siz, orada

gülen kız, dişleriniz pek güzel. İki paletinizi bana satarsanız, her biri için bir Napoléon veririm.”

“Paletlerim de ne demek oluyor?” diye sordu Fantine.

Dişçi, “Paletler, öndeki dişlerdir, üstteki ikisi,” diye cevap verdi.

“Ne korkunç şey!” diye haykırdı Fantine.

Orada bulunan dişsiz yaşlı bir kadın, “İki Napoléon ha!” diye homurdandı. “Ne şanslı bir kız!”

Fantine kaçtı. Kaçarken de arkasından bağırان adamın boğuk sesini duymamak için kulaklarını tıkıyordu; “İyi düşünün güzelim! İki Napoléon işe yarayabilir. Gönlünüz dilerse bu akşam Tillac d’argent Hanı’na gelin, beni orada bulursunuz.”

Fantine eve döndü, öfke içindeydi, olanları iyi komşusu Marguerite’e anlattı: “Aklınız alıyor mu bunu? Ne iğrenç adam değil mi? Nasıl oluyor da böyle adamların dolaşmasına izin veriyorlar? İki ön dişimi sökecekmiş! Ama o zaman korkunç bir şey olurum! Ah! Canavar adam! Beşinci kattan kendimi baş aşağı kaldırıma atmayı tercih ederim! Bu akşam bana Tillac d’argent’da olacağını söyledi.”

“Peki, ne veriyordu?” diye sordu Marguerite.

“İki Napoléon.”

“Kırk frank eder.”

“Evet,” dedi Fantine, “kırk frank eder.”

Düşünceye daldı, işine koyuldu. Bir çeyrek saat sonra, dikişini bıraktı, merdivene gidip, Thénardier'lerin mektubunu bir kere daha okudu.

Geri döndüğünde, yanı başında çalışan Marguerite'e, "Kuzum, nedir bu ter humması? Biliyor musunuz?" diye sordu.

"Evet," diye cevap verdi yaşlı kız, "bir hastalıktır."

"Çok mu ilaç ister?"

"Ooo! Korkunç ilaçlar."

"Bu hastalık insanın neresinde olur?"

"Ne bileyim, öyle bir hastalık işte."

"Çocuklarda mı görülüyor?"

"En çok çocuklarda."

"Öldürür mü?"

"Elbette," dedi Marguerite.

Fantine dışarı çıktı, mektubu bir kere daha okumak için merdivene gitti.

Akşam aşağıya indi, hanların olduğu Paris Sokağı'na doğru gittiğini gördüler.

Fantine'le Marguerite sürekli birlikte çalışıyorlar, böylece iki yerine bir tek mum yakmış oluyorlardı. Bu nedenle, Marguerite ertesi sabah gün doğmadan Fantine'in odasına girdiğinde onu yatağında solgun ve soğuktan buz kesmiş

buldu. Uyumamıştı. Başlığı dizlerinin üstüne düşmüştü. Mum bütün gece yanmış, neredeyse tükenmek üzereydi.

Bu müthiş karışıklık karşısında donakalan Marguerite eşikte durup bağırdı:

“Aman Tanrım! Mum yanmış, bitmiş! Kesinlikle olağanüstü bir şeyler oldu.”

Sonra Fantine’e baktı.

Dünden beri adeta on yaş ihtiyarlamıştı.

“İsa aşkına!” dedi Marguerite, “Neyiniz var Fantine?”

Fantine, “Bir şeyim yok,” diye cevap verdi. “Tam aksine. Yavrum yardımsız kalıp, o korkunç hastalıktan artık ölmeyecek. Mutluyum.”

Böyle derken, yaşlı kıza masanın üstünde parlayan iki Napoléon’u gösteriyordu.

“Aman Tanrım!” dedi Marguerite. “Bu bir servet! Bu altınları nereden buldun?”

“Buldum işte,” diye Fantine cevap verdi.

Bunu derken gülümsedi. Mum ışığı yüzünü aydınlatıyordu. Bu, kanlı bir gülümsemeydi. Kırmızımsı bir tükürük dudaklarının kenarını kirletiyordu, ağzında da kara bir delik vardı.

Utanma duygusunu kaybetmişti, zarafetini de kaybetti. Bu, son belirtiydi. Günde on yedi saat dikiş dikiyordu. Ama mahkûmları düşük ücretle çalıştıran müteahhitlerden biri,

birdenbire fiyatları kırdı ve dışardan iş alan işçilerin gündeliği dokuz meteliğe indi. Günde on yedi saat çalışmaya karşılık dokuz metelik! Tam o sırada Thénardier bir mektup daha yolladı. Yazdığına göre, bunca zaman büyük bir iyilik göstererek sabretmişti, şimdi ona derhal yüz frank gerekiyordu, aksi halde ağır hastalığından yeni kalkmış olan Cosette'ciğini kapı dışarı atacaktı, soğukta, sokakta ne hali varsa görsün, isterse gebersindi. “Yüz frank ha,” diye düşündü Fantine. “Bırak yüz frankı, günde yüz metelik kazandıracak iş nerede?”

“Hadi bakalım!” dedi Fantine, “Geri kalanı da satalım bari.”

Bahtsız kız, sokak kadını oldu.

Mösyö Bamatabois'nin Aylaklığı

Bütün küçük şehirlerde birtakım gençlerden oluşan bir sınıf vardır. Özellikle Montreuil-sur-mer'de de bulunan bu sınıftan gençler, benzerlerinin Paris'te yılda iki yüz bin frank yiyerek sürdürdükleri hayatı taşrada bin beş yüz livrelilik bir geliri yiyerek sürdürürler. Bunlar büyük tarafsızlar öbeğine giren varlıklardır; iğdiş, asalak, değersiz, biraz toprak sahibi, biraz budala, biraz akıllı kişilerdir, bir salona koysanız hödük kalırlar, ama meyhanede kendilerini soylu sanırlar.

1823 yılı Ocak ayının ilk günlerinde karlı bir akşam işte bu erkeklerden, bu aylaklardan biri, subaylar kahvehanesinin vitrininin önünde gidip gelen, balo elbisesi giymiş, başına çiçekler takmış, yarı çıplak bir yaratığa sataşıp gönül eğlendiriyordu.

Kadın adamın önünden geçtiği her defasında sigarasından onun üzerine bir nefes duman üfleyip, nükteli ve neşeli sandığı birkaç laf atıyordu: “Ne çirkin şeysin sen!” “Git, saklan hadi!” “Dişlerin de yok!” vs. Bu adamın adı Bamatabois’ydi. Karların üstünde gidip gelen ve süslü bir hayalete benzeyen kederli kadın ise ona cevap vermiyor, hatta bakmıyor, yine bildiği gibi sessiz sedasız, hüzünlü bir düzenlilikle, kendisini beş dakikada bir acı alayların önüne getiren gezintisini sürdürüyordu; tıpkı dayak cezasına çarptırılan bir askerin sopaların altından geçmesi gibi. Bu küçük gösteri serseriye rahatsız etmiş olacak ki, kadın geriye döndüğü bir sırada kedi gibi sessizce arkasına yaklaştı, kahkahasını güçlkle zaptederek yere eğildi, kaldırımın üzerinden bir avuç kar alıp ani bir hareketle kızın iki çıplak omzunun arasından sırtına daldırdı. Kız bir çığlık kopardı, döndü ve bir panter gibi sıçrayıp adamın üstüne atladı ve ağza alınmayacak kadar korkunç sözlerle tırnaklarını yüzüne geçirdi. Alkolden paslanmış bir sesle kusulan bu küfürler, ön iki dişi bulunmayan bir ağızdan iğrenç bir şekilde dışarı fırlamaktaydı. Bu kız Fantine’di.

Kopan gürültüye kahvedeki subayların hepsi birden dışarı fırladılar, yoldan geçenler toplandılar, böylece iki kişiden oluşan bu girdabın çevresinde gülen, yuhalayan, alkışlayan bir daire oluştu. Kadınlara erkek güçlkle fark edilebiliyordu. Erkek; şapkası yerde debeleniyor, kadın; başı açılmış, dişsiz ve saçsız, öfkeden mosmor ve korkunç ayaklarıyla vurup duruyor, adeta uluyordu.

Birdenbire uzun boylu bir adam kalabalığın arasından hışımla çıktı, kadını çamura bulanmış saten korsajından yakaladı ve ona, “Arkamdan gel,” dedi.

Kadın başını kaldırdı; öfkeli sesi birden kesildi. Gözleri donuklaşmış, yüzü mosmorken sapsarı olmuştu, dehşetli titriyordu. Javert'i tanımıştı.

Şık adam da, fırsattan istifade sıvışmıştı.

Polisle İlgili Bazı Sorunların Çözümü

Javert, orada bulunanları dağıttı ve zavallı sefil kadını peşinden sürükleyerek, meydanın ucundaki karakola doğru büyük adımlarla yürümeye başladı. Fantine kendisini bırakmış, isteneni mekanik bir şekilde yapıyordu. İkisi de tek bir kelime söylemiyordu. Kalabalık da neşenin zirvesinde, kötü birtakım kelime oyunları yaparak arkalarından geliyordu. Sefaletin en koyusu, hayasızlık yapmak için bir araçtır.

Polis karakoluna gelindi. Fantine içeri girer girmez bir köşeye yığıldı. Ürkümüş bir köpek gibi çömelmiş, hareketsiz, suskun duruyordu.

Karakol çavuşu bir masanın üstüne yanan bir mum koydu. Javert oturdu, cebinden pullu bir kâğıt çıkarıp yazmaya başladı.

Bu sınıftan kadınları yasalarımız tamamıyla polisin insafına bırakmıştır. Polis onlara istediğini yapar, uygun gördüğü gibi cezalandırır; sanatları, özgürlükleri dedikleri iki hazin şeye dilediği gibi el koyar. Javert tamamen duygusuzdu; ciddi yüzünde hiçbir heyecan belirtisi görülüyordu. Ama zihni sakin ve derin bir şekilde meşguldü. O korkunç takdir yetkisini hiçbir kontrole tabi olmadan, ama katı bir vicdanın bütün titizliğiyle kullandığı anlardan biriydi bu. O an

biliyordu ki, üzerinde oturduğu polis taburesi bir mahkemedir. Yargılıyordu. Yargılıyor ve mahkûm ediyordu. Yazmayı bitirince, kâğıdı imzaladı, katladı ve karakol çavuşuna vererek; “Üç adam al, bu kızı hapishaneye götür,” dedi ve sonra Fantine’e dönerek, “Altı ay yatacaksın,” diye ekledi.

Bahtsız kız titreyerek haykırdı:

“Altı ay! Altı ay hapis! Altı ay, günde sekiz metelik kazancım! Cosette ne olacak? Kızım! Kızım! Ama benim Thénardier’lere daha yüz frank borcum var müfettiş bey, bunu biliyor musunuz?”

Birkaç dakika önce bir adam kimse farkına varmadan içeri girmiş, olanları izlemekteydi.

Askerler bahtsız kıza tam el attıkları sırada, adam bir adım ilerledi, bulunduğu karanlıktan çıktı:

“Bir dakika, lütfen!” dedi.

Javert gözlerini kaldırdı ve tanıdı; Mösyö Madeleine’di bu. Şapkasını çıkarıp, sıkkın bir acemilikle selam verdi:

“Affedersiniz başkanım...”

Bu, “başkanım” sözü Fantine üzerinde garip bir etki yaptı. Mezardan çıkan bir hayalet gibi birden dimdik ayağa fırladı, iki koluyla askerleri yana itti ve tutmalarına fırsat vermeden, Mösyö Madeleine’in üzerine doğru yürüdü, bakışlarını ondan ayırmadan, kendinden geçmişçesine haykırdı:

“Ya! Demek belediye başkanı sensin!”

Sonra bir kahkaha kopardı ve Mösyö Madeleine'in yüzüne tükürdü.

Mösyö Madeleine sakin bir şekilde yüzünü sildi, sonra, "Müfettiş Javert, bu kadını serbest bırakın," dedi.

Bu söz, Fantine üzerinde garip bir etki yapmıştı. Çıplak kolunu kaldırdı ve sendeleyerek sobanın anahtarına yapıştı. Bu arada çevresine bakınıyordu. Alçak sesle, kendi kendine söyleniyormuş gibi konuşmaya başladı.

"Serbest ha! Beni bırakıyorlar demek! Altı ay hapis yatmayacağım demek! Kim dedi bunu? Kimse böyle bir şey söyleyemez. Sanırım yanlış duydum. Bu, o canavar belediye başkanı olamaz! Siz mi söylediniz bunu iyi yürekli komiserim, kim söyledi benim serbest bırakılmamı? Oh, bakın görün! Size anlatacağım, o zaman beni bırakırsınız. Bu belediye başkanı olacak canavar, bu ihtiyar cani yok mu, işte her şeyin sorumlusu o. Düşünün, Müfettiş Javert, beni işten kovdu! Hem de atölyede dedikodu yapan bir sürü şıfıntının yüzünden. Bu iğrenç bir şey değil mi? Namusuyla işini yapan yoksul bir kızı kovmak! O zaman yeterince para kazanamaz oldum, başıma gelen bütün felaketler de bundan geldi."

Mösyö Madeleine, tekrar Javert'e dönerek, "Siz bu kadını götürürken ben meydandan geçiyordum. Orada hâlâ bazı gruplar vardı. Soruşturdum, her şeyi öğrendim. Suçlu olan o burjuvadır," dedi.

Javert sıkıntılıydı: "Bu uğursuz kadın, belediye başkanına hakaret etti."

“Orası beni ilgilendirir,” dedi Mösyö Madeleine, “sanırım, hakaret edilen benim. Ne istersem onu yaparım.”

“Sayın belediye başkanından özür dilerim ama hakaret ona karşı değil, adalete karşı işlenmiştir.”

“Müfettiş Javert,” diye karşılık verdi Mösyö Madeleine, “en önde gelen adalet, vicdandır. Bu kadını dinledim. Ne yaptığımı biliyorum.”

“Bense, sayın belediye başkanı, tam olarak ne gördüğümü bilemiyorum.”

“Öyleyse itaat etmekle yetinin.”

“Sayın başkan, izin verin...”

“Tek söz istemem.”

“Ama...”

“Çıkın!” dedi Mösyö Madeleine.

Javert, darbeyi bir Rus askeri gibi ayakta, cepheden, tam göğsünün ortasına yemişti. Belediye başkanını yerlere kadar eğilerek selamladı ve çıktı.

Fantine kapının yanına çekilip, onun önünden geçişini şaşkınlıkla izledi.

Ancak o da garip bir sarsıntının etkisi altındaydı.

Javert dışarı çıkınca Mösyö Madeleine ona döndü, ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Konuşmak için kendini zorlayarak, “Sizi dinledim,” dedi. “Anlattıklarınızın hiçbirini bilmiyordum. Atölyelerimden ayrıldığınızı da

bilmiyordum. Bana niçin başvurmadınız? Neyse, bakın, borçlarınızı ödeyeceğim, çocuğunuzu getirteceğim ya da siz onun yanına gidersiniz. İster burada, ister Paris’te, nerede isterseniz orada yaşayacaksınız. Çocuğunuzun ve sizin masraflarınızı üzerime alıyorum. İsterseniz artık hiç çalışmazsınız.”

Bütün bunlar, zavallı Fantine’in dayanma gücünü aşıyordu. Dizlerinin bağı çözülürdü ve bayıldı.

Mösyö Madeleine, Fantine’i revire taşıttı ve onu rahibe hemşirelere emanet etti. Onlar da genç kadını hemen yatağa yatırdılar. Yüksek ateş başlamıştı. Gecenin bir kısmını sayıklayarak, yüksek sesle konuşarak geçirdi.

Ertesi gün öğleye doğru uyandığında yatağının yanı başında Mösyö Madeleine’i gördü.

Mösyö Madeleine o geceyi ve o sabahı bilgi toplamakla geçirmiş ve artık her şeyi öğrenmişti. Fantine’in yaşadıklarını en acıklı ayrıntılarına kadar biliyordu. Fantine’in elini tutarak, “Çok acı çekmişsiniz, Ama sakın şikâyet etmeyin, şimdi sizin de artık seçkin kullara özgü çeyiziniz var. İnsanlar ancak böyle melek olurlar. Bunda onların hiç suçu yok; başka türlü davranmasını bilmezler. Bakın, içinden çıktığınız bu cehennem, cennetin ilk şeklidir. Oradan başlamak gerekiyordu.”

Derin derin içini çekti. O sırada Fantine’in dudaklarında, iki dişi eksik ulvi bir gülümseme vardı.

“Birisini gönderip Cosette’i aldıracağım,” dedi Madeleine Baba. “Hatta gerekirse ben gideceğim. Ama bunun için

iyileşmenizi bekleyeceğiz. Bu halde kızınıza bakamazsınız,” dedikten sonra Fantine’in ağzından bir mektup yazıp ona imzalattı.

“Mösyö Thénardier,

Cosette’i bu mektubu size getiren şahsa teslim ediniz. Bütün ufak tefek şeylerin parası size ödenecektir.

En derin saygılarımı sunarım.

FANTINE”

Bunlar olup biterken, çok önemli bir olay oldu. Hayatımızın esrarlı mermer kitesini biz istediğimiz kadar en güzel şekli vererek yontmaya çalışalım, kaderin siyah damarı mutlaka bir yerden kendini gösterir.

Jean, Nasıl Champ Olabilir?

Bir sabah Mösyö Madeleine çalışma odasında Montfermeil’e gitmeye karar vermesi durumunda halledilmesi gereken bazı acil işleri önceden yoluna koymakla meşguldü ki, polis müfettişi Javert’in kendisiyle görüşmek istediğini haber verdiler. Mösyö Madeleine, bu adı duyunca huzursuz oldu. Karakol macerasından sonra Javert, onunla karşılaşmaktan her zamankinden daha çok kaçınmış, Mösyö Madeleine de onu bir daha görmemişti.

Javert içeri girdiğinde Mösyö Madeleine’in önünde ne kin, ne öfke, ne de güvensizlik taşıyan bir bakışla eğilmiş, başkanın koltuğunun birkaç adım gerisinde durmuştu.

Belediye başkanı hafifçe döndü:

“Ne var Mösyö Javert?”

Javert, kendini toparlar gibi bir an sessiz durdu, sonra hüzünlü bir resmiyetle sesini yükseltti, “Suç var başkanım, suç oluşturan bir olay olmuştur.”

“Nasıl bir olay?”

“İdari otoriteyi temsil eden aşağı kademedeki bir memur, idari bir hâkime en ağır şekilde saygısızlık etmiş bulunuyor. Görevim gereği olayı bilgilerinize sunmaya geldim.”

“Kimmiş bu memur?” diye sordu Mösyö Madeleine.

“Ben,” dedi Javert.

“Siz mi?”

“Ben.”

“Peki, memurdan şikâyetçi olacak idari yargıç kim?”

“Siz, sayın başkan.”

Madeleine koltuğunda doğruldu. Javert sert bir tavırla ve gözleri sürekli yerde devam etti:

“Sayın başkanım, yönetim tarafından görevimden alınmamı istemenizi ricaya geldim.”

Şaşkına dönen Mösyö Madeleine, daha ağzını açar açmaz Javert onun sözünü kesti.

“İstifa edebileceğimi söyleyeceksiniz, ama bu yeterli değil. İstifa etmek şerefli bir iştir. Ben hata ettim, cezalandırılmam gerekir. Kovulmam gerekir.”

Bir süre durduktan sonra ilave etti:

“Sayın başkan, geçen gün bana karşı haksız yere sert davrandınız. Bugün de haklı olarak öyle davranınız.”

“Lanet olsun! Niçin?” diye bağırdı Mösyö Madeleine. “Nedir bu zırvalık? Bu ne demek oluyor? Hani, nerede bana karşı işlenmiş suç? Ne yaptınız ki, kendi kendinizi suçluyor, yerinize başkasının verilmesini istiyorsunuz?”

“Kovulmamı istiyorum,” dedi Javert.

“Kovulmanızı, öyle olsun! Pekâlâ! Ama neden anlayamıyorum.”

“Şimdi anlayacaksınız sayın başkan.”

Javert, derinden göğüs geçirdi, yine soğuk ve kederli bir tavırla, “Sayın başkanım,” dedi, “o kızın neden olduğu sahneden sonra çok öfkelen dim. Bu yüzden sizi ihbar ettim.”

“İhbar!”

“Paris Polis Müdürlüğü’ne.”

Javert gibi fazla gülmeyen Mösyö Madeleine gülmeye başladı.

“Polisin işine müdahale eden belediye başkanı olarak mı?”

“Eski bir kürek mahkûmu olarak.”

Belediye başkanının benzi sarardı.

Gözlerini yerden kaldırmayan Javert devam etti:

“Öyle sanıyordum. Uzun süredir kafamda bazı fikirler vardı. Bir benzerlik, olağanüstü kuvvetiniz, ihtiyar Fauchelevant olayı, iyi bir avcı olmanız, biraz aksayan bacağınız, ne bileyim işte? Birtakım saçmalıklar! Her neyse, sizi Jean Valjean adında birine benzetiyordum.”

“Ne adında? Adı neydi dediniz?”

“Jean Valjean. Bundan yirmi yıl önce Toulon’da kürek mahkûmları muhafız yardımcısı görevinde bulunduğum sırada gördüğüm bir forsa. Jean Valjean kürek hapisanesinden çıktıktan sonra, söylendiğine göre bir piskopos soymuş, sonra yine bir gün yolda giderken küçük bir Savoyard’ın silahla parasını gasp etmiş. Sekiz yıldır her nasılsa ortadan kayboldu, aranıyordu. Ben sandım ki... Her neyse, bu işi yaptım işte! Öfkelendim ve sizi ihbar ettim.”

Birkaç saniye önce yeniden dosyalarına eğilmiş olan Mösyö Madeleine, kayıtsız bir tavırla sordu:

“Peki, size ne cevap verdiler?”

“Deli olduğumu söylediler.”

“Öyleyse?”

“Öyleyse! Haklıydılar.”

“Bunu kabul etmeniz iyi bir şey!”

“Etmem gerek, çünkü gerçek Jean Valjean bulundu.”

Mösyö Madeleine’in tuttuğu kâğıt elinden düştü, başını kaldırdı, dikkatle Javert’e baktı ve tarifi imkânsız bir ses tonuyla, “Ya!” dedi.

Javert devam etti:

“Bakın, olay şu sayın başkan. Ailly-le-Haut-Clocher taraflarında Champmathieu Baba adında bir adam varmış. Son derece sefil biriymiş. Bu sonbaharda elma hırsızlığından tutuklanmış. Buraya kadar adi bir suç vakasından öte bir durum yok. Ama siz şu Tanrı'nın işine bakınız. Hapishane kötü bir durumda olduğundan sorgu hâkimi Champmathieu'nun eyalet hapishanesinin bulunduğu Arras'a naklini uygun görüyor. Arras hapishanesinde de Brevet adında eski bir kürek mahkûmu varmış. Daha Champmathieu hapishaneye adım atar atmaz bu Brevet bağırmaya başlamış; ‘Ben bu adamı tanıyorum. O, eski bir forsa. Bakın bana! Siz Jean Valjean’sınız!’ ‘Jean Valjean mı? Kim bu Jean Valjean?’ Champmathieu şaşırılmış gibi yapmış. ‘Hadi canım, numara yapma’ demiş Brevet. ‘Sen Jean Valjean’sın! Toulon’da kürekteydin. Yirmi yıl oluyor. Orada beraberdik.’ Champmathieu inkâr etmiş. Anlarsınız ya. İşi derinleştirip, hikâyeyi iyice araştırıp Champmathieu'nun otuz yıl kadar önce ülkenin birçok yerinde ağaç budayıcılığı yaptığını öğreniyorlar, özellikle de Faverolles’de. Bu hikâyenin başlangıcı otuz yıl öncesine dayandığından, artık Faverolles’de Jean Valjean’ı tanıyan kimse kalmamış. Toulon’dan bilgi isteniyor. Brevet’yle birlikte Jean Valjean’ı gören sadece iki forsa var: Müebbet hapse mahkûm Cochepaille ile Chenildieu. Onları kürekten çıkarıp getiriyor, Champmathieu ile yüzleştiriyorlar. Adamlar hiç tereddüt etmeden Brevet’nin söylediklerini doğruluyorlar, onlara göre de adam Jean Valjean. Ben de işte tam bu tarihlerde ihbar mektubunu Paris Polis Müdürlüğü’ne gönderdim. Cevap olarak bana aklımı kaçırdığımı, Jean Valjean’ın Arras’da

adaletin pençesinde olduğunu bildirdiler. Bunun beni ne kadar şaşırttığını tahmin edersiniz. Sorgu hâkimine yazdım. Beni çağırttılar ve Champmathieu'yü gördüm...”

“E, sonra?” diye Mösyö Madeleine, onun sözünü kesti.

Javert, ifadesi hiç bozulmayan kederli yüzüyle cevap verdi:

“Sayın başkan, gerçek, gerçektir. Üzgünüm ama Jean Valjean o adam. Ben de tanıdım.”

Mösyö Madeleine çok alçak bir sesle, “Emin misiniz?” dedi.

Javert, derin bir inançtan gelen o acı gülüşle gülmeye başladı.

“Oo, eminim!”

Bir an düşünceli durdu, sonra mekanik bir hareketle, masanın üzerindeki tahta hokkadan mürekkep kurutmaya yarayan ince talaş tozundan birkaç tutam alarak, şu sözleri ekledi:

“Şimdi gerçek Jean Valjean'ı gördükten sonra düşünüyorum da başka türlüsüne nasıl inanabildiğimi anlayamıyorum. Sizden özür dilerim sayın başkan.”

Mösyö Madeleine, ona ani bir soruyla karşılık verdi:

“Peki, bu adam ne diyor?”

“Eh, beni bağışlayın sayın başkan. Kötü bir olay. Eğer o Jean Valjean ise ikinci kez suç söz konusu demektir. Bu artık adi bir polis vakası olmaktan çıkıyor, ağır ceza mahkemesinin

işi oluyor. Artık birkaç günlük hapis değil, müebbet kürek söz konusudur. Sonra bir de şu bulacaklarını umduğum kk Savoyard sorunu var. Jean Valjean sinsidir. Onun bu yanını tanırım. Başkası olsa suyunun ısındığını hisseder; debelenir, bağırır, onun yerinde olmak istemezdi. Oysa bu adam, anlamamazlıktan geliyor; ‘Ben Champmathieu’ym. Champmathieu’lkten çıkmam!’ diyor. Şaşırmış gibi duruyor, sersem taklidi yapıyor, böylesi daha iyi. E! Herif kurnaz! Ama fark etmez, deliller ortada. Dava Arras Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülecek. Ben de oraya tanıklık etmeye gideceğim. ağırıldım.”

“Hangi gün?”

“Yarın.”

“Peki, bu iş ne kadar sürecek?”

“Bir gün. Karar en geç yarın gece verilecek. Ama zaten sonucu belli olan kararı beklemem; ifademi verir vermez buraya dönerim.”

Mösyö Madeleine, “İyi,” dedikten sonra Javert’e çıkabileceğini bildirdi.

Javert kapiya varınca geri döndü ve gözleri yerde, “Sayın başkan yerime başkası gelinceye kadar hizmete devam edeceğim,” dedikten sonra ıktı.

Mösyö Madeleine, koridorun taşları üzerinde uzaklaşan bu kararlı ve emin adımları dinleyerek dalgınlaŝtı.

Beyinde Kopan Fırtına

Mösyö Madeleine'in Jean Valjean'dan başkası olmadığını okuyucu şüphesiz tahmin etmiştir.

İnsan vicdanının şiirini yazmak, bir tek insan için bile olsa insanların en önemsizi için bile olsa bütün destanları tek bir üstün ve nihai destanda eritip özümsemek olur. Vicdan, insanı utandıran kuruntular, açgözlülükler ve girişimler kaosudur; hayaller fırınıdır, fikirlerin inidir; safsataların kaynaştığı cehennem başkentidir; tutkuların savaş meydanıdır. Bazı saatlerde, düşünen bir insanın külrengi yüzünden içeri girin, gerisine bakın, bu ruha, bu karanlığa bakın. Orada, dış sükûnetin altında, Homeros'daki gibi devler arasındaki mücadeleler, Milton'daki gibi aslan pençeli, yılan kuyruklu ve kanatlı canavarların, yedi başlı yılanların ve hayalet sürülerinin birbirleriyle giriştikleri kavgalar, Dante'deki gibi hayal girdapları vardır. Karanlık bir şeydir bu sonsuzluk; her insan bunu içinde taşır ve beyninin iradesini, hayatının işlerini bunun ölçüsüne vurup umutsuzluğa düşer.

Küçük Gervais macerasından sonra Jean Valjean'ın başından geçen ve okuyucunun bildiği olaylara ekleyeceğimiz çok az şey var. Görüldüğü gibi Jean Valjean, o andan sonra bambaşka bir insan oldu. Piskoposun ondan yapmasını istediği değişikliği yerine getirdi. Bu, dönüşümden öte bir şey, bir devrim oldu.

Ortadan kaybolmayı başardı, piskoposun gümüş takımlarını satıp, sadece şamdanları hatıra olarak alıkoydu, ilden ile geçerek bütün Fransa'yı dolaştı ve sonunda Montreuil-sur-mer'e geldi, sözünü ettiğimiz fikri buldu, anlattığımız işleri yaptı, yakalanmaz, erişilmez biri oldu ve bundan böyle Montreuil-sur-mer'e yerleşerek, geçmişinin vicdanını

üzmesinden, ömrünün ikinci yarısının, birinci yarısını yalanlamasından memnun, sakin, güvenli ve umutlu bir hayat sürdü. Kafasında sadece şu iki düşünce vardı: Asıl adını saklamak ve hayatını kurtuluş yoluna sokmak; insanlardan kaçıp Tanrı'ya sığınmak. Acılarını anlattığımız bu talihsiz adamı yöneten iki fikir, asla birbirleriyle böylesine ciddi bir mücadeleye girişmemişlerdi. Daha Javert, çalışma odasına girip konuşmaya başlar başlamaz, bunu belirsizce, ama ta derinden anlamıştı. Günün geri kalan kısmını bu halde, içinde bir kasırğa, dışında derin bir sükûnetle geçirdi; 'korunma önlemleri' denilebilecek bazı önlemler almaktan başka bir şey yapmadı. Her şey hâlâ çok karışıktı ve beyninin içinde birbiriyle çatışıyordu, beyninde öyle bir bulanıklık vardı ki, hiçbir düşünceyi açık seçik göremiyordu ve kendisi hakkında bir şey söyleyebilecek durumda değildi. Söyleyebileceği tek şey, büyük bir darbe yemiş olduğuydu.

Akşam odasına çekildiğinde hesaplarını tuttuğu defteri aldı, kontrol etti, düzenli bir hale getirdi. Mali sıkıntısı olan esnaftan alacaklarına ait bir demet senedi ateşe attı. Bir mektup yazıp mühürledi. O an odasında birisi olsaydı, zarfın üzerinde şunları okuyabilirdi; Mösyö Laffitte, banker, Artois Caddesi, Paris.

Hayalleri asla yön değiştirmemişti. Yerine getirmesi gereken görevi ışıklı harflerle yazılmış olarak görmeye devam ediyordu. Harfler gözlerinin önünde alev alev yanıyor ve bakışlarıyla birlikte yol değiştiriyordu; "Git adını söyle! Kendini açığa vur!" Bir an geleceği düşündü. Kendini ele vermek, ulu Tanrım! Teşhir olmak! Kaybedecekleriyle elde edeceklerini sonsuz bir umutsuzlukla göz önüne getirdi. Böylesine iyi, böylesine saf, böylesine aydınlık bu hayata,

herkesin saygısına, şerefe, özgürlüğe veda etmesi gerekecekti! Bir daha kırlarda dolaşamayacak, mayıs aylarında kuşların ötüşünü dinleyemeyecek, dilenci çocuklara sadaka veremeyecekti! Üstüne çevrilen minnettarlık ve sevgi dolu bakışların tatlı temasını hissedemeyecekti! Kendi kurmuş olduğu bu evden, bu küçük odadan ayrılacaktı! Şu saatte her şey ona sevimli görünüyordu. Bu kitapları bir daha okuyamayacak, beyaz tahtadan şu küçük masada yazı yazamayacaktı! İhtiyar kapıcı kadın, gelmiş geçmiş tek hizmetçisi artık sabahları kahvesini yukarı getirmeyecekti! Ulu Tanrım! Bütün bunların yerine hapisane, boynunda halka, kırmızı kazak, ayakta zincir, yorgunluk, zindan, sahra yatağı, bilinen bütün o felaketler!

“Ne yapmalı ulu Tanrım, ne yapmalı!” Saat üçü vurdu. Aralıksız beş saatten beri dolanıp duruyordu. Sandalyesine çöktü. Orada uyuyakaldı. Uyandığında ateş sönmüştü, mum da bitmek üzereydi. Her taraf kapkaranlık geceydi.

Kalktı, pencereye gitti. Gökyüzünde yıldız yoktu. Penceresinden, evin avlusuyla sokak görünüyordu. Hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktı...

Zor Karar

Akşam saat sekiz sularında Arras'a vardı. Şehri tanımıyordu, yollar karanlıktı, gelişigüzel yürüyordu. Ama yine de gelip geçenlere gideceği yolu sormamakta inat eder gibi bir hali vardı. Küçük Crinchon Irmağı'nı geçti, kendisini daracık, dolambaçlı sokaklar içinde buldu ve yolunu kaybetti. Bir adam elinde fenerle gidiyordu. Bir an tereddüt ettikten

sonra, bu adama sormaya karar verdi; soracağı soruyu birinin duymasından korkuyormuş gibi, önüne, arkasına bir baktı.

“Mösyö,” dedi, “adliye binası nerededir, lütfen söyler misiniz?”

Oldukça yaşlı bir adam olan burjuva, “Mösyö, sanırım siz bu şehirden değilsiniz,” dedi, “öyleyse buyrun beni takip edin. Ben de tam adliye tarafına, yani vilayet konağı yönüne gidiyorum, çünkü şu sıra adliye binası onarılıyor, o nedenle mahkemeler geçici olarak bütün duruşmaları vilayette yapıyor.”

“Ağır ceza davaları da orada mı görülüyor?”

“Elbette efendim; tam zamanında geldiniz, talihiniz varmış. Şu dört pencereyi görüyor musunuz? Ağır ceza mahkemesi işte orası. Işık var. Demek bitmemiş. Uzamış olacak, bir de akşam oturumu yapıyorlar. Siz bu işle mi ilgileniyorsunuz? Yoksa bir cinayet davası mı? Tanık mısınız?”

“Herhangi bir işim yok, yalnızca bir avukatla görüşeceğim.”

“O başka,” dedi adam. “Bakın mösyö, kapı şurada, nöbetçinin durduğu yerde. Büyük merdivenden çıkarsınız.”

Adamın talimatına uydu, birkaç dakika sonra ağır ceza salonuna açılan kapının önüne geldiğinde çırpınır gibi bir hareketle tokmağı yakaladı, kapı açıldı. Bir adım attı. Mekanik bir davranışla kapıyı arkasından kapadı ve ayakta durup gördüklerini incelemeye koyuldu.

Oldukça geniş bir salondur, hafifçe aydınlatılmıştı, bazen gürültüyle doluyor, bazen sessizliğe bürünüyordu; bir ağır

ceza davasının bütün mekanizması, kasvetli ciddiyetiyle kalabalığın ortasında işlemekteydi.

Salonun bir ucunda, kendi olduğu yanda hâkimler yer almışlardı; dalgındılar, cüppeleri eskiydi, tırnaklarını kemiriyor, gözkapaklarını kırıştıyorlardı; öbür uçta hırpani bir kalabalık vardı: Avukatlar çeşit çeşit tavırlar alıyor, askerlerin yüzleri dürüst ve sert; leke içinde eski doğramalar, kirli bir tavan, yeşilden çok sarıya çalar renkte çuha örtülü masalar, ellene ellene kararmış kapılar; duvarların tahta kaplamalarına çakılan çivilerde ışık vermekten çok, is çıkaran kahvehane lambaları, masaların üzerinde mumlar ve bakırdan şamdanlar; karanlık, çirkinlik ve hüznün. Bütün bunlardan yine de ortalığa ağırbaşlı, mağrur bir hava yayılıyordu, çünkü bütün bunlarda yasa denilen o büyük insani şeyle adalet denilen o büyük ilahi şeyin varlığı hissedilmekteydi.

Bu kalabalıkta kimse ona dikkat etmedi. Bütün bakışlar, tek bir noktada, başkanın solunda kalan duvardaki küçük bir kapıya dayalı tahta bir sırada toplanmıştı. Birkaç mumun aydınlattığı o sırada iki jandarmanın arasında bir adam vardı.

Bu adam, işte o adamdı.

Mösyö Madeleine onu aramadı, gördü. Bakışları, bu yüzün nerede olduğunu sanki önceden biliyormuş gibi, doğal olarak oraya yöneldi.

Kendini görür gibi oldu, ihtiyarlamıştı, şüphesiz yüz olarak tıpatıp bir benzerlik değildi bu, ama duruşu, genel görünüşü tamamen benziyordu. Kirpi gibi saçları, vahşi ve endişeli gözbebekleri, sırtındaki gömleğiyle Digne'ye ilk girdiği günkü haliydi bu. Kin ve nefret dolu, hapishanenin döşeme

taşlarından on dokuz yılda toplayıp biriktirdiği korkunç düşüncelerden oluşan iğrenç hazinesini ruhunda saklayan hali...

Ürpererek kendi kendine, “Aman Tanrım! Yine bu hale mi geleceğim?” dedi.

Bu yaratık en aşağı altmış yaşında görünüyordu. Kaba, aptal, ürkmüş bir hali vardı.

Dehşete kapıldı, gözlerini yumdu ve ruhunun en derin yerinden haykırdı: “Asla!”

Arkasında bir sandalye duruyordu; onu görebilecekleri düşüncesinin verdiği dehşetle kendini sandalyeye bıraktı. Oturduktan sonra da, hâkimlerin kürsüsü üzerinde duran bir dosya yığınının yararlanarak yüzünü bütün salondan gizledi. Şimdi artık görülmeden görebiliyordu. Gerçek duygusuna yeniden kavuştu ve yavaş yavaş kendine geldi. Şimdi söylenenleri dinleyebilecek sakinlikteydi. Konuşmalara dikkat kesilince mahkemenin karar aşamasına geldiğini anladı.

Savcı, “Burada tekrarlamaya gerek görmediğimiz yüzlerce delilden başka, dört tanık onu teşhis ettiler: Dürüst polis müfettişi Javert ve sanığın üç eski alçaklık yoldaşı Brevet, Chenildieu ve Cochepaille adlı forsalar. Bu kahredici ifade birliğine karşı o ne yapıyor? İnkâr ediyor. Bu ne vurdumduymazlık! Siz sayın jüri üyeleri adaleti yerine getireceksiniz,” dedikten sonra küçük Gervais olayı için ayrıca dava açma hakkını saklı tuttuğunu belirtip ağır bir mahkûmiyet talep ederek sözlerine son verdi. Mahkûmiyet, tahmin edileceği gibi şimdilik müebbet kürekti. Dinleyiciler

arasında bir uğultu koptu. Adamın hapi yuttuğu açıkça görülüyordu.

Başkan, “Mübaşir, sükûneti sağlayınız,” dedi. “Duruşmayı kapayacağım.”

Tam o sırada başkanın tam yanında bir hareket oldu. Bir sesin bağırıldığı duyuldu.

“Brevet, Chenildieu, Cochepaille! Bu tarafa bakınız!”

Sesi duyan herkes dondu kaldı. Öylesine acıklı ve korkunç bir sesteki bu. Bakışlar sesin geldiği yana doğru çevrildi. Mahkeme heyetinin arkasında duran bir adam ayağa kalkmış, hâkimler heyetini mahkeme salonundan ayıran bölmenin kapısını itmiş, salonun ortasında ayakta duruyordu. Orada bulunan birçok kişi onu tanıdılar ve hep bir ağızdan bağırdılar:

“Mösyö Madeleine!”

Mahkeme Salonundaki Şaşkınlık

Gerçekten de oydu. Zabıt kâtibinin lambası yüzünü aydınlatmaktaydı. Şapkası elindeydi; elbiselerinde hiçbir düzensizlik yoktu, redingotu özenle iliklenmişti. Çok solgundu ve hafifçe titriyordu. Arras’a geldiğinde kırılmış olan saçları şimdi artık bembeyazdı; orada bulunduğu şu bir saat içinde ağarmışlardı. Bütün gözler ona çevrilmişti.

Heyecan tarif edilir gibi değildi. Dinleyiciler arasında bir anlık bir tereddüt oldu. Ses o kadar yürek paralayıcı, orada duran adamsa o kadar sakindi ki, önce kimse ne olduğunu anlayamadı. Herkes birbirine kimin bağırıldığını sordu. Bu

müthiş haykırışı bu sakin adamın koparmış olacağına inanamıyorlardı.

Mösyö Madeleine, jüri üyelerine ve mahkeme heyetine dönerek, yumuşak bir sesle, “Sayın jüri üyeleri, sanığı serbest bırakınız. Sayın başkan, beni tutuklatınız. Aradığınız adam o değil, benim. Ben Jean Valjean’ım,” dedi.

Hiçbir ağızdan soluk çıkmıyordu. İlk şaşkınlığın ardından ortalığa bir mezar sessizliği çökmüştü. Yüce bir şeyin meydana gelişinde kitleyi saran dini dehşete benzer bir dehşet havası hissediliyordu salonda.

Bu arada, başkanın yüzünü bir sempati ve keder ifadesi sarmıştı. Savcıyla kaşla göz arasında işaretleşip, üyelerle alçak sesle birkaç kelime konuştu. Dinleyicilere döndü ve herkesin anlayacağı bir ses tonuyla sordu:

“Burada doktor var mı?”

Savcı söz aldı:

“Sayın jüri üyeleri duruşmayı ihlal eden son derece garip ve beklenmedik olay sizde olduğu kadar bizde de anlatmaya gerek görmediğimiz bir duygu yaratmaktadır. Hepiniz, Montreuil-sur-mer belediye başkanı saygıdeğer Mösyö Madeleine’i şahsen ya da ününden tanırırsınız. Dinleyiciler arasında doktor varsa, biz de sayın başkanla birlikte kendisinden Mösyö Madeleine’e yardımcı olmasını ve onu evine kadar götürmesini rica ediyoruz...”

Mösyö Madeleine, savcının sözlerini bitirmesine fırsat bırakmadı; yumuşak ve aynı zamanda otoriter bir sesle sözünü kesti. Söylediği sözleri aşağıya alıyoruz. Bu sözler,

duruşmadan hemen sonra, bu sahneye tanık olan biri tarafından kaleme alındığı şekilde, onları bizzat duymuş kişilerin, yaklaşık kırk yıl sonra bugün hâlâ kulaklarında kalmış biçimiyle aynen şöyleydi:

“Teşekkür ederim sayın savcı, ama ben deli değilim. Burada her şeyi açıkça gören tek kişi benim ve ben size gerçeği söylüyorum. Şu an yaptığımı Tanrı yukarıdan görüyor, bu kadarı da yeterlidir. Beni yakalayabilirsiniz, işte buradayım. Oysa elimden geleni yapmıştım. Başka bir ad altında saklandım, zengin oldum, namuslu insanlar arasına girmek istedim. Anlaşılan böyle bir şey olamıyormuş. Neyse, söyleyemeyeceğim pek çok şey var, size hayatımı anlatacak değilim, nasıl olsa bir gün öğrenilecek. Monsenyör piskoposu soydum, doğru, küçük Gervais’yi soydum, bu da doğru. Size Jean Valjean’ın çok gaddar bir bedbaht olduğunu söyleyenler haklıdırlar. Belki bütün suç onda değildir. Dinleyin sayın hâkimler, benim kadar alçalmış bir insanın ne ilahi takdiri yermeye ne de topluma öğüt vermeye hakkı vardır, ama bakın, içinden çıkıp kurtulmayı denediğim kötülük, zararlı bir şeydir. Verilen kürek cezası, kürek mahkûmunu yaratır. İsterseniz bunun üzerinde düşünün. Küreğe mahkûm edilmeden önce yoksul bir köylüydüm, aklım pek kıttı, aptal gibi bir şeydim; kürek cezası beni değiştirdi. Budalaydım, zalim oldum; kütüktüm, kor oldum. Daha sonra af ve iyilik beni kurtardı, tıpkı sertliğin de daha önce mahvetmiş olması gibi. Ama bağışlayın, siz bu söylediklerimi anlayamazsınız. Bundan yedi yıl önce küçük Gervais’den çaldığım kırk meteliklik madeni parayı evimde, şöminenin külleri arasında bulacaksınız. Bunlara ekleyecek başka bir sözüm yok. Yakalayın beni!” dedikten sonra üç forsaya döndü:

“Siz beni tanımadınız, Oysa ben sizi tanıyorum! Brevet, hatırlıyor musun...” Sözüünü yarıda kesti, bir an tereddüt ettikten sonra, “Kürekte taktığın o damalı örme atkıyı hatırlıyor musun?” dedi.

Brevet, ummadığı bir şeyle karşılaşmanın verdiği şaşkınlıkla sarsıldı ve dehşete düşmüş bir tavırla onu tepeden tırnağa süzdü. Jean Valjean sözünü sürdürdü:

“Chenildieu, kendine Je-nie-Dieu lakabını takan sen, senin bütün sağ omzunda derin bir yanık izi vardır, çünkü oradaki T.F.P. harflerini silmek için bu omzunu kor dolu bir maltızın üzerine yatırmıştın, ama yine de o üç harf orada okunuyor. Cevap ver, doğru mu?”

“Doğru,” dedi Chenildieu.

Bu sefer Cochepaille’a döndü:

“Cochepaille, senin dirseğinin iç tarafına yakın bir yerde yanık barut kullanılarak dövmeyle yazılmış mavi harflerle bir tarih vardır. Bu tarih imparatorun Cannes’a çıkış tarihi 1 Mart 1815’tir. Sıva kolunu.”

Cochepaille kolunu sıvadı, çevresinde bütün bakışlar çıplak koluna toplandı. Jandarmalardan biri, bir lamba yaklaştırdı; kolda tarih yazılıydı. Talihsiz adam gülümseyerek dinleyicilere ve hâkimlere döndü. Görenlerin bugün bile hâlâ üzüntüyle hatırladıkları bir gülümseyişti bu, bir zafer ve aynı zamanda umutsuzluk gülümseyişi.

“İşte, görüyorsunuz,” dedi, “Ben Jean Valjean’ım.”

Mahkeme salonunda artık ne hâkim, ne savcı ne de jandarmalar vardı; sabit bakışlardan ve üzgün yüreklerden başka hiçbir şey kalmamıştı. Artık kimse ne yapması, nasıl davranması gerektiğini hatırlamıyordu. Savcı ceza istemek için, başkan başkanlık etmek için, avukat savunmak için orada bulduklarını unutmuşlardı. Ancak, hiçbir soru sorulmaması, hiçbir yetkilinin işe müdahale etmemesi, şaşılacak bir durumdu.

Jean Valjean, yeniden konuştu:

“Oturumu daha fazla ihlal etmek istemiyorum. Tutuklanmadığıma göre gidiyorum. Yapılacak çok işlerim var. Sayın savcı, benim kim olduğumu, nereye gittiğimi biliyor, istediği zaman beni tutuklatabilir.”

Çıkış kapısına doğru yöneldi. Ona engel olmak için ne bir ses çıktı ne de bir kol uzandı. Herkes yana çekildi. Kalabalığın arasından ağır ağır yürüdü. Kapıyı ona kimin açtığı hiçbir zaman bilinmedi. Dışarı çıktı ve kapı, az önce nasıl açılmışsa yine öyle arkasından kapandı; çünkü bazı ulu şeyleri yapan kimseler, kalabalık içinde kendilerine hizmet edecek birinin bulunacağından daima emindirler.

Aradan daha bir saat geçmeden jürinin kararı Champmathieu adlı kişiyi her türlü suçlamadan temize çıkarıyordu. Hemen serbest bırakılan Champmathieu, bütün insanların deli olduğuna hükmederek ve bu gördüklerinden hiçbir şey anlamayarak, şaşkın şaşkın çekip gitti.

KARŞI DARBE

Mösyö Madeleine Saçlarına

Hangi Aynada Bakıyor?

Gün doğmaya başlıyordu. Fantine ateşli ve uykusuz, ama mutlu hayallerle dolu bir gece geçirmişti; ancak sabahleyin uyudu. Bütün gece başında bekleyen Simplice hemşire, onun uyumasından yararlanarak yeni bir kınakına şurubu hazırlamaya gitti. Kutsal hemşire, birkaç dakikadır revirin laboratuvarında ilaçlarıyla şişeleri üzerine eğilmiş, alacakaranlığın nesnelere üzerine yaydığı o bir tür sis yüzünden çok yakından bakarak iş görüyordu, birdenbire başını çevirdi ve hafif bir çığlık attı. Mösyö Madeleine karşısında duruyordu. Sessiz sedasız içeriye girmişti.

“Siz misiniz sayın başkan!” diye haykırdı.

Adam alçak bir sesle karşılık verdi:

“Kadıncağz nasıl?”

“Şu an fena değil. Ama çok endişelendiğimiz zamanlar oldu!”

Gün ışığı odayı iyice aydınlatmaya başlamıştı. Tam karşıdan Mösyö Madeleine’in yüzüne vuruyordu. Hemşire gözlerini kaldırdığında, “Aman Tanrım!” diye haykırdı, “size ne oldu böyle? Saçlarınız bembeyaz!”

“Beyaz mı?”

Simplice hemşirenin aynası yoktu; alet çantasını karıştırdı, revir doktorunun hastaların nefesini kontrol ederek, ölüp ölmediklerini anlamakta kullandığı küçük bir aynayı çıkardı.

Mösyö Madeleine aynayı alıp saçlarına baktı; “Vay, canına!” dedi.

Bu sözü kayıtsız bir tavırla, sanki başka bir şey düşünüyormuş gibi söylemişti.

Bu tavırlarında meçhul bir şeyler sezinleyen hemşire buz gibi oldu.

Mösyö Madeleine sordu:

“Onu görebilir miyim?”

Nihayet soru sorma cesaretini kendinde bulan hemşire, “Sayın başkan, onun çocuğunu getirmeyecek mi?” dedi.

“Elbette, ama en az iki üç gün gerekiyor. Şimdi onu görmem gerekiyor,” dedikten sonra Fantine’in odasına girdi, yatağa yaklaştı, perdeleri araladı. Fantine gözlerini açtı, onu gördü ve huzur içinde gülümseyerek, “Cosette nerede?” dedikten sonra, “Ah!” diye haykırdı, “onu bana getirin!”

O sırada içeri giren doktor, “Daha değil,” dedi, “şu sıra olmaz. Hâlâ biraz ateşiniz var. Çocuğunuzu görmek sizi heyecanlandırır ve daha da kötüleştirir. Önce iyileşmeniz gerek.”

“Ah! Cosette gelince ne kadar mutlu olacağız! Küçük bir bahçemiz olacak, Mösyö Madeleine söz verdi. Kızım bahçede oynayacak. Harfleri şimdiden öğrenmiştir. Ona kelimeleri heceletirim. O otların arasında kelebekleri kovalar...”

Mösyö Madeleine onun konuşmalarını gözleri yerde zihni alabildiğine derin düşüncelere dalmış, esen bir rüzgârın sesini dinler gibi dinliyordu. Kadının konuşması birden kesildi,

Mösyö Madeleine mekanik bir hareketle başını kaldırdı. Fantine korkunç bir hal almıştı.

Artık konuşmuyor, nefes almıyordu; yattığı yerden yarı doğrulmuş, zayıf omzu geceliğinden dışarı çıkmıştı; biraz önce mutlulukla parlayan yüzü sapsarı kesilmişti, dehşetle büyüyen gözleri, karşısında, odanın öbür ucunda bulunan dehşetengiz bir şeye takılmış gibiydi. “Aman Tanrım!” diye bağırdı Mösyö Madeleine, “Neyiniz var Fantine?”

Fantine cevap vermedi, gördüğü her neyse, gözlerini ondan ayırmıyordu; bir eliyle başkanın kolunu iterken, öbürüyle arkasına bakmasını işaret etti.

Mösyö Madeleine döndü ve Javert’i gördü.

Belediye başkanı, onu Javert’in elinden kurtardığı günden beri Fantine, bu adamı görmemişti. Hasta kafası hiçbir şey düşünecek durumda değildi; Javert’in kendisini almaya geldiğinden emindi. Yüzünü elleriyle kapayarak, endişeyle haykırdı:

“Mösyö Madeleine kurtarın beni!”

Jean Valjean –bundan böyle onun için artık yalnız bu adı kullanacağız– ayağa kalkmıştı. En tatlı, en sakin sesiyle Fantine’e, “Merak etmeyin,” dedi, “sizin için gelmedi.”

Sonra Javert’e döndü:

“Ne istediğinizi biliyorum.”

Javert cevap verdi:

“Hadi, çabuk!”

Bu iki kelimenin telaffuz biçiminde vahşice, çılgınca bir şeyler vardı. Hiçbir imlanın, bu iki sözcüğün söyleniş şeklini ifade etmeye gücü yetmezdi; bu, artık insan ağzından çıkmış bir söz değil, bir böğürtüydü.

Usulden olduğu gibi davranmadı; konuya hiç girmedi; tutuklama emrini bile göstermedi. Onun gözünde Jean Valjean esrarengiz, ele avuca sığmaz bir savaşçı, karanlık bir mücadeleciydi; beş yıldır onu kavrayıp sarmış, ama bir türlü yere çalmayı başaramamıştı. Bu tutuklama bir başlangıç değil, bir sondu. Yalnızca; “Hadi, çabuk!” demekle yetindi.

Bunu söylerken bir adım bile atmadı; sefilleri ucuna takıp şiddetle kendisine çekmekte kullandığı kanca bakışlarından birini fırlattı Jean Valjean’a.

İki ay önce Fantine bu bakışın ta iliklerine kadar işlediğini hissetmişti.

Javert’in bağırması üzerine Fantine gözlerini açmıştı. İyi ama, belediye başkanı buradaydı, korkacak ne vardı ki?

Javert, odanın ortasına kadar ilerledi ve haykırdı: “Hadi bakalım! Geliyor musun?”

Zavallı kadın çevresine bakındı. Doktorla belediye başkanından başka kimse yoktu. Bu alçaltıcı “sen” hitabı kime olabilirdi? Elbette yalnızca kendisine. Titredi.

O zaman gözleri akıl almaz bir şey gördü, o kadar akıl almaz bir şeydi ki bu, hastalık ateşinin en karanlık kâbuslarında bile asla bunun bir benzerini görmemişti.

Müfettiş Javert'in belediye başkanının yakasına yapıştığını ve belediye başkanının boyun eğişini gördü. Dünya başına yıkılıyordu.

Gerçekten de, Javert, Jean Valjean'ın yakasına yapışmıştı.

“Sayın başkan!” diye haykırdı Fantine.

Javert, bütün dişlerini ortaya çıkaran tiksindirici gülüşüyle bir kahkaha attı.

“Burada sayın başkan yok artık!”

Jean Valjean, redingotunun yakasını kavrayan eli uzaklaştırmaya çalışmadı.

“Sayın müfettiş,” dedi Jean Valjean, “size özel olarak bir şey söylemek istiyorum.”

“Yüksek sesle! Yüksek sesle konuş!” diye karşılık verdi Javert,

“Ama bunu yalnız sizin duymanız gerekiyor.”

“Ne duyacakmışım ki? Dinlemiyorum!”

Jean Valjean, ona iyice eğildi ve çok yavaş bir sesle hızlı hızlı:

“Bana üç gün süre veriniz,” dedi. “Bu zavallı kadının çocuğunu alıp getirmek için üç gün. Ne kadar kefalet gerekiyorsa öderim. İsterseniz benimle birlikte gelirsiniz.”

“Alay ediyorsun!” diye bağırdı Javert. “Bak hele, senin aptal olduğunu hiç sanmazdım! Sıvışıp gitmek için benden üç

gün istiyorsun! Bu sokak kızının çocuğunu alıp getirmek için gidecekmış! Oh! Ne âlâ! Doğrusu bu çok iyi!”

Fantine sarsıldı.

“Çocuğum!” diye haykırdı, “çocuğumu getirmeye gidecek! Çocuğumu istiyorum! Mösyö Madeleine, sayın başkan!”

Javert ayağını yere vurdu.

“Al sana, şimdi de öteki! Susacak mısın sen ahlaksız karı? Ne aşâğılık bir ülke! Kürek mahkûmları mülki amir oluyor, orta malı kızlar da kontesler gibi tedavi görüyor. Yok ama! Artık bunların hepsi değışecek; zamanı geldi!”

Fantine sıçrayarak doğruldu, kaskatı kesilen kolları ve iki eli üzerine dayandı; Jean Valjean’a baktı, Javert’e baktı, rahibeye baktı, konuşacakmış gibi ağzını açtı, boğazının derinliklerinden bir hırıltı çıktı, dişleri takırdadı; nefesi daralıyormuşçasına kollarını uzattı, ellerini titreyerek açtı, boğulan biri gibi etrafında tutunacak bir şey aradı, sonra birden yastığın üzerine yığıldı.

Başı karyolanın arkasına çarpıp göğsüne düştü, ağzı aralık, gözleri açık ve sönük kaldı.

Ölmüştü.

Jean Valjean tıpkı bir annenin çocuğuna yaptığı gibi, Fantine’in başını ellerinin arasına alarak yastığın üzerine yerleştirdi, sonra geceliğinin yakasındaki şeridi bağladı, saçlarını gece başlığının içine soktu ve gözlerini kapadı. Fantine’in yüzü o sırada garip bir ışıkla aydınlanmış gibiydi. Ölüm, yüce aydınlığa girmek demektir. Fantine’in eli

yataktan dışarı sarkıyordu. Jean Valjean, bu elin önünde diz çöktü, onu yavaşça kaldırdı ve öptü. Sonra ayağa kalktı, Javert'e dönerek, "Şimdi emrinizdeyim," dedi.

İlk Kaçış

Javert, Jean Valjean'ı şehir hapisanesine teslim etti.

Mösyö Madeleine'in tutuklanması Montreuil-sur-mer'de büyük bir heyecan, daha doğrusu olağanüstü bir sarsıntı yarattı. Tek bir söz; "bir kürek mahkûmuymuş" sözü, hemen hemen herkesin ona arkasını dönmesine yetti.

Zaten zamanla da Mösyö Madeleine adı Montreuil-sur-mer'den silinip gitti. Bütün şehirde sadece üç dört kişi bu anıya sadık kaldı. Mösyö Madeleine'e hizmet etmiş olan yaşlı kapıcı kadın da onların arasındaydı.

O günün akşamı sadık yaşlı kadın hâlâ şaşkın ve ürkek bir halde odasında oturmuş kederli kederli düşünüyordu. Fabrika bütün gün kapalı kalmıştı, arabaların işlediği kapı sürgülü, yol bomboştı. Evin içinde sadece iki rahibe, Perpétue hemşire ile Simplicie hemşire vardı; Fantine'in ölüsünü bekliyorlardı.

Yaşlı kadın Mösyö Madeleine'in evine dönme saatine doğru, içten gelen bir hareketle kalktı, bir çekmecedен Mösyö Madeleine'in odasının anahtarını ve akşamları odasına çıkarken kullandığı şamdanı çıkardı; sonra onun gelmesini bekliyormuş gibi, anahtarı onun her zaman üzerinden aldığı çiviye astı, şamdanı da yanına koydu. Daha sonra, yeniden sandalyesine oturup düşünmeye başladı. Zavallı ihtiyarcık bütün bunları farkında olmadan yapmıştı.

Ancak aradan iki saat geçtikten sonra hayallerinden sıyrılıp haykırdı: “Aman Tanrım! Sen Şu işe bak! Anahtarını çiviye astım!”

Tam o sırada kapıcı odasının camı aralandı, aralıktan içeri bir el girdi, anahtarla Şamdanı aldı, Şamdanın mumunu yanmakta olan diğer Şamdandan yaktı.

Kapıcı kadın gözlerini kaldırdı, gırtlağında zor zaptedebildiği bir çığlıkla ağzı açık kalakaldı. Bu eli, bu kolu, bu redingot yenini tanıyordu.

Mösyö Madeleine’di bu.

Daha sonra, başından geçen bu olayı anlatırken dediği gibi, kendini toparlayıp, tekrar konuşmaya başlamadan önce birkaç saniye nutku tutuldu.

Sonunda, “Aman Tanrım, sayın başkan!” diye haykırdı. “Ben sanıyordum ki!..”

Sözünü kesti, cümlenin sonu, baŐlangıcına karşı bir saygısızlık olacaktı. Jean Valjean, onun için hâlâ sayın baŐkandı.

Jean Valjean, onun düşüncesini tamamladı.

“Hapiste,” dedi. “Oradaydım, pencere demirlerinden birini kırdım, bir damın tepesinden kendimi aşağı attım, işte buradayım. Odama ıkıyorum. Bana Simplicie hemşireyi ağırın. Şüphesiz o zavallı kadının yanındadır.”

Yaşlı kadın alelacele söyleneni yapmaya gitti.

Jean Valjean, hiçbir uyarıda bulunmamıştı; çünkü kadının onu kendisinden daha iyi koruyacağından emindi.

Kapıyı açmadan avluya girmeyi nasıl başardığı hiçbir zaman bilinemedi.

Gerçi her kapıyı açan bir anahtarı vardı ve küçük bir yan kapıyı açmakta kullandığı bu anahtarı hep üstünde taşırdı, ama üstünü arayıp, bu anahtarı almış olmaları gerekirdi. Bu nokta hiçbir zaman aydınlanmadı.

Odasına giden merdiveni çıktı. Yukarı vardığında şamdanını merdivenin son basamağına bırakarak sessizce kapısını açtı, gidip el yordamıyla penceresini ve kepengini kapattı, sonra dönüp şamdanını aldı ve odasına girdi.

Bu, gerekli bir önlemdi; çünkü odasının penceresi sokaktan görülüyordu.

Çevresine; masasına, iskemlesine, üç gündür bozulmamış olan yatağına bir göz attı. Önceki günün gecesinden kalma hiçbir dağınıklık yoktu. Kapıcı kadın ‘odasını toparlamıştı’. Demirli sopanın iki ucuyla, ateşte kararmış kırk meteliklik madeni parayı küllerin arasından çıkarıp masanın üstüne güzelce koymuştu.

Bir kâğıt alıp, üstüne, “Bunlar demirli sopanın iki ucu ile, ağır ceza mahkemesinde söz etmiş olduğum küçük Gervais’den çalınmış kırk metelik paradır” diye yazdı ve parayla iki demir parçasını, odaya girildiğinde hemen ilk göze çarpacak şekilde kâğıdın üzerine yerleştirdi. Dolaptan eski bir gömleğini çıkarıp yırttı. Böylece elde ettiği birkaç parça beze iki gümüş şamdanı sardı. Ne telaşlı ne de heyecanlıydı.

Piskoposun şamdanlarını sararken, bir yandan da kara bir ekmek parçasını ısıtıyordu. Herhalde, kaçarken yanına aldığı hapisane ekmeğiydi.

Bu konu, daha sonra adli kovuşturma sırasında odanın döşeme taşları üzerinde bulunan ekmek kırıntılarından anlaşıldı.

Kapıya iki defa hafifçe vuruldu.

“Giriniz,” dedi.

Simplice hemşireydi gelen.

Hemşirenin yüzü solgun, gözleri kıpkırmızıydı, elinde tuttuğu mum titriyordu. Kaderin darbelerinin özelliği şudur ki, ne kadar olgunluğa ermiş, ne kadar soğukkanlı olursak olalım, duygu dünyamızın derinliklerinde yatan insan karakterini bulup çıkarır ve bunu dışa vurmak zorunda bırakırlar. O günün heyecanları içinde, rahibe de yeniden kadınlaşmıştı. Ağlamıştı ve şimdi titriyordu.

Jean Valjean, bir kâğıdın üzerine birkaç satır bir şey yazmıştı, kâğıdı rahibeye verip, “Hemşire, bunu rahibe verirsiniz,” dedi.

Kâğıt katlanmıştı. Rahibe bir göz attı.

“Okuyabilirsiniz,” dedi Jean Valjean.

Simplice hemşire okudu:

“Sayın rahipten burada bıraktığım her şeyle ilgilenmesini ve davama ve bugün ölen kadının cenazesine ait masrafları

bıraktıklarımından ödemesini rica ediyorum. Geri kalanı yoksulların olacaktır.”

Hemşire konuşmak istedi, ancak birkaç anlamsız şey kekeleyebildi. Ama yine de sonunda şunları söyleyebildi:

“Acaba sayın başkan şu bahtsız kadıncağızı son bir defa daha görmek istemezler mi?”

Jean Valjean, “Hayır,” dedi, “peşimdeler. Beni onun odasında yakalayıp tutuklarlar, bu ise onun huzurunu bozar.”

Sözünü henüz bitirmişti ki, merdivende büyük bir gürültü koptu. Yukarıya doğru yaklaşan bir ayak patırtısıyla birlikte, yaşlı kapıcı kadının en yüksek, en tiz sesiyle, “Benim iyi efendim, Tanrı üzerine yemin ederim ki, ne gündüz ne de akşam buraya kimsecikler girmedi, ben de kapıdan hiç ayrılmadım,” dediğini işittiler.

Bir adam karşılık verdi:

“İyi ama bu odada ışık var.”

Javert’in sesini tanıdılar.

Oda o şekildeydi ki, kapı açıldığında sağdaki duvarın köşesini gözlerden gizliyordu. Jean Valjean, mumu üfleyip bu köşeye girdi.

Simplice hemşire, masanın önüne diz çöktü.

Kapı açıldı.

Javert içeri girdi.

Koridordan bir yığın kişinin fısıldaştıkları ve kapıcı kadının karşı çıktığı duyuluyordu.

Rahibe gözlerini bile kaldırmadı. Dua etmekteydi.

Şamdan şöminenin üzerindeydi ve pek az aydınlık veriyordu.

Javert, hemşireyi gördü ve şaşkın bir halde durdu.

Hatırlayacağımız gibi, Javert'in manevi dayanağı, her türlü otoriteye duyduğu saygı duygusuydu. Bütünlüklü, uyumlu bir kişiliği vardı, ne itiraz ne de sınırlama kabul ederdi. Kilise otoritesi ise onun için bütün otoritelerin üstündeydi. Dindardı, her konuda olduğu gibi dindarlığı da yüzeyseldi ve dürüsttü. Onun nazarında bir rahip, asla hata yapmayan bir düşünce adamı; bir rahibe asla günah işlemeyen bir yaratıktı. Onlar bu dünyaya kapatılmış ruhlardı, onları çevreleyen duvarların tek bir kapısı vardı, o da ancak hakikate yol vermek için açılırdı.

Hemşireyi görünce Javert'in ilk hareketi geri çekilmek oldu.

Ama onu tutan ve dayanılmaz bir güçle aksi yöne doğru iten başka bir görev daha vardı. Bu nedenle ikinci hareketi olduğu yerde kalmak ve hiç değilse bir süre susmak oldu.

Simplice hemşirenin hayatında hiç yalan söylemediğini biliyor ve özellikle bundan ötürü ona derin bir saygı besliyordu.

Javert, "Hemşirem, bu odada yalnız mısınız?" diye sordu.

Hemşire, gözlerini kaldırdı ve cevap verdi:

"Evet."

“Demek,” dedi Javert, “ısrar ettiğim için bağışlayın ama bu benim görevim, demek bu akşam hiç kimseyi görmediniz. Bir adam kaçtı, onu arıyoruz, şu Jean Valjean denilen adam, onu görmediniz mi?”

Hemşire cevap verdi: “Hayır.”

Yalan söyledi. İlk defa arka arkaya, birbiri peşi sıra, hiç tereddütsüz, çabucak, kendini feda edercesine yalan söyledi.

“Affedersiniz,” dedi Javert ve derin bir saygıyla selamlayarak çekildi.

Ey kutsal kız! Uzun yıllar var ki, siz artık bu dünyada değilsiniz; nur içinde kız kardeşleriniz bâkirelere ve erkek kardeşleriniz meleklerle katıldınız; varsın söylediğiniz bu yalan, cennette sevaplarınız arasında sayılsın!

Hemşirenin sözü Javert için öylesine kesin bir şeydi ki, masanın üstünde duran üflenmiş, hâlâ dumanı tüten mumun garipliğini fark etmedi bile.

Bir saat sonra bir adam, ağaçlar ve sisler arasından yürüyerek Montreuil-sur-mer'den Paris'e doğru hızla uzaklaşıyordu. Bu adam Jean Valjean'dı. Yolda ona rastlayan iki üç yük arabacısının ifadelerinden tespit edildiğine göre, elinde bir paket taşıyordu ve sırtında bir işçi gömleği vardı. Gömleği nereden bulmuştu? Hiçbir zaman bilinmedi. Birkaç gün önce fabrikanın revirinde yaşlı bir işçi ölmüş, geriye kala kala bir gömleği kalmıştı. Bu belki de o gömlekti.

24601 Numara, 9430 Numara Oluyor

Jean Valjean yeniden yakalanmıştı. Acıklı ayrıntıların üzerinden çarçabuk geçmemiz okuyucularımızı memnun edecektir. Onun için, Montreuil-sur-mer'de olup biten şaşırtıcı olaylardan birkaç ay sonra dönemin gazetelerinden birinde yayımlanan yazıyı buraya aktarmakla yetiniyoruz.

Drapeau blanc adlı gazetenin tarihi 25 Temmuz 1823:

“Pas-de-Calais’ya bağlı bir ile az rastlanır bir olaya sahne olmuştur. İlin yabancısı olan Mösyö Madeleine adında bir adam, bazı yeni yöntemlerle, o yerin eski bir endüstrisi olan siyah kehribar ve boncuk imalatını birkaç yıldan beri kalkındırmıştı. Bundan hem kendisi hem de -belirtmemiz gerekir ki- ilçesi servet yapmış ve hizmetlerinin dl olarak belediye başkanlığına atanmıştı. Ancak polis, Mösyö Madeleine’in 1796 yılında bir hırsızlıktan dolayı mahkûm olan Jean Valjean adında sürgün kaçağı, eski bir forsa olduğunu ortaya çıkarmış ve Jean Valjean yeniden küreğe gönderilmiştir. Jean Valjean’ın tutuklanmadan önce Mösyö Laffitte’ten, evvelce yatırmış olduğu yarım milyonu aşkın bir tutarı çekmeyi başardığı anlaşılmaktadır. Bu parayı yaptığı ticaret nedeniyle yasal yollardan kazandığı söylenmektedir. Jean Valjean’ın Toulon Hapishanesi’ne girdiğinden beri bu parayı nereye saklamış olduğu ğrenilememiştir.”

Orion Gemisi

1823 yılının Ekim ayı sonuna doğru Toulon’lular büyük bir fırtınadan sonra bazı hasarların onarımı için Orion gemisinin

limanlarına girdiğini gördüler. Daha sonra Brest'de okul gemisi olarak kullanılan Orion, o tarihte Akdeniz filosuna dahildi. Limanda bir savaş gemisinin bulunması halkı çeken, ilgilendiren bir şeydir. Üstelik büyüktür ve halk büyük olan şeyleri sever.

Orion'un durumu uzun zamandır kötüydü. Daha önceki seferlerinde hızını yarı yarıya kesecek kadar kalın kabuk tabakaları karinasına yapışıp birikmiş, bu yüzden bir önceki yıl bu kabukların kazınması için kızağa çekilmiş sonra tekrar denize açılmıştı. Ama bu kazıma karinanın civatalarını zedelemişti. Balear Adaları açıklarında dalgalara dayanamayan bordo açılmış ve o zamanlar kaplamalarda sac levha kullanılmadığından gemi su almıştı. Arkadan şiddetli bir gündönümü fırtınası patlak vermiş, iskele pruvasını ve bir lombarı çökertmiş, mizana çarmıklarını hasara uğratmış ve Orion, Toulon'a dönmek zorunda kalmıştı. Tam donanımlı tersanenin yakınlarında demirlemiş onarılmaktaydı. Sancak tarafında hasar yoktu; yalnızca âdet olduğu üzere, geminin kafesine hava girmesini sağlamak için şurada burada bazı kaplamaların vidaları sökülmüştü.

Bir sabah gemiyi seyreden kalabalık, bir kazaya tanık oldu:

Mürettebat yelkenleri serenlere bağlamakla meşguldü. Sancak gabya grandi yelkeninin üst köşesini tutmakla görevli gabyacı dengesini kaybetti. Havada sallandığını gördüler. Tersanenin rıhtımına toplanmış olan kalabalıktan çığlıklar yükseldi. Ağır çeken başı gövdesini sürükledi; adam elleri boşluğa uzanmış, serenin etrafında döndü; geçerken önce bir eliyle, sonra öbür eliyle ip merdiveni yakaladı ve ona asılı kaldı. Altında deniz baş döndürücü bir derinlikteydi. Düşüşün

sarsıntısı ip merdivene salıncak hareketi vermişti. Adam, bu ipin ucunda bir sapan taşı gibi sallanıyordu.

Adamın imdadına koşmak korkunç bir tehlikeye atılmak demektir. Hepsisi de yeni hizmete alınmış sahil balıkçılarından oluşan tayfaların hiçbiri böyle bir tehlikeye atılmayı göze alamıyordu. Bu arada zavallı gabyacı gittikçe yorulmaktaydı; sıkıntısını yüzünden okumak mümkün değildi, ama gücünün giderek tükendiği bütün bedeninde fark ediliyor, kolları müthiş bir çekilişle bükülüyor, tırmanmak için yaptığı her çaba ip merdivenin sallanmasını artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Gücünü kaybetme korkusuyla bağırımıyordu. Herkes adamın artık ipi bırakacağı anı beklemekte ve düşüşünü görmemek için bütün başlar zaman zaman başka tarafa çevrilmekteydi. Bazı anlar vardır ki, bir ip parçası, bir sopa, bir ağaç dalı hayat demektir ve canlı bir varlığın, bunların ucundan kopup olgun bir meyve gibi düştüğünü görmek feci bir şeydir.

Bu sırada adamın biri yabankedisi çevikliğiyle geminin armasına tırmanmaya başladı. Kırmızılar giymiş bir kürek mahkûmuydu; başında yeşil takkesiyle müebbet kürek mahkûmu. Çanaklık hizasına geldiğinde rüzgârın esintisi başından takkesini uçurdu ve ortaya beyaz saçlı bir baş çıktı; genç biri değildi.

Gerçekten de gemide kürek angaryasında çalıştırılan bir forsa, olayı gördüğü ilk anda nöbetçi subaya koşmuş, mürettebatın şaşkınlığı ve kararsızlığı arasında bütün tayfalar titreyerek geri çekilirken, subaydan, gabyacıyı hayatı pahasına kurtarmak için izin istemişti. Subayın olur anlamında bir işareti üzerine kaptığı bir çekiçle bir vuruşta

ayağındaki halkaya perçinli zinciri koparmış, sonra da bir ip alarak direkleri tutan halatlara doğru atılmıştı. Hiç kimse o an bu zincirin böyle kolayca kırılıvermesine dikkat etmedi. Bunu ancak daha sonra hatırladılar.

Forsa, göz açıp kapayıncaya kadar seren direğinin tepesine çıktı. Gözüyle mesafeyi ölçer gibi birkaç saniye durdu. Gabyacının ipin ucunda sallanıp durduğu bu saniyeler, seyredenlere yüzyıllar gibi uzun geliyordu. Nihayet, forsa gözlerini göğe kaldırdı ve ileri bir adım attı. Kalabalık bir soluk aldı. Sereni koşarak geçtiğini gördüler. Direğin ucuna gelince yanında getirdiği ipin ucunu oraya bağlayıp, öbür ucunu aşağıya sarkıttı, sonra bu ip boyunca elleriyle tutunarak inmeye başladı. O zaman anlatılması imkânsız bir dehşet kapladı ortalığı, uçurumun üstünde bir yerine iki kişinin sallandığı görülüyordu.

Sanki bir örümcek, bir sineği yakalamaya geliyordu; yalnız burada örümcek ölüm değil, hayat getirmekteydi. On bin bakış bu ikili üzerinde toplanmıştı. Ne bir haykırış ne de bir söz; bütün kaşlar aynı ürpermeyle çatılmıştı. Sanki iki zavallıyı sallayan rüzgâra en küçük bir soluk bile eklemekten korkar gibi bütün ağızlar nefeslerini tutuyordu.

Bu arada forsa, tayfanın yanına sokulmayı başarmıştı. Bir dakika daha geç kalırsa, gücü ve umudu tükenen adam kendini uçurumdan aşağı bırakacaktı. Forsa onu sıkıca ipe bağladı; bir eliyle ipe tutunurken, öbürüyle işini görüyordu. Nihayet tekrar serenın üzerine çıkarak tayfayı da oraya çektiğini gördüler. Kuvvetini toplayabilmesi için onu biraz orada tuttu, sonra kucağına aldı, serenın üzerinde yürüyerek

önce destemuraya, oradan da çanaklığa geldi ve gabyacıyı arkadaşlarının ellerine bıraktı.

O zaman kalabalıktan bir alkış koptu; bazı yaşlı forsa gözcüleri ağladılar, kadınlar rıhtımın üstünde kucaklaşıp öpüşüyorlardı. Herkesin hep bir ağızdan, adeta şefkatli bir öfkeyle bağırdığı duyuldu; “Bu adam affedilsin!”

O ise yeniden angaryasına dönmek üzere, hemen aşağı inmeye koyulmuştu. Daha çabuk varmak için armanın üstünde kayarak alçak serenlerden birinin üzerinde koşmaya başladı. Bütün gözler onu izliyordu. Bir ara herkesi bir korku aldı; ya yorgunluktan ya da başı döndüğünden olacak bir an duraksayıp sallandığı görüldü. Birden kalabalıktan şiddetli bir çığlık koptu; forsa denize düşmüştü.

Çok tehlikeli bir düşüştü. Algésiras fırkateyni Orion’un yanına demirlemiş, zavallı kürek mahkûmu da iki geminin arasına düşmüştü. Gemilerden birinin altına kaymasından korkuluyordu. Dört kişi acele bir sandala atladılar. Biriken kalabalık da, onlara gayret veriyordu, yine bütün ruhları endişe kapladı. Adam tekrar su yüzüne çıkmadı. Zeytinyağı fıçısına düşmüş gibi, tek bir iz bile yapmadan denizin içinde kaybolup gitmişti. Sondajlar yaptılar, daldılar. Boşuna. Akşama kadar aradılar. Cesedini olsun bulamadılar.

Ertesi gün *Toulon* gazetesi şu birkaç satırlık haberi yayınlıyordu:

“17 Kasım 1823. Dün, Orion gemisinde angarya işi yapan bir forsa, bir tayfanın kurtarılmasına yardım ettikten sonra işine dönerken denize düşmüş ve boğulmuştur. Cesedi bütün aramalara rağmen bulunamamıştır. Tersanenin burnundaki

temel kazıkların arasına sıkışmış olduğu tahmin edilmektedir. Hapishane kütüğündeki kayıt numarası 9430 olan adamın adı Jean Valjean'dır.”

ÖLÜYE VERİLEN

SÖZÜN YERİNE GETİRİLMESİ

Küçük Yolculuk

1823 yılının Noel gününde, öğleden sonra bir adam Paris'te Hôpital Bulvarı'nın en ıssız tarafında hayli uzun bir süre dolaştı. Bu adam ev arayan birine benziyor ve Saint-Marceau dış mahallesinin bu harap kenarında en mütevazı evlerin üzerinde durmayı tercih eder gibi görünüyordu.

Gerçekten de, daha ileride göreceğimiz gibi, bu ücra mahallede bir oda kiralamıştı.

Bu adam, giyim kuşamıyla olduğu kadar kişiliğiyle de görgülü dilenci diyebileceğimiz birini canlandırmaktaydı; aşırı sefaletle birleşmiş aşırı temizlik... Anlayışlı yüreklere, çok yoksul olanla, çok değerli olana karşı duyulan o çifte saygıyı ilham eden ender karışımlardan biriydi bu. Hayli eski ve hayli fırça yemiş yuvarlak bir şapkası, o dönemde hiç de yadırganmayan killi toprak sarısı renginde kaba çuhadan, ipliklerine kadar aşınmış redingotu, geçen yüzyıla özgü bir biçimde cepli büyük yelegeği, dizlerine rastlayan yerleri kurşunleşmiş siyah bir külot pantolonu, siyah yün çorapları ve bakır tokalı kaba ayakkabıları vardı. Gurbetten dönen, varlıklı bir evin eski hizmetkârı olduğu söylenebilirdi. Bembeyaz saçlarından, kırışmış alnından, morumsu dudaklarından, hayatın zorluğu ve yorgunluğu okunan yüzünden, altmışın çok üstünde olduğu tahmin edilebilirdi. Ağır ama emin yürüyüşüyle bütün hareketlerine damgasını vuran olağandışı kuvvet ve canlılığına bakıldığında ise çok çok ellisinde olduğu söylenebilirdi. Sol elinde bir mendile

sarılı küçük bir paket taşıyor, sağ eliyle bir çitten kesilmiş bir çeşit bastona dayanıyordu. Porte Saint-Martin Tiyatrosu'nun önünden geçerken 'İki Forsa' piyesinin fenerlerle aydınlatılmış afişi dikkatini çekmiş olacak ki, telaşla yürüdüğü halde durup onu okudu. Az sonra Planchette Çıkmazı'ndaydı ve o tarihte Lagny arabalarının yazıhanesinin bulunduğu Plat d'étain'e giriyordu. Lagny'ye araba saat dört buçukta kalkıyordu. Atlar koşulmuştu ve arabacı tarafından çağırılan yolcular iki tekerlekli yolcu arabasının yüksek demir merdiveninden telaşla çıkıyorlardı.

Adam sordu:

“Bir kişilik yeriniz var mı?”

Arabacı, “Bir tek,” dedi, “benim yanımda, sıranın üstünde.”

“Onu ben tutuyorum.”

“Binin.”

Ancak, yola çıkmadan önce arabacı, yolcunun pejmürde kıyafetine, çıkınının küçüklüğüne bir göz atıp, ücretini peşin istedi.

“Lagny'ye kadar gidiyor musunuz?” diye sordu arabacı.

“Evet,” dedi adam.

Ve Lagny'ye kadar gereken ücreti ödedi.

Yola çıkıldı. Çıkış kapısından geçince arabacı sohbet etmek istedi, ama yolcu ancak tek heceli cevaplar veriyordu. Arabacı da ıslık çalıp, atlara küfür savurmayı sohbet etmeye tercih etti.

Arabacı paltosuna büründü. Hava soğuktu. Adam oralı görünmüyordu. Böylece Gournay'ı ve Neuilly-sur-Marne'i geçtiler.

Akşam saat altıya doğru Chelles'teydiler. Arabacı atlarını dinlendirmek için kral manastırının eski binalarındaki arabacılar hanının önünde durdu.

Adam, "Ben burada iniyorum," dedi.

Çıkını ve bastonunu alıp arabadan aşağı atladı.

Biraz sonra gözden kayboldu.

Hana girmemişti.

Birkaç dakika sonra araba Lagny'ye doğru tekrar yola koyulduğunda Chelles'in ana caddesinde onu göremediler.

Arabacı içerdeki yolculara döndü.

"İşte," dedi, "buralı olmayan bir adam, çünkü onu tanımıyorum. Meteliksiz gibi görünüyor, ama paraya da aldıracağı yok; Lagny için ücret ödüyor, ama ancak Chelles'e kadar gidiyor. Gece oldu, bütün evler kapalı, hana girmiyor, hiçbir yerde de görünmüyor. Sanırım yerin dibine girdi."

Adam yerin dibine girmemişti. Karanlıkta Chelles'in ana caddesini acele arşınlayıp, kiliseye varmadan, solda Montfermeil'e giden köy yoluna sapmıştı; burasını tanıyan, daha önce de oraya gelmiş olan birine benziyordu.

Adam Montfermeil yoluna girmedi; sağa, kırların içine saptı ve büyük adımlarla ormana vardı.

Ormana girince adımlarını yavaşlattı ve bütün ağaçları dikkatle gözden geçirmeye başladı. Adım adım ilerliyordu. Sadece kendisinin bildiği esrarengiz bir yolu araştırıyor, izliyor gibiydi. Bir ara yolunu kaybeder gibi oldu, kararsız bir halde durdu. Nihayet, elleriyle yoklayarak bir açıklığa geldi; iri, beyaz taşlardan bir yığın vardı burada. Hızla bu taşlara doğru yürüdü ve gecenin sisi içinde dikkatle inceledi; sanki taşları muayeneden geçiriyordu. Taş yığınının birkaç adım ötesinde, üzerleri bitkilerin sivilceleri demek olan yumrularla kaplı büyük bir ağaç vardı. Adam bu ağaca gitti, sanki bütün yumruları tanımak, saymak istiyormuş gibi elini ağacın gövdesinin kabuğu üzerinde dolaştırdı.

Bir dişbudak olan bu ağacın tam karşısında kabuk döken hastalığa tutulmuş bir kestane ağacı bulunuyordu. Hastalığını iyileştirmek için gövdesine çinko sarıp çivilemişlerdi. Adam, ayaklarının ucunda yükselip, bu çinkoya dokundu.

Sonra zeminin taze kazılmış olup olmadığını iyice anlamak istercesine, ağaçla taşlar arasında kalan yerdeki toprağın üzerinde bir süre tepinerek dolaştı.

Cosette Karanlıkta

Yabancı Adamlarla Yan Yana

O gece Noel'di. Adam, Montfermeil yönüne doğru ilerlerken, inleyerek hareket eden, bir yükü yere bırakıp tekrar alan ve yeniden yürümeye başlayan küçük bir karaltı gördü. Bu karaltıya yaklaştığında, onun kocaman bir su kovasını taşıyan küçücük bir çocuk olduğunu anladı. Çocuğun yanına gitti ve kovanın kulpunu sessizce tutup, “Yavrum, bu taşıdığın senin için çok ağır,” dedi.

Küçük kız başını kaldırıp cevap verdi:

“Evet bayım.”

“Ver,” dedi adam, “ben taşıyım.”

Küçük kız kovayı bıraktı. Adam onun yanı sıra yürümeye koyuldu.

“Gerçekten de ağır,” diye dişlerinin arasından söylendi. Sonra ekledi:

“Küçük, kaç yaşındasın?”

“Sekiz bayım.”

“Uzaktan mı geliyorsun?”

“Ormandaki kaynaktan geliyorum.”

“Peki, gittiğin yer uzak mı?”

“Buradan bir çeyrek saat ilerde.”

Adam konuşmadan biraz durduktan sonra, birden, “Senin annen yok mu?” dedi.

“Bilmiyorum,” diye cevap verdi çocuk.

Adamın yeniden konuşmasına vakit kalmadan ekledi: “Sanmıyorum. Başkalarının var, ama benim yok.”

Kısa bir sessizlikten sonra, “Sanırım, benim hiç annem olmadı,” dedi.

Adam durdu, kovayı yere bıraktı, eğilip iki elini çocuğun iki omzunun üzerine koydu, karanlıkta ona bakmaya, yüzünü görmeye çalıştı. Gökyüzünün kurşun rengi ışığında çocuğun zayıf ve hastalıklı yüzü hayal meyal fark ediliyordu.

“Senin adın ne?” dedi adam.

“Cosette.”

Adam elektrik çarpmış gibi sarsıldı. Hâlâ dikkatle çocuğa bakıyordu, sonra ellerini Cosette’in omuzlarından çekerek kovayı yakaladı ve yeniden yürümeye başladı.

Biraz sonra sordu:

“Küçük, nerede oturuyorsun sen?”

“Montfermeil’de.”

Adam yine bir süre sustu, sonra tekrar konuştu:

“Peki, bu saatte seni ormana su almaya kim gönderdi?”

“Madam Thénardier.”

Adam, ilgisiz göstermeye çalıştığı bir sesle, “Ne yapar senin bu Madam Thénardier?” diye sordu.

“Benim hanımım,” dedi çocuk. “Han işletir.”

“Han mı?” dedi adam. “Öyleyse bu gece orada kalırım. Beni oraya götür.”

“Zaten oraya gidiyoruz,” dedi çocuk.

Adam oldukça hızlı yürüyordu. Cosette de onu hiç zahmet çekmeden izlemekteydi. Artık yorgunluk duymuyordu. Ara sıra bakışlarını bir tür huzur ve dile gelmez bir teslimiyetle bu adama doğru kaldırıyordu. Tanrı’ya dönmeyi, dua etmeyi ona hiç öğretmemişlerdi. Buna rağmen, içinde umuda benzeyen ve göğe doğru yükselen bir şeyler hissediyordu.

Birkaç dakika geçti. Adam tekrar konuştu:

“Madam Thénardier’nin evinde hizmetçi yok mu?”

“Yok bayım.”

“Sen yalnız mısın?”

“Evet bayım.”

Yine bir an sessizlik oldu. Cosette konuştu.

“Yani iki küçük kız var.”

“Hangi küçük kızlar?”

“Ponine’le Zelma.”

“Kim bu Ponine’le Zelma?”

“Bunlar Madam Thénardier’nin küçükhanımlarıdır. Yani onun kızları.”

“Onlar ne yaparlar?”

“Oo!” dedi çocuk, “onların güzel bebekleri var, altınlı şeyleri, bir sürü eşyaları. Oynarlar, eğlenirler.”

“Ya sen?”

“Ben çalışırım.”

“Bütün gün mü?”

Çocuk, iri gözlerini kaldırdı, yaşlar vardı, ama gece karanlığında görünmüyordu. Yavaş sesle cevap verdi: “Evet bayım.”

Hana yaklaştıklarında Cosette çekinerek adamın koluna dokundu:

“Bayım?”

“Ne var yavrum?”

“Eve çok yaklaştık.”

“Ne olur?”

“Artık kovayı bana verir misiniz?”

“Niçin?”

“Çünkü madam onu benim yerime başkasının taşıdığını görürse beni döver.”

Adam kovayı ona verdi. Az sonra lokanta bozuntusunun kapısındaaydılar.

Cosette oyuncakçı dükkânının önünden geçerlerken kendini tutamayıp vitrinde sergilenmekte olan büyük bebeğe bir göz attık- tan sonra kapıya vurdu. Kapı açıldı. Madam Thénardier elinde bir mumla kapıda belirdi.

“Ah! Sen ha, küçük haylaz! Çok şükür gelebildin! Mutlaka yollarda oynamıştır ahlaksız!”

Cosette tir tir titreyerek, “Madam,” dedi, “bakın, burada bir mösyö var, kalmak istiyor.”

Madam Thénardier, hancılara özgü o anında değişmeyle asık suratının yerine hemen yapmacık nezaket ifadesini takındı ve yiyecek gibi gözlerle yeni gelene baktı.

“Bu mösyö mü?” dedi.

Adam elini şapkasına götürerek, “Evet madam,” diye cevap verdi.

Zengin yolcular bu kadar terbiyeli olmazlardı. Bu davranış ve Madam Thénardier'nin bir bakışta gözden geçirdiği yabancının elbisesiyle eşyası, kadının yüzündeki nezaket ifadesini yok etti, asık suratı geri geldi. Sertçe, “Girin babalık,” dedi.

‘Babalık’ içeri girdi. Madam Thénardier bir defa daha ona göz attı, sonra bir kafa sallayışı, burun büküşü ve göz kırpışıyla, arabacılarla içki içmekte olan kocasına danıştı. Kocasına ona işaret parmağını başkalarınınca fark edilmeyecek şekilde kımıldatarak cevap verdi ki, bu hareketle birlikte

dudakların öne doğru kabartılması, bu gibi durumlarda; tam sefalet, anlamına geliyordu.

Bunun üzerine Madam Thénardier, “Bak ahbab! Çok üzgünüm, ama hiç yerim yok!” diye bağırdı.

“Beni istediğiniz yere koyabilirsiniz,” dedi adam, “Ambara, ahıra. Oda parası öderim.”

“Kırk metelik.”

“Kırk metelik. Kabul.”

“Tamam!”

Arabacının biri, Madam Thénardier’ye yavaşça, “Kırk metelik mi?” dedi. “Yirmi metelik değil mi?”

“Onun için kırk metelik,” diye aynı yavaşlıkla cevap verdi Madam Thénardier. “Fakir fukarayı daha aşağısına barındırmam.”

“Doğru,” diye kocası anlayışlı bir tavırla ekledi, “böyle müşterilerinin olması bir müessesenin adını kirletir.”

Bu arada adam çıkınıyla bastonunu bir sıranın üstüne bırakıp Cosette’in çabucak bir şişe şarapla bir de bardak koyduğu masanın başına oturmuştu. Cosette ise mutfak masasının altına girip örgü örmeye başlamıştı.

Bardağa koyduğu şaraba dudaklarının ucunu değdiren adam, çocuğu garip bir dikkatle gözden geçirmekteydi. Cosette çirkindi. Mutlu olsa, belki güzel olurdu. Bu hüznü küçük yüzü daha önce ana hatlarıyla anlatmıştık. Cosette zayıf ve solgundu. Sekiz yaşlarındaydı ama ancak altı yaşında

denilebilirdi. Bir tür karanlığa gömülmüş iri gözleri, ağlamaktan adeta fersizleşmişti. Ağzının kenarlarında, mahkûmlarda ve umutsuz hastalarda görülen, devamlı üzüntüden ileri gelen o eğri çizgiden vardı. Elleri ağır koşullarda çalışmaktan çatlaklar içindeydi. O sırada onu aydınlatmakta olan ateş, kemiklerinin köşelerini meydana çıkarmakta ve zayıflığını korkunç bir şekilde göz önüne sermekteydi. Her zaman tir tir titrediğinden iki dizini birbirine bitişirme alışkanlığını edinmişti. Elbisesi yazın görenleri acındıracak, kışın görenleri ise dehşete düşürecek bir paçavra parçasından ibaretti. Üstünde delik deşik bezlerden başka bir şey yoktu; ne bir yün parçası ne bir şey. Oradan buradan derisi görünüyor ve her tarafında Madam Thénardier'nin vurduğu yerleri gösteren mavi ya da siyah lekeler fark ediliyordu. Çıplak bacakları kırmızı ve sıskaydı. Köprücük kemiklerinin çukuru insanı ağlatacak haldeydi. Bu çocuğun bütün kişiliği, gidişi, duruşu, sesi, iki kelime arasında duraklaması, bakışı, susuşu, en ufak bir hareketi hep tek bir fikri anlatıyor, yansıtıyordu: Korku.

Korku onun her yanına yayılmıştı; adeta korkuyla kaplanmıştı; korku onun dirseklerini kalçalarına yapıştırıyor, topuklarını etekliği altına çekiyor, onu mümkün olduğu kadar az yer kaplamaya zorluyor, ancak gerektiği kadar nefes alması için rahat bırakıyordu. Korku onun bedeninin alışkanlığı gibi bir şey olmuştu; bu alışkanlığın değişmesine imkân yoktu, artması dışında. Gözbebeklerinin ta dibinde şaşkın bir nokta vardı, orada dehşet yuvalanmıştı.

Madam Thénardier birdenbire haykırdı:

“Ha, aklıma geldi! Nerede şu ekmek?”

Cosette, Madam Thénardier'nin sesini yükselttiği her defasında yapma âdetinde olduğu gibi, hemen masanın altından fırladı. Suyu getirirken fırına uğraması gerektiğini tamamen unutmuştu. Korku içinde bulunan çocukların başvurdukları çareye başvurdu. Yalan söyledi.

“Madam, ekmekçi kapalıydı.”

“Kapısını vursaydın.”

“Vurdum efendim.”

“Öyleyse?”

“Açmadı.”

“Doğru olup olmadığını yarın öğrenirim,” dedi Madam Thénardier, “eğer yalan söylüyorsan, esaslı bir dayak yiyeceksin. Sen şimdi ver bakayım bana şu on beş meteliği.”

Cosette, elini önlüğünün cebine daldırdı ve sarardı. Para yoktu.

“Hadisene!” dedi Madam Thénardier, “Ne dediğimi duydun mu?”

Cosette, cebi tersine çevirdi; hiçbir şey yoktu. Nereye gitmiş olabilirdi ki? Zavallı çocuk söyleyecek söz bulamadı. Taş gibi donup kalmıştı.

Madam Thénardier hırladı:

“Parayı kaybettin mi, yoksa benden çalmak mı istiyorsun?”

Bunu söylerken kolunu şöminenin köşesinde asılı duran kamçıya doğru uzatmıştı.

Bu korkunç hareket, Cosette'e haykıracak gücü verdi: "Acıyın lütfen! Madam! Madam! Bir daha yapmayacağım."

Madam Thénardier kamçıyı yerinden çıkardı.

Bu arada sarı redingotlu adam yeleşinin cebini kimse farkında olmadan karıştırmıştı. Zaten öbür yolcular içip kâğıt oynadıklarından, hiçbir şeyin farkında değildiler.

Cosette, zavallı yarı çıplak kollarını, bacaklarını toplayıp saklamaya çalışarak dehşetle şöminenin köşesine büzülüyordu. Madam Thénardier vurmak için kolunu kaldırdı.

Adam, "Affedersiniz madam," dedi, "ama biraz önce bu küçüğün önlük cebinden bir şeyin yere düşerek yuvarlandığını gördüm. Belki aradığınız odur."

Eğilip bir an yerde bir şey ararmış gibi yaptı.

"Tamam, işte bu," diyerek doğruldu. Ve madeni bir parayı Madam Thénardier'ye uzattı.

"Evet, buydu işte," dedi kadın.

Oysa bu değildi, çünkü bu yirmi metelikti, ama Madam Thénardier hesabını bilirdi. Parayı cebine koydu ve çocuğa zalimce bir bakış atmakla yetinip, "Bir daha böyle bir şey yaptığını görmeyeyim!" dedi.

Cosette tekrar Madam Thénardier'nin 'köpek yuvası' dediği yere döndü. Meçhul yolcuya dikilen gözlerinde şimdiye kadar hiç rastlanmayan bir ifade belirmeye başlamıştı. Saf bir şaşkınlıktan başka bir şey değildi, ama giderek, şaşkınlıkla birlikte bir tür güven duygusu da karışıyordu bu bakışlara.

Madam Thénardier, “Sırası gelmişken sorayım, yemek yiyecek misiniz?” diye yolcuya sordu.

Yolcu cevap vermedi. Derin bir düşünceye dalmış görünüyordu.

Kadın, dişlerinin arasından, “Ne biçim adam bu?” dedi, “pek yoksul bir şey olsa gerek. Yemek yiyecek meteliği bile yok. Yatak ücretini ödeyebilecek mi acaba? Bereket versin ki, yerdeki parayı aşırarak aklına gelmedi.”

Bu sırada bir kapı açılmış ve Éponine’le Azelma içeri girmişlerdi.

Madam Thénardier aslında hayranlık dolu bir sesle onları azarladı: “Ah sizi gidiler, demek geldiniz!”

Kızlar gelip ateşin yanına oturdular. Ellerinde, neşeli cıvıltılarla dizlerinin üstünde evirip çevirdikleri bir bebek vardı. Cosette ara sıra gözlerini örgüsünden kaldırıp hüzünlü hüzünlü onların oyununu seyrediyordu.

Salonda durmadan oraya buraya gidip gelen Madam Thénardier birdenbire Cosette’in dalga geçtiğini, çalışacak yerde, oynayan küçük kızları seyretmekle meşgul olduğunu fark etti.

“Ah! Enseledim seni işte!” diye bağırdı. “Demek böyle çalışıyorsun! Seni kamçıyla çalıştırmasını bilirim!”

Yabancı, iskemlesinden kalkmadan Madam Thénardier’ye doğru döndü. Adeta ürkek bir tavırla gülümseyerek, “Aldırmayın madam, bırakın oynasın,” dedi.

Akşam yemeğinde bir but dilimi yiyip, iki şişe de şarap içen ve üstünde iğrenç bir yoksul kıyafeti bulunmayan herhangi bir yolcudan gelmiş olsa, böyle bir dilek, emir yerine geçerdi, ama bu şapkayı taşıyan bir adamın böyle bir dilekte bulunması, bu redingotu giyen bir adamın böyle bir istek ileri sürmesi Madam Thénardier'nin tahammül edemeyeceği bir şeydi. Kaba bir tavırla karşılık verdi:

“Mademki yemek yiyor, çalışması gerekir. Onu boş otursun diye beslemiyorum.”

Yabancı, sırtındaki dilenci kıyafeti ve hamalinkini andıran omuzlarıyla çelişen yumuşak bir sesle konuştu:

“Yaptığı nedir kuzum?”

Madam Thénardier lütfedip cevap verdi:

“Çorap, canım, görmüyor musunuz? Çorabı olmayan küçük kızlarım için çorap örüyor, yani sözgeleşti; neredeyse yalınayak yürüyecekler.”

Adam, Cosette'in zavallı kırmızı ayaklarına baktı ve devam etti:

“Ne zaman bitirir bu bir çift çorabı?”

“Daha en aşağı üç dört günlük işi var miskinin.”

“Peki, bu bir çift çorap bittiği zaman ne eder?”

Madam Thénardier ona küçümseyen bir bakış fırlattı:

“En azından otuz metelik.”

“Beş franka satar mısınız?” diye sordu adam.

Konuşmayı dinleyen bir arabacı kaba bir gülüşle haykırdı:

“Vay canına be! Beş frank ha! Bence iyi para doğrusu! Beş bomba!”

Mösyö Thénardier lafa karışma gereğini duydu.

“Evet bayım, eğer gönlünüz istiyorsa, bu bir çift çorabı size beş franka veririz. Yolculardan hiçbir şeyi esirgemeyiz.”

“Yalnız para hemen ödenmeli,” dedi Madam Thénardier, kısa ve kesin üslubuyla.

Adam, “Bu çorabı satın alıyorum,” dedi ve cebinden beş franklık çıkartıp masanın üzerine koyarak ekledi, “parayı da ödüyorum.”

Sonra Cosette’e döndü:

“Şimdi işin benim oldu. Oyna çocuğum.”

Arabacı beş frankı görünce öyle heyecanlanmıştı ki, şarap bardağını olduğu yere bırakıp koştu. Parayı inceleyerek bağırdı:

“Hem de gerçek! Gerçek bir arka teker! Sahte değil!”

Thénardier yaklaştı ve sessizce parayı yelek cebine koydu.

Madam Thénardier’nin söyleyecek sözü kalmamıştı. Dudaklarını ısırды, yüzünü bir kin ifadesi bürüdü.

Bu arada Cosette titriyordu. Nihayet soracak cesareti buldu:

“Sahi mi madam? Oynayabilir miyim?”

“Oyna!” dedi Madam Thénardier korkunç bir sesle.

Cosette, “Teşekkür ederim madam,” dedi.

Ama ağızı Madam Thénardier’ye teşekkür ederken, o küçücük ruhuyla yolcuya teşekkür etmekteydi.

Thénardier yeniden içmeye koyuldu. Karısı kulağına fısıldadı:

“Kim olabilir ki bu adam?”

Thénardier, hâkim bir tavırla cevap verdi:

“Böyle redingotu olan çok milyonerler görmüşümdür.”

Bunun üzerine Madam Thénardier de adama yanaşmıştı. “Kocamın hakkı var,” diye düşünüyordu, “Bu belki de Mösyö Laffitte’dir. Öyle düzenbaz zenginler var ki!”

Gelip adamın masasına yaslandı.

“Bayım,” dedi.

Bu ‘bayım’ sözü üzerine adam döndü. Madam Thénardier şimdiye kadar ona ‘babalık’ ya da ‘ahbap’ demişti. Vahşi halinden de beter olan o tatlılığını takınarak, “Bakın bayım,” diye devam etti, “çocuğun oynamasını ben de istiyorum, buna hiçbir itirazım yok, ama sadece bu defalık, çünkü siz cömert bir insansınız. Bakın, onun hiçbir şeyi yok. Çalışması gerekiyor.”

“Şu halde bu çocuk sizin değil, öyle mi?” diye sordu adam.

“Aman Tanrım! Hayır efendim! Sadece acıyıp yanımıza aldığımız yoksul küçük bir kız. Aptal gibi bir çocuk. Kafasında beyin yerine su olmalı. Gördüğünüz gibi, kafası

kocaman. Onun için elimizden geldiği kadarını yapmaya çalışıyoruz, çünkü biz de zengin değiliz. Annesine sürekli mektup yazıp duruyoruz, ama altı ay var ki hiç cevap çıkmıyor. Sanırım öldü.”

“Ya!” dedi adam ve yine düşüncelerine daldı.

Madam Thénardier, kendi deyişiyle ruhunu hafifletmek için ara sıra salonun öbür ucuna, erkeğinin bulunduğu yere gidiyor, yüksek sesle söylemeye cesaret edemediği öfkeli bazı sözleri kocasıyla konuşuyordu.

“Kocamış hayvan! Acaba ne var kursağının içinde? Gelmiş burada rahatımızı kaçırıyor! Şu küçük canavarın oynamasını istemek! Neredeyse ona majesteleri diyecek, sanki Berry Düşesi! Bunda mantık var mı? Bu esrarengiz moruk kudurmuş mu ne?”

“Hayır,” diye karşılık veriyordu Thénardier. “Belki bundan hoşlanıyor! Sen küçüğün çalışmasından hoşlanıyorsun, o da onun oynamasından hoşlanıyor. Bu onun hakkı. Bir yolcu parasını verdi mi, istediğini yapar. Eğer bu ihtiyar bir hayırseverse, sana ne zararı var? Eğer budalanın biriyse, seni ne ilgilendirir? Parası olduğuna göre, sen ne karışıyorsun?”

Beyefendinin sözü bir, hancının muhakemesi iki; her ikisi de itiraz kabul etmez.

Aradan saatler geçti. Noel yemeği yenmiş, gece yarısı ayini okunmuş, küçükler uyumak üzere odalarına çekilmiş, içkiciler gitmişler, basık tavanlı salon boşalmış, ateş sönmüştü. Yabancı hâlâ aynı yerde, aynı durumda oturuyordu. Yalnız, ara sıra üzerine dayandığı dirseğini değiştiriyordu, o kadar.

Yalnız Thénardier'ler nezaket icabı ve de merak yüzünden salonda kalmışlardı. Nihayet Thénardier takkesini çıkardı, yavaşça yaklaştı ve cesaretini toplayıp, “Beyefendi acaba istirahat etmeyecekler mi?” dedi.

Yatmayacaklar mı demek, haddini aşan laubali bir ifade gibi gelmişti ona. İstirahat etmekte bir lüks ve saygı vardı. Bu gibi kelimelerin, ertesi sabah hesap pusulasındaki rakamları şişirmek gibi esrarlı ve olağanüstü bir özellikleri vardır. İçinde yatılan bir odanın ücreti yirmi metelik, istirahat edilen bir odaninkiyse yirmi franktır.

“Sahi!” dedi yabancı, “Haklısınız. Ahırınız nerede?”

“Bayım,” dedi Thénardier, gülümseyerek, “Sizi götürürüm.”

Şamdanı aldı, adam da çıkınıyla bastonunu aldı ve Thénardier onu birinci katta, ender rastlanır ihtişamda bir odaya götürdü. İçerisi bir karyola ve bir gondol ile baştan aşağı maun eşya ile döşenmişti, perdeler kırmızı hassa kumaşındandı.

“Bu da nesi?” dedi yolcu.

Hancı, “Burası bizim gerdek odamız,” dedi. “Eşimle ben bir başkasında kalıyoruz. Buraya yılda ancak üç dört defa girilir.”

“Ben ahırda da yatardım,” dedi adam sert bir tavırla.

Thénardier, pek iltifat taşımayan bu sözleri duymazlıktan geldi ve yarın sabah bir güzel yolmayı planladığı bu tuhaf yabancıyı iyi geceler dileyerek yalnız bıraktı..

Yolcu hancı gidince koltuğa oturdu ve bir süre düşünceli bir halde öylece kaldı. Sonra ayakkabılarını çıkardı, iki mumun

birini alıp, ötekini üfledi, kapıyı itti ve odadan çıktı, çevreyi araştıran bir kimse gibi etrafına bakındı. Bir koridoru geçip, merdivene gelince çok tatlı, küçük bir ses duydu, bir çocuğun nefes almasına benziyordu. Sesin geldiği yöne doğru yürüdü ve merdiven altına, daha doğrusu merdivenin oluşturduğu üçgen şeklinde bir kovuğa geldi. Bu kovuk basamakların altından başka bir şey değildi. Burada bir sürü eski kâğıtların, kırık dökük eski şişelerin, tozun ve örümcek ağlarının arasında bir yatak vardı. Yere, döşeme taşlarının üzerine konulmuştu. Bu yatakta Cosette uyumaktaydı.

Adam yaklaşıp ona dikkatle baktı. Cosette mışıl mışıl uyuyordu, elbisesi üzerindeydi. Kışın daha az üşümek için soyunmadan yatıyordu. Cosette'in sefil barınağının yanında açık duran bir kapıdan oldukça büyük karanlık bir oda görünüyordu. Yabancı odaya girdi. Dipte camlı bir kapıdan, birbirinin eşi bembeyaz iki karyola görünüyordu. Bunlar Azelma ile Éponine'in karyolalarıydı. Bu karyolaların gerisinde yarı yarıya kaybolan perdesiz hasır bir beşik vardı. Bütün akşam feryat edip duran Thénardier'lerin küçük oğulları bu beşikte uyuyordu.

Thénardier Oyun Peşinde

Ertesi sabah, gün doğmadan en az iki saat önce Mösyö Thénardier meyhanenin basık tavanlı salonunda, üstünde mum yanan bir masanın başına geçmiş, elinde tüy bir kalem, sarı redingotlu yolcunun hesap pusulasını düzenlemekle uğraşıyordu. Böyle bir çeyrek saat kadar uğraştıktan, birkaç defa çizip karaladıktan sonra hesabı kadına gösterdi.

Kadın biraz tereddütle karışık bir heyecanla haykırdı:

“Yirmi üç frank! Bu çok fazla. Ödemek istemeyecektir.”

Thénardier, o soğuk gülüşüyle, “Öder,” dedi.

Bu gülüş, kesin inanın ve otoritenin en büyük belirtisiydi. Kadın ısrar etmedi. Masaları düzenlemeye başladı. Kocası salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Biraz sonra, “Bin beş yüz frank borcum var! Pusulayı adama verirsin,” dedi ve dışarı çıktı.

O çıktıktan sonra içeri yolcu girdi. Adamın bastonuyla çıkını elindeydi.

“Na kadar erken kalkmışsınız,” dedi Madam Thénardier. “Beyefendi bizden ayrılıyorlar mı acaba?”

Bunları söylerken sıkıntılı bir halde pusulayı elinde evirip çeviriyor, tırnaklarıyla üstüne çizikler yapıyordu. Sert yüzünde, alışılmadık bir çekingenlik ve kaygı ifadesi belirmişti.

Tamamen yoksul biri gibi görünen bir adama böyle bir masraf pusulası sunmak ona oldukça zor geliyordu.

Yolcu düşünceli ve dalgın görünüyordu. Cevap verdi:

“Evet madam, gidiyorum.”

“Beyefendinin Montfermeil’de herhangi bir işi yok muydu?” diye sordu kadın.

“Hayır, buradan geçiyordum. Hepsi bu kadar,” dedi ve ekledi: “Madam, borcum nedir?”

Madam Thénardier, hiç cevap vermeden katlanmış pusulayı uzattı.

Adam kâğıdı açtı, baktı, ama dikkati belli ki başka yerdeydi.

“Madam,” dedi, “Montfermeil’de iyi iş yapabiliyor musunuz?”

Madam Thénardier başka hiçbir tepki görmeyince şaşırmişti.

“Şöyle böyle efendim,” diye cevap verdi.

Sonra matemli, ağlamaklı bir tavırla devam etti:

“Ah! Bayım, bu zamanda geçinmek çok zor! Sonra buralarda burjuvalar o kadar az ki! Görüyorsunuz, hep aşağı tabakadan insanlar var. Arada sırada beyefendi gibi cömert ve zengin bazı yolcular da uğramasa!.. Masrafımız o kadar çok ki... Örneğin şu küçük!.. Bize dünyanın masrafına mal oluyor.”

“Hangi küçük?”

“İşte şu küçük canım! Cosette!”

Adam kayıtsız göstermeye çalıştığı ama içinde belli belirsiz titreme olan bir sesle sordu:

“Peki, sizi ondan kurtarmalarını ister miydiniz?”

“Kimden? Cosette’den mi?”

“Evet.”

Meyhaneci kadının kırmızı yüzü iğrenç bir sevinçle aydınlandı.

“Ah! Bayım! Benim iyi kalpli bayım! Onu alın, saklayın, götürün, taşıyın, şekerleyin, mantarlayın, için, yiyin, ne yaparsanız yapın, kutsal bakire de, cennetteki bütün azizler de sizden razı olsun!”

“Tamam.”

“Sahi mi? Onu götürüyor musunuz?”

“Götürüyorum.”

“Hemen mi?”

“Hemen. Çağırın çocuğu.”

“Cosette!” diye Madam Thénardier seslendi.

Adam devam etti.

“Bu arada ben de borcumu ödeyeyim. Ne kadar?”

Pusulaya bir göz attı ve büyük bir şaşkınlıkla, “Yirmi üç frank mı!” dedi. Meyhaneci kadına baktı ve tekrarladı: “Yirmi üç frank!”

Tekrarlanan bu üç kelimenin telaffuzunda, ünlem işaretiyle soru işaretini birbirinden ayıran vurgu farkı vardı. Madam Thénardier darbeye karşı kendini hazırlayacak zamanı bulmuştu. Güvenle cevap verdi:

“Ya, evet bayım! Yirmi üç frank.”

Yabancı masanın üstüne beş adet beş frank koydu.

“Hadi, getirin küçüğü,” dedi.

Tam o sırada Thénardier salonun ortasına doğru ilerleyerek, “Beyefendinin borcu yirmi altı frank,” dedi.

“Yirmi altı frank mı?” diye bağırdı kadın.

Thénardier soğuk bir tavırla, “Yirmi metelik oda için, altı metelik de yemek için,” dedi. “Küçüğe gelince, bu konu üzerinde bu beyefendiyle biraz konuşmam gerekiyor. Bizi yalnız bırak.”

Madam Thénardier birden mantık denen şeyin hiç beklenmedik şimşeklerinin göz kamaştırıcı etkisini duydu. Büyük aktörün sahneye girdiğini anladı ve hiç karşılık vermeden dışarı çıktı.

İkisi yalnız kalınca Thénardier, yolcuya bir iskemle verdi. Yolcu oturdu. Thénardier ayakta durdu, yüzünde garip bir saflık ifadesi vardı.

“Bakın bayım, size doğrusunu söyleyeyim, ben bu çocuğu seviyorum,” dedi.

Yabancı, dikkatle gözlerini onun gözlerine dikmişti.

“Hangi çocuğu?”

Thénardier devam etti:

“Çok tuhaf, ama insan bağlanıyor. Bebekliğinden beri ona ben bakıyorum. O benim tapınırcasına sevdiğim bir çocuk.”

“Kim?” diye sordu yabancı.

“Canım, bizim küçük Cosette işte! Affedersiniz, bağışlayın bayım, ama insan çocuğunu öyle her önüne gelen yolcuya veremez. Diyelim ki onu bıraktım, bir fedakârlıktır yaptım; ama onun nereye gittiğini bilmek isterim; gözden kaybetmek istemem, kimin yanında kaldığını bilmek isterim; ara sıra onu görmeye gitmek için, onu büyüten babalığının yanı başında olduğunu, gözünü üstünden ayırmadığını bilmesi için. Hiç olmazsa bir kâğıt parçası görmem gerekiyor, ne bileyim ben, örneğin bir geçiş belgesi gibi bir şey işte!”

Yabancı, adeta vicdanının ta içine işleyen bir bakışla ona bakmaya devam ederek, ciddi ve kararlı bir ses tonuyla cevap verdi:

“Mösyö Thénardier, Paris’ten yirmi beş kilometre öteye gitmek için geçiş belgesine ihtiyaç yoktur. Cosette’i götürürsem oturduğum yeri ve onun nerede olduğunu bilmeyeceksiniz ve benim amacım, hayatı boyunca onun sizi bir daha görmemesidir. Ayağındaki ipi koparıyorum ve o gidiyor. Nasıl, işinize geliyor mu? Evet mi, hayır mı?”

Thénardier herhangi bir durum hakkında ilk bakışta karar veren kimselerdendi. Yerinde bir kararla acele etmenin tam zamanı olduğunu düşündü. Büyük komutanların, gelip çattığını yalnız kendilerinin bildikleri o kesin anda yaptıkları gibi yapıp birdenbire bataryalarını açığa çıkardı.

“Bayım,” dedi, “bana bin beş yüz frank gerekiyor.”

Yabancı yan cebinden siyah deriden eski bir cüzdan çıkardı, açtı ve içinden üç banknot çekip masanın üzerine koydu. Sonra geniş başparmağını banknotların üstüne bastırıp meyhaneciye, “Cosette’i buraya getirin,” dedi.

Az sonra Cosette, basık tavanlı salondan içeri giriyordu.

Yabancı, getirdiği çıkını aldı ve açtı. ıkının içinde küçük yünlü bir elbise, bir önlük, tüylü, pamuklu kumaştan bir yelek, bir iç etekliği, bir boyun atkısı, yün çoraplar, ayakkabılar, sekiz yaşında bir kız çocuğu için gerekli giyecekler vardı. Bunların hepsi de siyahtı.

Adam, “Evladım,” dedi, “bunları al ve çabucak git giyin.”

Gün doğarken Montfermeil sakinlerinden kapılarını açmaya başlayanlar, yoksul giyimli bir adamın, matem kıyafetleri içinde küçük bir kızın elinden tutmuş, Paris yolundan geçtiğini gördüler. Livry yönüne doğru gidiyorlardı.

Cosette gidiyordu. Kiminle? Kiminle gittiğini bilmiyordu. Nereye? Onu da bilmiyordu. Tek bildiği şey, Thénardier'nin lokanta bozuntusu meyhanesini geride bıraktığıydı. Ne kimse onunle vedalaşmayı düşünmüştü ne de o kimseyle vedalaşmayı. Nefret edilerek ve nefret ederek çıkıyordu o evden.

9430 Numara Yeniden Ortaya çıkıyor ve

Piyangoda Onu Cosette Kazanıyor

Jean Valjean ölmemişti. Denize düşerken, daha doğrusu atlarken görmüş olduğumuz gibi zincirsizdi. Demirli duran bir geminin altına kadar suyun dibinden yüzerek geldi. Gemiye bağlı bir sandal vardı. Akşama kadar bu sandalın içinde saklanmanın bir yolunu buldu. Gece olunca yeniden suya atlayıp Brun Burnu yakınlarında kıyıya çıktı. Parası vardı ve kendine elbise aldı. Balaguier yakınlarındaki bir kenar mahalle meyhanesi, o zamanlar kaçaklara ve forsalara giyecek sağlamak gibi kazançlı bir uzmanlığa sahipti. Bundan sonra, kendine pusu kuran yasaya ve sosyal yazgısına izini kaybettirmeye çalışan bütün kaygılı kaçaklar gibi, Jean Valjean da karanlık ve dolambaçlı bir yol izledi. Sonunda Paris'e geldi. Son olarak da onu Montfermeil'de gördük. Paris'e gelince ilk işi yedi sekiz yaşlarında küçük bir kız çocuğu için matem elbisesi satın almak, sonra da oturulabilecek ev sağlamak oldu. Daha sonra Montfermeil'e gitti.

Jean Valjean bundan önceki kaçışında buraya ya da bu dolaylardaki bir yerlere esrarengiz bir yolculuk yapmış ve hatta bu yolculuktan adli mercilerin bir dereceye kadar haberi olmuştu. Ne var ki, onun öldüğüne inanılıyor, bu da çevresindeki karanlığı büsbütün artırıyor. Paris'te eline olayı anlatan gazetelerden biri geçtiğinde kendisini gerçekten ölmüş kadar rahat ve güven içinde hissetmişti.

Jean Valjean, Cosette'i Thénardier'lerin pençesinden kurtardığı günün akşamı Paris'e dönmüş, şehre, yanında çocukla beraber gece bastırırken Monceaux kapısından

girmişti. Orada bir arabaya binip, Rasathane Meydanı'na kadar gitti. Rasathane Meydanı'nda arabadan indi, arabacının parasını verdi. Cosette'i elinden tuttu, ikisi karanlık gecenin içinde Ourcine ve Glacière yakınlarındaki ıssız yollardan geçerek, Hôpital Bulvarı'na yöneldiler.

O gün Cosette için garip ve heyecan dolu bir gün olmuştu. Ücra dükkânlardan aldıkları ekmekle peyniri çitlerin arkasında yemişler, sık sık araba değiştirmişler, bazı yolları yaya gitmişlerdi. Cosette hiç şikâyetçi değildi, ama yorulmuştu. Jean Valjean onu sırtına aldığı anda başını yaşlı adamın sıcak omzuna koyar koymaz uyudu.

Baykuşla Çalibülbülü İçin Yuva

Jean Valjean, sırtında uyumakta olan Cosette ile Gorbeau viranesi denilen yerin önünde durdu. Vahşi kuşlar gibi yuvasını kurmak için bu ıssız yeri seçmişti. Yeleğinin ceplerini karıştırdı, maymuncuk gibi bir şey çıkarıp dış kapıyı açıp içeri girdi, sonra kapıyı dikkatle kapattı, Cosette'i sırtında taşıyarak merdivenlerden çıktı.

Sahanlığa gelince, cebinden başka bir anahtar çıkararak oda kapısını açtı ve içeri girer girmez hemen kapıyı kapadı. Burası oldukça geniş, bütün eşyası yere serilmiş bir döşek, bir masa ve birkaç sandalyeden ibaret olan sefil bir odaydı. Bir köşede yakılmış ve içinde korları görünen bir soba duruyordu, bulvarın feneri de fakir odayı belli belirsiz aydınlatmaktaydı. Dipte bir karyola vardı. Jean, küçük kızı bu yatağa götürüp uyandırmadan yatırdı.

Çakmağı çakıp bir mum yaktı. Bunlar, masanın üzerine önceden hazırlanmıştı. Sonra bir gün önce yaptığı gibi

hayranlık dolu bir bakışla Cosette’i seyretmeye koyuldu. Küçük kız ya aşırı gücün ya da aşırı güçsüzlüğün verdiği o sakin güven içinde, kiminle olduğunu bilmeden uyumuştı ve nerede olduğunu bilmeden de uyumaya devam ediyordu.

Jean Valjean eğilip çocuğun elini öptü. Aylar önce de uykuya dalan annesinin elini böyle öpmüştü. Yüreği yine aynı ıstıraplı, sancılı duyguyla doluydu. Cosette’in yatağının yanına diz çöktü. Gün iyice ağarmıştı. Soluk bir aralık güneşi sefil odanın pencerelerinden içeri giriyor, tavana uzun gölge ve ışık çizgileri çekiyordu. Birdenbire, bulvarın kaldırım taşları üzerinden gelen tepeleme dolu bir taşocağı arabası köhne yapıyı bir fırtına gürültüsü gibi sarstı ve dipten titretti. Cosette sıçrayarak uyandı: “Peki madam! Şimdi! Şimdi!” diye bağırdı. Gözkapakları uyku mahmurluğuyla henüz yarı kapalıydı, kendini yataktan aşağı attı, kolunu duvarın köşesine doğru uzatarak, “Aman Tanrım! Süpürgem!” dedi. Gözlerini iyice açtı ve Jean Valjean’ın gülümseyen yüzünü gördü.

“Ah, sahi!” dedi çocuk. “Günaydın efendim.”

Çocuklar neşeyi ve mutluluğu teklifsizce benimseyiverirler, çünkü kendileri yaratılış olarak mutluluk ve neşedirler.

Cosette Jean Valjean’a yüzlerce soru soruyordu; Neredeydi? Paris büyük müydü? Madam Thénardier çok uzakta mı kalmıştı? Gelir miydi? vs. Sonra birdenbire haykırdı; “Ne güzel bir yer burası!” Oysa berbat bir izbeydi, ama o kendini özgür hissediyordu.

50-52 numaranın zemin katı harap bir sundurmaydı; bostancılar orayı araba koymak için kullanıyorlardı ve birinci

katla hiçbir bağlantısı yoktu, döşemeyle ayrılmıştı. Ne kapağı ne de merdiveni olan döşeme, harap evin karın zarı gibiydi. Birinci katta birçok oda ve tavan arasında birkaç oda vardı. Bunlardan sadece birinde Jean Valjean'ın hizmetini gören yaşlı bir kadın oturuyordu. Diğerlerinin hepsi boştu.

Odabaşı olan bu yaşlı kadın gerçekte kapıcılık görevi yapmaktaydı. Noel günü burasını Jean Valjean'a o kiralamıştı. Jean Valjean kendisini İspanya tahvilleri yüzünden iflas eden bir gelir sahibi olarak tanıtmış ve burada torunuyla oturacağını söylemişti. Kirayı altı aylık peşin ödemiş ve yaşlı kadını odayla bölmeyi, gördüğümüz gibi döşemekle görevlendirmişti. Geldikleri akşam sobayı yakıp, her şeyleri hazırlayan işte bu kadıncağızdı. Haftalar birbirini kovaladı. Bu iki varlık, bu sefil evde mutlu bir hayat sürüyorlardı.

Jean Valjean temkinli davranıyor, gündüzleri hiç dışarı çıkmıyordu. Her akşam alacakaranlıkta bazen tek başına, çoğu defa Cosette'le birlikte bir iki saat kadar dolaşıyor, en tenha bulvarların yan sokaklarından gitmeye dikkat ediyor ve kiliselere gece bastırırken giriyordu.

Hep aynı sarı redingotu, siyah külot pantolonu ve eski şapkasını giyiyordu. Sokakta görenler onu fakir sanıyorlardı. Bazen iyi kalpli kadınların ona metelik verdikleri bile oluyordu. Jean Valjean meteliği alıyor ve derin bir saygıyla selam veriyordu. Bazen de kendisinden sadaka isteyen yoksullara rastlıyordu. O vakit, kimse tarafından görülüp görülmediğinden emin olmak için çevresine bakıyor, sakına sakına talihsiz adamın yanına yaklaşıyor, eline birkaç parça, çoğu zaman bir gümüş sikke bırakıp acele uzaklaşıyordu.

Sakıncaları olan bir davranıştı bu. Mahallede onu, ‘sadaka veren dilenci’ diye tanımaya başlamışlardı.

Ev işlerine bakan yaşlı kadın suratsız, yakınlarına karşı kıskançlıkla yoğurulmuş bir yaratıktı, Jean Valjean hiç farkında olmadan onu inceleyip duruyordu. Cosette’e bir sürü soru sormuş, o da hiçbir şey bilmediğinden, ancak Montfermeil’den geldiğini söyleyebilmişti. Bir sabah bu dikizci kadın, Jean Valjean’ın harap evin oturulmayan bölümlerinin birinden içeri girdiğini gördü. Onu yaşlı bir kedi gibi sessiz adımlarla izledi ve tam karşıya gelen kapının çatlağından görünmeden gözetledi. Jean Valjean, şüphesiz, fazladan bir tedbir olarak sırtını bu kapıya dönmüştü. İhtiyar kadın, onun cebini karıştırdığını, oradan bir kılıf, makas ve iplik çıkardığını, sonra redingotunun eteklerinden birinin astarını söktüğünü ve söktüğü yerden sarımsı bir kâğıt parçası çıkardığını gördü. Yaşlı kadın bunun bin franklık bir banknot olduğunu dehşetle fark etti. Bu parayı doğduğundan beri ya iki ya da üç defa görmüştü. Dehşetle, korkarak kaçtı.

Az sonra Jean Valjean kadının yanına gelerek, şu bin franklık kâğıt parayı gidip bozdurmasını rica etti ve bunun bir gün önce almış olduğu altı aylık geliri olduğunu ekledi. Yaşlı kadın, “Acaba nereden aldı?” diye düşündü. Akşam saat altıda çıkmıştı, hükümetin veznesi şüphesiz o saatte açık olmazdı! Kadın gitti, parayı bozdu, bir yandan da tahminlerde bulundu. Hakkında yorumlar yapılarak giderek yayılan bu bin franklık para, Vignes-Saint-Marcel Sokağı dedikoducu kadınları arasında bir sürü kuşkulu konuşmalara yol açtı.

Şaşırtan Karşılaşma

Saint-Médard yakınlarında, artık kullanılmayan eski bir kuyunun kenarına bağdaş kurup oturma âdetinde olan bir yoksul vardı. Jean Valjean, bu adama yardımda bulunmaktan hoşlanır, onun önünden birkaç metelik vermeden geçmez, ara sıra onunla konuşurdu. Bu dilenciye kıskananlar onun polis olduğunu söylerlerdi. Görünüşe göre durmadan dualar mırıldanan yetmiş beş yaşında yaşlı bir kilise hademesiydi.

Bir akşam Jean Valjean yine buradan geçiyordu, yanında Cosette yoktu, dilencinin yeni yakılan sokak lambasının altında, her zamanki yerinde olduğunu gördü. Adam âdeti olduğu üzere dua eder gibiydi ve öne doğru eğilmişti. Jean Valjean ona doğru gitti ve her zamanki sadakasını eline koydu. Dilenci birdenbire gözlerini kaldırdı ve Jean Valjean'a dikkatle baktıktan sonra başını hemen eğdi. Bu, şimşek gibi bir hareketti ve Jean Valjean o an titredi. Sanki sokak fenerinin ışığında yaşlı kilise hademesinin sakin, dindar yüzünü değil de, korkunç, tanıdık bir yüzü görmüş gibi geldi ona. Karanlıkta birdenbire bir kaplanla karşı karşıya gelen birinin duyabileceği hisse benzer bir şeyler duydu. Dehşetle ve taş kesilmişçesine geri çekildi, ne nefes almaya, ne konuşmaya, ne kalmaya ne de kaçmaya cesaret edebildi, dikkatle dilenciye bakakaldı. Dilenciye bir paçavrayla örtülü başını önüne eğmiş, onun orada olduğunun bile farkında değilmiş gibi duruyordu. Bu garip anda bir içgüdü, belki de o esrarlı korunma içgüdüğü Jean Valjean'ı tek kelime bile söylemekten alıkoydu. Dilencinin boyu bosu, pılsı pırtısı, görünüşü her günkü gibiydi. "Hadi canım!" dedi Jean Valjean kendi kendine, "Deliyim ben! Hayal görüyorum! İmkânı yok!" Ve iyice sarsılmış bir durumda eve döndü.

Gördüğünü sandığı yüzün Javert'in yüzü olduğunu kendi kendine bile açıkça itiraf etmeye cesaret edemiyordu. Gece bu konu üzerinde düşünürken, ikinci bir defa başını kaldırmaya zorlamak için adama soru sormadığına pişman oldu. Ertesi gün gece bastırırken tekrar oraya gitti. Dilenci yerindeydi. Jean Valjean, ona bir metelik verip, kararlı bir tavırla, "Merhaba ihtiyar," dedi. Dilenci başını kaldırdı ve kederli bir sesle, "Teşekkür ederim iyi yürekli efendim," diye cevap verdi. Gerçekten de ihtiyar kilise hademesiydi bu. Jean Valjean kendini tamamen güvende hissetti. Gülmeye başladı. "Hay kör şeytan, Javert'i gördüğünü de nereden çıkardın?" diye düşündü. "Hadi bakalım, şimdi de her şeyi ters mi görmeye başlayacağım nedir?" Bu konuyu bir daha düşünmedi.

Birkaç gün sonra, akşam saat yaklaşık sekiz sularında Cosette'e yüksek sesle kelimeleri heceletiyordu ki, evin kapısının açıldığını ve ardından kapandığını duydu. Bu da ona tuhaf geldi. Kendileriyle birlikte bu evde oturan yalnızca yaşlı kadın vardı ve o da mum kullanmamak için daima gece olur olmaz yatardı. Jean Valjean, Cosette'e susmasını işaret etti. Birinin merdivenlerden çıktığını duymuştu. Gelen olsa olsa, hastalanıp ilaç almak için eczaneye giden yaşlı kadın olabilirdi. Jean Valjean kulak kabarttı. Yere ağır basan birinin ayak sesiydi bu ve erkek ayağı gibi ses çıkarıyordu. Ama yaşlı kadın da kaba kunduralar giymekteydi ve yaşlı bir kadının ayak sesi kadar hiçbir şey bir erkeğin ayak sesine benzemezdi. Her şeye rağmen Jean Valjean mumu üfledi.

Bu arada Cosette'e alçak sesle, "Usulcacık git yat," diyerek onu yatağına yollamış, tam çocuğu alnından öperken ayak sesleri kesilmişti. Jean Valjean sessiz, sırtı kapıya dönük,

kımıldamadan oturduğu iskemlesinin üzerinde, karanlıkta, nefesini tutarak öylece kaldı.

Oldukça uzun bir süre hiçbir şey duymayınca, ses çıkarmadan arkasına döndü ve gözlerini odanın kapısına dikti, anahtar deliğinde bir ışık gördü. Kapının ve duvarın siyahlığı içinde bu ışık uğursuz bir yıldız gibi görünüyordu. Besbelli ki orada, elinde mum, biri vardı, içeriyi dinliyordu.

Birkaç dakika geçti, ışık uzaklaştı. Jean Valjean hiç ayak sesi duymadı. Bu da, kapıdan dinlemeye gelenin pabuçlarını çıkardığı anlamına geliyordu.

Jean Valjean, kendini elbisesiyle yatağına attı ve bütün gece gözünü kırpmadı.

Gün doğarken yorgunluktan tam içi geçiyordu ki, koridorun ucunda tavan arasındaki odalardan birinin açılan kapısının gıcirtısıyla uyandı ve o gece merdivenlerden çıkan aynı ayak sesini duydu. Ses giderek yaklaşıyordu. Yataktan aşağı atladı ve gözünü oldukça büyük olan anahtar deliğine dayadı. Gece eve giren ve kapısını dinleyen her kimse, onu geçerken görmeyi umuyordu. Gerçekten de bir erkekti bu. Adam bu defa Jean Valjean'ın odasının önünde durmadan geçti. Koridor henüz pek karanlık olduğundan yüzü fark edilmiyordu. Ama adam merdivene gelince, dışarıdan vuran ışık demetinden silueti belirdi ve Jean Valjean, adamın sırtını iyice gördü. Uzun boyluydu, sırtında uzun bir redingot, kolunun altında da kalın bir sopa vardı. Javert'in o korkunç görünüşüydü bu.

Jean Valjean, adamı bulvara bakan penceresinden bir daha görmeyi deneyebilirdi. Ama pencereyi açmak gerekecekti;

cesaret edemedi. Belli ki, içeri anahtarla ve kendi evine girer gibi girmişti. Acaba ona anahtarı kim vermişti? Bu ne demek oluyordu?

Sabah saat yedide yaşlı kadın temizliğe geldiğinde, Jean Valjean ona dikkatlice baktı, ama hiçbir şey sormadı. Kadıncağız her zamanki gibiydi. Ortalığı süpürürken Jean Valjean'a, "Mösyö bu gece birinin eve girdiğini duydu mu acaba?" diye sordu. O yaşta, o bulvarda, akşamın sekizi, kapkaranlık gece demektir.

Jean Valjean, doğal bir ses tonuyla cevap verdi: "A, sahi, kimdi o kuzum?"

"Evdeki yeni kiracı," dedi kadın.

"Adı neymiş?"

"Pek hatırlamıyorum. Dumont mu, Daumont mu, öyle bir ad."

"Peki, kimmiş bu Mösyö Dumont?"

İhtiyar, küçük sansar gözleriyle ona bakıp, "Sizin gibi bir gelir sahibi," dedi.

Belki hiçbir amacı yoktu, ama Jean Valjean bu sözlerde bir amaç olduğunu sandı.

Akşamın alacakaranlığında aşağı inerek, bulvarın her yanına dikkatle baktı. Kimseyi göremedi. Bulvar bomboş görünüyordu. Ama birisi ağaçların arkasına saklanmış da olabilirdi. Yukarıya döndü ve Cosette'e, "Gel," dedi.

Jean Valjean hayati bir mücadelenin verdiği enerjiyle bir hamlede sokağı aşıp, ara sokaklara daldı. Nereye gittiğini bilmeden, bulunduğu yerden bir an önce uzaklaşma kaygısıyla kucağında çocukla saatlerce yürüdü. Takip edileceğini biliyordu. Yüksek bir duvarın önüne geldiğinde boyunbağını çıkardı, Cosette'in koltuklarının altından geçirip, çocuğu incitmemeye dikkat ederek vücuduna doladı, denizcilerin kırlangıç düğümü dedikleri bir düğümle boyunbağını ipin bir ucuna bağladı, öbür ucunu dişlerinin arasına aldı, ayakkabılarıyla çoraplarını çıkarıp duvarın üzerinden attı, harç dolgunun üstüne çıktı ve duvarla hemen arkasındaki binanın sivri çatılı yüzü arasındaki açıda sanki topuklarının, dirseklerinin altında basamaklar varmış gibi sağlam ve emin adımlarla tırmanarak yukarıya doğru yükselmeye başladı. Yarım dakika geçmemişti ki, duvarın üstünde diz çökmüştü.

Cosette hiçbir şey söylemeden, şaşkın şaşkın onu seyretmekteydi. Birden Jean Valjean'ın çok alçak bir sesle kendisine seslendiğini duydu:

“Duvara dayan.”

Cosette söyleneni yaptı.

“Sakın ses çıkarma ve korkma,” dedi Jean Valjean.

Cosette, ayaklarının yerden kesildiğini hissetti.

Ne olduğunu anlamaya vakit kalmadan, kendisini duvarın tepesinde buldu.

Jean Valjean, onu yakaladı, sırtına aldı, sol eliyle iki kk elini tuttu, yüzükoyun yattı ve duvarın üzerinde sürünerek

kesik köşeye kadar geldi. Tahmin ettiği gibi orada bir bina vardı. Damı tahta kaplı duvarın yukarisından başlayıp, oldukça hafif bir meyille ıhlamur ağacını sıyrarak yerin çok yakınına kadar iniyordu. İyi bir rastlantıydı bu, çünkü duvar bu tarafta, sokak tarafına göre çok daha yüksekti. Jean Valjean aşağıya baktığında zemini ancak çok derinde görebiliyordu.

Damın eğik yüzüne yeni gelmiş ve henüz duvarın tepesini bırakmamıştı ki, şiddetli bir gürültü devriye kolunun geldiğini haber verdi. Javert'in gürleyen sesi duyuldu.

“Çıkmaz sokağı araştırın! Droit-Mur Sokağı koruma altında, Küçük Picpus Sokağı da öyle. Eminim çıkmaz sokaktadır!”

Askerler Genrot Çıkmazı'na doğru koştular.

Jean Valjean kendini bırakıp dam boyunca aşağıya kayd, bir yandan da Cosette'i tutuyordu, ıhlamur ağacına vardı ve yere atladı. Ya korkusundan ya da cesareten Cosette hiç ses soluk çıkarmamış, sadece biraz elleri sıyrılmıştı.

Bilmece Gibi Bir Sorunun Başlangıcı

Jean Valjean, epeyce geniş ve garip görünümlü bir bahçede bulunuyordu. Sadece kışın ve geceleri seyredilmek için yapılmışa benzeyen hüzünlü bahçelerden biriydi. Uzun dikdörtgen biçimindeydi; dipte iki sıra büyük kavakları olan bir yolu, köşelerde epeyce yüksek ağaçları, ortada gölgeliksiz bir alanı vardı. Şurada burada yosundan kararmışa benzeyen taş sıralar görülüyordu.

Bina bir harabeydi; içinde yıkık dökük odalar fark ediliyordu; bunlardan tıklım tıklım eşya dolu olan biri hangar vazifesi görüyor gibiydi.

Droit-Mur Sokağı'na bakan ve Küçük Picpus Sokağı'na da dönen büyük bina, her iki cephesini de köşeleme bu bahçeye veriyordu. İçeriye bakan bu cepheler, dışarıya bakan cepheden daha trajik görünüşlüydüler. Bütün pencereler parmaklıklıydı. Hiçbir ışık fark edilmiyordu. Üst katlarda, hapishanelerdeki gibi kullanılmış olan suları ve dam akıntılarını toplayan haznelere vardı. Cephelerden birinin gölgesi öbürünün üzerine vuruyor ve koskocaman, simsiyah bir çarşaf gibi bahçeye seriliyordu. Görünürde başka bir ev yoktu. Bahçenin dip tarafı sisin ve gecenin içinde kayboluyordu. Böyleyken, sanki arkalarında başka ekili yerler de varmış gibi, birbirleriyle kesişen bazı duvarlar ve Polonceau Sokağı'nın alçak damları hayal meyal seçilmekteydi.

Gece ayazı çıkmıştı. Bu da sabahın saat biri ya da ikisi olduğunu gösteriyordu. Zavallı Cosette hiçbir şey söylemiyordu. Yanında oturmuş, başını göğsüne dayamış olduğundan, Jean Valjean onu uyumuş sanıyordu. Eğilip baktı. Cosette'in gözleri faltaşı gibi açıktı ve üzerinde Jean Valjean'ın yüreğini sızlatan düşünceli bir hal vardı.

Hâlâ titriyordu.

“Uykun var mı?” diye sordu Jean Valjean.

Cosette, “Çok üşüyorum,” dedi.

Toprak rutubetli, hangar dört bir yandan açık, rüzgâr her an biraz daha serin esiyordu. İyi adam redingotunu çıkarıp

Cosette’i sardı.

“Biraz ısındın mı?” dedi.

“Oh, evet baba.”

“Beni biraz bekle. Şimdi gelirim.”

Harabeden çıktı, büyük bina boyunca yürümeye koyuldu, daha iyi bir barınak arıyordu. Bazı kapılara rastladı, ama kapalıydı. Zemin kat pencerelerinin hepsinde demir parmaklıklar vardı.

Neredeydi? Paris’in ortasında böyle mezara benzer bir yeri kim hayal edebilirdi? Bu garip ev neyin nesiydi? Gecenin esrarıyla dolu, karanlıkta meleklerin sesiyle ruhları çağıran ve geldikleri zaman da onlara aniden bu korkunç gürültüyü sunan, göğün ışıklı kapısını açmayı vaat edip, mezarın korkunç kapısını açan bir ev! Ve gerçekten de sokakta bir numarası olan bir bina, bir evdi bu! Bir rüya değildi! Rüya olmadığına inanmak için taşlarına dokunma ihtiyacı duyuyordu.

Soğuk, sıkıntı, endişe ve gecenin heyecanları yüzünden her yanını gerçek bir ateş sarmıştı ve bütün bu düşünceler beyninin içinde çırpınıp duruyordu. Cosette’in yanına döndü. Uyuyordu.

Yanına oturdu ve onu seyre koyuldu. Ona baktıkça, yavaş yavaş sakinleşiyor, şimdi daha rahat düşünebiliyordu.

Bundan böyle hayatının temeli olan şu gerçeği açıkça görüyordu ki, bu çocuk yanında bulunduğu sürece herhangi bir şeye ihtiyaç duyarsa, yalnız onun için duyacak ve herhangi

bir Şeyden korkarsa yalnız onun için korkacaktı. Redingotunu onu örtmek için çıkardığından, çok üşüdüğü halde bunu hissetmiyordu bile.

Bu sırada, daldığı hayaller arasında bir süredir garip bir ses duymaya başlamıştı. Sallanan çingirak gibi bir Şeydi. Bahçenin içinden geliyordu. Gerçi hafifti, ama açıkça işitiliyordu. Gece çayırlarda, ineklerin boynundaki çingirakların çıkardığı belli belirsiz, hafif müzik sesine benzeyen bir sestti.

Jean Valjean döndü; arkasına baktı.

İnsana benzer bir yaratık tarlaya benzer bir yerde dolaşıyor, düzenli hareketlerle kalkıyor, eğiliyor, duruyordu; toprağın üzerinde bir Şey sürüklüyor ya da yayıyor gibiydi. Görünüşe göre topallıyordu.

Jean Valjean, kaderleri kötü kişilerin her zamanki titreyiŐiyle sarsıldı. Onlar için her Şey düşman, her Şey kuşkuludur. Gündüzden çekinirler, çünkü görölmelerine yardımcı olur; geceden çekinirler, çünkü habersiz yakalanmalarına yardım eder. Az önce bahçenin ıssızlığından titriyordu, Şimdi ise bahçede birisi olduğı için titremekteydi.

Soyut korkulardan, somut korkulara düştü. Javert'le polislerin belki de gitmemiş olduklarını, mutlaka sokağı gözcüler bıraktıklarını, bu adam kendisini bahçede görececek olursa, "Hırsız var!" diye bağııp ele vereceğini düşündü. Uyumakta olan Cosette'i yavaşça kucağına alarak, hangarın en uzak köşesine, kullanılmayan bir yığın eski eşyanın arkasına taşıdı. Cosette hiç kımıldamadı.

Buradan, tarladaki yaratığın davranışlarını gözetledi. Garip olan şeydu ki, çingırak sesleri hep adamın hareketlerini izliyordu. Adam yaklaştığı zaman, ses de yaklaşmakta, uzaklaştığı zaman ses de uzaklaşmakta; acele hareket ettiği zaman titrek bir çingırak sesi duyulmakta, durduğu zaman ses kesilmekteydi. Çingırağın bu adama bağlı olduğu açıkça anlaşılıyordu. Ama öyleyse bunun anlamı neydi? Bir koç ya da öküz gibi çingırak takılmış olan bu adam neyin nesiydi?

Kendi kendine bu soruları sorarken Cosette'in ellerine dokundu. Buz gibiydiler.

“Aman Tanrım!” dedi.

Alçak sesle seslendi:

“Cosette!”

Çocuk gözlerini açmadı.

Jean Valjean, onu şiddetle sarstı.

Cosette uyanmadı.

“Sakın ölmüş olmasın!” dedi. Ayağa fırladı. Tepeden tırnağa titriyordu.

Aklından en korkunç düşünceler karmakarışık geçti. Bazı anlar vardır ki, iğrenç ihtimaller bizi bir zebani sürüsü gibi kuşatır ve beynimizin bölmelerini şiddetle zorlar. Eğer sevdiğimiz kimseler söz konusu ise, basiretimiz her türlü çılgınlığı icat eder. Jean Valjean soğuk bir gecede ve açık havada uyumanın öldürücü olabileceğini hatırladı.

Cosette, beti benzi solgun, hiç hareket etmeden ayaklarının dibine, yere uzanmıştı.

Soluğunu dinledi; soluk alıyordu, ama zayıf ve hemen sönecekmiş gibi gelen bir soluktu bu.

Onu nasıl ısıtmalı? Nasıl uyandırmalıydı? Bunun dışında her şey düşüncesinden silindi. Kendini kaybetmişçesine harabeden dışarı fırladı.

Bir çeyrek saat geçmeden Cosette'in mutlaka bir ateşin önünde, bir yatağın içinde olması gerekiyordu.

Doğruca bahçede gördüğü adama yürüdü. Yeleğinin cebindeki para tomarını da eline almıştı. Adamın başı önüne eğikti, onun geldiğini görmüyordu. Jean Valjean bir iki adımda kendini adamın yanında buldu.

Haykırarak ona yanaştı:

“Yüz frank!”

Adam sıçradı ve gözlerini kaldırdı.

Jean Valjean, “Yüz frank,” diye tekrarladı, “eğer bu gece için bana barınacak bir yer verirsiniz yüz frank kazanırsınız!”

Ay ışığı Jean Valjean'ın telaşlı yüzünü iyice aydınlatıyordu.

“Madeleine Baba siz ha!” dedi adam şaşkınlıkla.

Bu karanlık saatte, bu meçhul yerde, bu meçhul adam tarafından söyleniveren bu adı duyunca Jean Valjean irkildi.

Her şeyi beklerdi, ama bunu değil. Onunla konuşan adam iki büklüm olmuş topal bir ihtiyardı; köylü gibi giyinmişti ve

sol dizinde oldukça büyük bir çingirak sallanan meşin bir dizlik vardı. Karanlıkta kalan yüzü seçilemiyordu.

Bu arada adamcağız başından takkesini çıkarmış, titreyerek bağıırıyordu:

“Hey, Tanrım! Ne arıyorsunuz burada Madeleine Baba? İsa aşkına! Buraya nereden girdiniz? Gökten düşmüş olmalısınız! Hiç şaşmam, bir gün düşerseniz, mutlaka oradan düşersiniz. Ama bu ne hal böyle! Boyunbağınız yok, şapkanız yok, redingotunuz yok! Biliyor musunuz, sizi tanımayan biri böyle görse korkardı. Ulu Tanrım, şimdiki azizler akıllarını mı kaçıırıyor? İyi, ama buraya nasıl girdiniz?”

Kelimeleri birbiri ardına sıralıyordu. İhtiyar adam bir köylü gevezeliğiyle konuşmaktaydı; sözlerinde endişe edecek bir taraf yoktu. Bütün bu sözler şaşkınlıkla karışık safça bir babacanlıkla söylenmişti.

“Siz kimsiniz? Bu ev neyin nesi?” diye sordu Jean Valjean.

“Eh, yani bu kadarı da olmaz!” diye haykırdı ihtiyar. “Ben sizin buraya yerleştirdiğiniz kimseyim, bu ev de sizin beni yerleştirdiğiniz evdir. Nasıl! Beni tanımadınız mı?”

“Tanımadım,” dedi Jean Valjean. “Peki, siz beni nasıl oluyor da tanıyorsunuz?”

Adam, “Siz benim hayatımı kurtarmıştınız,” dedi.

Yan döndü, ay ışığının bir demeti adamın yüzünü yandan aydınlattı. O zaman Jean Valjean, ihtiyar Fauchelevent’i tanıdı.

“Ah!” dedi Jean Valjean, “Siz miydiniz? Evet, sizi tanıyorum.”

İhtiyar, sitem eden bir tavırla, “Hele şükür!” dedi.

Jean Valjean tekrar konuştu:

“Peki, burada ne yapıyorsunuz?”

“Ne yapacağım, kavunlarımı örtüyorum işte!”

Gerçekten de Jean Valjean yanına yanaştığı sırada ihtiyar Fauchelevant bir hasır örtünün ucundan tutmuş, kavun tarlasına sermekle meşguldü. Bahçede bulunduğu yaklaşık bir saatten beri çoğu yerini kapamıştı. Ona, Jean Valjean’ın hangardan gördüğü özel hareketleri yaptıran işte bu işti.

Fauchelevant devam etti:

“Kendi kendime dedim ki, ay parladı, dona çekecek. Acaba kavunlarımı giydirsem mi?” Sonra ağız dolusu gülererek Jean Valjean’a baktı ve ekledi, “Siz de aynı şeyi yapmanız iyi olur! Yalnız, kuzum, buraya nasıl girdiniz?”

Jean Valjean, bu adamın kendisini Madeleine adıyla tanıdığını anlayınca temkinli konuşmaya başladı. Durmadan soru soruyordu. İşin tuhafı, roller sanki tersine dönmüştü. İçeri gizlice giren kendisi olduğu halde, adamı sorguya çekiyordu.

“Peki, dizinizdeki bu çingirak ne oluyor?”

“Ha, bu mu?” diye cevap verdi Fauchelevant, “Benden kaçsınlar diye.”

“Nasıl? Sizden kaçsınlar diye mi?”

İhtiyar Fauchelevant tarif edilmez bir ifadeyle göz kırptı.

“Lanet olsun! Yalnız kadınlar var bu evde; bir sürü genç kız. Bana rastlamaları onlar için tehlikeli olurmuş. Çıngırak onlara geldiğimi haber veriyor. Ben gelince, onlar gidiyorlar.”

“Nedir bu ev?”

“Canım, biliyorsunuz ya.”

“Hayır, bilmiyorum.”

“Beni buraya bahçıvan olarak koymuştunuz ya!”

“Siz yine de ben bilmiyormuşum gibi cevap verin.”

“Burası Küçük Picpus Manastırı.”

Jean Valjean'ın anıları canlanıyordu. Tesadüf, yani ilahi takdir onu tam da Saint-Antoine Mahallesi'ndeki bu manastıra atmıştı işte; arabasının devrilmesiyle sakat kalan ihtiyar Fauchelevant'in, Madeleine Baba'nın tavsiyesi üzerine iki yıl önce kabul edilmiş olduğu manastıra.

Kendi kendine konuşur gibi tekrarladı:

“Küçük Picpus Manastırı.”

Fauchelevant yine sordu:

“İyi, ama gerçekten Madeleine Baba, siz nasıl oldu da buraya girdiniz? Bir aziz bile olsanız, sonuçta erkeksiniz, oysa buraya erkek giremez.”

“Siz girmişsiniz ama.”

“Sadece ben varım.”

“Ne olursa olsun burada kalmak gerekiyor,” dedi Jean Valjean.

Fauchelevant, “Aman Tanrım!” diye haykırdı.

Jean Valjean, ihtiyara yaklaştı ve ciddi bir sesle ona, “Fauchelevant Baba, sizin hayatınızı kurtarmıştım,” dedi.

“Bunu ilk hatırlayan bendim,” diye Fauchelevant cevap verdi.

“Öyleyse o zamanlar sizin için yaptığım şeyi bugün siz benim için yapabilirsiniz.”

Jean Valjean’ın sağlam ve güçlü iki elini, buruşuk ve titreyen ellerinin arasına aldı Fauchelevant ve konuşacak gücü yokmuş gibi birkaç saniye durdu ve sonra, “Ah! Sizin bana yaptığınızın bir parçasını olsun size yapabilsem ulu Tanrı’nın bir lütfu olur bu! Ben ha! Sizin hayatınızı kurtaracağım! Sayın belediye başkanı, bu ihtiyar emrinizdedir,” dedi.

Olağanüstü bir sevinçti bu, ihtiyar adam adeta değişmişti, sanki yüzü ışık saçıyordu.

“Ne yapmamı istiyorsunuz?” diye sordu.

“Bunu size anlatırım. Bir odanız var mı?”

“Ayrı bir barakam var, şurada, eski manastır harabesinin arkasında, kimsenin göremeyeceği bir köşede. Üç odası var.”

Gerçekten de baraka harabenin gerisinde, öyle iyi gizlenmiş, kimsenin görmemesi için öyle iyi bir yere

kurulmuştu ki, Jean Valjean onu görmemişti.

“İyi,” dedi Jean Valjean. “Şimdi sizden iki şey istiyorum.”

“Nedir sayın başkan?”

“Birincisi, benim hakkımda bildiklerinizi kimseye söylemeyeceksiniz, ikincisi daha fazlasını öğrenmeye çalışmayacaksınız.”

“Nasıl isterseniz. Biliyorum, sizin elinizden ancak dürüst şeyler yapmak gelir, her zaman da Tanrı'nın iyi bir kulu olmuşsunuzdur. Sonra, zaten beni buraya siz koydunuz. Sizin bileceğiniz iş. Emrinizdeyim.”

“Tamam. Gelin benimle. Çocuğu alalım.”

Fauchelevant, “Ay! Bir de çocuk mu var?” dedi.

Başka bir şey söylemedi, efendisinin peşinden giden bir köpek gibi Jean Valjean'ı takip etti.

Yarım saat geçmeden kor bir ateşin alevinde yüzü yeniden pembeleşen Cosette, ihtiyar bahçıvanın yatağında uyuyordu. Jean Valjean boyunbağını takmış, redingotunu giymişti. O giyinirken Fauchelevant de çingiraklı dizliğini çıkarmıştı. Dizlik şimdi hasırdan sırt küfesinin yanındaki çiviye asılmış olarak duvarı süslemekteydi.

İki adam bir masanın başına geçmiş ısınıyorlardı. Fauchelevant, masanın üstüne bir parça peynir, bir kara ekmek, bir şişe şarap ve iki de bardak koymuştu. İhtiyar adam elini Jean Valjean'ın dizine koyarak, “Ah! Madeleine Baba!” diyordu, “hemen tanımadınız beni! İnsanların hayatını

kurtarıyor, sonra da onları unutuyorsunuz! Yoo! Çok kötü bir huy bu! Oysa onlar sizi hiç unutmuyorlar!”

Javert’in Avını Elinden

Nasıl Kaçırıldığının Hikâyesidir

Jean Valjean, Fantine'in ölüm döşeginin yanında Javert tarafından tutuklandığı günün gecesinde Montreuil-sur-mer şehir hapisanesinden kaçtığı zaman, polis, kaçak forsanın Paris yönüne gittiğini tahmin etmişti. Paris, her şeyin içinde kaybolduğu bir gayya kuyusudur. Dünyanın Paris denen göbeğinde, her şey denizin göbeğindeymiş gibi yok olur! Hiçbir orman, bir insanı bu mahşeri kalabalık kadar saklayamaz. Her türden kaçaklar bunu çok iyi bilirler ve Paris'e bir girdaba dalar gibi dalarlar. Kurtarıcı girdaplar da vardır. Polis de bunu bilir ve bunun için de başka bir yerde kaybettiğini Paris'te arar. Eski Montreuil-sur-mer belediye başkanını da Paris'te aradı. Javert, araştırmaları aydınlatması için Paris'e çağrıldı. Gerçekten de Jean Valjean'ın yakalanmasında Javert'in çok büyük yardımı oldu. Javert'in gösterdiği çaba ve azim, Emniyet Müdürü Kont Anglès'nin Sekreteri Mösyö Chabouillet'nin dikkatini çekti. Javert'i daha önce de korumuş olan bu adam, Montreuil-sur-mer polis müfettişini, Paris Polis Teşkilatı'na aldırdı. Orada, çeşitli yerlerde şerefle -bu gibi görevler için beklenmedik bir kelime ama biz yine de söyleyelim- hizmet gördü.

Artık Jean Valjean'ı hiç düşünmüyordu –daima av peşinde olan köpeklere bugünkü kurt, dünkünü unutturur– ancak 1823 yılı Aralık ayında bir gün gazete okumak hiç âdeti olmadığı halde gazete okuyacak oldu. Çünkü kral taraftarı olan Javert, 'başkomutan prens'in Bayonne'a zafer kazanarak girişini detaylarıyla öğrenme arzusuna kapılmıştı. Onu ilgilendiren yazıyı tam bitirmemişti ki, bir sayfanın altındaki Jean Valjean adı dikkatini çekti. Jean Valjean adındaki forsanın öldüğünü

bildiriyordu haber. Gazete olayı öyle kesin bir dille yazıyordu ki, Javert doğruluğundan şüphe bile etmedi. Sadece, “İşte güzel bir tahliye,” demekle yetindi.

Bir süre sonra Seine-et-Oise Polis Müdürlüğü’nden Paris Polis Müdürlüğü’ne bir rapor gönderildi. Montfermeil’de, söylendiğine göre bazı garip şartlar altında olmuş çocuk kaçırma olayıyla ilgili bir rapordu bu. Bildirildiğine göre, annesi tarafından başka ilçedeki bir hancıya emanet edilen yedi sekiz yaşlarındaki küçük bir kız çocuğu meçhul bir kişi tarafından çalınmıştı. Bu küçük kızın adı Cosette’i ve hastanede ölen, ama hangi hastanede ne zaman öldüğü bilinmeyen Fantine adındaki bir sokak kadınının çocuğuydu. Bu rapor Javert’in eline geçti ve onu düşüncelere sevk etti.

Fantine adını çok iyi biliyordu. Jean Valjean’ın bu yaratığın çocuğunu gidip almak için üç günlük bir süre isteyerek kendisini kahkahayla güldürdüğünü hatırlıyordu. Javert kimseye bir şey söylemeden Planchette çıkmazındaki Plat d’étain’in arabalarından birine binip Montfermeil’e doğru yola çıktı.

Bu sorunun orada iyice aydınlığa kavuşacağını umuyordu, ama koyu bir karanlıkla karşılaştı.

İlk günler öfkeye kapılan Thénardier’ler hayli gevezelik etmişlerdi. Hikâye hemen türlü biçimlerde anlatılmaya başlanmış ve sonunda çocuk hırsızlığı olup çıkmıştı. Polis raporunun nedeni buydu. Ne var ki, başlangıçtaki öfkesi yatışan Thénardier, o şaşılacak içgüdüleriyle kralın sayın savcısını harekete geçirmenin kendi açısından hiç de faydalı olmadığını ve Cosette’in kaçırıldığına dair şikâyetlerinin, sonuçta adaletin pırıltılı göz bebeklerinin ilk önce kendi

üzerinde, yani Thénardier üzerinde, onun bir sürü karışık işleri üzerinde durmasına yol açacağını çabucak anlamıştı. Baykuşların istemedikleri ilk şey, üzerlerine ışık tutulmasıdır. Öncelikle bin beş yüz frank aldığını nasıl açıklayacaktı? Hemen çark etti, karısının ağzını tıkadı ve kendisine çalınan çocuktan bahsedildiğinde şaşırılmış göründü. Hiçbir şey anlamıyordu; gerçi o sevgili küçük kızı bu kadar çabuk ‘alıp götürmeleri’nden o sıralar yakınmıştı şüphesiz; şefkatli biri olduğundan dolayı onu hiç değilse iki üç gün daha yanında alıkoymak isterdi; ama ne de olsa ‘büyükbabası’ydı onu almaya gelen; yeryüzünde bundan daha doğal bir şey olamazdı. Ayrıca onun hayırsever bir ‘büyükbaba’ olduğunu da ekliyordu. Montfermeil’e geldiğinde Javert, işte bu hikâyeyle karşılaşmıştı. Büyükbaba, Jean Valjean’ı ortadan siliyordu.

Buna rağmen Javert, Thénardier’nin hikâyesine sonda sokar gibi, bazı sorular saptı: “Bu büyükbaba kimdi ve adı neydi?” Thénardier kısaca cevap verdi: “Zengin bir çiftçi. Yol geçiş belgesini gördüm. Sanırım adı Mösyö Guillaume Lambert’di.”

Lambert, babacan ve pek güven verici bir isimdi. Javert Paris’e döndü. Kendi kendine, “Canım, Jean Valjean öldü işte,” dedi, “Ben de amma enayiyim.”

Bütün bu hikâyeyi yeniden unutmaya başlıyordu ki, 1824 Martı içinde bir gün Saint-Médard Ruhani Dairesi içinde oturan ve kendisine ‘sadaka veren dilenci’ diye ad takılmış olan tuhaf bir adamdan söz edildiğini işitti. Söylendiğine göre, bu adam adını kimsenin doğru dürüst bilmediği bir gelir sahibiydi; yedi sekiz yaşlarında küçük bir kızla birlikte

yaşıyordu ve bu kız Montfermeil'den geldiğinin dışında hiçbir şey bilmiyordu. Montfermeil! İkide bir ortaya çıkan bu ismi duyunca Javert'in kulakları dikildi. Bu kişinin sadaka verdiği, eski kilise hademesi olan yaşlı bir dilenci ajan başka bazı bilgiler de eklemekteydi: "Bu, gelir sahibi yabani bir insandı. Sürekli akşamları dışarı çıkıyor, kimselerle konuşmuyor, yalnızca ara sıra yoksullarla konuşuyor ve kimseyi yanına yanaştırmıyordu. Birkaç milyon frank eden, çünkü her tarafında banknotlar dikili bulunan sarı renkte bir redingot giyyordu." Özellikle bu nokta Javert'in merakını gıcıkladı. Bu efsanevi gelir sahibini ürkütmeden yakından görebilmek için bir gün eski kilise hademesinin hırpani kılığını ödünç aldı ve yaşlı ajanın her akşam çöreklenip genzinden dualar okuduğu, okurken de etrafı dikiz ettiği yere geçip oturdu.

Gerçekten de 'şüpheli kişi' kılık değiştirmiş olan Javert'e doğru gelip sadaka verdi. O anda Javert başını kaldırdı ve Jean Valjean'ın Javert'i tanıdığını sandığında duyduğu sarsıntıyı, aynen Javert de Jean Valjean'ı tanıdığını sanarak duydu.

Ancak karanlıkta yanılmış olabilirdi; Jean Valjean'ın öldüğü resmen tespit edilmişti; Javert'e yalnızca bazı ciddi şüpheler kalıyordu; işinde titiz bir insan olan Javert ise sadece şüphelendiği birinin yakasına yapışmazdı.

Adamını Gorbeau viranesine kadar izledi ve 'ihtiyar kadın'ı konuşturdu; zaten zor bir iş değildi bu. Kadın, astarında milyonlar olan redingot olayını doğruladı ve bin franklık para hikâyesini anlattı. Gözleriyle görmüş, elleriyle dokunmuştu! Javert bir oda kiraladı ve hemen o akşam yerleşti. Esrarengiz

kiracının kapısına gelip dinledi, onun sesini duymayı umuyordu, ama Jean Valjean mum ışığını anahtar deliğinden fark etti ve hiç sesini çıkarmayarak onun oyununu boşa çıkardı.

Javert, emniyet müdürlüğünden yardım istemiş, ama yakalamayı umduğu kişinin adını söylememişti. Bu onun sırrıydı. Bu sırrı üç nedenden ötürü saklamıştı: Birincisi, çünkü en ufak bir ağız gevşekliği Jean Valjean'ı uyandırabilirdi; çünkü firar eden ve ölü diye bilinen eski bir forsanın, vaktiyle en tehlikeliler arasında olan bir mahkûmun yakalanması olağanüstü bir başarı olacağından, Paris polisinin kıdemlileri bu başarıyı muhakkak ki Javert gibi yeni gelen birine bırakmak istemezlerdi, bu nedenle kürek mahkûmunu elinden almalarından korkuyordu; nihayet, çünkü Javert bir sanatkâr olduğundan, beklenmedik işlerden zevk alırdı. Öyle ilan edilen, önceden uzun uzun sözü edilip cazibesini kaybeden başarılarından nefret ederdi. Şaheserlerini gölgede bırakıp, sonra birdenbire göz önüne sermeyi tercih ederdi.

Javert, Jean Valjean'ın kendisini güvenlik içinde sandığından o kadar emindi ki onu böyle kolayca elinden kaçırınca yaşadığı hayal kırıklığı, umutsuzlukla çılgınlık arası bir şey oldu.

Ama yine de soğukkanlılığını kaybetmedi. Kürek kaçkını forsanın çok uzağa gidemeyeceğinden emin olduğundan gözcüler koydu, kapanlar, pusular kurdu ve bütün gece o bölgede dört döndü durdu. Gün doğarken, iki zeki adamını gözcü bırakıp, bir hırsıza soyulan polis gibi utanarak polis müdürlüğünün yolunu tuttu.

Bir Borcun Ödenmesi

Cosette uyur uyumaz daha önce söylediğimiz gibi, Fauchelevant ve Jean Valjean biraz peynir ekmek yiyip şarap içmişler, gürül gürül yanan çalı çırpı ateşinin karşısında ısınmışlardı. Kulübedeki tek yatak Cosette tarafından işgal edildiği için birer köşeye çekilip ot yığını üzerine uzanmışlardı.

Gözlerini kapamadan önce Jean Valjean şöyle dedi: “Bundan sonra burada kalmam gerekiyor.” Bu sözler, Fauchelevant’in zihnini bütün gece meşgul etti.

Doğruyu söylemek gerekirse aslında ne biri, ne de öteki tam olarak uyumuştı.

Javert’in izini bulduğunu ve kendisini takip etmeye başladığını hisseden Jean Valjean, Paris’e dönecek olurlarsa hem kendisinin hem de Cosette’in yakalanıp yok olacaklarını biliyordu. Üzerine esen yeni fırtınanın rüzgârı onu bu manastıra attığına göre yapacak tek bir şey vardı; burada kalmak. Oysa, onun gibi bir talihsiz için bu manastır hem çok güvenilir, hem de çok tehlikeli bir yerdi. Çok tehlikeliydi, çünkü buraya hiçbir erkek adımını atamayacağından kendisini bulurlarsa suçüstü yakalanmış olacaktı. Bir adım ötesi hapisaneydi. Çok güvenilir bir yerdi, çünkü burada kalmasına izin verilirse, dışardan kimse gelip onu arayamaz ve bulamazdı. Oturulması imkânsız olan böyle bir yerde oturmak demek, kurtulmak demektir.

Fauchelevant ise bu beklenmedik karşılaşma için bir sürü tahminlerde bulunup duruyordu. Kesin olarak bildiği bir şey varsa o da Mösyö Madeleine’in onun hayatını kurtarmış

olmasıydı. Şimdi benim sıram diyor, sonra şöyle ilave ediyordu: Beni kurtarmak için Mösyö Madeleine arabanın altına girerken bu kadar uzun boylu düşünmemişti. Sonunda Mösyö Madeleine’i kurtarmaya karar verdi.

Geceleyin müthiş rüyalar görmüş olan Fauchelevant sabaha doğru gözlerini açınca karşısında uyuyan Cosette’i seyreden Mösyö Madeleine’i gördü.

Yattığı yerden doğrularak, “Gidip başrahibeyle konuşacağım, beni sever,” dedikten sonra, “Karnınız acıkırsa orada şarap, ekmek ve peynir var,” diyerek kulübeden çıktı.

Başrahibe sevimli ve bilgin Blemeur; yani ‘Masum Ana’ydı. Çoğu zaman yüzü gülerdi. Bahçıvan çekingen bir şekilde eğilerek kendisini selamladıktan sonra, hücrenin önündeki eşikte durdu. Tesbihini çekmekte olan başrahibe başını kaldırdı:

“Siz misiniz Mösyö Fauvent?” dedi.

Bahçıvanın ismi ‘Fauvent’ şeklinde kısaltılmıştı manastırda.

Fauchelevant tekrar selam verdikten sonra kendisinin bile ürktüğü bir cesaretle, “Benim efendim. Çok saygıdeğer anaya söyleyeceklerim var,” dedi.

Başrahibe ona şöyle bir baktı:

“Bana bir söyleyeceğiniz var demek.”

“Bir ricam var.”

“Peki öyleyse söyleyin.”

Yaşlı adam saygın rahibe karşısında kaba, köylüce, oldukça dağınık, ama derin ve uzun bir söyleve başladı. Yaşından, topallığından, bahçıvanlık işlerinin ağırlığından, işin gittikçe artan güclüğünden, bahçenin büyüklüğünden, geceleri çalışmak zorunda oluşundan –örneğin geçen gece ayazda, kavunların üstünü örtmesi gibi– söz ediyordu. Sonunda sözü şöyle bitirdi: Bir kardeşi vardı. Başrahibe şöyle bir kımıldadı. Genç değildi. Rahibe yine kımıldadı, ama içine güven geldiği belli oluyordu. Arzu ederlerse bu kardeşini kendisine yardım etmek üzere buraya getirecekti. Çok iyi bir bahçıvandı. Rahibeler, ondan, kendisinden olduğundan daha fazla faydalanacaklardı. Eğer onu kabul etmezlerse bu durum, ağabeyi olarak kendisini manen yıkacağı için çalışmakta zorlanacak, ne yazık ki işini terk etmek zorunda kalacaktı. Sonra kardeşinin küçük bir kızı da vardı. Onu dini bir eğitimle, manastırın okulunda yetiştirmek istiyordu, belki de günün birinde rahibe olurdu.

Başrahibe tatlı bir sesle, “Mösyö Fauchelevant, sizden çok memnunum. Yarın bana kardeşinizi getirin. Kendisine küçüğü de birlikte getirmesini söyleyin,” dedi.

Fauchelevant başrahibeyi selamlayarak dışarı çıktığında bu işin bu kadar kolay halledilmiş olmasının şaşkınlığı hâlâ üzerindeydi. Sevinçle kulübeye koştu.

Başarılı Geçen Sorgulama

Ertesi gün başrahibe elinde tesbihi onları bekliyordu. Yanında, yüzü örtülü bir rahibe duruyordu. Küçük bir kandil konuşma odasını aydınlatıyordu. Işığı o kadar azdı ki buna aydınlatıyor bile denemezdi.

Başrahibe Jean Valjean'ı dikkatle inceliyordu. Zaten insanın ayaklarına dikili bir bakış aslında karşısındakini herkesten daha dikkatle incelemenin belirtisidir. Sonra soruşturmaya başladı:

“Bahçıvanın kardeşi siz misiniz?”

“Evet saygıdeğer ana,” dedi Fauchelevant.

“İsminiz nedir?”

Fauchelevant cevap verdi:

“Ultime Fauchelevant.”

Gerçekten de, Ultime isminde bir kardeşi vardı, ama ölmüştü.

“Hangi taraftansınız?”

Fauchelevant:

“Amiens yakınında, Picquigny'den.”

“Kaç yaşındasınız?”

Fauchelevant:

“Elli.”

“Mesleğiniz?”

Fauchelevant:

“Bahçıvan.”

“Dindar mısınız?”

Fauchelevant:

“Bütün ailemiz dindardır.”

“Küçük sizin akrabanız mı?”

Fauchelevant:

“Evet efendim.”

“Babası mısınız?”

Fauchelevant:

“Büyükbabasıyım.”

Ayaktaki rahibe, başrahibenin kulağına alçak sesle, “İyi cevaplar veriyor,” dedi.

Oysa Jean Valjean tek kelime etmemişti.

Başrahibe Cosette’i dikkatlice inceleyip rahibeye alçak bir sesle, “Çirkin bir kız olacak,” dedi.

İki rahibe konuşma odasının bir kenarında bir süre konuştular. Sonra başrahibe dönerek, “Mösyö Fauvent, sizin bir çingırağınız vardı, şimdi iki çingıraklı dizliğe ihtiyacımız var,” dedi.

Gerçekten, ertesi gün bahçede iki çingırağın gürültüsü duyuluyor ve rahibeler yüzlerindeki örtünün kenarını az da olsa kaldırmadan edemiyorlardı.

Cosette okulda öğrenci olduğu için, öteki öğrencilerin giydiği elbiseyi giymek zorunda kaldı. Jean Valjean, Cosette’in çıkardığı elbiselerin kendisine verilmesi

konusunda izin aldı. Bu elbiseler, Thénardier'nin yanından ayrılırken Jean Valjean'ın Cosette'e giydirdiği matem elbiseleriydi ve fazla eskimemişti. Ayakkabılar ve çoraplarla birlikte elbiseleri küçük bir valize yerleştirdi ve valizi yatağının altına koydu. Anahtarını daima yanında taşıyordu.

Fauchelevant, yaptığı iyiliğin karşılığını görmüş gibiydi. En başta, bu ona memnuniyet vermiş ve onu mutlu etmişti. Sonra, işi bölüştükleri için daha az çalışıyordu. Tütünü çok seven Fauchelevant, Madeleine sayesinde üç misli fazla tütün içme imkânına sahip olmuştu. Parasını Jean Valjean ödediği için tütün içmek eskisinden daha zevkli oluyordu.

Rahibeler Ultim adını benimsememişler, Jean Valjean'a öteki Fauvent demeyi tercih etmişlerdi.

Bu manastır, Jean Valjean için etrafı uçurumlarla çevrili bir ada gibiydi. Bundan böyle onun dünyası artık bu dört duvarın içiydi. Orada huzur içinde olacak kadar gökyüzünü, mutlu olacak kadar da Cosette'i görüyordu.

Jean Valjean için tekrar tatlı bir hayat başlamıştı. Yaşlı Fauchelevant ile birlikte, bahçenin dibindeki kulübede oturuyorlardı.

Böylece yıllar geçti... Cosette büyüyordu...

ATOMLARINA AYRILMIŞ PARİS

Küçük Gavroche

Bundan önce anlatılan hikâyelerin geçtiği zamanlardan yaklaşık sekiz dokuz sene sonra, Château-d'Eau civarında, Temple Bulvarı'nda, on iki on üç yaşlarında küçük bir erkek çocuğu görülüyordu. Üzerine kendisine acıyanların verdiği eski giysiler giymişti. Oysa onun annesi de vardı babası da. Ne var ki annesi kendisini sevmediği gibi babası da hiç düşünmüyordu. Anası babası olup da yetim kalmış, merhamete muhtaç zavallılardan biriydi.

Ailesi onu bir tekmeyle sokağa atmış, o da onları bırakıp gitmişti. Bu hareketli, solgun benizli, zeki ve alaycı bir çocuktur. Orada burada sürter, şarkı söyler, oyun oynar, derelerde dolaşır, bazen de hırsızlık yapar, ama bu işi yavru kediler gibi neşeyle yapardı. Kendisine haylaz denildiği zaman güler ama serseri denildiği zaman kızardı. Ne yatacak yeri, ne ekmeği, ne ateşi, ne de kendisini seven biri vardı; ama yine de neşeliydi, çünkü özgürdü. Bütün terk edilmişliğine rağmen, iki üç ayda bir içinden, "Hadi gidip bir annemi göreyim," diyor, o zaman 50-52 numaralı Gorbeau viranesinin kapısını çalıyordu. Burada oturanlar, çoğu zaman Paris'te görüldüğü gibi, birbirleriyle hiç ilişkileri olmayan insanlardı. Ama hepsi de aynı sınıfın insanlarıydı. Bu sınıf, sıkıntı içindeki son küçük burjuvadan başlayıp, sefil insanların arasından geçerek, uygarlığın bütün maddi değerlerinin bitimi demek olan iki insana; yani pislikleri temizleyen çöpçü ile eski püsküyü toplayan eskicilere kadar uzanır.

Viranede oturanlar arasında en fakirleri, iki yetişkin kız ile ana babadan ibaret dört kişilik bir aileydi. Daha önce anlattığımız o küçücük, izbe odalardan birinde dördü bir arada oturuyorlardı.

Bu ailenin şaşılacak kadar fakir olmasından başka hiçbir özelliği yoktu. Odayı kiralarırken aile reisi, isminin Jondrette olduğunu söylemişti. Taşındıklarından biraz sonra -bu taşınma, kapıcı kadının tabiriyle, hiçin geliyordu çünkü eve hiçbir eşya getirmemişlerdi- Jondrette, merdivenleri temizleyip, kapıcılık yapan yaşlı kadına, “Birisi gelir de, tesadüfen bir Polonyalı, İtalyan veya İspanyol ararsa, beni arıyor demektir,” demişti. Bu söylediği bile onun aslında bir dolandırıcı olduğunu anlatmaya yetiyordu.

İşte o neşeli ve baldırı çıplak oğlanın ailesi bu aileydi. Çocuk oraya geldiği zaman, umutsuzluk ve sıkıntıdan başka bir şey bulamıyordu. En kötüsü kimse ona gülümsemedi. İçeri girdiği zaman sorarlardı:

“Nerden geliyorsun?”

“Sokaktan.”

Dışarı çıkarken sorarlardı:

“Nereye gidiyorsun?”

“Sokağa.”

Anası:

“Buraya niye geliyorsun sanki?” diyordu.

Bu çocuk, bitkilerin ışıktan yoksun mahzenlerde yetişmesi gibi, sevgiden mahrum büyüyordu. Ama bundan dolayı acı çekmiyor, kimseye de kızmıyordu. Bir ana-babanın nasıl olması gerektiği hakkında en ufak bir fikri bile yoktu.

Annesi sadece kız kardeşlerini seviyordu.

Temple Bulvarı'nda bu çocuğa küçük Gavroche denilirdi. Küçük Gavroche'un ailesinin oturduğu oda, koridorun en sonundaydı. Yandaki odada da Mösyö Marius adında çok fakir bir delikanlı oturuyordu.

şimdi Mösyö Marius'un kim olduğunu açıklayalım.

Doksan Yaş ve Otuz İki Diş

Boucherat, Normandie Sain-Tonge sokaklarının civarında oturan yaşlılardan bazıları, Mösyö Gillenormand isimli bir adamı hâlâ hatırlar ve ondan sevgiyle söz ederler.

Mösyö Gillenormand çok uzun yıllar yaşamış olduğu için, etrafın ilgisini çeken insanlardan biriydi. Bu tür insanlarda ilgimizi çeken şey, bir zamanlar herkesten farklı olmadıklarını bildiğimiz halde, yaşlılıklarında kimseye benzemediklerini görüp şaşırmamızdır. Bu adam, kimseye benzemeyen bir yaşlıydı. Başka bir yüzyılın adamıydı. Burnu havada, kusursuz bir XVIII. yüzyıl burjuvasıydı.

Mösyö Gillenormand, Marais'de, Filles de Calvaire Sokağı 6 numarada oturuyordu. İki defa evlenmişti. Birinci evliliğinden bir kız olmuş, bu kız hiç evlenmemişti. İkincisinden de bir kız olmuş, otuz yaşına basmadan ölmüştü. Bu kız, belki aşk, belki de bir rastlantı sonucu Cumhuriyet ve

İmparatorluk ordularında hizmet etmiş, Austerlitz’de nişan almış, Waterloo’da yarbay olmuş bir subayla evlenmişti. Bu iki kızın arasında on yaş fark vardı. Küçüklüklerinde birbirlerine hemen hemen hiç benzemiyorlardı. Ne yüz, ne de karakter olarak aralarında hiçbir bağlantı yoktu. Küçük kız, güzel olan her şeyle ilgilenen, tatlı bir insandı. Çiçekler, şiirler, şarkılar en sevdiği şeylerdi. Coşkun, duygulu, hayalperest bir yaratıktı. Ta çocukluğundan beri hayalinde yaşattığı belirsiz bir kahramanla nişanlıydı. Büyük kızın ise hayallerini zengin tüccarlar, milyonerler süslüyordu. Hayalini kurduğu adam sersemin biriydi, ama parası olduğu için adam sayılıyordu. Hiçbir hırs, hiçbir istek tam olarak gerçekleşmez. Hiç olmazsa yeryüzünde bu böyledir. İçinde yaşadığımız çağda cennet henüz yeryüzüne inmemiştir. Küçük kız hayallerinin erkeğiyle evlenmiş, ama genç yaşta ölmüştü. Büyüğü ise hiç evlenmemiştir.

Büyük kız anlattığımız bu hikâyeye girdiği sırada, yaşlı ve erdem sahibi, hiçbir duygu beslemeyecek kadar namuslu bir kadın, alıngan ve kalın kafalı bir mahluktu. Yakın akrabalarının dışında kimse küçük ismini bilmiyordu, ona büyük Matmazel Gillenormand diyorlardı.

Evde bir de küçük bir erkek çocuk vardı. Bu çocuk, Mösyö Gillenormand’ın ölen küçük kızının çocuğuydu. Mösyö Gillenormand çocuğun babasından Loire’lı haydut, “ailemizin yüzkarası” diye söz ediyordu.

O Dönemin Kırmızı

Hayaletlerinden Biri

O günlerde küçük Vernon şehrindeki güzel köprünün -ve yakında yerine, demirden korkunç bir köprünün geçeceğinden emin olduğumuz- üzerinde dolaşan biri, yukardan aşağıya baktığı zaman, deri bir başlık giymiş, elli yaşlarındaki bir adam görecekti. Bu adam, gri renkte kalın kumaştan yapılmış bir pantolon ve ceket giymekteydi. Ceketinde, zamanla rengi atıp sararmış kırmızı bir şerit, ayaklarında tahta ayakkabılar vardı. Yüzü solgun, saçları bembeyazdı. Alnından aşağıya doğru, yanağında bir yara izi görülüyordu. İki büklüm olmuş, zamanından önce çökmüştü. Hemen her gün, Seine Nehri'nin sol kıyısını bir sıra teras gibi kaplayan ve köprülerin yanında duvarlarla çevrili küçük boşluklar bırakan alanlarda elinde bir bel bir de bağcı bıçağıyla dolaşırdı.

Bu alanlar baştan başa çiçeklerle kaplıydı. Daha büyük olsalar bir bahçeye, daha küçük olsalar bir çiçek demetine benzeyeceklerdi. Bu alanlar, bir uçlarında nehre öteki uçlarında evlere kadar uzanırlar. Sözünü ettiğimiz, sırtında ceket, ayağında tahta ayakkabı bulunan adam 1817'ye doğru bu avluların en ucunda evlerin en gösterişsiz ve yoksul görünümlü olanında oturuyor, sessiz, dünyadan elini eteğini çekmiş bir şekilde yaşıyordu. Yanında kendine hizmet eden ne genç, ne yaşlı, ne çirkin, ne güzel, ne köylü, ne de şehirli olan bir kadın vardı. Adamın 'bahçem' dediği yer, kendi dikip yetiştirdiği çiçeklerin güzelliği nedeniyle şehirde ün salmıştı. İşte Loire'lı haydut buydu.

Biri, askeri anıları, biyografileri, ordu bültenlerini ve *Moniteur*'ü okumuş olsaydı, Georges Pontmercy adlı birinden

sık sık söz edildiğini görecekti.

Pontmercy, hem tüfeği, hem kılıcı, hem atı aynı ustalıkla kullanabilen mükemmel askerlerden biriydi. Napoléon'la birlikte Elbe Adası'na gitti. Waterloo'da Dubois taburunda eskadronların komutanıydı. Lunebourg bölüğünün sancağını alıp imparatorun ayaklarının altına atan oydu. Sancağı alırken yüzüne bir kılıç darbesi yemiş, her tarafı kana bulanmıştı. İmparator, gururla ona, "Albay ve Baron oldun, Légion d'honneur'ü hak ettin!" demişti. Pontmercy ise, "Size arkamda bırakacağım dul adına teşekkür ederim," diye cevap vermiş, bundan bir saat sonra, Ohain çukurunda vurulmuş ve hayatını kurtaran Çavuş Thénardier'e olan minnet borcunu ömrü boyunca bir yük gibi taşımıştı.

Waterloo yenilgisinden sonra imparatorluk can çekişen eski Roma dünyasının karanlığına benzer bir karanlığa gömüldü. XVIII. Louis Paris'e dönerek tahta çıktı. Napoléon Longwood'da can çekişirken, Waterloo Savaşı'nda ölen altmış bin insan rahat rahat çürümekte ve dünyaya onların huzurunda bir şeyler yayılmaktaydı. Viyana Kongresi 1815 anlaşmalarını bununla yaptı ve Avrupa buna Restorasyon adını verdi. Restorasyon devri Pontmercy'i yarım maaşa bağlamış, ardından görevinden alarak Vernon'a, göz hapsinde yaşamaya, yani sürgüne göndermişti. XVIII. Louis bozgun sırasında olup biten her şeyi yok saymış; bu yüzden, Pontmercy'e ne Légion d'honneur nişanını, ne baronluğu ne de albaylığı bir hak olarak tanımıştı. Oysa o, Baron Albay Pontmercy diye imza atmakta hiçbir tereddüt etmez, eski mavi elbisesinin yakasına Légion d'honneur nişanını takmadan hiçbir zaman dışarı çıkmazdı.

Ateşli bir kralcı olan Mösyö Gillenormand ise, damadıyla bütün ilişkisini kesmişti. Onun gözünde albay bir hayduttan başka bir şey değildi. Albayın gözünde ise Mösyö Gillenormand bir “budala”ydı. Mösyö Gillenormand damadından hiç söz açmazdı, açtığı zaman da, bunu mutlaka “Sayın Baron” ile alay etmek için yapardı. Pontmercy’nin oğlunu hiçbir zaman görmeyeceği ve onunla konuşmayacağı konusunda anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaya uymadığı takdirde, oğlu mirastan mahrum edilmiş bir durumda babasına geri gönderilecekti. Gillenormand ailesi için Pontmercy, aşağılık bir adamdı. Onlar çocuğu kendi istedikleri gibi yetiştirmeyi amaçlıyorlardı. Albay, bu şartları kabul etmekle belki hata etmişti, ama böylelikle çocuğunun geleceğini kurtardığını, dolayısıyla sadece kendini kurban ettiğini düşünüyordu. Mösyö Gillenormand’ın bırakacağı miras o kadar önemli değildi. Ama, asıl Matmazel Gillenormand’ın bırakacağı miras çok önemliydi. Hiç evlenmemiş olan bu teyze, ana tarafından çok zengindi. Başka varisi olmadığı için serveti yeğenine kalacaktı.

İşte Marius ismindeki bu çocuğun bütün bildiği bir babası olduğuydu. Kimse kendisine daha fazla bir şey söylememişti. Ama, büyükbabası ile birlikte gittiği yerlerdeki insanların fısıldaşmaları, göz kırpışları, kulağına çalınan yarım cümleler, kafasında bazı düşünceler uyandırmaya başlamıştı. Ve bu düşünceler zamanla, çevresinden etkilenerek zihninde şekillendiği için sonunda o da etrafındakiler gibi düşünmeye, babasını aklına getirdikçe bir tür utanç ve sıkıntı duymaya başlamıştı.

Marius bu şekilde büyürken albay her iki üç ayda bir gizlice Paris’e gelir, sanki hapisneden kaçmış gibi çekingen bir

halde, Saint-Sulpice Kilisesi'nin karşısında bir yere sığınıp, Marius'ün teyzesi ile birlikte sabah ayinine gelmesini beklerdi. Kadının kendisini görmesinden korktuğu için bir direğin arkasına saklanır, titreyerek, kıpırdamadan, hatta nefes almaya bile cesaret edemedi çocuğunu seyrederdi.

1827 yılında Marius on yedi yaşına basmış ve hukuk fakültesine kaydolmuştu. Bir gece eve geldiği zaman büyükbabasını elinde bir mektupla kendisini bekler buldu.

“Marius,” dedi büyükbabası, “yarın Vernon'a hareket edeceksin.”

“Niçin?”

“Babanı görmek için.”

Büyükbabasının söyledikleri Marius'ü o kadar şaşırtmıştı ki ağzını açıp tek kelime söyleyemiyordu.

“Galiba hastaymış. Seni görmek istemiş,” dedi Mösyö Gillenormand, sonra ilave etti: “Yarın hareket et. Saat altıda kalkan bir araba olduğunu sanıyorum. Akşama doğru oraya varırsın.”

Bunları söyledikten sonra, mektubu buruşturarak cebine koydu. Marius o akşam hareket edip sabahleyin babasının yanına varabilirdi. Ama büyükbabasının dediğini yaptı ve ertesi gün akşama doğru Vernon'a vardı. Evlerin pencerelerinde mum ışıkları görülmeye başlamıştı. Karşısına çıkan ilk insana, Mösyö Pontmercy'nin evini sordu. Çünkü içinden o da Restorasyon taraftarları gibi düşünüyor ve babasının ne baron, ne de albay olduğunu kabul ediyordu.

Babasının oturduğu yeri gösterdiler. Kapıyı çaldı, elinde lambayla bir kadın kendisini karşıladı.

“Mösyö Pontmercy’nin evi mi?” diye sordu Marius.

Kadın başını ‘evet’ der gibi salladı.

“Kendisiyle konuşabilir miyim?”

Kadın başıyla ‘hayır’ işareti yaptı.

“Ama ben onun oğluyum,” dedi, “beni beklemesi gerekirdi.”

Kadın cevap verdi: “Artık sizi beklemiyor.”

Marius, o zaman kadının ağladığının farkına vardı.

Kadın eliyle Marius’e alçak tavanlı bir odanın kapısını gösterdi. Marius içeri girdi.

Şöminenin üzerine konmuş yağ kandili ile aydınlanan bu odada, üç erkek vardı. Birisi ayakta duruyordu, öteki diz çökmüştü. Üçüncüsü boylu boyunca yere uzanmıştı. Üzerinde geceliği vardı. Yerde boylu boyunca uzanmış olan, albayın ta kendisiydi.

Ötekilerden biri doktor, diğeri de papazdı. Papaz diz çökmüş dua ediyordu.

Albay beyin hummasına yakalanmıştı, üç gündür hasta yatıyordu. Hastalığının başlangıcında başına gelecekleri önceden seziyormuş gibi Mösyö Gillenormand’a mektup yazarak oğlunu görmek istediğini söylemiş, bu arada durumu daha da ağırlaşmıştı. Marius’ün Vernon’a vardığı akşam,

albay kendini kaybetmiş bir şekilde, “Oğlum beni görmek istemiyor, benim gidip onu görmem gerekiyor!” diye bağırarak odasından dışarı fırlamış ve ardından yere düşüp can vermişti. Hizmetçi ona engel olamamıştı.

Albay geriye hiçbir şey bırakmamış, eşyalarının satışı, cenaze masraflarını zar zor karşılamıştı. Hizmetçi, bulduğu buruşturulmuş bir kâğıt parçasını Marius’e verdi. Kâğıdın üstünde, albayın el yazısıyla şunlar yazılmıştı:

“Oğlum, İmparator, Waterloo Savaşı’nın yapıldığı alanda beni baron ilan etmişti. Restorasyon, benim kanımla kazandığım bu unvanı kabul etmediğine göre, onu oğlumun alıp taşınması gerekir. Bu unvana layık bir insan olacağından hiç şüphe etmiyorum.”

Arka tarafına da şunları eklemişti:

“Aynı Waterloo Savaşı’nda, Thénardier isimli bir onbaşı hayatımı kurtarmıştı. Son zamanlarda, Paris civarında bir köyde küçük bir lokanta işlettiğini duymuştum. Bu köyün adı Chelles veya Montfermeil olabilir. Eğer oğlum bu adama rastlarsa, kendisine elinden gelen yardımı yapmalıdır!”

Bir çocuğun babasına olan görev duygusundan değil de, insanoğlunun ölüm karşısında duyduğu o belirsiz saygının etkisiyle Marius, kâğıdı alıp avucunda tuttu.

Albaydan geriye bir tek anı kalmadı. Mösyö Gillenormand, onun kılıcını ve üniformasını eskiciye sattırdı. Komşular bahçeyi yağma edip nadide çiçeklerin hepsini söküp götürdüler. Kalan bitkiler de çalılaştı, sarardı ve kuruyup gitti. Marius, Vernon’da sadece iki gün kaldı. Defin töreninden

sonra Paris'e gitti. Babası sanki hiç yaşamamıştı. Böyle birisinin mevcut olduğu aklına bile gelmiyordu. Albay iki gün içinde gömülmüş, üç gün içinde tamamen unutulmuştu.

Devrimci Olmak İçin

Ayine Gitmenin Faydaları

Marius, çocukluğunda edindiği dini alışkanlıkları kaybetmemiştir. Bir gün ayine katılmak için Saint-Sulpice Kilisesi'ne gitti ve küçükken teyzesinin kendisini götürdüğü yerde durdu. O gün her zamankinden daha fazla dalgın olduğu için, arkasında 'Kâhya Mösyö Mabeuf, kilise mütevelli heyeti üyesi' yazılı kadife kaplı bir iskemleye oturduğunu fark etmedi. Ayin henüz başlamıştı ki, bir ihtiyar yanına yaklaşarak şöyle dedi:

“Mösyö, burası benim yerim.”

Marius acele yerinden kalktı. İhtiyar kendi yerini aldı.

Ayin sona erdiğinde, Marius düşüncelere dalmış, bir kenarda öyle duruyordu. İhtiyar, tekrar Marius'ün yanına yaklaşarak şöyle dedi:

“Biraz önce rahatsız ettiğim için sizden af dilemek isterim. Ama sizi tekrar rahatsız edeceğim. Benim kızdığımı sandınız belki. Bakın size anlatayım.”

“Zahmet etmeyin efendim,” dedi Marius.

“Hayır anlatmalıyım,” dedi ihtiyar. “Benim hakkımda kötü düşüncelere sahip olmanızı istemem. Bu yeri çok severim. Burada oturduğum zaman bana sanki ayin her zamankinden daha güzelmiş gibi gelir. Neden olduğunu size anlatacağım: Burada, uzun yıllar boyunca, her iki ya da üç ayda bir muntazam olarak çocuğunu görmeye gelen talihsiz bir babaya rastlamıştım. Bu zavallı babanın çocuğunu başka türlü görmesine imkân yoktu. Çünkü bazı ailevi sorunlar, çocuğun

kendisinden ayrı bulunmasını gerektiriyordu. Çocuğunun ayine getirildiğini bildiği saatte buraya geliyordu. Küçük çocuk babasının burada olabileceğinden tamamıyla habersizdi. Baba görülmek için şu gördüğünüz sütunun arkasına saklanıyor, çocuğuna bakıp ağlıyordu. Onu her şeyden fazla sevdiği belliydi. İşte burası, zamanla benim için kutsal bir yer oldu ve zamanla ayini buradan dinleme alışkanlığını edindim. Bu bahtsız adamı biraz tanıma fırsatı bile buldum. Bu adamcağızın zengin bir kayınpederi ve baldızı vardı. Çocuğu mirastan mahrum edeceklerini söyleyerek adamcağızı korkutmuşlardı. Çocuğu görmeye kalkışırsa bunu yapacaklarını söylüyorlardı. Çocuğu bir gün zengin ve mutlu olabilsin diye kendini feda etmişti. Çünkü, babanın siyasi fikirlerini beğenmiyorlardı. Siyasi fikirlerin önemli olduğunu kabul ediyorum, ama bazıları işi fazla ileri götürüyorlar. Bir adam Waterloo Savaşı'na katıldı diye, canavar olarak değerlendirilmesi yanlıştır. Bundan ötürü bir baba çocuğundan kopartılamaz. Bu adamcağız Bonaparte'ın albaylarından birisiymiş. Galiba geçenlerde öldü. Vernon'da oturuyordu. Kardeşim orada papazdır. İsmi de Montpercy gibi bir şeydi. Yüzünde derin bir kılıç yarası izi vardı.”

“Pontmercy mi?” dedi, Marius. Benzi sapsarı olmuştu.

“Tamam Pontmercy, yoksa tanıyor muydunuz.”

“O benim babamdı,” dedi Marius.

İhtiyar kilise üyesi ellerini kavuşturup haykırdı.

“Demek siz o küçük çocuksunuz! Tabii ya, büyümüş, genç bir adam olmuşsunuz. Zavallı yavrum! Artık sizi gerçekten seven bir babanız olduğunu herkese söyleyebilirsiniz.”

Marius ihtiyarın koluna girdi. Onu yerine kadar götürdü. Ertesi gün Mösyö Gillenormand'a şöyle dedi:

“Arkadaşlarla bir av partisi planladık. Müsaade ederseniz üç gün eve gelmeyeceğim.”

“Dört gün gelme,” dedi Mösyö Gillenormand. “Eğlenmene bak!”

Sonra göz kırpıp alçak sesle kızına dönerek, “Herhalde küçük bir gönül serüveni,” dedi.

Değişim

Marius bu üç gün içinde Vernon'a gitti. Babasının mezarını ziyaret etti ve onu tanıyanlarla konuştu. Sonra Paris'e döndü. Doğruca Hukuk Fakültesi'nin kitaplığına gidip, *Moniteur* koleksiyonunu istedi.

Moniteur'ü okudu. Cumhuriyetin ve İmparatorluğun bütün tarihini, “Saint-Hélène Anılarını”, gazeteleri, broşürleri, bültenlerin hepsini baştan aşağı gözden geçirdi. Büyük Ordu'nun tebliğlerinde, babasının ismini ilk defa gördüğü zaman bütün bir hafta boyunca hasta gibi nöbetler geçirdi. Bu sırada, bütün vaktini alan, düşüncelerinin yoğunlaştığı bu incelemeyle meşgul olduğu için Gillenormand'ları görecek zaman bulamıyordu. Sadece yemek saatlerinde bir görünüyor, sonra yeniden araştırmalarına dönüp ortadan kayboluyordu. Teyzesi mırıldanıyor, Mösyö Gillenormand gevrek gevrek gülerek, “Kızların peşinden koşma çağında,” diyordu. Bazen de, “Bunun bir çapkınlık macerası olduğunu sanıyordum, meğer bir tutkuymuş,” diyordu.

Gerçekten de bu bir tutkuydu. Marius, babasını taparcasına sevmeye başlamıştı.

Aynı zamanda fikirlerinde de büyük bir yenilik ve değişim gerçekleşmek üzereydi. Bu değişim birbirini izleyen birçok aşamayla ortaya çıkıyordu. Bunları çağımızdaki düşünen insanların çoğu yaşadığından, tek tek izleyip ele almak önemlidir. Yeni yeni öğrenmeye başladığı bu tarih Marius'ü korkutmaya başlamıştı. İlk etki coşkun bir hayranlık oldu.

Cumhuriyet ve İmparatorluk, o ana kadar, onun için dehşet veren iki kelimedenden başka bir şey değildi. Cumhuriyet, alacakaranlıkta bir giyotin; İmparatorluk, gece çekilmiş bir kılıçtı. Oysa şimdi, içinde bir kaostan başka hiçbir şey göremeyeceğini sandığı yere daha yakından baktığında orada yıldızların parıldadığını görüyordu; Marius, nerede olduğunu şaşırılmıştı. Aydınlıklar gözünü köreltiyordu. Şaşkınlığı yavaş yavaş dağılıp da gözleri bu aydınlıklara alıştığında, yapılanlara başı dönmeksizin bakabili. Devrim ve İmparatorluk, gözlerinin önünde bütün yönleriyle belirginleşmeye başladı. Bu iki olay grubunun da iki büyük gerçek içinde özetlendiklerini gördü: Cumhuriyet, medeni hakların kitlelere verilmesi; İmparatorluk, Fransız düşüncesinin Avrupa'ya kabul ettirilmesi. Devrimden halkın yüceliğinin; İmparatorluktan ise Fransa'nın çehresinin bütün yüceliğinin çıktığını gördü. Kendi kendine, bütün bunların doğru ve yerinde olduğunu söyledi.

İşte Marius, o zamana kadar babasını anlamadığı gibi ülkesini de anlamamış olduğunu gördü. Ne birini, ne ötekini tanımıştı. Şimdi her şeyi açıkça görüyor ve ikisine karşı taparcasına bir hayranlık duyuyordu. Eskiden 'monarşinin

yıkılışı' diye gördüğü olayı, şimdi 'Fransa'nın doğuşu' olarak görüyordu. Düşüncelerinin yönü değişmişti. Eskiden günbatımı sandığı şey, şimdi gündoğumu olmuştu.

Bu gizli çalışmalar sırasında, eski tutucu ve Bourbon taraftarı düşüncelerinden tamamıyla kurtulup, tam anlamıyla devrimci, demokrat ve cumhuriyetçi olunca Orfèvres Rıhtımı'ndaki gravürcülerden birisine gidip, bir kartvizit ısmarladı. Üzerinde şöyle yazıyordu: Baron Marius Pontmercy.

Bütün sağlıklı ve dinç yaşlılar gibi, sabah erken uyanma âdetinde olan Mösyö Gillenormand, bir sabah kalkıp yaşlı bacaklarının izin verdiği kadar süratle, Marius'ün çatı katındaki odasına çıkan merdivenleri tırmanmaya başladı. Torunuyla konuşmak, son zamanlarda onda meydana gelen değişikliğin nedenini öğrenmek istiyordu. Mösyö Gillenormand odaya çıktığı zaman Marius orada değildi. Yatak hiç bozulmamıştı. Üzerinde, Marius'ün redingotu ve boynuna bağladığı siyah şerit duruyordu.

“Bu daha iyi,” dedi Mösyö Gillenormand.

Biraz sonra, Matmazel Gillenormand'ın araba tekerlekleri motifleri ile dolu olan nakışını işlediği salona girdi.

Zafer kazanan bir komutan gibiydi.

Bir elinde redingotu, ötekinde siyah şeridi tutuyor ve haykırıyordu:

“Zafer bizim. Şimdi sırrı çözeceğiz. Bu işin altında ne olduğunu nihayet anlayacağız. Sevgili haylazımızın

çapkınlıklarını öğreneceğiz. Artık konunun içine daldık. Kızın resmi elimizde.”

Gerçekten de, şeridin ucunda madalyona benzeyen ufak bir kutu vardı.

İhtiyar, kutuyu alıp bir süre açmadan, elinde evirip çevirdi. Yüzünde, burnunun ucunda duran ancak yiyemediği nefis bir yemeğe bakan bir açın, arzu, iştah ve kızgınlığı okunuyordu. “Hadi babacığım, açın!” dedi Matmazel Gillenormand.

Kutuyu açmak için bir yaya basmak gerekiyordu. Açıldığı zaman içinde çok dikkatli katlanmış bir kâğıttan başka bir şey bulamadılar. “Mutlaka kız yazmıştır,” dedi Mösyö Gillenormand. Gülmekten neredeyse katılacaktı. “Bunun ne olduğunu bilirim,” diye ilave etti, “aşk mektubudur.”

“Peki öyleyse, okuyalım,” dedi teyze.

Matmazel Gillenormand gözlüklerini taktı. Kâğıdı açtı. Okudular:

“Oğlum, İmparator, Waterloo Savaşı’nın yapıldığı alanda beni baron ilan etmişti. Restorasyon, benim kanımla kazandığım bu unvanı kabul etmemek istediğine göre, onu oğlumun alıp taşıması gerekir. Bu unvana layık bir insan olacağından hiç şüphe etmiyorum.”

O an baba ve kızın neler hissettiklerini anlatmaya imkân yok. Bir ölü, soluğunu onlara doğru üflemiş gibi buz kesilmişlerdi. Birbirlerine tek kelime bile söyleyemiyorlardı. Sadece Mösyö Gillenormand, alçak bir sesle ve sanki kendi kendisine konuşuyormuş gibi, “Bu, kılıç sallayıcısının el yazısı,” dedi.

Kadın kâğıdı elinde evirip çevirip iyice inceledi. Sonra katlayıp kutuya koydu.

Tam bu sırada redingotun cebinden mavi bir kâğıda sarılı ufak bir paket düştü. Matmazel Gillenormand hemen kaparak paketin kâğıdını açtı. Marius'ün bastırıldığı kartvizitlerdi. İçinden birini çıkarıp Mösyö Gillenormand'a verdi. Mösyö Gillenormand üzerinde yazılı olanları okudu:

“Baron Marius Pontmercy.”

İhtiyar zili çalıp hizmetçiyi çağırdı. Nicolette geldi. Mösyö Gillenormand, redingotu, siyah şeridi ve kartları eline alıp odanın ortasına fırlattı. Hizmetçiye dönerek, “Götürün şu paçavraları,” dedi.

Aradan çok geçmeden Marius görüldü. Daha salonun eşiğini aşmadan, büyükbabasının elinde, kendi kartlarından birini tuttuğunu gördü. Yaşlı adam onu görünce hemen haykırmaya başladı.

“Vay vay vay! İnanılacak şey değil. Demek şimdi baron oldunuz. Sizi çok tebrik ederim. Peki, bu da ne demek?”

Marius biraz kızararak cevap verdi:

“Bu, ‘Ben babamın oğluyum’ demektir.”

“Senin baban benim.”

Marius yere baktı ve sert bir tavırla, “Benim babam, Fransa'ya ve Cumhuriyete onuruyla hizmet etmiş, alçakgönüllü ve kahraman bir adamdı. İnsanların bugüne kadar yarattığı en büyük tarihin içinde yüce bir insan olarak ortaya çıkmıştı. Yirmi beş yıl siperlerde yaşamış, gündüzleri

mitralyözlerin ve kurşunların, geceleri karların altında hayatını geçirmişti. İki sancak almış, yirmi defa yaralanmıştı. Yalnızlık ve unutulmuşluk içinde öldü. Ve başına bütün felaketler, iki vefasız varlığı, yani ülkesiyle beni fazla sevmekten ileri gelmişti,” diye cevap verdi.

Mösyö Gillenormand’ın öyle pek fazla anlayamayacağı sözlerdi bunlar. Konuşmada Cumhuriyet kelimesi geçince hemen ayağa kalkmış, daha doğrusu dikilmişti. Marius’ün söylediği tek kelime, bu ihtiyar kralcının suratında bir demirci körüğünün sıcaklığının yaptığı etkiyi yapıyordu. Soluk renkten kırmızıya, kırmızıdan mora, mordan aleve dönen bir nesnenin rengine dönmüştü suratı.

Marius’e, “Aşağılık insan!” diye haykırdı. “Babanın nasıl biri olduğunu bilmiyorum, bilmek de istemem. Evet hiçbir şey bilmiyorum onunla ilgili. Bildiğim bir şey varsa, sözünü ettiğin bu cumhuriyetçiler içinde sefillerden başka hiç kimse bulunmayışdır. Bunların hepsi soyguncu, hırsız, baldırı çıplak, katil, kızıl şapkalıdırlar. Hepsi böyledir diyorum. Anladın mı? Senin baronluğun da böyle işte. Gözümde zerre kadar önemi yok. Robespierre’e uşaklık eden heriflerdi bunlar. Bonaparte’a hizmet eden haydutlardı. Hepsi, başlarındaki yasal krallarına ihanet eden aşağılık heriflerdi. Bunlar, Prusyalıların önünden kaçan ve Waterloo’da İngilizlerin önlerine katıp sürdükleri korkaklardır. İşte bütün bildiğim bu. Sizin babanız da bunlarla birlikte ise, özür dilerim, ama suç bende değil.”

Bu defa kor kor yanma sırası Marius’e, ateşi körükleme sırası da Mösyö Gillenormand’a gelmişti. Marius zangır zangır titriyordu. Ne söyleyeceğini ne yapacağını bir türlü

kestiremiyordu. Babası gözünün önünde hakarete uğruyor, ayaklar altında çiğneniyordu. Peki hakaret eden kimdi? Büyükbabası. Birine kötülük etmeden ötekinin intikamını nasıl alabilirdi? Büyükbabasına hakaret etmesi imkânsızdı. Babasının intikamını almadan da edemezdi. Bir yanda kutsal bir mezar, öte yanda saygı duyulması gereken beyaz saçlı bir ihtiyar vardı. Bir an bütün bu ihtimalleri düşünerek sarhoş bir insan gibi ne yapacağını kestiremeden kalakaldı. İçinde sanki bir girdap vardı. Sonra gözlerini kaldırdı ve büyükbabasına bakarak, “Bourbonlar yerin dibine batsın, XVIII. Louis domuzu gebersin!” diye bağırdı.

XVIII. Louis dört yıl önce ölmüştü, ama o buna pek aldırmıyordu.

Kıpkırmızı kesilmiş olan ihtiyar yüzü gözü öfkeden şişmiş, solgun, sinirli ve kendini kaybetmiş bir halde, Marius’e haykırdı:

“Defol!”

Marius evi terk etti. Üzerinde otuz franktan ve saatinden başka bir şey yoktu. Meydanların birinden kalkan bir arabaya bindi. Arabanın nereye gittiğini bile bilmiyordu.

ABC DOSTLARI

Az Daha Tarihe Mal Olacak

Olan Bir Grup

Görünüşte durgun geçen o dönemde, ortalıkta belli belirsiz bir devrim havası dolanıyordu. 89'un, 92'nin derinliklerinden gelen esintiler vardı. Genç Paris –bu ifadeyi bağışlayın– buluğa ermek, ergenliğe girmek üzereydi. İnsanlar hiç farkında olmadan zamanın akışıyla birlikte değişmekteydiler. Kralcılar liberal oluyor, liberaller demokratlaşıyorlardı. Gizli birtakım düşünceler ortaya çıkarak, kuşkucu ve sessizce kurulu düzeni tehdit ediyordu. Devrimin en yüksek derecedeki belirtisidir bu. İktidarın kararsızlığı onu yıkmak için kazılan lağımda, halkın kararsızlığıyla karşılaşır. Ayaklanmaların kuluçka devri, hükümet darbelerinin tasarlanma süresine karşılık gelir.

O tarihte Fransa'da henüz Almanların Tugenbund'u, İtalyanların Corbonari'si gibi geniş yeraltı örgütleri yoktu. Ama yer yer karanlık kuytu köşelerde çeşitli topluluklar dal budak salmaktaydı. Aix'de Cougourde yavaş yavaş şekilleniyordu; Paris'te bu tür gizli örgütler arasında özellikle ABC Dostları Derneği bulunuyordu.

Neydi bu ABC Dostları? Görünüşteki amacı çocukların eğitilmesi, gerçekte ise büyüklerin yetiştirilmesi olan bir dernek.

Paris'te iki yerde toplanıyorlardı; hal yakınlarında daha sonra sözünü edeceğimiz Corinthe adlı bir meyhanede ve Panthéon yakınlarında Saint-Michel Meydanı'nda bugün yıkılmış olan Cafe Musain adlı küçük bir kahvede. Bu

buluşma yerlerinden birincisi işçilere, ikincisi de öğrencilere yakındı.

ABC Dostları'nın olağan toplantıları Cafe Musain'in arkasındaki bir odada gerçekleştiriliyordu. Kahveden oldukça uzakta olan ve çok uzun bir koridorla ona bağlanan bu odanın iki penceresi ve gizli bir merdivenle Küçük Grès Sokağı'na açılan bir çıkışı vardı. Orada sigara, içki içiyor, oyun oynuyor, gülüşüyorlardı. Her konu hakkında çok yüksek sesle, başka bir konudaysa alçak sesle konuşuyorlardı. Duvarda, bir polis ajanının kuşkusunu uyandırmaya yetecek bir ipucu olan, eski bir Cumhuriyet Fransası haritası asılıydı.

ABC Dostları'nın çoğu öğrenciydi. Bunlar bazı işçilerle samimi bir ittifak içindeydiler. İşte bir ölçüde tarihe mal olmuşlardan belli başlılarının adları: Enjolras, Combeferre, Jean Prouvaire, Feuilly, Courfeyrac, Bahorel, Lesgle ya da Laigle, Joly...

Bu delikanlılar, dostlukları sayesinde aralarında adeta bir aile bağı kurmuşlardı. Laigle hariç, hepsi güneyliydi.

Adını en başta saydığımız –bunun nedeni ileride anlaşılacaktır– Enjolras, ailesinin tek çocuğuydu ve zengindi. Korkunç olabilme yeteneğine sahip sevimli bir delikanlıydı; vahşi bir Antinous'tu. Bakışlarının düşünceli parıltısını görenler, onun sanki daha önce başka bir hayatta devrimin mahşerinden geçmiş olduğunu sanırdı. Devrim tarihinin canlı bir tapınağı gibiydi. O büyük şeyi en küçük ayrıntısına kadar biliyordu. Bir delikanlı için garip sayılacak şekilde hem rahip hem savaşçı yaratılışlıydı. Hem ruhani lider hem militandı; o anki şartlarda bakıldığında ise bir demokrasi neferi; çağın hareketinin üstünde bir idealin rahibiydi. Derinden bakan

gözleri, biraz kızarık gözkapakları, kolaylıkla hor gören bir ifadeye bürünen kalın alt dudağı, geniş bir alnı vardı. Yirmi iki yaşındaydı, ama on yedisinde gösteriyordu. Ciddi ve ağırbaşlıydı, yeryüzünde kadın diye bir yaratığın yaşadığından habersiz görünüyordu. Tek bir tutkusu vardı: Hak; tek bir düşüncesi vardı: Engeli devirmek. Cumhuriyetle ilgili olmayan her şeyin önünde gözlerini utançla yere indirirdi. Özgürlüğün mermerden heykeline âşıktı.

Devrimin mantığını temsil eden Enjolras'ın yanında, Combeferre de devrimin felsefesini temsil ediyordu. Devrimin mantığıyla felsefesi arasında şu fark vardır: Devrimin mantığı sonunda savaşa, felsefe ise sadece barışa götürebilir. Combeferre, Enjolras'ı tamamlıyordu. Enjolras'tan daha yüksek değil ama, daha geniş düşünüyor, zihinlere, genel düşüncelerle genişletilmiş ilkelerin sokulmasını istiyordu. "Devrim, ama uygarlık da," diyordu. Dimdik yükselen dağın çevresinde geniş, mavi bir ufuk yayılıyordu. Bu yüzden, Combeferre'in bütün görüşlerinde erişilebilir, uygulanabilir bir taraf vardı. Devrim, Combeferre'de, Enjolras'ta olduğundan daha fazla solunabilir bir şeydi. Enjolras, onun tanrısal hukukunu, Combeferre ise doğal hukukunu dile getirmekteydi. Combeferre, herkesin yaşadığı hayatı Enjolras'tan daha dolu yaşıyordu. Bu iki genç adama tarihe geçmek kısmet olsaydı, biri adalet, öbürü akıl olarak geçerlerdi. Enjolras daha erkek, Combeferre daha insandı. Enjolras bir lider, Combeferre bir rehberdi. Biriyle omuz omuza dövüşmek, diğeriyle birlikte yürümek isterdiniz. Bu, Combeferre'nin dövüşmekten aciz olduğu anlamına gelmiyordu. Sırasında engelle kapışmaktan ve bütün gücüyle patlayarak ona saldırmaktan asla kaçınmazdı. Ama

aksiyonları öğreterek, pozitif yasalar açıklarak, insanlığa yönünü göstermek onu daha fazla memnun ederdi. Yakmaktan değil aydınlatmaktan yanaydı. Yangın da şüphesiz bir gündeğümü yaratabilir, ama neden günün doğmasını beklememeli?

Jean Prouvaire, Combeferre'den biraz daha fazla kontrollüydü. Ortaçağın incelenmesinin kaynağı olan şu derin ve güçlü hareketle karışmış haldeki o küçük anlık hevesten ötürü Jean kendisine Jehan diyordu. Âşıktı Jean Prouvaire; saksıda çiçek yetiştirir, flüt çalar, şiir yazar, halkı sever, kadınlara acır, çocuklar için gözyaşı döker, geleceği ve Tanrı'yı aynı inanç içinde birleştirir ve André Chénier gibi kraliyetçi birinin kafasını kestiği için devrime lanet ederdi. Bilgelik derecesinde okumuştı ve bir oryantalist sayılabilirdi. Her şeyden önce iyiydi ve iyiliğin büyüklüğe ne kadar yakın olduğunu bilenler için doğal sayılan bir eğilimle, şiirde ihtişamlı ve büyük olanı tercih ederdi. O da, Enjolras gibi tek çocuktı ve zengindi. Sakin sakin konuşur, başını eğer, gözlerini yere indirir, sıkıntılı sıkıntılı gülümser, kötü giyinirdi; beceriksiz bir hali vardı, en ufak bir şey karşısında kıpkırmızı kesilirdi, çok çekingendi. Ama bir yandan da gözüpek biriydi.

Feuilly, bir yelpaze imalathanesinde işçiydi. Öksüz ve yetimdi, günde zar zor üç frank kazanıyordu ve tek bir düşüncesi vardı: Dünyayı kurtarmak. Bir başka işi de kendini eğitmektir. Buna da, "kendini kurtarmak" diyordu. Kendi kendine okuma yazma öğrenmiş, bütün bilgilerini tek başına edinmişti. Feuilly çok yüce gönüllüydü. Muazzam bir kucaklama gücü vardı. Bu kimsesiz çocuk, bütün halkları kendine evlat edinmişti. Annesini kaybettiği için, vatan

üzerine derinlemesine düşünmüştü. Yeryüzünde vatansız bir tek insanın bile bulunmasını istemiyordu. Halktan insanların derin bilgeliğiyle, bizim bugün ulus düşüncesi dediğimiz şeyi, o içinde kendiliğinden taşımaktaydı. Sırf bilerek kızmak ve nefret etmek için tarih öğrenmişti. Özellikle Fransa ile ilgilenen bu genç ütopyacılar topluluğunda, o, dış ülkeleri temsil ediyordu. Yunanistan, Polonya, Macaristan, Romanya ve İtalya konusunda uzmandı.

Courfeyrac'da ise şeytan zekâsı, güzelliği diyebileceğimiz bir gençlik heyecanı vardı. Bu durum daha sonra, tıpkı kedi yavrusunun sevimliliğinin geçtiği gibi geçer ve bütün bu zarafet, sonunda iki ayak üzerindeyse burjuva, dört ayak üzerindeyse kart kedi olur çıkar.

Bahorel neşeli bir insandı; kötü arkadaştı, mertti, cebi delikti, savurgandı, cömertlikle yarıştı; cesurdu, küstahlıkla yarıştı; kavgaya dayanıklı yelekleri, kızıl fikirleri vardı; son derece şamatacıydı; ayaklanma aşamasına gelmeden önce en sevdiği şey kavga; devrim aşamasına gelmeden önce en sevdiği şey ayaklanmaydı. Sonucunu görmek merakıyla cam kırmaya, sonra yolun kaldırım taşlarını sökmeye, daha sonra da hükümeti yıkmaya her zaman hazır; on bir yıldır hukuk fakültesi öğrencisiydi. Gelgit akıllı bir adam olan Bahorel, birçok kahveye girip çıkıyordu. Ötekilerin belli bir yere devam etme alışkanlıkları olduğu halde, onun yoktu. Avare dolaşırdı. Dolaşmak insani bir şeydir. Avare dolaşmak Parisli'ye özgüdür. Aslında, derin bir zekâyâ sahipti ve görüldüğünden daha duyarlı ve akıllıydı.

Bahorel, ABC Dostları'yla henüz şekillenmemiş ama ileride kesin şeklini alacak olan diğer gruplar arasında köprü görevi

görüyordu. Bu genç kafalar kurulunda bir de dazlak üye vardı. Asıl adı Laigle de Meaux olmasına karşılık arkadaşları onu kısaca Bossuet diye çağırırlardı.

Bossuet şanssızlığa uğramış neşeli bir çocuktur. Hiçbir şeyde başarıya ulaşamamakta uzmandı, ama her şeye gülerdi. Daha yirmi beş yaşında olmasına rağmen dazlaktı. Bilgisi, kültürü, zekâsı vardı, ama beceremiyordu. Her şey elinden kaçıyor, her şey onu aldatıyordu; ne inşa etse üzerine yıkılıyordu. Odun yarsa parmağını kesiyor, bir metresi olsa, çok geçmeden başka bir âşığı olduğu ortaya çıkıyor, yani her an başına bir felaket geliyordu. Gırgırcı, neşeli hali bu yüzdendi. O da hukuk öğrenimini Bahorel gibi binbir güçlük içinde sürdürmekteydi. Bossuet'nin oturacak yeri yok sayılırdı; hatta bazen hiç yoktu. Bazen birinde, bazen bir başkasında, çoğu zaman da Joly'de kalırdı. Joly tıp öğrenimi görüyordu. Bossuet'den iki yaş daha küçüktü.

Joly, genç bir hastalık hastasıydı. Tıp öğreniminden kazancı, hekim olmaktan çok, hasta olmaktı. Buna rağmen içlerinde en neşelisi oydu. Bütün bu tutarsızlıklar, yani gençlik, uçarılık, hastalık takıntısı, şenlik, birbirleriyle ahenkle uyuyor ve bundan ortaya eksantrik, ama cana yakın bir varlık çıkıyordu.

Birbirinden son derece farklı ve ne de olsa ciddi bir şekilde söz edilmesi gereken bu gençlerin ortak tek bir dini vardı: İlerleme.

Hepsi de Fransız Devrimi'nin çocuklarıydı. Kan bağlarıyla bağlı oldukları babaları eskiden ya da halen ya meşrutiyetçi ya da liberaldi. Umursadıkları yoktu bunu. Onlar gençtiler, kendilerinden öncesine ait bu karışıklık onları hiç

ilgilendirmiyordu; ilkelerin saf kanı dolaşıyordu damarlarında. Hiçbir ayrıntıya takılmadan, dosdoğru değişmez hakka ve mutlak göreve bağlanıyorlardı.

Derneğe katılmışlar, derneğin sırlarını benimsemişler, yeraltında ideallerini gizlice gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.

Karşılaşma

Bir öğleden sonra Laigle de Meaux, sırtını Cafe Musain'in kapısına keyifle yaslamış, tatil yapan bir sütun heykeli havasında Saint-Michel Meydanı'nı seyrediyordu.

Gözleri bulanık bir avarelik içinde çevrede dolaşıp duran Laigle de Meaux, kararsızca meydanda yol alan iki tekerlekli bir araba gördü. Acaba bu araba niye böyle küskündü? Atı niçin ağır adımlarla yürüyordu? Laigle baktı. Arabada bir delikanlı ve bu delikanlının önünde de oldukça büyük bir yol çantası vardı. Çanta, kumaşa dikilmiş olan bir kartın üzerine siyah iri harflerle yazılmış bir adı gelip geçenlere sergilemekteydi: MARIUS PONTMERCY.

Bu adı görünce Laigle'in tavrı değişti. Yerinden doğrulup delikanlıya seslendi:

“Mösyö Marius Pontmercy!”

Seslenen araba durdu.

Arabadaki delikanlı da derin derin düşünür gibiydi; gözlerini kaldırdı.

“Efendim?” dedi.

“Siz Mösyö Marius Pontmercy misiniz?”

“Evet, öyle.”

“Ben de sizi arıyordum,” dedi Laigle de Meaux.

“Nasıl olur?” diye sordu Marius, “Ben sizi tanımıyorum.”

Laigle, “Ben de sizi hiç tanımıyorum,” diye cevap verdi.

Marius, şaklabanın birine çattığını sandı. O sırada hiç de keyfi yerinde değildi. Kaşlarını çattı. Laigle de Meaux hiç oralı olmadan devam etti:

“Önceki gün okulda değil miydiniz?”

“Olabilir.”

“Eminim.”

“Öğrenci misiniz siz?” diye sordu Marius.

“Evet. Sizin gibi. Önceki gün tesadüfen okula gitmiştim. Bilirsiniz, insan bazen böyle fikirlere kapılır. Profesör yoklama yapıyordu. Bildiğiniz gibi, o sırada pek gülünç olurlar. Üç yoklamada bulunmadınız mı, kaydınız silinir. Altmış frank güme gitti demektir.”

Marius yavaş yavaş ilgiyle dinlemeye başlıyordu. Laigle konuşmaya devam etti:

“Blondeau’ydu yoklamayı yapan. Onu tanırıyorsunuz, çok keskin bir burnu vardır ve derse gelmeyenlerin kokusunu alınca keyiflenir. İşte, yoklamaya sinsice, P harfiyle başladı. Bu harfle ilişkim bulunmadığından, dinlemiyordum bile. Yoklama iyi gidiyordu. Eksik yoktu. Herkes oradaydı. Blondeau üzgündü. Kendi kendime, ‘Blondeau, sevgilim,

bugün en ufak bir idam bile infaz edemeyeceksin,’ diyordum. Birdenbire Blondeau, Marius Pontmercy adını okumaz mı? Cevap veren yok. Blondeau, umutla daha yüksek sesle tekrarladı: ‘Marius Pontmercy!’ Ve kalemini eline aldı. Mösyö, ben vicdan sahibi adamımdır. Hemen kendi kendime şöyle dedim: ‘İşte, adı silinmek üzere olan mert bir çocuk. Kurtaralım onu. Blondeau’ya ölüm!’ Tam o sırada Blondeau kara renkli kalemini mürekkebe batırmış, vahşi gözlerini hazır bulunanların üzerinde gezdirmiş ve üçüncü kez sormuştu: ‘Marius Pontmercy!’ Cevap verdim: ‘Burada!’ Böylece adınız silinmemiş oldu.”

“Mösyö!” dedi Marius.

“Ama sıra bana gelince, benim adım silindi,” diye ekledi Laigle de Meaux.

“Sizi anlamıyorum,” dedi Marius.

Laigle tekrar sözü aldı:

“Gayet basit. Cevap verebilecek kadar kürsüye, kaçabilecek kadar da kapıya yakındım. Profesör beni sabit bakışlarla süzüyordu. Koku alma yeteneği çok gelişmiş olan Blondeau, birdenbire L harfine atlayıverdi. L, benim harfimidir. Adım Laigle.”

“Laigle ha!” diye onun sözünü kesti Marius, “Ne güzel isim!”

“İşte mösyö, Blondeau bu güzel isme geldi ve bağırdı: ‘Laigle!’ Ben cevap verdim: ‘Burada!’ O zaman Blondeau baktı, gülümsedi ve: ‘Siz Pontmercy’siniz. Laigle değil,’ dedi ve adımı sildi.”

Marius haykırdı:

“Son derece üzgünüm mösyö. Sizden binlerce defa özür dilerim.”

Laigle bir kahkaha attı.

“Bense sevinçten uçuyorum. Avukat olma yolundaydım. Bu olayla böylece bundan kurtulmuş oldum. Ne cüppe, ne staj. Bunu size borçluyum Mösyö Pontmercy. Size tantanalı bir teşekkür ziyaretinde bulunmak isterim. Nerede oturuyorsunuz?”

“Bu arabada,” dedi Marius.

“Zenginlik belirtisi,” diye sakin bir tavırla karşılık verdi Laigle, “Sizi kutlarım. Yılda dokuz bin franka kiraladığınız bir arabada oturuyorsunuz.”

Az önce kahveden çıkmış olan Courfeyrac da onlara katılmıştı.

Marius üzgün bir ifadeyle gülümsedi:

“Burada iki saattir oturuyorum ve çıkmaya da can atıyorum, ama bu uzun hikâye; nereye gideceğimi bilemiyorum.”

Bunun üzerine Courfeyrac, “Mösyö, gelin, bende kalın,” dedi ve arabaya atlayarak arabacıya seslendi. “Porte-Saint-Jacques Oteli’ne çek.”

Ve o akşam Marius, Porte-Saint-Jacques Oteli’nin bir odasına Courfeyrac’ın yanına yerleşmiş oldu.

Böylece birkaç gün içinde Courfeyrac'la dost oldu. Gençlik, çabuk kaynaşma ve yaraların hızla kapanma mevsimidir. Marius, Courfeyrac'ın yanında rahat, özgürce nefes alıyordu; yeni bir şeydi bu onun için. Courfeyrac ona hiç soru sormuyordu. O yaşta yüzler her şeyi hemen söyler. Konuşmak gereksizdir. Örneğin bir genç adamın yüz ifadesinden, onun geveze olduğu söylenebilir. Bakışılır, tanışılır. Buna rağmen, bir sabah Courfeyrac birdenbire ona şu soruyu sordu:

“Aklıma gelmişken sorayım, siyasi bir inancınız var mı?”

Marius, bu soruyla adeta hakarete uğramışçasına, “Lafa bak!” dedi.

“Nesiniz peki?”

“Demokrat-Bonapartist.”

“Huzurlu fare rengi grisi,” dedi Courfeyrac ve ertesi gün Marius'ü Cafe Musain'e götürdü. Sonra gülümseyerek kulağına fısıldadı: “Devrime giriş kartınızı vermem gerekiyor.”

Ardından onu ABC Dostları'nın odasına götürdü ve arkadaşlarıyla tanıştırdı.

Marius, bir zekâ kovani içine düşmüştü. Ama suskun ve ağırbaşlı olmasına rağmen, oradakilerden ne daha az kanatlı ne de daha az silahlıydı. O ana kadar münzevi bir hayat yaşayan ve gerek alışkanlıkları gerekse zevkleri bakımından içinden konuşmaya eğilimi olan Marius, çevresini saran bu genç adamlardan az da olsa ürktü. Tam bir özgürlük ve faaliyet halinde bulunan bu zihinlerin debdebesi, bu kargaşalı gidiş gelişler Marius'ün düşüncelerini girdaba sürüklemişti.

Bazen o kadar uzağa gidiyorlardı ki, onları yeniden bulup toplamakta güçlük çekiyor; felsefeden, edebiyattan, sanattan, tarihten ve dinden ona çok yabancı gelen bir şekilde söz edildiğini duyuyordu. Büyükbabasının görüşlerini bırakıp babasınıninkileri benimsediğinde, artık yerini kesin olarak belirlediğini sanmıştı; oysa şimdi endişeyle yanıldığı kuşkusunu duyuyordu. Her şeye bakışı değişmeye başlamıştı. Bu genç adamlar için ‘kutsal bir şey’ yok gibiydi. Marius, her konuda henüz çekingen olan zihnini rahatsız eden garip sözler işitiyordu.

Bazen, klasik denilen eski bir repertuara ait bir trajedinin adını taşıyan bir tiyatro afişi ortaya çıkıyordu: “Kahrolsun burjuvaların sevgili trajedisi!” diye haykırıyordu Bahorel. Ve Combeferre’in buna şöyle karşılık verdiğini duyuyordu:

“Yanılıyorsun Bahorel. Burjuvazi, trajediyi seviyor. Bu noktada burjuvaziyi rahat bırakmak gerek. Perukalı trajedinin de yaşamaya hakkı var. Ben, Aiskhylos adına ona hayat hakkı tanımayanlardan değilim. Doğada yarım kalmış taslaklar; yaratılıştta tamamlanmamış parodiler vardır; gaga olmayan bir gaga, kanat olmayan kanatlar, yüzgeç olmayan yüzgeçler, ayak olmayan ayaklar, insanda gülme isteği uyandıran bir bağırıtı; işte sana ördek. Ama mademki kuşların yanı sıra kümes hayvanları vardır, antik trajedinin karşısında klasik trajedinin var olmaması için bir neden görmüyorum.”

Jean Prouvaire’in ara sıra “Napoléon” dediği oluyordu. Ötekiler “Buonaparte” diyorlardı. Enjolras, “Bönapart” diye telaffuz ediyordu.

Marius ise her şeye şaşıyordu. ABC Dostları’nın toplantıları bundan böyle onu mıknaş gibi çekecekti.

Ufkun Genişlemesi

Genç zihinler arasındaki çarpışmaların hayranlık uyandıran yanı, ne kıvılcımın ne de şimşegin ne zaman çakacağını önceden kestirmenin imkânsız oluşudur. Az sonra ortaya ne fışkıracak? Bilinemez. Bir merhamet anında birden bir kahkaha kopar. Şaklabanlık edilirken, ciddiyet içeri dalıverir. Herkes kendi şevkine, heyecanına boyun eğmiştir. Ağızdan savrulan serbestçe bir nükte, meydanı hiç beklenmedik şeylere açmaya yeter. Perspektifin birden değişiverdiği ani dönemeçli sohbetlerdir bunlar. Bu konuşmaların makinisti tesadüftür.

Bir sözcük şakırtısından acayip bir tarzda çıkan ciddi bir düşünce, Bahorel, Prouvaire, Bossuet, Combeferre ve Courfeyrac'ın, içinde ufak yollu kılıç tokuşturdukları lakırdı savaşının arasından birdenbire fırladı. Bir cümle bir diyalogun içine nasıl yerleştirilir? Nasıl olur da duyanların dikkatini birdenbire üzerine çeker? Söylediğimiz gibi, kimse bilemez bunu. Kargaşanın ortasında Bossuet, Combeferre'le konuşurken şu tarihi vurguladı:

“18 Haziran 1815: Waterloo.”

Masalardan birinde, dirseğini su dolu bir bardağın yanına dayamış oturan Marius, Waterloo adını duyunca yumruğunu çenesinin altından çekip orada bulunanlara dik dik bakmaya başladı.

“Kahretsin!” diye haykırdı Courfeyrac -o dönemde ‘aman Tanrım’ kullanılmaz olmuştu- “şu 18 sayısı da bana bir garip, çarpıcı geliyor. Bonaparte'ın uğursuz sayısıdır bu. Önüne Louis'yi, arkasına da Brumaire'i koyun, adamın bütün kaderi

ortaya çıkar; burada sonun, başlangıcın hemen arkasından gelmesi anlamlı bir özelliktir.”

O zamana kadar ağzını açmayan Enjolras sessizliğini bozarak, Courfeyrac’a şöyle dedi:

“Yani suçtan hemen sonra ceza demek istiyorsunuz.”

Bu suç sözcüğü, Waterloo’nun damdan düşercesine hatırlatılmasından zaten iyice heyecana kapılmış olan Marius’ün tahammül sınırını aşıyordu.

Ayağa kalktı, duvarda asılı duran Fransa haritasına doğru ağır ağır yürüdü, haritanın ayrı bir bölümünde bir ada görünüyordu; parmağını bu bölümün üzerine koyarak, “Korsika,” dedi, “Fransa’yı büyük yapan küçük bir ada.”

Ortalıkta dondurucu bir hava esti. Herkes sustu. Bir şeylerin başlamak üzere olduğu hissediliyordu.

Mavi gözleri kimseye takılmadan boşluğu seyreder gibi duran Enjolras, Marius’e bakmaksızın karşılık verdi:

“Fransa, büyük olmak için Korsika’ya muhtaç değildir. Fransa, Fransa olduğu için büyüktür.”

Marius, içinde geri çekilme isteği duymadı. Enjolras’a doğru döndü ve kalbinin ürpertilerinden gelen titreyen bir sesle gürledi:

“Asla! Fransa’yı küçültmek aklımdan bile geçmez! Fakat Napoléon’u onunla kaynaştırmak, hiç de Fransa’yı küçültmek değildir. Kralcılar gibi u’yu vurgulayarak Buonaparte dediğinizi duyuyorum. Size haber vereyim ki, benim büyükbabam daha iyisini yapıyor; son e’yi vurgulayıp

Buonaparté diyor. Sizlerin genç insanlar olduğunuzu sanıyordum. Heyecanınızı nerede harcıyorsunuz? Ne yapıyorsunuz onu? İmparatora hayranlık duymuyorsanız, kime duyuyorsunuz? Ve daha ne istiyorsunuz? Bu büyük adamı istemiyorsanız, hangi büyük adamları istiyorsunuz? Her şey vardı onda. O tamdı. Beyninde insan melekelerinin kübü de vardı. Justinyanus gibi yasalar yapıyor, Sezar gibi söylediklerini yazdırıyordu. Newton'un rakamlarını Muhammed'in istiareleriyle birleştiriyordu; Doğu'da arkasında piramitler gibi büyük sözler bırakıyor; Tilsitt'te imparatorlara büyüklük dersi veriyor, bilimler akademisinde Laplace'ı cevaplandırıyor, devlet konseyinde Merlin'e kafa tutuyor, birinin geometrisine, öbürünün davasına ruh katıyordu; savcılarla beraber yasa uzmanlığı yapıyor, astronomlarla birlikte yıldız hareketlerini gözlemliyordu. Her şeyi görüyordu; her şeyi biliyordu; ama bu onu, yavrusunun beşiği başındaki sıradan bir insanın tavrıyla gülmekten alıkoymuyordu ve birdenbire Avrupa yüreği ağzına gelerek kulak kabartırdı, ordular yürüyüşe geçer, cephane arabaları yollara koyulur, nehirlerin üzerinde sandallardan köprüler uzanır, kasırga içinde süvari bulutları dörtnala koşardı; çığlıklar, borazanlar, her tarafta sarsıntıya kapılan tahtlar. Harita üzerinde krallıkların sınırları ileri geri gidip gelir; kınından sıyrılan insanüstü bir kılıcın sesi duyulur; onun ufukta boylu boyunca dikildiği görülürdü; elinde alev alev bir ışık, gözlerinde muhteşem bir parıltı, gök gürültüleri içinde açılırdı iki kanadı, büyük ordu ile eski muhafız gücü; o yüce bir ulu savaş meleği idi.”

Herkes susuyordu. Enjolras başını eğmişti. Sessizlik her zaman biraz kabul etmek ya da cevap verecek durumda

olmamak anlamına da gelir. Marius, adeta nefes almaksızın, artan bir heyecanla sözüne devam etti:

“Adil olalım dostlarım! Böyle bir imparatorun imparatorluğu olmak bir ulus için ne güzel bir alinyazısıdır, hele bir de bu ulus Fransa’ysa ve kendi dehasını o adamın dehasına ekmişse! Ortaya çıkmak ve yönetmek, yürüme ve galip gelmek, bütün başkentleri birbiri ardınca konaklama yerine çevirmek, humbaracıların arasından seçtiklerini kral yapmak, hanedanların çöküşünü ilan etmek, hızlı askeri adımlarla Avrupa’nın çehresini değiştirmek; tehdit ettiğinizde, karşınızdakine, elinizi Tanrı’nın kılıcının kabzasına koyduğunuzu hissettirmek; tek bir insanın ardında hem Anibal’i, hem Sezar’ı, hem Şarlman’ı izlemek; bütün gündoğumlarımıza kazanılmış olan bir savaşın parlak müjdesini katan bir insanın ulusu olmak, sabahları sizi uyandıran bir çalar saat yerine Invalides’in toplarına sahip olmak, ışıklı boşluklara alevi sonsuza kadar sönmeyecek olan mucizevi sözcükleri fırlatmak: Morengo, Arcole, Austerlitz, Léna, Wagram! Yüzyılların zenit noktasında durmadan zaferin takım yıldızlarının ortaya çıkmasını sağlamak, Roma İmparatorluğu’na nazire olarak bir Fransız imparatorluğu yaratmak; bir fetihle, bir de şaşaa ile gözleri kamaştırmak yüce bir şeydir; bundan daha büyük ne olabilir?”

Combeferre, “Özgür olmak,” dedi.

Bu defa Marius başını öne eğdi. Bu sade ve soğuk sözcük çelik bir ustura gibi Marius’ün o şiirsel, coşkulu sözlerinin içine dalmıştı ve o, sözleriyle birlikte yitip gittiğini hissetti. Başını kaldırıp baktığında Combeferre’in artık orada olmadığını gördü. Herhalde, imparatoru tanrılaştırmaya karşı

verdiği cevaptan memnun, çekip gitmişti ve ötekiler de Enjolras hariç onu takip etmişlerdi. Oda boşalmıştı. Marius’le yalnız kalan Enjolras, ona sert sert bakıyordu. Bu arada düşüncelerini biraz toparlayan Marius kendisini yenilmiş saymıyordu. İçinde hâlâ bir isyan kalıntısı vardı ve bu düşünceler Enjolras’a kesinlikle bir akıl yürütme zinciri içinde sıralanacaktı; gelgelelim, birdenbire birinin merdivenden inip giderken şarkı söylediği duyuldu. Combeferre’di bu, söylediği şarkı da şuydu:

Sezar bahşetseydi bana

Utkuyu ve de savaşı

Terk etmemi isteseydi

Karşılığında annemi

Derdim ki büyük Sezar’a

Senin olsun tacın tahtın

Değişmem ben hiçbir şeye

Değişmem canım annemi

Combeferre’in söyleyişindeki duygulu ve vahşi vurgu, bu sözlere garip bir büyüklük veriyordu. Marius gözü tavanda, düşünceli, adeta mekanik bir şekilde tekrarladı: “Annem?”

Tam o an omuzunda Enjolras’ın elini hissetti. Enjolras ona, “Vatandaş,” dedi, “annem, cumhuriyettir.”

Bu toplantı Marius’ün ruhunda derin bir sarsıntı ve kederli bir karanlık bıraktı. Toprağın demirle bağrını açıp, içine

buğday tohumunu bıraktıkları zaman belki de duyduğu hissi duydu. Toprak, ancak yaranın acısını duyar; tohumun kıpırdanışı ve meyvenin sevinci daha sonra gelecektir. Marius üzgündü. Tam kendisine bir inanç bulmuşken, şimdi onu bir kenara atması mı gerekecekti? Kendi kendine, “Hayır,” dedi; kendisine bundan kuşku duymamasını söyledi, ama elinde olmadan kuşku duymaya başladı. Biri henüz terk edilmemiş, öbürü henüz kabul edilmemiş iki din arasında bulunmak dayanılır bir şey değildir; bu tür alacakaranlıklardan ancak yarasa ruhlar hoşlanır. Marius gözleri açık biriydi ve ona hakiki ışık gerekiyordu: Ne büyükbabasıyla ne de dostlarıyla aynı fikirdeydi. Birine göre haddini bilmez, cüretkâr, ötekine göre geri kafalıydı. Kendisini çifte yalnızlık içinde hissediyordu; yaşlılardan da uzaktı, gençlerden de. Cafe Musain’e bundan böyle uğramaz oldu.

Marius Yoksullukla Tanışıyor

Hayat Marius için çok zorlaştı. “Bir lokma ekmeğe muhtaç olmak” dedikleri, o dile getirilmesi zor şeyi tattı. Sefalette de durum öteki şeylerde olduğu gibidir. Giderek katlanılması mümkün olur. Sonunda biçimselleşip sabitleşir. Marius Pontmercy’nin hayat tarzı da böyleydi. Aradan geçen üç yıl içinde okulu bitirip avukatlığa kabulünü yaptırdı. Kendini hâlâ Courfeyrac’ın odasında kalıyormuş gibi gösteriyordu. Avukatlık mesleğinin gerektirdiği taleplere uygun bir odaydı burası; birkaç hukuk kitabı ve bunları takviye edip tamamlayan, bazı ciltleri eksik romanlar, kuralların gerekli kıldığı kütüphaneyi oluşturmaktaydı. Mektuplarının ulaşması için Courfeyrac’ın adresini vermişti. Marius avukat olunca, bunu büyükbabasına soğuk, itaatkâr ve saygı dolu bir

mektupla bildirdi. Mösyö Gillenormand mektubu titreyerek aldı, okudu ve yırtıp kâğıt sepetine attı. İki üç gün sonra Matmazel Gillenormand, odasında yalnız başına olan babasının kendi kendine yüksek sesle konuştuğunu duydu. Adam çok heyecanlı olduğu zamanlar hep böyle yapardı. Matmazel Gillenormand ona kulak verdi; ihtiyar şöyle diyordu: “Aptalın biri olmasaydın, aynı zamanda hem baron hem de avukat olunamayacağını bilirdin.”

Marius çalışma, cesaret, azim ve irade sayesinde, emeğiyle yılda yaklaşık yedi yüz frank kazanabilecek duruma gelmişti. Gorbeau viranesinde yılda otuz frank ücretle, yazıhane adı verilen ocaksız bir izbede oturuyordu. O tarihte yirmi yaşındaydı. Büyükbabasından ayrıldığından beri her iki taraf da hiçbir yakınlaşma girişiminde bulunmadan, yeniden görüşmeye çalışmadan tavrını aynen koruyordu. Mösyö Gillenormand, Marius ortadan kaybolunca kalbinde kapkara bir boşluk hissetti; bir daha kendisine ondan söz edilmemesini emretti; ama emirlerine bu kadar iyi uyulmasına da için için üzüldü. İlk zamanlar bu Buonaparte’çının, bu Jakoben’in, bu teröristin, bu Eylülcü’nün geri döneceğini sanmıştı. Ama haftalar, aylar, yıllar geçti; Mösyö Gillenormand büyük bir hayal kırıklığına uğramış olsa da kan içici bir daha ortalarda görünmedi!

İKİ YILDIZIN RASTLAŞMASI

Lakap: Soyadlarının Oluşması

Marius o dönemde orta boylu, gür siyah saçlı, geniş alınlı, tutkulu, içten, sakin tavırlı ve yüzünde gururlu, düşünceli, masum bir ifade bulunan yakışıklı bir gençti. Buna rağmen kadınlara karşı utangaç bir tavır içerisindeydi. Bir kadının kendisine ilgisi olduğunu sezdiği anda kaçıyor, kabuğuna çekiliyordu.

Ne var ki, sonsuz yaratılış içinde iki kadın vardı ki, Marius, onlardan kaçmıyor, onlara karşı önlem almıyordu. Doğrusu, bunların kadın olduklarını söyleseler buna çok şaşardı. Bunlardan biri, odasını süpüren sakallı yaşlı kadındı. Bu kadın yüzünden Courfeyrac, “hizmetçisinin sakalını görünce, Marius kendi sakalını kesti,” diyordu. Öbürü de pek sık gördüğü, ama yüzüne hiç bakmadığı küçük bir kızdı.

Bir yılı aşkın zamandır Marius, Luxembourg Parkı'nın ıssız yollarından birinde, fidanlık tarafındaki korkuluk duvarı boyunca uzanan yolda bir adamla çok genç bir kızın, yolun Batı Sokağı yönünde en ıssız ucundaki aynı sıraya hemen hemen her zaman yan yana oturduklarını fark etmişti. Kendi içlerine bakan insanların gezintilerini kontrol etme alışkanlığı olan tesadüfün, onu bu yola her yöneltişinde -ki, yaklaşık olarak bu her gün olan bir şeydi- Marius bu çifti orada görüyordu. Adam altmış yaşlarında vardı; üzgün ve ciddi görünüyordu; bütün kişiliğinde, hizmetten el çekmiş insanların güçlü ve yorgun ifadesi vardı. Bir nişanı olsaydı, Marius, “Bu eski bir subay,” derdi. Yanındaki genç kız,

onunla birlikte benimsemiş göründükleri sıraya ilk oturduğu gün on üç on dört yaşlarında, hemen hemen çirkin denecek kadar zayıf, gösterişsiz, ama muhtemelen ileride çok güzel gözleri olacak bir kızdı.

Marius, iki üç gün kadar henüz yaşlı sayılamayacak olan bu yaşlı adamla, henüz kişilik kazanmamış olan bu küçük kızı inceledi; sonra artık onlara hiç dikkat etmez oldu. Onlara gelince, Marius'ün farkında bile değil gibiydiler. Sakin ve kayıtsız bir havada kendi aralarında konuşuyorlardı. Kız durmadan neşeli neşeli cıvıldıyor, yaşlı adam az konuşuyor ve ara sıra tarifi imkânsız bir babalık sevgisiyle dolu gözlerini kızın üzerine dikiyordu.

Bu adamla bu genç kız, bakışlardan ne kadar kaçınıyor görünseler de belki de sırf böyle göründükleri için, fidanlık boyunca gezintiye çıkan aralarında Courfeyrac'ın da bulunduğu beş altı öğrencinin de dikkatini çekmişlerdi. Courfeyrac da, onları bir süre gözlemiş, ama kızı çirkin bularak, çabucak ilgisini kaybetmiş ve tıpkı atlı bir Parth okçusu gibi kaçmıştı. Kaçarken onlara okuyla bir lakap fırlatmıştı. Dikkati özellikle küçük kızın elbisesine, yaşlı adamın da saçlarına takılan Courfeyrac, kıza Matmazel Lanoire (esmer), babaya da Mösyö Leblanc (beyaz) adını takmıştı. Öyle ki, onları zaten kimse tanımadığı ve adları bilinmediği için bu lakaplar tutmuştu. Öğrenciler birbirlerine, “A! Mösyö Leblanc sırasında oturuyor!” diyorlardı. Marius de ötekiler gibi, bu meçhul kişiye “Mösyö Leblanc” demeyi uygun bulmuştu.

Biz de onlar gibi yaparak, hikâyenin kolaylığı için Mösyö Leblanc adını kullanacağız.

Marius, böylece ilk yıl hemen hemen her gün onları aynı saatte gördü. Adamı cana yakın, kızını ise epeyce suratsız buluyordu.

Lux Facta Est^[1]

İkinci yıl, Marius, kendisi de nedenini pek bilmeksizin, Luxembourg'da gezinme alışkanlığından birdenbire koptu. Yaklaşık altı ay, gezindiği yola ayak basmaz oldu; sonunda, günün birinde yine oraya döndü. Huzur içinde bir yaz sabahıydı. Güzel hava insanı neşeli yapar. Marius de öyleydi. Duyduğu bütün kuş sesleri, ağaçların yaprakları arasında gördüğü bütün mavi gökyüzü parçaları ona kalbinin içindeymiş gibi geliyordu.

Doğruca 'kendi yoluna' gitti ve yolun ucuna vardığında yine aynı sıranın üzerinde o çifti gördü. Yaklaşıp baktığında adam aynı adam, ama kız sanki aynı kız değilmiş gibi geldi. Karşısında gördüğü, uzun boylu, güzel, kadınlığın en büyüleyici biçimlerinin hepsine sahip bir varlıktı. İlk anda Marius onu aynı adamın başka bir kızını, ilk gördüğü kızın kesinlikle kardeşi sandı. Ama gezintinin değişmez alışkanlığıyla ikinci defa sıranın yanına gelip de kızını dikkatle inceleyince, aynı kız olduğunu anladı. Küçük kız, altı ay içinde bir genç kıza dönüşmüştü, hepsi buydu.

Ertesi gün Kraliçe Bougon –Courfeyrac, Gorbeau viranesinin kapıcısı ve pansiyonerine bu adı koymuştu– (Kraliçe Bougon'un adı aslında Madam Bougon'du, ama bu laf anlamaz Courfeyrac'ın hiçbir şeye saygısı yoktu) Mösyö Marius'ün yeni elbisesiyle dışarı çıktığını görerek şaşakaldı.

Marius, yine Luxembourg'a gitti ama yolun yarısındaki sıradan öteye geçemedi. Oraya oturdu ve onu uzaktan seyretti. Hiç yerinden kıpırdamadı ve evine ancak Luxembourg Parkı'nın kapıları kapandığı zaman döndü. Mösyö Leblanc'la kızının gittiklerini görmedi; dolayısıyla da onların Batı Sokağı'na açılan parmaklıklı kapıdan çıktıkları sonucuna vardı.

Ertesi gün Kraliçe Bougon'un başına bir yıldırım düştü. Çünkü Marius'ün, yine yeni elbisesiyle sokağa çıktığını gördü. Kadın onu izlemeye çalıştı ama Marius uzun adımlarla çok hızlı yürümekteydi. İki dakikada onu gözden kaybetti; nefes nefese, astımından neredeyse boğularak öfke içinde geri döndü. "Akıl var mı bunda," diye homurdanıyordu, "Sen her gün güzel elbiselerini giy, insanları böyle peşinden koştur!"

Marius, Luxembourg Parkı'na gitmişti. Genç kız, Mösyö Leblanc'la birlikte oradaydı. Marius, kitap okuyormuş gibi yaparak, onlara elinden geldiğince yaklaştı ama yine de oldukça uzakta kaldı; sonra gidip sırasına oturdu ve kendisine sanki onunla alay ediyorlarmış gibi gelen küçük serçelerin yolda sıçrayışlarını seyrederek dört saat geçirdi.

Bu şekilde on beş gün geçti. Marius, Luxembourg'a artık gezinmeye değil de, nedenini bilmeden, hep aynı yerde oturmaya gidiyor, tam oraya geldiğinde, artık yerinden kıpırdayamaz oluyordu. Her sabah boş yere yeni elbisesini giyiyor, ertesi gün yine aynı şeyi yapıyordu.

U Harfinin Serüveni

Koca bir ay böyle geçti. Bu süre içinde Marius her gün Luxembourg Parkı'na gitti. Saati geldi mi onu hiçbir şey

tutamıyordu. Courfeyrac, “Nöbeti geldi,” diyordu. Marius, coşkun duygular içinde yaşıyordu. Genç kızın da onu fark ettiği muhakkaktı.

Sonunda cesaretini toplayıp sıraya yaklaşmaya başladı. Ama bir yandan çekingenlik duygusuna, bir yandan da âşıkların ihtiyatlılık içgüdüsüne uyararak, artık sıranın önünden geçmiyordu. ‘Babanın’ dikkatini çekmemeyi faydalı buluyordu. Ağaçların, heykel kaidelerinin gerisinde, duruşlarını derin bir Makyavelcilikle ayarlıyor, böylece kendisini genç kıza mümkün olduğu kadar fazla gösterirken, yaşlı bayın gözünden mümkün olduğu kadar saklıyordu. Bazen bir Léonidas’ın veya bir Spartaküs’ün gölgesinde, elinde bir kitapla hiç kımıldamadan tam yarım saat dikiliyor, kitabın üstünden hafifçe yukarı kaldırdığı gözleri gidip güzel kıızı buluyordu. Kız da belli belirsiz bir gülümseyişle sevimli yüzünü hafifçe ona doğru çeviriyordu. Beyaz saçlı adamların dünyanın en doğal, en sakin haliyle konuşurken, bir yandan da bakir ve tutkulu bir gözün bütün düşlerini Marius’ün üzerine konduruyordu. Havva’nın daha dünyanın ilk gününden beri bildiği, bütün kadınların da doğdukları günden beri bildikleri kadim, hatırlanamayacak kadar eski düzen! Ağzı birine, gözleriye öbürüne karşılık veriyordu.

Ancak, Mösyö Leblanc’ın sonunda bir şeyler sezindiği anlaşılıyordu; çünkü çoğu zaman Marius geldiğinde ayağa kalkarak yürümeye başlıyordu. Her zaman oturdukları yeri bırakmış, Marius’ün onları takip edip etmeyeceğini görmek ister gibi, yolun öbür ucunda gladyatör heykeline yakın sırayı benimsemişti. Bazı günler tam saatinde gelmemeye ve “kızını” her gün getirmemeye başladı. Marius’ün bu belirtilere aldırış ettiği yoktu. Çekingenlik aşamasından, doğal

ve kutsal bir ilerlemeyle körlük aşamasına geçmişti. Aşkı büyüdükçe büyüyordu. Bir akşam, hava kararmaya yüz tutarken, “Mösyö Leblanc ile kızı”nın az önce kalktıkları sıranın üzerinde bir mendil buldu. Basit, işlemez ama beyaz, ince bir mendildi bu ve ona tarifi imkânsız kokular saçıyormuş gibi geldi. Mendili heyecanla kaptı. Üzerinde U. F. harflerinden bir marka vardı. Marius, bu güzel kız hakkında hiçbir şey bilmiyordu; ne ailesini, ne adını ne de oturduğu yeri. Bu iki harf, ona dair elde ettiği ilk şeydi. Bu tapılası harfler üzerinde derhal hayal gücünü işletmeye başladı. U, belli ki küçük ismiydi. ‘Ursule!’ diye düşündü, ne enfes isim! Mendili öptü, kokusunu içine çekti, gündüzleri kalbinin üzerine, geceleri de uyumak için dudaklarının üstüne koydu.

“Mendilde onun bütün ruhunu kokluyorum!” diye haykırıyordu.

Aslında yaşlı bayın mendiliydi bu, farkında olmadan cebinden düşürmüştü.

İştah, sevdikçe açılır. Kızın adının Ursule olduğunu bilmek çok şey ifade ediyordu ama bu artık ona yetmiyordu. Kızın nerede oturduğunu öğrenme hevesine kapıldı ve ‘Ursule’ü izledi. Ouest Sokağı’nda, sokağın en tenha yerinde mütevazı görünüşlü, üç katlı yeni bir evde oturuyordu. O andan itibaren Marius, kızı Luxembourg’da görme mutluluğuna, bir de onu evine kadar izleme mutluluğunu kattı. Açlığı arttıkça artıyordu. Artık adını biliyordu; hiç olmazsa küçük adını, o sevimli, o gerçekten kadınca olan adı; nerede oturduğunu da biliyordu; şimdi isteği, onun kim olduğunu öğrenmekti.

Bir akşam onları evlerine kadar takip edip evin kapısında kaybolduklarını gördükten sonra içeri girdi ve kapıcıya

pervasızca sordu:

“İçeri giren birinci katta oturan bu beyefendi miydi?”

“Hayır,” diye cevap verdi kapıcı, “üçüncü katta oturan beyefendi.”

Bir adım daha atmıştı. Bu başarı Marius’ü büsbütün yüreklendirdi.

“Bu adamın mesleği nedir?”

“Bir gelir sahibi efendim. İyi bir insan, zengin olmasa bile, fakir fukaraya iyilik eder.”

“Peki, adı nedir?” dedi Marius.

Kapıcı, başını kaldırdı:

“Acaba polis miydi?”

Marius, oldukça utanmıştı ama memnun bir halde çekip gitti. İlerleme kaydediyordu.

“İyi,” diye düşündü, “artık biliyorum ki, adı Ursule, bir gelir sahibinin kızı, Ovest Sokağı’ndaki o evde, üçüncü katta oturuyor.”

Ertesi gün Mösyö Leblanc’la kızı Luxembourg’da kısa bir süre göründüler. Daha ortalık aydınlıkken gittiler. Marius, âdet edindiği şekilde onları Ovest Sokağı’na kadar takip etti, giriş kapısına gelince, Mösyö Leblanc kızını önden içeri soktu, sonra eşiği aşmadan önce durup, geri döndü. Marius’e gözlerini dikerek baktı.

Daha sonraki gün Luxembourg'a gelmediler. Marius karanlık bastırınca eve gitti. Üçüncü kat kapkaranlıktı. Marius giriş kapısını çaldı, içeri girdi, kapıcıya, "Üçüncü kattaki mösyö evde mi?" diye sordu.

Kapıcı, "Taşındı," diye cevap verdi.

Marius sarsıldı, zayıf bir sesle, "Ne zaman?" diye sordu.

"Dün."

"Nerede oturuyor şimdi?"

"Hiç bilmiyorum."

"Yeni adresini bırakmadı demek?"

"Hayır."

Cevap olarak verilen bu "hayır"la yıkılan Marius çaresizlik içinde adımlarını sürüye sürüye oradan uzaklaştı.

KÖTÜ FAKİR

Çarpışma

Önce yaz, sonra sonbahar geçti; kış geldi. Ne Mösyö Leblanc ne de genç kız Luxembourg'a bir daha adım atmamışlardı. Marius'ün kafasında artık tek bir düşünce vardı: O tatlı, o tapılası çehreyi tekrar görmek. Durmadan arıyor, her tarafta arıyor, hiçbir şey bulamıyordu. Hâlâ Gorbeau viranesinde oturuyordu. Orada kimseye dikkat ettiği yoktu. Aslında o tarihte bu virane evde Marius'ten ve Jondrette'lerden başka oturan yoktu. Marius de zaten o güne kadar Jondrette'lerden ne babayla ne anayla ne de kızlarla konuşmuştu. Öbür kiracılar ya taşınmışlar, ya ölmüşler ya da kiralalarını ödemedikleri için atılmışlardı.

Bir akşam Marius, Saint-Jacques Sokağı'na varmak için şehir kapısına doğru, düşünceli düşünceli yürüyordu. Birdenbire karanlıkta itildiğini hissetti; döndü, baktı, eskiler içinde iki genç kız gördü; birisi ince uzun, öbürü biraz daha kısa boyluydu. Hızla yanından geçiyorlardı; nefes nefese ve ürkmüştüler; kaçır gibi bir halleri vardı; Marius'le karşılaşmış, onu görmemiş, geçerken ona çarpmışlardı. Marius alacakaranlıkta onların kanı çekilmiş yüzlerini, dağınık saçlarını, iğrenç başlıklarını, partial etekliklerini ve çıplak ayaklarını fark ediyordu. Tam yoluna devam etmek üzereyken, yerde, ayaklarının dibinde kurşuni renkte küçük bir zarf gözüne ilişti. Eğilip aldı. İçinde kâğıtlar varmış duygusu veren bir zarftı bu.

“Şu zavallılar düşürmüş olmalılar,” dedi.

Geriye, geldiği yöne doğru yürüdü, seslendi, ama kızları bulamadı. Artık uzaklaşmış olduklarını düşündü, zarfı cebine koydu ve yemeğe gitti. Bir süre sonra, kaderini değiştiren o gölgeler aklından çıktı, tekrar her zamanki kaygılarına gömüldü.

Sefalet İçinde Bir Gül

Gece yatmak için soyunurken eli, ceketinin cebindeki, bulvarda bulup aldığı zarfa değdi. Onu unutmuştu. Zarfı açmanın yararlı olacağını, eğer gerçekten şu kızlara aitse, içinde belki adreslerinin bulunduğunu ya da hiç olmazsa onu kaybeden kimseye geri verebilmesi için gerekli bilgileri taşıdığını düşündü. Mühürlü değildi. Zarfı açtı, içinde yine mühürlü olmayan dört mektup vardı.

Üzerlerinde adresleri yazılıydı. Dördünden de berbat bir tütün kokusu yayılıyordu. Marius, bu dört mektubu okudu. Mektuplar gelir durumu iyi olan kimselerden yardım isteyen dört ayrı kişi tarafından yani don Alvarès, Balizard Ana, şair Genflot ve tiyatro artisti Fabantou tarafından yazılmış gibi görünüyordu, ama bir gariplikleri vardı, dördü de aynı el yazısıyla yazılmışlardı. Ayrıca dört mektupta da aynı sarı, kaba kâğıdın kullanılmış olması, aynı tütün kokusunun bulunması ve üslup değişikliği yapılmak istendiği açıkça belli olduğu halde, aynı imla yanlışlarının hepsinde derin bir rahatlıkla tekrarlanması bu tahmini akla daha da yatkın kılıyordu.

Bu küçük sırrı keşfetmeye çalışmak boşunaydı. Marius, zaten yeterince kederliydi. Mektupların hepsini yeniden zarfın içine koyup, bir köşeye attı ve yattı.

Sabah saat yediye doğru kalkmış, kahvaltısını etmiş, çalışmaya hazırlanıyordu ki, kapısı yavaşça vuruldu.

Marius, “Giriniz,” dedi.

Kapı açıldı.

Marius, masanın üzerindeki kitaplardan ve yazılardan gözünü ayırmadan, “Ne istiyorsunuz Bougon Ana?” dedi.

“Affedersiniz mösyö.”

Marius hızla döndü ve karşısında genç bir kız gördü. Gençcik bir kız aralanmış kapıda ayakta duruyordu. Sefil odaya gün ışığının girdiği çatı penceresi, tam kapının karşısındaydı ve bu çehreyi donuk bir ışıkla aydınlatıyordu. Soluk, çelimsiz, bir deri bir kemikten ibaret bir yaratıktı bu. Bu yüz Marius’e yabancı gelmedi. Onu bir yerden hatırlar gibiydi.

“Ne istiyorsunuz matmazel?” diye sordu.

Genç kız cevap verdi:

“Size bir mektup getirdim Mösyö Marius.”

Kız, Marius’ün içeri buyur etmesini beklemeden odaya girdi. Can sıkıcı bir güvenle odaya ve yapılmamış yatağa bakarak, kararlı bir tavırla yaklaştı. Ayakları çıplaktı. Etekliğindeki geniş deliklerden uzun bacakları ve zayıf dizleri görünüyordu. Elindeki mektubu Marius’e uzattı. Marius, mektubu açarken, geniş, iri mühür hamurunun henüz ıslak olduğunu fark etti. Mesaj pek uzaktan gelmiş olamazdı. Okudu:

“Nazik komşum, delikanlı!

“Büyük kızım size, iki gündür dört kişi, bir lokma ekmeğimizin olmadığını söyleyecektir. Eşim de hasta. Eğer tahminimde yanılmıyorsam, bu beyan karşısında yüce yüreğinizin insaniyete geleceğini ve lütfedip küçük bir iyilikte bulunarak bana yardımcı olma arzusunu yerine getireceğinizi ümit etmem gerektiğine inanıyorum.

İnsanlığın hayrına çalışanlara borçlu olduğumuz üstün saygılarımla.

JONDRETTE

Not: Kızım emirlerinizi bekleyecektir saygıdeğer Mösyö Marius.”

Marius’ün kafasını önceki akşamdan beri meşgul eden karanlık maceranın ortasında bu mektup, mahzende bir mum gibiydi. Birdenbire her şey aydınlandı. Bu mektup, öbür dört mektubun geldiği yerden geliyordu. Yazı aynı, üslup aynı, imla aynı, kâğıt aynı, tütün kokusu aynıydı. Ortada beş mektup, beş hikâye, beş isim, beş imza vardı, ama imzalayan tek kişiydi. İspanyol yüzbaşı Don Alvarès, talihsiz Balizard Ana, dram şairi Genflot, yaşlı komedyen Fabantou, bu dört kişinin de adı Jondrette’ti, elbette Jondrette’in de adı gerçekten Jondrette ise.

Marius, bu viranede oldukça uzun süredir oturmasına rağmen, daha önce de söylediğimiz gibi, bu çok aşağılık komşusunu görme, hatta daha doğrusu fark etme fırsatını çok seyrek bulabilmişti.

Şimdi her şeyi apaçık görüyordu. Komşusu Jondrette'in mesleği, düştüğü sefil durumda hayırsever kimselerin şefkat ve merhamet duygularını sömürmekti. Adresler elde ediyor, zengin ve merhametli olduklarına karar verdiği kişilere uydurma adlarla mektuplar yazıyor, kızları da sakınca ve tehlikeleri üstlenerek bu mektupları taşıyorlardı.

Bu arada genç kız bir hayalet cüretkârlığıyla çatı katının içinde gidip geliyor, sandalyeleri yerinden çekiyor, komodinin üzerinde duran eşyalarını karıştırıyor, Marius'ün elbiselerine dokunuyor, köşe bucakta ne var ne yok araştırıyordu.

Marius düşünüyor, istediği gibi davranması için ona müdahale etmiyordu.

Kız masaya yaklaştı.

“A! Kitaplar,” dedi ve ekledi:

“Okuma yazma bilirim!”

Kalemi mürekkebe batırdı ve Marius'e dönerek:

“Görmek ister misiniz? Bakın, göstermek için bir kelime yazacağım.”

Marius'ün cevap vermesine vakit kalmadan, masanın ortasında duran bir kâğıdın üzerine şunu yazdı: ‘Aynasızlar burada.’

Sonra kalemi elinden attı:

“Hiç yanlış yok. Bakabilirsiniz. Kız kardeşimle ben eğitim gördük. Biz hep böyle değildik.”

Bir an durakladı, Fersiz gözbebeğini Marius’e dikti, bir kahkaha attı, içinde bütün acıları ve bunları boğan bütün hayasızlıkları taşıyan bir sesle, “Boş ver!” dedi.

Marius yavaşça geri çekilmişti. Soğuk ciddiyetiyle, “Matmazel,” dedi, “şurada size ait olduğumu sandığım bir zarf var. İzin verirseniz onu size vereyim.”

İçinde dört mektubun bulunduğu zarfı kıza uzattı. Kız, ellerini çırparak haykırdı:

“Bunu her yerde aradık!”

Sonra zarfı hırsla kaptı, açtı, bir yandan da söyleniyordu:

“Lanet olsun! Kız kardeşimle aramadık yer bırakmadık! Demek siz bulmuşsunuz! Bulvarda değil mi? Koşarken düşmüş olmalı. Eve döndüğümüzde onu bulamadık. Evde dayak yememek için, mektupları gidecekleri kimselere götürdüğümüzü, bize ‘Tanrı versin!’ dediklerini söyledik. Oysa zavallı mektuplar! Peki, onların bana ait olduğunu nasıl anladınız? Ha! Evet, yazıdan! Demek, dün akşam geçerken çarptığımız adam sizdiniz. Hiçbir şey görünmüyordu ki! Kız kardeşime, ‘Bir mösyö müydü bu?’ dedim. O da bana, ‘Sanırım öyleydi,’ dedi.”

Bu arada Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi’ndeki hayırsever mösyönün adresini taşıyan ricalarla dolu mektubu açmıştı.

“Bak hele!” dedi, “Ayinlere gelen Şu yaşlı adama verilecek mektup. Tam da saati. Şunu da ona gÖtÖreyim. Belki Ögle yemeği yememize yarayacak bir Şeyler verir.”

Sonra gÖlmeye başladı ve ekledi:

“Biliyor musunuz, bugÖn Ögle yemeği yersek ne olur? Evvelsi gÖnkÖ Ögle yemeğimizi, evvelsi gÖnkÖ akşam yemeğimizi, dÖnkÖ Ögle yemeğimizi, dÖnkÖ akşam yemeğimizi, hepsini bir defada bu sabah yemiş oluruz!”

Bunun Özerine Marius sıkıntıyla cebindeki beş frankı kıza uzattı. Kız parayı kaptı ve hiÇbir Şey demeden çıktı gitti.

Bu genÇ kız, adeta Marius işin karanlıklardan gelen bir haberci oldu. Karanlığın bÖtÖnlÖklÖ ve iĐrenŐ bir yanını onun gÖzleri ÖnÖne serdi. O gÖne kadar komŐularıyla ilgilenmesini engelleyen hayal ve tutkularından ÖtÖrÖ kendini suŐlamaya başladı. Merhamet dolu bakışlarını onları birbirinden ayıran bÖlmeye çevirdi. Duvar tahtalarla, kiriŐlerle desteklenen ince bir alÇı levhadan ibaretti. Ne Jondrette’lerin tarafında ne de Marius’Ön tarafında bu duvara hiÇ kâğıt yapıŐtırılmamıŐtı: Marius, hemen hiÇ farkında olmaksızın duvarı incelemeye koyulmuştu. Birdenbire ayağa kalktı, yukarıda, tavana yakın bir yerde, aralarında bir boşluk kalan ÖŐ tahtanın oluşturduğu ÖŐgen Şeklinde bir delik gÖrmüştü. Bu deliği tıkaması gereken sıva parÇası dÖŐmüŐtü; komodinin Özerine çıkılınca bu aralıktan Jondrette’lerin sefil barınağı gÖrÖlebilirdi. “Hele bakalım nasıl insanlar bunlar...” diye dÖŐündÖ Marius, “...ve de ne durumdalar?” Komodinin Özerine ıktı, gÖzÖnÖ deliğe yaklaştırdı.

Vahşi Adam İninde

Marius'ün gördüğü bir izbeydi. Marius fakirdi, odası da yoksuldu ama fakirliği nasıl asilse, tavanarası odası da o kadar temizdi. Şu an bakışlarını yönelttiği sefalet yuvası ise iğrenç, pis, kir pas içinde, murdar, karanlık ve kasvetliydi. Bütün eşya bir hasır iskemle, sakat bir masa, birkaç kırık eski şişe ve iki köşede tarif edilemeyecek berbatlıkta iki yataktan ibaretti. Bütün aydınlığını, örümcek ağlarıyla kaplanmış dört camlı bir tavan penceresinden alıyordu.

Marius'ün, üzerinde bir kalem, mürekkep ve kâğıt gördüğü masanın başında altmış yaşlarında, ufak tefek, zayıf, beti benzi solmuş, yabani, vahşi, hali tavrı kurnaz, zalim ve endişeli bir adam oturuyordu; iğrenç bir düzenbazdı bu. Ağzında pipo vardı, tütürüp duruyordu. Bu sefalet yuvasında bir lokma ekmek yoktu, ama hâlâ tütün vardı.

Adam yazıyordu; herhalde Marius'ün okuduklarına benzer bazı mektuplar kaleme almaktaydı. Kırk ya da yüz yaşında olabilecek şişman bir kadın şöminenin yanına, çıplak topuklarının üzerine çömelmişti.

Marius, yataklardan birinin üstünde uzun boylu, solgun küçük bir kızın oturduğunu görüyordu. Kız hemen hemen çıplaktı, ayaklarını yataktan aşağı sarkıtmış, ne dinler, ne görür, hatta ne de yaşar gibi bir hali vardı. Odasına gelenin kız kardeşi olduğu belliydi.

Marius, kendisine ayaküstü uyduruverdiği bu gözetleme kulesinden kalbi daralmış bir halde tam aşağı iniyordu ki, bir gürültü dikkatini çekti ve olduğu yerde kaldı.

Odanın kapısı birdenbire açılmış, eşikte büyük kız belirmişti. Kız içeri girdi, kapıyı arkasından itti ve nefes

almak için durdu, çünkü soluk soluğaydı. Sonra bir zafer ve sevinç çılgılığı kopardı:

“Geliyor!”

Baba gözlerini, kadın başını çevirdi, küçük kız kardeş hiç kıpırdamadı.

“Saint-Jacques Kilisesi’ndeki hayırsever adam!”

“Emin misin?”

“Eminim.”

Adam doğrudu. Yüzünü adeta bir vahiy aydınlığı sarmıştı.

“Karıcığım!” diye seslendi, “duyuyor musun? İyi yürekli adam geliyor. Ateşi söndür.”

Şaşırıp kalan ana yerinden kıpırdamadı.

Baba bir cambaz çevikliğiyle sıçrayıp şöminenin üstünde duran ağzı kırık bir testiye kaptı ve yanan odunların üzerine su serpti.

Sonra pencerenin yanındaki köpek yuvası yatağın üstünde oturan küçük kıza döndü, gürlükler gibi bir sesle ona bağırdı:

“Çabuk! İn yataktan miskin! Hiçbir iş yapmaz mısın sen? Camın birini kır!”

Küçük kız titreyerek yataktan aşağı atladı.

“Bir cam kır!” diye tekrarladı adam.

Çocuk yılgın bir boyun eğişle ayak parmaklarının ucuna kalktı ve camlardan birine bir yumruk indirdi. Cam kırıldı ve

büyük bir gürültüyle yere düştü.

“Güzel,” dedi baba.

Ciddi ve kabaydı. Bakışlarını sefil odanın dört bir bucağında acele dolaştırdı.

Savaş başlamak üzereyken son hazırlıklarını yapan bir generaldi sanki.

Henüz tek kelime söylememiş olan ana ayağa kalktı, ağır ve boğuk bir sesle, sözleri ağzında donmuş gibi dökülerek, “Sevgilim, ne yapmak istiyorsun?” diye sordu.

“Yatağa gir!” diye cevap verdi adam.

Tartışma kabul etmez bir tonu vardı sesinin. Ana itaat etti, kendisini yataklardan birinin üstüne bütün ağırlığıyla attı.

Bu sırada bir köşeden hıçkırık sesi duyuluyordu.

“Bu da neyin nesi?” diye bağırdı baba.

Küçük kız, büzüldüğü karanlıktan çıkmadan kan içindeki yumruğunu gösterdi. Cam kırarken yaralanmıştı; annesinin yanına gitmiş, sessizce ağlıyordu. Bu defa diklenip, bağırma sırası anaya geldi.

“Görüyorsun işte! Yaptığın saçmalıklar! Senin camını kırarken elini kesti!”

“Daha iyi ya!” dedi adam, “böyle olacağı belliydi.”

Tam o sırada kapı vuruldu, adam seyirtip, açtı, sunturlu selamlarla, hayranlık gülümsemeleriyle çığlıklar atıyordu:

“Buyrunuz efendim! Lütfen içeri girme tenezzülünde bulununuz saygıdeğer hayırsever efendim, sevimli kızınız da buyursunlar.”

İzbenin eşiğinde olgun yaşta bir adamla bir genç kız belirdiler.

Marius yerinden ayrılmamıştı. O an duyduklarını insan dili anlatmaktan acizdir. Oydu bu. Ancak sevmiş olan bir kimse, bu ‘o’ kelimesinin bir tek harfindeki ışıltılı anlamı tümüyle bilebilir. Gerçekten de bu oydu. Marius, birdenbire gözlerinin üstüne yayılan buhar tabakası ardından, onu ancak fark edebiliyordu. Yokluğunu çektiği o tatlı varlıktı bu, altı ay süreyle onu aydınlatmış olan o yıldızlı gözler, o alın, o ağız, kaybolup giden ve gitmesiyle birlikte ortalığı geceye çeviren o yüzdü bu. Marius, kendinden geçmişçesine titriyordu. Eskiden nasılsa, yine öyleydi; yalnız biraz solgundu; narin yüzünü mor kadifeden bir şapka çevreliyor, endamı siyah satenden içi pamuklu bir pelerinin altında kayboluyordu. Yanında yine Mösyö Leblanc vardı.

Odanın içine doğru birkaç adım atmış ve masanın üzerine oldukça büyük bir paket bırakmıştı.

Jondrette’lerin büyük kızı kapının arkasına çekilmiş, bu kadife şapkaya, ipekli mantoya ve bu sevimli, mutlu çehreye karanlık bir gözle bakıyordu.

Jondrette Dokunsan Ağlayacak Haldedir

Sefalet yuvası o kadar karanlıktı ki, dışarıdan gelenler bir mahzene girmiş gibi olurlardı. Bu yüzden, yeni gelen bu iki kişi biraz tereddütle ilerlediler; çevrelerindeki belirsiz

şekilleri ancak ayırt edebilirken, odada oturanların alacakaranlığa alışık gözleri onları çok iyi görüp inceliyordu.

Mösyö Leblanc, iyi ve mahzun bakışıyla yaklaştı ve baba Jondrette'e:

“Mösyö, bu paketin içinde yeni alınmış giyim eşyaları, çoraplar ve battaniyeler bulacaksınız,” dedi.

Jondrette yerlere kadar eğilerek, “Hayırsever meleğimiz bizi lütuflara boğuyorlar,” dedi.

Sonra iki ziyaretçi bu yürekler acısı evi gözden geçirdikleri sırada o, büyük kızının kulağına eğilerek, usulca ekledi:

“Nasıl? Dememiş miydim? Pılı pırtı işte! Para yok. Bunların hepsi aynıdır! Sırası gelmişken sorayım, bu ihtiyar dangalağa yazılan mektuptaki imza neyin nesiydi?”

“Fabantou,” diye cevap verdi kız.

“Tiyatro aktörü, güzel!”

Önlemine zamanında almıştı Jondrette, çünkü tam o sırada Mösyö Leblanc, ona dönerek, bir ismi hatırlamaya çalışan birinin tavrıyla konuşmaya başlamıştı.

“Çok acınacak bir durumda olduğunuzu görüyorum mösyö...”

“Fabantou,” diye hemen cevap verdi Jondrette.

“Mösyö Fabantou, evet, buydu. Şimdi hatırladım.”

“Aktör, hem de başarılı bir sanatçı.”

Sözün burasında Jondrette besbelli ‘iyi niyetli adam’ın gönlünü fethetmenin sırası geldiğine karar vermişti. Aynı zamanda hem bir panayır soytarısının böbürlenmesine hem de bir sokak dilencisinin yaltaklanmasına benzer bir sesle haykırdı:

“Şu halime bakın efendim! Bütün giyeceğim karımın bir gömleğinden ibaret! O da yırtık pırtık! Hem de kış ortasında! Elbisesizlikten dışarı çıkamıyorum. Sırtıma giyecek bir şey olsa, Matmazel Mars’a gideceğim; beni tanır, çok da sever. Hep Tour-des-Dames Sokağı’nda oturuyor değil mi? Biliyor musunuz efendim? Taşrada onunla birlikte oynadık. Onun zafer tacını paylaştım. Célimène, benim imdadıma yetişir efendim! Elmire, Bélisaire’den sadakasını esirgemez! Ama hiçbiri gerçekleşmiyor işte! Bir metelik bile yok evde! Karım hasta, bir metelik bile yok! Kızım tehlikeli bir şekilde yaralı, bir metelik bile yok! Eşimin nefes darlığı var. Yaşı icabı, sonra bir de sinir sistemi işe karıştı. Ona yardım edilmesi gerekiyor, kızıma da tabii! Ama doktor nerede? Eczacı nerede? Nasıl ödersin ücretlerini? Yarın 4 Şubat, kader günü, ev sahibinin bana tanıdığı sürenin sonu. Bu akşam borcumu ödemezsem, yarın büyük kızım, ben, hasta eşim ve yaralı kızım, dördümüz de buradan kovulup, dışarı, sokağa, bulvara atılacağız; yağmurda, karda barınaksız kalacağız. İşte böyle efendim. Dört taksit kira borcum var, bir yıllık! Yani altmış frank.”

Mösyö Leblanc cebinden beş frank çıkarıp, masanın üzerine attı.

Bu arada Jondrette, küçük kızının kulağına homurdanacak vakit buldu:

“Pis herif! Bu beş frankla ne halt etmemi istiyor?”

Bu sırada Mösyö Leblanc, kahverengi büyük bir redingotu çıkarıp, iskemlenin arkalığına atmıştı.

“Mösyö Fabantou,” dedi, “üzerimde beş franktan fazlası yok! Ben şimdi kızımı eve götüreceğim, akşama tekrar gelirim. Siz borcunuzu bu akşam ödemek zorundasınız değil mi?”

Jondrette’in yüzü tuhaf bir ifadeyle aydınlandı. Şevkle cevap verdi: “Evet, saat sekizde ev sahibinin evinde olmam gerekiyor.”

“Ben saat altıda burada olacağım ve altmış frankı size getireceğim.”

Jondrette, kendinden geçmişçesine, “Ah benim velinimetim!” diye haykırdı.

Bir yandan da alçak sesle, “Ona iyi bak karıcığım!” diye ekledi.

Mösyö Leblanc, yine güzel genç kızın koluna girmiş, kapıya doğru dönmüştü:

“Akşama görüşürüz dostlarım!” dedi.

“Saat altıda, öyle mi?” dedi Jondrette.

“Tam saat altıda.”

O sırada sandalyenin üzerinde kalan redingot, Jondrette’lerin büyük kızının gözüne çarptı.

“Mösyö, redingotunuzu unutuyorsunuz,” dedi.

Mösyö Leblanc döndü, gülümseyerek cevap verdi:

“Unutmuyorum, bırakıyorum.”

“Ah, koruyucum,” dedi Jondrette, “yüce velinimetim, gözyaşlarımı neredeyse tutamayacağım! İzin verin de sizi arabanıza kadar geçireyim.”

Mösyö Leblanc, karşılık olarak, “Eğer dışarı çıkacaksanız, şu redingotu giyin,” dedi, “gerçekten çok soğuk.”

Jondrette kahverengi redingotu hemen sırtına geçirdi. Jondrette önde, iki yabancı arkada, üçü birlikte dışarı çıktılar.

Şirket Arabalarının Tarifesi:

Saati İki Frank

Marius, bütün bu sahneden hiçbir şey kaçırmamış olmasına rağmen aslında hiçbir şey de görmemişti. Bakışları genç kızın üzerinde takılıp kalmış, daha sefalet yuvasına adımını attığı ilk andan itibaren kalbi onu adeta bütününü kavrayıp sarmıştı. Kız dışarı çıkınca Marius bir tek şey düşünebildi; onu takip etmek, peşini bırakmamak, ancak nerede oturduğunu öğrendikten sonra onu bırakmak ya da hiç olmazsa onu böyle mucizevi bir şekilde bulduktan sonra, bir daha kaybetmemek! Komodinden aşağı atladı, merdivenlerde karşılaşmamak için biraz bekledikten sonra odadan çıktı.

Koridorda kimsecikler yoktu. Merdivene koştu. Merdivende de kimsecikler yoktu. Telaşla aşağıya indi; tam bulvara dalmıştı ki, bir arabanın Petit-Banquier Sokağı'nın köşesinden dönüp, Paris'e girdiğini gördü.

Marius o yöne doğru seyirtti. Bulvarın köşesine gelince arabayı tekrar gördü; Mouffetard Sokağı'ndan aşağı hızla iniyordu; daha şimdiden hayli uzaktaydı ve ona yetişmenin çaresi de yoktu. Peki? Peşinden mi koşacaktı? İmkânsızdı bu; hem zaten arabanın peşinden birisinin tabana kuvvet koştuğunu hiç şüphesiz arabadakiler de fark ederdi, kızın babası onu tanırdı. Tam o sırada görülmemiş ve şahane bir rastlantı sonucu Marius, kiralık araba şirketine ait arabalardan birinin boş bulvardan geçtiğini gördü ve arabacıya durmasını işaret etti.

Arabacı durdu, göz kırparak sol elini Marius'e doğru uzatıp, başparmağı ile işaret parmağını hafifçe ovuşturdu.

“O ne o?” dedi Marius.

“Para peşin,” dedi arabacı.

Marius, üstünde ancak on altı metelik olduğunu hatırladı.

“Ne kadar?” diye sordu.

“Kırk metelik.”

“Dönüşte öderim.”

Arabacı cevap yerine ıslıkla La Palisse havasını çalarak atını kamçıladı.

Marius uzaklaşan arabanın arkasından şaşkın şaşkın bakakaldı. Yirmi dört meteliği eksik diye sevincini, mutluluğunu, aşkını kaybediyordu! Sabahleyin şu sefil kıza verdiği beş frankı acı acı ve söylemek gerekir ki, derin bir pişmanlıkla düşündü. Eğer o beş frank olsaydı şimdi kurtulmuştu, yeniden doğacaktı; olacaklar konusundaki belirsizlikten, karanlıktan kurtulacaktı; yalnızlıktan, hüzünden, kederden çıkacaktı; kaderinin siyah ipliğini, az önce gözlerinin önünde dalgalanan ve bir defa daha kopan o güzel altın ipliğe bağlayacaktı. Umutsuzluk içinde; perişan bir halde evine döndü.

Merdivenden çıkacağı sırada bulvarın öbür tarafından Barrière des Gobelins Sokağı'nın duvarı boyunca Jondrette'in, 'iyi niyetli adam'ın getirdiği redingota bürünmüş, şehir kapısı serserileri diye anılan görünüşü endişe uyandıran adamlardan biriyle konuştuğunu fark etti.

Sefalet, Acıya Hizmet Ediyor

Marius viranenin merdivenlerini ağır ağır çıktı. Tam hücreğine girmek üzereydi ki, Jondrette'lerin büyük kızının peşinden geldiğini gördü. Bu kızı görmeye tahammülü yoktu, beş frankını o almıştı, parayı geri istemek için de artık çok geçti, araba çok uzaklarda olmalıydı. Marius odasına girerek kapıyı arkasından itti.

Kapı kapanmadı; Marius döndü, bir elin kapıyı aralık tuttuğunu gördü. Jondrette'lerin kızıydı bu.

Marius, adeta hüzünlü bir sesle, “Siz misiniz?” dedi, “demek yine siz! Ne istiyorsunuz benden?”

Kız düşünceliydi ve Marius'e bakmıyordu. Sabahki kendine güveni de yoktu artık. İçeri girmemiş, koridorun loşluğunda duruyordu. Marius, onu kapının aralığından görüyordu.

“Hadi ya, cevap verecek misiniz?” dedi Marius, “Benden istediğiniz nedir?”

Kız, içinde belli belirsiz bir ışığın yanar gibi olduğu kederli gözlerini ona doğru çevirdi:

“Üzgün görünüyorsunuz Mösyö Marius. Nenez var?”

“Ben mi?” dedi Marius.

“Evet, siz.”

“Hiçbir şeyim yok. Beni rahat bırakın!”

Marius, kapıyı yeniden itti, kız hâlâ onu tutuyordu.

“Bakın,” dedi, “hata ediyorsunuz. Zengin olmadığınız halde, bu sabah cömert davrandınız. Şimdi de öyle olun. Bana

yemek yememi sağlayacak parayı verdiniz, şimdi de neyiniz olduğunu söyleyin. Kederlisiniz, gözle görülüyor bu. Sizin üzülmenizi istemem. Bunun için ne yapmak gerekiyorsa yaparım? Hangi işte yararlı olabileceğimi düşünüyorsanız o işte kullanın beni. Size sırlarınızı sormuyorum, bana söylemenize gerek yok, ama herhalde sizin için de yapabileceğim bir şeyler vardır. ”

Marius’ün aklına bir fikir geldi. Jondrette’lerin kızına yaklaştı.

“Bak, dinle...” dedi.

Kız, gözlerinde bir sevinç şimşegiyle onun sözünü kesti.

“Oh, bana sen’ diye hitap ettiniz! Bence de böylesi daha iyi.”

“Peki,” dedi Marius, “sen, o yaşlı mösyö ile kızını buraya getirdin!”

“Evet.”

“Adreslerini biliyor musun?”

“Hayır.”

“Onu bul bana.”

Kızın bakışı kederliyken neşeli, neşeliyken elemli oldu.

“O güzel küçükhanımın adresini bulacağım size.”

‘Güzel küçükhanım’ sözündeki vurgu Marius’ü rahatsız etti.

“Neyse, önemli değil, babanın ya da kızın adresi,” dedi.
“Onların adresi işte!”

Kız, ona dik dik baktı.

“Ne vereceksiniz bana?”

“Ne istersen?”

“Ne istersem mi?”

“Evet.”

“Adresi öğreneceksiniz.”

Başını eğdi, sonra ani bir hareketle kapıyı çekip kapattı.

Marius tek başına kaldı. Bir iskemlenin üstüne attı kendini. Kavramaktan aciz kaldığı düşüncelere dalmıştı, bir baş dönmesine tutulmuş gibiydi. Sabahtan beri bütün olup bitenler, meleğin ortaya çıkması, kaybolması, şu yaratığın az önce ona söyledikleri, sonsuz bir umutsuzluk içinde dalgalanan bir umut ışıltısı; işte bunlardı beynini dolduran. Birdenbire, daldığı hayallerden şiddetle çekilip çıkarıldı.

Jondrette’in yüksek ve sert bir sesle kendisi için son derece merak uyandırıcı olan şu sözleri söylediğini duydu:

“Sana eminim diyorum, onu tanıdım!”

Kimden söz ediyordu Jondrette? Kimi tanımişti? Mösyö Leblanc’ı mı? ‘Ursule’ün babasını mı? Ne demekti bu! Jondrette, onu daha önce de tanıyor muydu? Komodinin üstüne çıkmayıp, adeta fırladı, duvardaki küçük deliğin önündeki yerini aldı.

Yeniden Jondrette'in izbesinin içini görüyordu.

Mösyö Leblanc'ın

Beş Frankının Kullanılışı

Ailenin görünüşünde hiçbir değişiklik yoktu; yalnız kadınla kızlar paketin içinden bazı şeyler almışlar, yün çoraplar, yün gömlekler giymişlerdi. İki yeni battaniye de iki yatağın üzerine atılmıştı.

Jondrette, besbelli daha yeni dönmüştü. Hâlâ nefes nefeseydi. Kızları şöminenin yanında yerde oturuyorlardı. Büyük kız, küçüğünün elini tedavi ediyordu. Karısı şaşkın bir yüzle şöminenin bitişiğindeki yatak bozuntusunun üzerine yığılmış gibi duruyordu. Jondrette, büyük adımlarla odanın içinde bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Bakışlarında bir olağandışılık vardı.

Kocasının karşısında ürkek ve şaşkınlıktan çarpılmış gibi duran kadın, ona:

“Nasıl? Emin misin?” diyecek oldu.

“Elbette eminim! Sekiz yıl oldu! Ama onu tanırım! Hemencecik de tanıdım! Nasıl yani! Senin gözüne çarpmadı mı?”

“Hayır.”

“Oysa sana ‘Dikkat et!’ dedim. Boy o boy, yüz o yüz, belki biraz daha yaşlı, -bazı insanlar hiç yaşlanmıyorlar, nasıl beceriyorlar bunu bilmem. Ah! İhtiyar esrarengiz şeytan, enseledim seni, hadi bakalım!”

Durdu ve kızlarına, “Hadi, defolun siz de!” dedi. Karısına döndü:

“Senin gözüne çarpmamış olması çok garip doğrusu.”

Kızlar ayağa kalktılar. Ana kekeledi:

“Yaralı eliyle mi?”

“Açık hava ona iyi gelir,” dedi Jondrette, “gidin hadi.”

Bu adamın karşı gelinemeyen insanlardan olduğu açıkça görülüyordu. İki kız dışarı çıktılar.

Kapıdan çıkarlarken, babaları büyüğünü kolundan yakaladı ve sesine özel bir ton vererek, “Saat tam beşte burada olacaksınız,” dedi, “ikiniz de. Size ihtiyacım olacak.”

Marius’ün dikkati bir kat daha arttı.

Beriki, karısıyla yalnız kalınca yine odada dolaşmaya başladı; sessizce iki üç defa gitti geldi. Sonra sırtındaki kadın gömleğinin eteklerini pantolonunun kemerinden içeri tikiştirmek için birkaç dakika uğraştı. Birdenbire kadına doğru döndü, kollarını kavuşturdu ve bağırdı:

“Sana bir şey söyleyeyim mi? O küçükhanım...”

“Ne olmuş?” dedi karısı, “neymiş o küçükhanım?”

Marius şüphe edemezdi artık, belli ki ondan söz ediyorlardı. Büyük bir endişeyle ve can kulağıyla dinliyordu. Ne var ki, Jondrette, öne doğru eğilerek, karısına alçak sesle söylemişti söyleyeceğini. Sonra doğruldu ve sözünü yüksek sesle tamamladı:

“Odur!”

“O kız ha?” dedi kadın.

“O kız!” dedi kocası.

“İmkânsız bu!” diye haykırdı kadın. “Benim kızlarım yalınayak dolaşır, sırtlarına giyecek elbise bulamazlarken, düşünüyorum da! Hayır, olamaz, yanılıyorsun! Hem sonra öteki gudubet bir şeydi, buysa hiç de fena değil! Gerçekten fena değil! Bu, o olamaz!”

“O diyorum sana. Göreceksin.”

Bir süre sessizlikten sonra Jondrette, karısına yaklaştı ve önünde durdu, az önceki gibi yine kollarını çapraz kavuşturmuştu:

“Sana bir şey söyleyeyim mi?”

“Ne?” diye sordu kadın.

Adam, alçak sesle kısaca cevap verdi:

“Artık servet sahibi oluyorum.”

“Ne demek istiyorsun kuzum?” dedi kadın.

Adam başını salladı, gözünü kırptı ve gösteri yapmaya hazırlanan bir sokak hokkabazı gibi sesini yükseltti.

“Ne mi demek istiyorum? Bak, dinle!”

“Şşşşt!” diye homurdandı Jondrette kadın, “o kadar yüksek sesle olmaz! Başkalarının duymaması gereken işler bunlar.”

“Pöh! Kim o başkası? Bitişikteki mi? Onu az önce dışarı çıkarken gördüm. Hem zaten bir şey duyduğu mu var o koca ahmağın? Sonra, dışarı çıktığını gördüm diyorum sana.”

Ama yine de bir tür içgüdüyle Jondrette sesini alçalttı ama Marius'ün duyamayacağı kadar da alçaltmadı. Marius'ün bu konuşmanın hiçbir kelimesini kaçırmamasını sağlayan diğer bir elverişli durum da, yağan karın bulvardan geçen arabaların gürültüsünü boğmasıydı.

Marius'ün işittikleri şunlardı:

“İyi dinle bak! Yakayı ele verdi Karun! Hiç fark etmez! İş oldu sayılır. Her şey ayarlandı. Adamlarla görüştüm. Bu akşam saat altıda altmış frank getirmek için gelecek alçak herif! Bu, bitişik komşunun yemeğe gittiği saattir. Bougon Ana, şehirde bulaşık yıkıyor. Evde kimse yok. Bitişikteki hiçbir zaman saat on birden önce dönmez. Küçükler gözcülük edecekler. Sen de bize yardım edeceksin. İşimizi görecektir.”

“Ya görmezse?” diye sordu kadın.

Jondrette korkunç bir el işareti yaparak, “Biz onun işini görürüz,” dedi.

Ve bir kahkaha attı.

Soğuk bir gülüştü bu, insanı ürpertiyordu.

Jondrette, şöminenin yanındaki dolabı açarak içinden bir kasket çıkardı, kolunun yeniyle ovaladıktan sonra kafasına geçirdi.

“Ben şimdi çıkıyorum,” dedi, “görmem gereken bazı kimseler var. İyi kimseler. Göreceksin, işler nasıl da yolunda gidecek. Dışarıda mümkün olduğu kadar az kalacağım. Güzel bir oyun oynayacağız, sen evi kolla.”

İki eli pantolonunun cebinde, bir an düşünceli düşünceli durdu, sonra haykırdı:

“Biliyor musun, onun beni tanımamış olması iyi şans doğrusu! Eğer tanısaydı, bir daha gelmezdi. Sakalım kurtardı beni! Romantik çene sakalım! Güzel, küçük, romantik çene sakalım!”

Solus Cum Solo, in Loco Remoto,

Non Cogitabuntur Orare Paternoster [2]

Marius, hazırlanmakta olan şeyin ona verdiği korkuya, Jondrette'lerin içine saldıkları dehşete rağmen, sevdiği kıza belki bu yoldan bir hizmette bulunabileceği düşüncesiyle sevinç duymaktaydı.

Ama nasıl yapmalı? Tehdit altındaki bu kişileri nasıl haberdar etmeliydi? Adreslerini bilmiyordu. Mösyö Leblanc'ın akşam saat altıda geleceği sırada kapıda bekleyip, onu tuzaktan haberdar etmeli miydi? Ama Jondrette'le adamları onu orada görürlerdi, yol ıssızdı, kendisinden daha kuvvetli olabilirler, onu yakalamanın ya da oradan uzaklaştırmanın bir yolunu bulabilirlerdi. Bu durumda Marius'ün kurtarmak istediği insan mahvolurdu. Tuzak saat altı için hazırlanıyordu. Marius'ün önünde daha beş saat vardı.

Yapılacak tek bir şey kalıyordu.

Elbisesini giydi, boynuna bir atkı bağladı, şapkasını aldı ve sanki çıplak ayakla yosunlar üstünde yürüyormuş gibi hiç gürültü yapmadan dışarı çıktı. Saint-Marceau kenar mahallesine doğru yöneldi ve karşısına çıkan iki dükkâna neredede bir polis komiseri bulabileceğini sordu. Ona Pontoise Sokağı, 14 numarayı tarif ettiler. Marius oraya doğru yola koyuldu.

Pontoise Sokağı 14 numaraya gelince birinci kata çıktı ve polis komiserini sordu. Hademenin biri, "Mösyö, komiser burada yok," dedi, "ama onun yerine bakan bir müfettiş var. Kendisiyle konuşmak ister misiniz? İşiniz acele mi?"

“Evet,” dedi Marius.

Hademe, onu komiserin makam odasına götürdü. Odada, bir parmaklığın arkasında, sırtını bir sobaya vermiş uzun boylu bir adam ayakta duruyor ve iki eliyle üç kat yakalı geniş bir redingotun eteklerini yukarıya doğru kaldırıyordu. Köşeli bir yüzü, ince, sert ifadeli bir ağzı ve pek korkunç, kırılmış gür favorileri, insanın ödünü patlatan bir bakışı vardı. Bu bakışın delici değil de, araştırıcı bir bakış olduğu söylenebilirdi.

“Ne istiyorsunuz?” dedi Marius’e, mösyö kelimesini eklemeden.

“Sayın komiseri.”

“Burada yok. Yerine ben bakıyorum.”

“Çok gizli bir iş için arıyordum.”

“Anlatın öyleyse.”

“Çok da acele.”

“Çabuk anlatın öyleyse.”

Bu sakin ve haşin adam korkunç olduğu kadar güven vericiydi de. Marius, ona macerayı anlattıktan sonra, “Ne yapmayı düşünüyorsunuz?” diye sordu.

Müfettiş cevap olarak ona şunu demekle yetindi:

“Bu evde, kiracıların gece odalarına girebilmeleri için birer anahtarları vardır. Sizin de anahtarınız olmalı.”

“Evet, var,” dedi Marius.

“Yanınızda mı?”

“Evet.”

“Verin onu bana,” dedi müfettiş.

Marius, anahtarı yelek cebinden çıkarıp müfettişe verirken, “Beni dinlerseniz, oraya bir kuvvetle gelin,” dedi.

Müfettiş, Marius’e, Voltaire’in kendisine bir kafiye teklif eden taşralı akademi üyesine bakabileceği gibi baktı; iki kocaman elini tek bir hareketle üç kat yakalı redingotunun muazzam ceplerine daldırıp, cep tabancası denen çelikten iki küçük tabanca çıkardı. Bunları Marius’e uzatarak, çabuk çabuk ve kısa, kesin bir ifadeyle konuştu:

“Bunları alın. Evinize dönün. Odanıza saklanın. Sizi dışarıda sansınlar. Tabancalar doludur. Her birinde iki mermi var. Gözetleyin, bana söylediğinize göre, duvarda bir delik varmış. Adamlar gelecekler. Onların istedikleri gibi davranmaları için ses çıkarmayın. Baktınız ki iş tam kıvamına geldi artık durdurmak gerek, bir el ateş edersiniz. Fazla değil, bir el. Gerisi bana ait. Bir el tabanca havaya, tavana, herhangi bir yere. Sakın vaktinden önce olmasın. İşin icra edilmesine geçilmesini bekleyin; avukatsınız, bunun ne demek olduğunu bilirsiniz.”

Marius tabancaları aldı, ceketinin yan ceplerine koydu.

Müfettiş sözüne devam etti:

“Şimdi artık kaybedecek bir dakika bile yok. Saat kaç? İki buçuk. Saat yedide mi demiştiniz?”

“Altıda,” dedi Marius.

“Vaktim var,” dedi müfettiş, “Ama ancak vaktim var. Size söylediklerimin hiçbirini unutmayın. ‘Bom!’ Bir el tabanca.”

“Merak etmeyin,” diye cevap verdi Marius.

Tam çıkmak için elini kapının mandalına atıyordu ki, müfettiş seslendi:

“Ha, şunu da söyleyeyim; bu arada bana ihtiyacınız olursa, gelin ya da birisini yollayın. Müfettiş Javert’i sorsunlar.”

Marius’ün Beş Frankının Kullanılışı

Marius gizlice eve gelip vaktin gelmesini korku ve heyecan içinde bekledi. Gözetleme yerine geçme zamanının geldiğine karar verince yaşının çevikliğiyle, göz açıp kapayıncaya kadar duvardaki deliğin başına geçti. Jondrette’lerin evinin içi garip bir görünüş sergiliyordu. Marius, fark ettiği acayip aydınlığın nedenini de anladı. Bu sefil oda, şöminenin içine yerleştirilmiş ve içi yanan kömürlerle dolu, oldukça büyük bir sac mangaldan akseden ışıklarla baştan aşağı nura bulanmış gibiydi. Kapıya yakın bir köşede, belli bir amaçla yerleştirilmiş gibi duran iki yığıntı vardı. Bunlardan biri bir hurda demir yığını, öbürü de bir ip yığıntısına benziyordu. Bu şekilde aydınlanan izbe mekân, bir cehennem ağzından çok, bir demirci dükkânına benziyordu. Yalnız Jondrette, bu ışık içinde bir demirciden çok, bir şeytanı hatırlatmaktaydı.

Jondrette’e gelince; Mösyö Leblanc’ın ona verdiği ve bedenine pek bol gelen yeni üstlüğü çıkarmamıştı. Birdenbire sesini yükseltti:

“Ha, sahi! Aklıma geldi. O, bu havada arabayla gelecektir. Feneri yak da al, aşağı in. Aşağıda, kapının arkasında durursun: Arabanın durduğunu duyunca kapıyı hemen açarsın, o yukarı çıkarken merdivene ve koridora ışık tutarsın, buraya girerken de, sen çabucak yine aşağıya inip arabacının parasını verir, arabayı savarsın.”

“Para nerede peki?” diye sordu kadın.

Jondrette, pantolonunun ceplerini karıştırdı ve çıkarıp ona beş frank verdi.

Kadın, “Bu da nesi?” diye sordu.

Jondrette, böbürlenerek cevap verdi:

“Komşunun bu sabah verdiği para,” dedi ve ekledi. “Buraya iki de sandalye gerekiyor.”

“Niçin?”

“Oturmak için.”

“İş değil! Gider bitişiktekileri getiririm.”

Ve çevik bir hareketle odanın kapısını açarak koridora çıktı. Marius’ün komodinden inip, yatağına kadar giderek, altına saklanmasına yetecek vakti yoktu.

“Mumu al!” diye seslendi Jondrette.

“İstemez,” dedi kadın, “Zorluk verir. Altı üstü iki iskemle taşıyacağım. Ay ışığı var ya.”

Marius, Jondrette Ana’nın hantal elinin karanlıkta yoklayarak anahtarı aradığını işitti. Kapı açıldı. Marius,

heyecan ve şaşkınlıktan olduğu yerde mihlanmış gibi kaldı. Jondrette kadın içeri girdi. Kıрма çatının penceresinden içeri iki büyük gölge parçası arasından bir ay ışığı huzmesi giriyordu. Bu gölge parçalarından biri Marius'ün yaslandığı duvarı boydan boya kaplıyor, böylece onu da görünmez yapıyordu. Ana Jondrette gözlerini kaldırdı, ama Marius'ü göremedi, iki sandalyeyi, Marius'ün sahip olduğu yegâne sandalyeleri aldı ve kapıyı arkasından gürültülü bir şekilde çarparak çıkıp gitti.

Odaya döndü. “İşte sana iki sandalye.”

“Ve işte fener,” dedi kocası. “Çabuk in hadi.”

Kadın hemen söyleneni yaptı. Jondrette odada yalnız kaldı.

Birdenbire bir çanın uzaktan hazin hazin çalışları camları titretti. Saint-Médard'da saat altıyı vuruyordu. Jondrette, her vuruşu bir baş sallamasıyla işaretledi. Altıncı çanda mumu parmaklarıyla söndürdü. Sonra odada yürümeye başladı, koridoru dinledi, yürüdü, yine dinledi.

“Tanrı vere de artık gelse!” diye homurdandı, sonra yeniden sandalyesine döndü.

Tam yeniden oturuyordu ki, kapı açıldı.

Jondrette Ana açmıştı kapıyı; fenerin üstündeki deliklerden birinin aşağıdan aydınlattığı iğrenç bir nezaket sırıtişıyla yüzünü buruşturarak koridorda duruyordu. “Buyurunuz efendim,” dedi.

Jondrette de aceleyle kalkarak, “Buyurunuz velinimetimiz,” diye tekrarladı.

Mösyö Leblanc göründü.

Kendisini özellikle saygıdeğer yapan bir hüznün ve sessizlik vardı üzerinde.

Masanın üzerine dört Louis altını koydu.

“Mösyö Fabantou,” dedi, “Bu sizin kiranız ve acil ihtiyaçlarınız için.”

“Tanrı sizden razı olsun cömert velinimetimiz,” dedi Jondrette.

Ve kaşla göz arasında karısına yanaştı.

“Arabayı sav!”

Kadın, kocası Mösyö Leblanc’a övgüler yağdırırken sıvıştıverdi. Biraz sonra geri geldi ve kocasının kulağına usulca, “Oldu,” dedi.

Bu arada Mösyö Leblanc verilen sandalyeye oturdu ve gözlerini boş duran yataklara çevirdi.

“Yaralı yavrucak nasıl?” diye sordu.

Jondrette, kederli ve minnettar bir gülümseyişle, “Kötü,” diye cevap verdi, “Çok kötü sayın mösyö. Ablası onu pansuman yaptırmak için Bourbe’a götürdü. Kendilerini görürsünüz, az sonra dönecekler.”

Mösyö Leblanc, sanki şimdiden çıkışı kontrol altına almak istermiş gibi, kendisiyle kapı arasında adeta kavgaya hazır bir durumda kendisini süzen Jondrette kadının acayip kılık

kıyafetine bir göz atarak, “Madam Fabantou, bana daha iyi görünüyor, öyle değil mi?” dedi.

“O ölüm halinde,” dedi Jondrette. “Ama elden ne gelir efendim! Öyle gayretli bir kadın ki! Kadın değil, neredeyse bir öküz.” Jondrette, yüzünün düşünceli ve kurnaz ifadesinden hiçbir şey eksilmeksizin, böyle belli bir düzensizlikle konuşup dururken, Marius gözlerini kaldırdı ve odanın dip tarafında, henüz o vakte kadar görmediği birisini fark etti. Bu adam içeri öyle sessizce girmişti ki, kapının menteşelerinin döndüğü bile duyulmamıştı.

İnsanı bakmaya sevkeden, manyetik denilebilecek bir içgüdüyle Mösyö Leblanc da aşağı yukarı Marius’le aynı anda o yana döndü ve şaşkınlığını gösteren bir hareket yapmaktan kendini alamadı. Jondrette’in gözünden kaçmamıştı bu. Memnun ve müteşekkir bir tavırla düğmelerini ilikleyerek, “Bir komşu. Siz ona bakmayın,” dedikten sonra dirseklerini masaya dayayıp, adeta bir yılanın bakışlarına benzeyen sabit ve yumuşak bir bakışla Mösyö Leblanc’a bakarak, “Mösyö, sayın koruyucum, elimde satılık bir tablo var,” dedi.

Kapıda hafif bir gürültü oldu. İkinci bir adam daha içeri girmiş ve Jondrette kadının arkasındaki yatağa oturmuştu. Adamın kolları çıplaktı ve yüzünde mürekkepten ya da isten bir maske vardı. Her ne kadar bu adam odaya kelimenin tam anlamıyla süzülerek girdiyse de, Mösyö Leblanc’ın gözüne çarpmamazlık edemedi.

“Aldırış etmeyin,” dedi Jondrette, “Evin insanlarıdır onlar. Diyordum ki, elimde değerli bir tablo kaldı.”

Ayağa kalkıp duvara doğru yürüdü ve orada duran levhayı çevirerek, yine duvara dayalı bir halde bıraktı. Gerçekten, tabloya benzer bir şeydi bu; mum ışığı şöyle böyle aydınlatıyordu. Marius, kendisiyle tablo arasında Jondrette bulunduğu için hiçbir şey seçemiyordu; yalnızca kaba saba bir şekilde panayır tuvalleri, paravana resimleri gibi cırtlak, çiğ renklerle boyanmış bir şey fark ediliyordu.

“Bu ne?” diye sordu Leblanc.

Jondrette, bir hayranlık çığlığı kopardı:

“Üstat elinden çıkma bir resim, çok değerli bir tablo, velinimetim! Onu iki kızım gibi severim, bana bazı anıları hatırlatır! Ama size söyledim, sözümü de geri almam, o kadar çaresiz bir haldeyim ki, onu elden çıkaracağım.”

Ya tesadüfen ya da biraz kaygılanmaya başladığından, tabloyu incelerken Mösyö Leblanc’ın bakışı odanın dibine doğru kaydı.

Orada şimdi dört adam vardı; üçü yatağın üzerine oturmuş, biri de kapının pervazının yanında, ayakta duruyordu.

Jondrette, Mösyö Leblanc’ın gözlerinin bu adamlara takıldığını fark etti.

“Dostlar bunlar. Komşular,” dedi. “Kömürde çalıştıkları için yüzleri kapkara kesilmiş. Bunlar ocakçıdır. Onlarla ilgilenmeyin velinimetim, ama şu benim tabloyu satın alın. Sefil durumuma acıyın. Size pahalıya vermem. Ona ne değer biçersiniz?”

Mösyö Leblanc, Jondrette'in yüzünü dikkatlice inceleyerek, kendini savunmaya hazırlanan bir adam tavrıyla, "İyi ama," dedi, "Herhangi bir meyhane tablosu bu, en fazla üç frank eder."

Jondrette, yumuşak bir havayla cevap verdi:

"Cüzdanınız yanınızda mı? Bin eküyle yetinebilirim."

Mösyö Leblanc ayağa kalktı, sırtını duvara dayadı ve gözlerini süratle odada dolaştırdı. Solunda, pencere tarafında Jondrette; sağında, kapı tarafında ise Jondrette kadınla dört adam vardı. Dört adam hiç kıpırdamıyorlardı, onu görüyor gibi bile değildiler.

Jondrette'in ferî sönmüş gözbebekleri birdenbire iğrenç bir parlamayla aydınlandı, bu ufak tefek adam doğruldu, korkunç bir hal aldı, Mösyö Leblanc'a doğru bir adım attı ve gürleyen bir sesle ona haykırdı:

"Söz konusu olan bunlar değil! Beni tanıdınız mı?"

Tuzak

Odanın kapısı birden şiddetle açıldı ve mavi bej gömlekli, siyah kâğıttan maskeler takmış üç adam belirdi. Birincisi zayıf biriydi, elinde demirli, kalın bir sopa vardı; dev gibi bir şey olan ikincisi, sığır öldürmeye yarayan bir balyozu başı aşağıya gelecek şekilde sapının ortasından tutuyordu. Geniş omuzlu, kısa, birincisinden daha zayıf, ikincisinden daha az cüsseli bir adam olan üçüncüsü ise bir hapisane kapısından çalınmış koskoca bir anahtarı orta yerinden avuçlamıştı.

Mösyö Leblanc sapsarı kesilmişti. Nasıl bir yere düştüğünü kavrayan bir insan gibi, izbenin içinde çevresindeki her şeyi gözden geçiriyor, etrafını saran kafalara doğru sırayla bir bir dönen kafası, boynunun üzerinde dikkatli ve şaşkın bir ağırlıkla hareket ediyordu. Ama hal ve tavrında korkuya benzer bir şey yoktu. Masayı kendisine hemen oracıkta akıl edilmiş bir siper olarak almıştı. Biraz önce kendi halinde bir ihtiyar havasında olan bu adam birdenbire adeta bir atlet kesilmiş ve güçlü yumruğunu ürkütücü ve şaşırtıcı bir hareketle sandalyesinin arkalığına koymuştu.

Jondrette yeniden Mösyö Leblanc'a döndü, o sinsisi, güç zaptedilen korkunç gülüşüyle sorusunu tekrarladı:

“Beni tanımadınız mı?”

Mösyö Leblanc, onun yüzüne bakarak cevap verdi:

“Hayır.”

O zaman Jondrette masaya kadar geldi. Kollarını kavuşturarak, mumun üzerine eğildi, köşeli, yırtıcı bir ifadeyle çenesini Mösyö Leblanc'ın sakini yüzüne yaklaştırdı ve hiç gerilemeyen yaşlı adama doğru mümkün olduğu kadar sokularak, ısırmaya hazır vahşi bir hayvan gibi haykırdı:

“Benim adım Fabantou değil, adım Jondrette de değil, benim adım Thénardier! Montfermeil'deki hancıyım! İyice duyuyor musunuz? Thénardier! Şimdi beni tanıdınız mı?”

Mösyö Leblanc'ın yüzünde hafif bir kızarıklık belirip kayboldu; sesi titremeden, yükselmeden, her zamanki sakinliğiyle cevap verdi:

“Yine de tanımadım.”

Marius bu cevabı işitmedi. O an o karanlık içinde vahşi, şaşkın ve yıldırım çarpmış gibi görünüyordu. Jondrette’in “Benim adım Thénardier,” dediği an Marius, kalbine saplanan bir kılıcın soğukluğunu hisseder gibi olup, bütün uzuvları titreyerek duvara yaslanmıştı ve sonra işaret atışını yapmaya hazır durumdaki sağ kolu yavaş yavaş aşağı inmişti. Ve Thénardier, “İyice duyuyor musunuz? Thénardier!” diye tekrarladığı an, Marius’ün gevşeyen parmakları az kalsın tabancayı yere düşürecekti, Jondrette, kim olduğunu açığa vurmakla Mösyö Leblanc’ı heyecanlandıramamıştı ama Marius’ü altüst etmişti. Mösyö Leblanc’ı hiç de etkilemiş gibi görünmeyen bu Thénardier adını Marius iyi biliyordu. Babasının vasiyetnamesinde yazılı olan bu adı kalbinin üzerinde taşımıştı! Hâlâ da belleğinin derinliklerinde, şu kutsal emrin içinde o ad vardı. “Thénardier adında biri hayatımı kurtardı. Oğlum, ona rastlayacak olursa, ona elinden gelen her türlü iyiliği yapsın.” Babasını kurtaran bu adam bir hayduttu! Titriyordu. Her şey ona bağlıydı. Gözlerinin önünde telaş ve heyecanla kıpırdaşan şu insanların kaderini hiç farkında olmadıkları halde elinde tutuyordu. Tabancanın tetiğini çektiği takdirde Mösyö Leblanc kurtulmuş, Thénardier mahvolmuş demekti; tetiği çekmediği takdirde Mösyö Leblanc feda edilmiş ve kim bilir, belki de Thénardier kurtulmuş olacaktı. Ya birini uçuruma itmek ya da ötekini düşsün diye bırakmak! İki taraflı vicdan azabı. Ya babasının vasiyetini çiğnemek ya da bir cinayetin işlenmesine göz yummak!

Bu sırada Thénardier bir çeşit hezeyan ve zafer çılgınlığı içinde masanın önünde bir baştan bir başa gidip geliyordu:

“Ya!” diye haykırdı birden, “En sonunda sizi buldum, iyi yürekli, insansever mösyö! Hırpani milyoner mösyö! Enayi mösyö! Ya! Demek beni tanımıyorsunuz! Hayır, sekiz yıl önce, 1823 yılı Noel gecesini Montfermeil’e benim hanıma gelen siz değilsiniz! Fantine’in çocuğunu, tarlakuşunu benden alıp götürün siz değilsiniz! Ama ben sizi tanıyorum! Burnunuzu kapıdan içeri soktuğunuz an tanıdım!”

Mösyö Leblanc, “Ne demek istediğinizi anlamıyorum,” dedi. “Hakkımda yanılıyorsunuz. Ben çok yoksul bir insanım, milyoner olmaktan da çok uzağım. Sizi tanımıyorum. Beni bir başkasıyla karıştırıyorsunuz.”

“Ha, ha!” diye hırladı Thénardier, “Güzel maval! Şunu da bilin iyi yürekli, insansever mösyö! Ben adı sanı bilinmeyen, evlerden çocuk kaçırmaya gelen ne idüğü belirsiz bir insan değilim! Ben sadece iflas etmiş, malını mülkünü kaybetmiş eski bir hancı da değilim. Ben bir Fransız askeriyim. Waterloo’da bulundum! Ve savaşta adı kont bilmem ne olan bir generali kurtardım. Adını söyledi ama kahrolası sesi öyle zayıf çıkıyordu ki, duyamadım. Yalnızca bir sağol duydum. Teşekkürü yerine, adını duymayı tercih ederdim. Çünkü en azından bu onu bulmama yarardı. Bruqueselles’de yapılmış olan şu gördüğünüz tablo kimi temsil ediyor biliyor musunuz? Beni! Usta bir ressam, bu kahramanlık olayını ölümsüzleştirmek istedi. Sırtımda o general var işte, onu misket ateşleri arasında götürüyorum. Tablonun hikâyesi bu! O general benim için hiçbir şey yapmış değildi; ötekilerden daha değerli değildi benim için! Ama yine de kendi hayatımı tehlikeye atarak onu kurtardım ve ceplerim bunun belgeleriyle dolu. Lanet olsun! Şimdi bütün bunları lütfedip size anlattığıma göre, artık işi bitirebiliriz, bana para

gerekiyor, çok para, pek çok para, yoksa sizi mahvederim Tanrı'nın cezası.”

Marius sıkıntılarını biraz olsun bastırmış, dinliyordu. Son şüphe de ortadan kalkmıştı. Belli ki, vasiyetnamedeki Thénardier buydu.

Mösyö Leblanc'a satmayı önerdiği üstat elinden çıkma tabloya gelince; bu, okuyucunun da tahmin etmiş olacağı gibi, onun meyhanesinin resimli tabelasından başka bir şey değildi. Bu tabloyu bizzat kendisi yapmıştı. Montfermeil'deki batışından arta kalıp, koruduğu tek enkaz buydu.

Thénardier durup soluk aldıktan sonra kanlı gözbebeklerini Mösyö Leblanc'a dikti ve alçak sesle kısaca sordu:

“Seninle dansa başlamadan önce söyleyeceğin bir şey var mı?”

Mösyö Leblanc susuyordu.

Bu suskunluğun ortasında paslı bir ses koridordan şu kasvetli espriyi savurdu:

“Odun yarmak gerekiyorsa, ben buradayım!”

Keyfinden dalga geçen balyozlu adamdı bu.

Aynı anda insan dişi değil de, sivri ve eğri hayvan dişlerini ortaya çıkartan korkunç bir gülüşle kirli sarı renkte diken diken koca bir surat göründü kapıdan.

Balyozlu adamın suratıydı.

Thénardier büyük bir öfkeyle, “Maskeni niye çıkardın?” diye haykırdı.

“Gülmek için,” diye karşılık verdi adam.

Mösyö Leblanc’ın, bir süredir Thénardier’nin bütün hareketlerini izliyor, gözlüyor gibi bir hali vardı. Öfkesinden gözleri kamaşan, körleşen Thénardier kapının korunduğunu bilmenin, silahlı olarak silahsız bir adamı elinin altında tutmanın ve -Thénardier kadının da bir erkek edebileceği hesabıyla- bire karşı dokuz olmanın verdiği güvenle ininde durmadan gidip geliyordu.

Balyozlu adama seslenişi sırasında sırtını Mösyö Leblanc’a dönmüştü.

Mösyö Leblanc, bu ânı kaçırmadı; ayağıyla sandalyeyi, eliyle masayı itip bir sıçrayışta, olağanüstü bir çeviklikle Thénardier daha arkasına dönmeye bile vakit bulamadan pencereye ulaştı. Onu açması, pervaza tırmanması, ayağını dışarı atması ancak bir saniye aldı. Yarı yarıya dışarıya çıkmıştı ki, altı kuvvetli el onu yakalayarak, şiddetle yeniden izbe odanın içine sürüklediler. Hemen onun üzerine atılan üç “ocakçı”ydı bunlar. Aynı anda Thénardier kadın da onun saçlarına yapışmıştı.

Marius, bu manzaraya dayanamadı. “Baba, affet beni!” diye düşündü.

Parmağı tabancanın tetiğini aradı.

Tam tabanca patlıyordu ki, Thénardier’nin sesi haykırdı:

“Ona kötülük etmeyin!”

Kurbanın umutsuz girişimi Thénardier’yi çileden çıkaracak yerde, yatıştırmıştı.

“Ona kötülük etmeyin!” diye tekrarladı Thénardier ve böylece hiç farkında olmadan ilk başarıyı sağladı; patlamak üzere olan tabancayı durdurdu, Marius’ün elini kolunu bağladı. Acil durumun ortadan kalktığını düşünen Marius, bu yeni aşamada bir süre daha beklemekte herhangi bir sakınca görmedi.

Thénardier masaya kadar yürüyüp çekmecedden bir mürekkep hokkası, bir kalem, bir de kâğıt çıkardı. Kâğıdı Mösyö Leblanc’ın önüne koymadan önce tek elini çözüp serbest bıraktı.

“Yazın,” dedi.

“Neyi?” diye tutsak sordu.

“Yazdırıyorum.”

Thénardier, yazdırmaya başladı.

“Kızım...” Tutsak titredi, gözlerini Thénardier’ye kaldırdı.

“Ya da ‘Sevgili kızım’ diye yazın,” dedi Thénardier. Mösyö Leblanc söyleneni yaptı. Thénardier devam etti:

“Hemen gel. Sana kesinlikle ihtiyacım var. Bu pusulayı verecek olan kişi seni benim yanıma getirecektir. Seni bekliyorum. Güven içinde gel.”

Mösyö Leblanc hepsini yazmıştı.

“Ha! ‘Güven içinde gel’i silin; bu, işin pek basit bir şey olmadığını, güvensizliği de akla getirebilir.”

Tutsak, kalemi bırakıp sordu:

“Kimin için bu mektup?”

“Pekâlâ biliyorsunuz,” diye Thénardier karşılık verdi, “Küçük için. Söyledim size.”

Thénardier’nin söz konusu genç kızın adını söylemekten kaçındığı belli oluyordu. “Tarlakuşu” diyor, “Küçük” diyor, ama adını söylemiyordu. Yardakçılarının önünde sırrını açığa vurmamak istemeyen düzenbaz adamın aldığı bir tedbirdi bu. Genç kızın adını söylemek, bütün “iş”i onlara teslim etmek, öğrenmeleri gerekenden fazlasını onlara öğretmek olacaktı.

“İmzalayın,” dedi. “Adınız ne?”

“Urbain Fabre,” dedi tutsak.

Thénardier, bir kedi çevikliğiyle elini redingotun cebine daldırdı ve Mösyö Leblanc’ın mendilini çıkardı. Armasını görebilmek için mendili, muma yaklaştırdı.

“U. F. Tamam. Urbain Fabre. Peki, imzalayın öyleyse U. F.”

Tutsak imzaladı.

“Mektubu katlamak için iki el gerektiğine göre, verin, ben katlarım onu.”

Ardından Thénardier yeniden konuştu.

“Adresi yazın. ”

Tutsak bir an düşünceli kaldı, sonra kalemi alarak yazdı:

“Matmazel Fabre, M. Urbain Fabre’ın evinde, Saint-Dominique-d’Enfer Sokağı, No. 17.”

Thénardier, hummalı bir titreyişle mektubu kaptı. “Karıcığım!” diye seslendi.

Thénardier kadın hızla çıktı. “İşte mektup. Ne yapacağını biliyorsun. Bir araba tut. Çabucak git, çabucak gel.”

Adamlardan birine karısıyla birlikte gitmesi için işaret etti. Bir dakika geçmemişti ki, bir kamçı şaklaması duyuldu ve ses hemen azalıp kayboldu.

“Güzel!” diye homurdandı Thénardier, “Bu gidişle, kırk beş dakikada dönerler.”

Böylece yarım saate yakın bir zaman geçti. Thénardier karanlık bir düşünceye dalmış görünüyor, tutsaksa hiç kımıldamıyordu. Ne var ki, Marius birkaç dakikadır tutsağın bulunduğu yandan ara sıra küçük, boğuk bir ses duyar gibi oluyordu.

Birdenbire Thénardier, tutsağa seslenerek konuştu:

“Mösyö Fabre, bakın şimdiden size bir şey söyleyeyim.”

Bu birkaç kelime bir aydınlanmanın başlangıcı olacağına benziyordu. Marius kulak kabarttı. Thénardier devam etti:

“Karım birazdan döner, sabırsızlanmayın. Öyle sanıyorum ki, tarlakuşu gerçekten sizin kızıdır. Karım sizin mektubunuzla onu bulmaya gidecek. İki birden arabaya binecekler, arkadaşım da arkada olmak üzere. Şehir

kıyılarında birinin dışında bir yerde gayet güçlü iki at koşulu bir araba var. Sizin küçükhanımı oraya götürecekler. Arabadan inecek. Arkadaşım onunla birlikte öbür arabaya binecek, karım da buraya gelip, bize ‘İş oldu, tamam,’ diyecek. Sizin küçükhanıma gelince; ona hiçbir kötülük yapılmayacak; araba onu rahat edeceği bir yere götürecek ve siz şu iki yüz bin frankçığı bana verir vermez, o size iade edilecek. Eğer beni tutuklattırarak olursanız, arkadaşım tarlakuşunun işini bitiriverecek. İşte, hepsi bu kadar.”

Tutsak tek bir söz söylemedi. Kısa bir duraklamadan sonra Thénardier devam etti:

“Görüyorsunuz ya, gayet basit. Kötülük olsun istemezseniz, kötülük olmaz. İşin seyrini anlatıyorum size. Önceden haber veriyorum ki, bilesiniz.”

Marius’ün aklından müthiş düşünceler geçti. Ne demek! Kaçırılan o genç kız buraya getirilmeyecek miydi? Bu canavarlardan biri onu karanlık bir yere mi götürecek? Nereye? Sanki kalbi duracaktı. Bir saatten fazla süren bu dehşet verici durum her an başka bir hal alıyordu. Marius, en yürek sızlatıcı olasılıkları bir bir gözden geçirecek gücü toplayarak, bir umut kapısı aradı, ama bulamadı. Düşüncelerinin karmaşıklığı, eşkiya ininin uğursuz sessizliğiyle çelişki oluşturuyordu.

Bu sessizliğin ortasında merdiven kapısının açıldığı ve kapandığı duyuldu. Tutsak, bağlarının içinde bir hareket yaptı.

“İşte bizim hanım,” dedi Thénardier.

Gerçekten de, sözünü yeni bitirmişti ki, Thénardier kadın alı al, moru mor, soluk soluğa, gözlerinden alevler saçarak odaya daldı, iri ellerini iki kalçasına birden vurarak haykırdı:

“Adres sahte!”

Beraberinde götürdüğü haydut da onun gerisinde göründü ve gidip balyozunu aldı.

“Adres sahte ha?” diye Thénardier tekrarladı.

“Saint-Dominique Sokağı, on yedi numarada Mösyö Urbain Fabre diye bir kimse yok! Hiç kimse kim olduğunu da bilmiyor!”

Nefesi kesilerek sustu, sonra devam etti:

“Mösyö Thénardier! Bu moruk seni uyuttu! Pek safsın, anladın mı? Ben olsam, işe önce onun çenesini dağıtmakla başlardım! Daha da huysuzluk ederse diri diri pişirirdim! Mutlaka konuşması gerekiyor, kızın nerede olduğunu söylemeli, parası nerede, söylemeli? İşte, ben olsam böyle yapardım!”

Marius geniş bir nefes aldı.

O, Ursule ya da tarlakuşu, adına ne diyeceğini bilemediği kız kurtulmuştu.

Karısı isyan halinde bağıırıp çağırırken, Thénardier masanın üzerine oturmuştu.

Bir süre hiç konuşmadan, masadan sarkan sağ bacağını sallayarak ve vahşi bir yüz ifadesiyle dalgın dalgın mangalı seyrederek öylece durdu. Sonunda ağır ve garip bir şekilde,

vahşi bir ses tonuyla tutsağa, “Sahte bir adres ha?” dedi, “İyi ama, ne umuyordun ki?”

“Vakit kazanmayı!” diye tutsak gür bir sesle haykırdı. Aynı anda bağlarını silkeledi; bağlar kesilmişti. Tutsak artık ancak bir bacağıyla karyolaya bağlı bulunuyordu.

Yedi adam kendilerine gelip hamle etmeye vakit bulamadan, o şömineye eğilmiş, elini mangala doğru uzatmış, sonra doğrulmuştu. Şimdi Thénardier, karısı ve haydutlar ani bir heyecanın sürüklemesiyle izbenin dibine sinmişler, şaşkınlık içinde onun bağlarından hemen hemen tamamıyla kurtulmuş olduğunu görüyorlar ve korkunç bir duruşla, etrafa uğursuz bir ışıltı döken kırmızı keskiyi başının üstüne kaldırışını seyrediyorlardı.

Gorbeau viranesindeki tuzağın daha sonra yol açtığı adli soruşturmada tespit edildiğine göre, polis baskını sırasında izbenin içinde, ortadan kesilip özel bir şekilde işlenmiş iri bir madeni metelik bulunmuştu. Bu iri metelik, kürek hapisanesindeki sabrın karanlıklar içinde, karanlıklar için meydana getirdiği sanayi harikalarından biriydi. Kurtuluşa hasret çeken talihsiz, bazen hiç aletsiz, tahta saplı bir çakıyla, eski bir bıçakla bir meteliği iki ince levha halinde ortadan kesmeyi, para işaretlerine hiç zarar vermeden bu iki levhayı oymayı ve bunları yeniden birbirine yapıştıracak şekilde metelik dilimlerine bir vida tertibatı yapmayı başarır. Böylece, metelik istendiği zaman burularak açılır ve kapanır; tıpkı bir kutu gibidir. Bu kutunun içine bir saat zembereği saklanır. Bu saat zembereği iyi kullanıldığı takdirde, forsaları zincire tutturun kalın halkaları, demir parmaklıkları keser. İşte, daha sonraki polis araştırmaları sırasında, o izbe yerde,

pencereye yakın olan yatağın altında bu çeşit iri bir metelik açılmış olarak, iki parça halinde bulundu. Ayrıca bu iri meteliğin içinde saklanabilecek mavi çelikten küçük bir de testere keşfedildi.

Muhtemelen, haydutlar tutsağı aradıkları sırada bu iri metelik üstünde bulunuyordu; bunu avucunda saklamayı başarmış ve sonra sağ eli serbest kalınca, onu burup, açarak, kendisini bağlayan ipleri kesmek için testereyi kullanmıştı. Tutsak, kendini ele verme korkusuyla yere eğilemediği için sol bacağının bağlarını kesememişti. Haydutlar ilk şaşkınlıklarından sıyrılmışlardı.

“Yakalayın şunu!” dedi Thénardier.

Haydutlardan ikisi ellerini tutsağın omzuna koydular ve maskeli, karnından konuşur sesli adam en küçük bir harekette elindeki anahtarla bir vuruşta beynini patlatmaya hazır bir durumda karşısına dikildi.

Aynı anda Marius, altında, bölmenin dibinde, konuşanların göremeyeceği kadar yakınında, alçak sesle şu karşılıklı konuşmayı duydu:

“Artık yapılacak tek şey var.”

“Gebertmek!”

“Tamam.”

Fikir alışverişinde bulunan karı kocanın sesiydi bu.

Marius, şaşkınlık içinde gözlerini etrafında dolaştırıyordu; umutsuzluğun bilinçsizce başvurduğu son çare! Birdenbire titredi:

Ayaklarının dibine, masanın üzerine vuran keskin bir dolunay ışığı, bir kâğıdı adeta ona göstermek ister gibi aydınlatıyordu. Marius, bu kâğıdın üzerinde, Thénardier'lerin büyük kızının daha o sabah büyük harflerle yazdığı şu satırı okudu:

“AYNASIZLAR BURADA.”

Zihninden bir fikir, bir ışık geçti. İşte aradığı çare buydu, ona işkence edip duran bu uğursuz problemin çözümü; hem katili hem de kurbanı korumanın yolu buydu.

Komodinin üzerinde çömelip kolunu uzattı, kâğıdı yakaladı, bölmeden usulcacık bir parça sıva kopardı, bunu kâğıda sardı ve hepsini birden yarığın arasından izbenin içine atıverdi.

Tam zamanıydı. Son korkularını ya da son vicdan kaygılarını da yenen Thénardier, tutsağa doğru ilerliyordu.

“Bir şey düştü,” diye haykırdı kadın.

“Neymiş o?” dedi kocası.

Kadın atılıp sıvaya sarılı kâğıdı yerinden almıştı. Onu kocasına verdi.

“Nereden geldi bu?” diye sordu Thénardier.

“Lafa bak!” dedi kadın, “Nereden girsin istiyorsun? Pencereden geldi.”

Thénardier kâğıdı acele açarak, muma yaklaştırdı.

“Éponine'in yazısı bu! Vay anasına!”

Karısına bir işaret yaptı, kadın telaşla yanına geldi. Thénardier, ona kâğıtta yazılı satırı gösterdi, sonra boğuk bir sesle ekledi:

“Çabuk! Merdiven! Yemi bırakıp tüyelim!”

“Herifin boynunu koparmadan mı?” diye sordu Thénardier kadın.

“Vaktimiz yok.”

“Nereden?” dedi adamlardan biri.

“Pencereden,” karşılığını verdi Thénardier, “Éponine, kâğıdı pencereden attığına göre, ev bu yandan sarılmamış demektir.”

Karnından konuşur gibi ses çıkaran maskeli adam kocaman anahtarını yere koydu, iki kolunu havaya kaldırdı, hiçbir şey söylemeden, ellerini hızla üç defa açıp kapadı.

Bu, bir gemi tayfasına verilen çarpışmaya hazır ol işareti gibi bir şeydi. Tutsağı tutan haydutlar onu bıraktılar. İp merdiven anında pencereden dışarıya sallandırılıp iki demir kancayla pervaza sıkıca tutturuldu.

Tutsak çevresinde olanlara hiç dikkat etmiyordu. Derin derin düşünür ya da dua eder gibi bir hali vardı. Merdiven yerine asılınca Thénardier haykırdı:

“Gel buraya, burjuva!”

Sonra pencereye doğru hızla atıldı.

Fakat tam bacağını dışarı atarken, biri onu sert bir hareketle yakasından yakaladı.

“Dur bakalım, ihtiyar maskara! Bizden sonra!”

Haydutlar, “Bizden sonra!” diye hep birden ulur gibi tekrarladılar.

“Çocukluk etmeyin!” dedi Thénardier, “Vakit kaybediyoruz. Aynasızlar ensemizde.”

Haydutlardan biri söylendi:

“Öyleyse kura çekelim, bakalım kim önce çıkacak.”

Thénardier haykırdı:

“Delisiniz siz! Aklınızı kaçırmışsınız! şu enayi sürüsüne bakın! Vakit kaybedelim, öyle mi? Kura çekelim, öyle mi? Parmağı ıslak olan! Kısa çöpü çeken! Adlarımızı yazalım! Bir takkeye koyalım!”

Kapının eşiğinden bir ses bağırdı:

“şapkamı ister misiniz?”

Hepsi birden döndüler. Javert’di bu.

şapkasını elinde tutuyor, gülümseyerek onlara doğru uzatıyordu.

Daima Önce Kurbanları

Yakalamak Gerekir

Javert gece bastırırken gerekli yerlere adamlar yerleştirmiş, kendisi de bulvarın öbür yanında tam Gorbeau viranesinin karşısına rastlayan Barrière-des-Gobelins Sokağı'nın ağaçları arkasında pusuya yatmıştı. İşe önce izbenin civarında gözcülük etmekle görevlendirilen iki genç kıızı içeri tıkmayı düşünmekle başlamıştı. Ama ancak Azelma'yı "enseleyebilmişti". Éponine ise nöbet yerinde değildi, kaybolmuştu; onu ele geçirememişti Javert. Bundan sonra, kulağını kararlaştırılan işarete vererek tetikte durmaya başlamış, arabanın gidiş gelişleri onu hayli heyecanlandırmıştı. Nihayet sabrı tükenmiş, orada bir haydut yuvası bulunduğuna iyice emin olduktan sonra tabanca sesini beklemeden yukarıya çıkmaya karar vermişti. Hatırlanacağı gibi, Marius'ün anahtarı ondaydı. Tam zamanında gelmişti.

"Hepsini kelepçeleysin!" diye bağırdı Javert.

Haydutlar hiçbir zorluk çıkarmadan kelepçeler takıldı. Thénardier kadın bitkin ve perişan, bir kendi bağlanan ellerine bir de kocasınınkilere baktı, sonra kendini yere atarak, ağlayıp, bağırılmaya başladı:

"Kızlarım!"

Javert, "Onlar delikte," dedikten sonra, "Bu mösyölerin bağladıkları mösyöyü yaklaştırın."

Polisler etrafa bakındılar.

"Hani," diye sordu Javert, "Nerede o?"

Haydutların tutsağı Mösyö Leblanc, yani Mösyö Urbain Fabre, Ursule'ün ya da tarlakuşunun babası yok olmuştu. Kapı koruma altındaydı, ama pencere değildi.

Bağları çözülür çözülmez, Javert zaptını yazmakla meşgulken, karışıklıktan ve karanlıktan yararlanarak, pencereden dışarı atlayıvermişti.

Bir polis pencereye koştu, baktı. Dışarıda kimsecikler görünmüyordu.

İp merdiven hâlâ sallanmaktaydı.

“Lanet!” dedi Javert dişlerinin arasından, “En iyi parça kesinlikle oydu.”

Tarlakuşunun Adresi

Javert tutsaklarını üç arabaya doldurup viraneden ayrılır ayrılmaz Marius de evden dışarı süzüldü. Courfeyrac'a gitti. Courfeyrac, artık Quartier Latin'in gedikli sakini olmaktan çıkmış; 'bazı siyasi nedenlerle' Verrerie Sokağı'na taşınmıştı; o tarihlerde bu mahalle ayaklanmanın öncelikle yerleştiği mahallelerdendi, Marius, Courfeyrac'a, “Sende yatmaya geldim,” dedi. Courfeyrac, yatağındaki iki şilteden birini çekip, yere serdi; “İşte, yat,” dedi.

Ertesi gün sabahın yedisinde Marius viraneye döndü, kirayı ve Bougon Ana'ya olan borcunu ödedi, kitaplarını, yatağını, masasını, komodinini ve iki sandalyesini bir el arabasına yükletti, adresini bırakmadan çekip gitti. Böylece Javert o sabah bir önceki olaylar hakkında Marius'ü sorguya çekmeye

geldiğinde kendisine, “O taşındı!” diyen Bougon Ana’dan başkasını bulamadı.

Aradan iki ay geçti. Marius sürekli Courfeyrac’ta kalıyordu. Adliye sarayının bekleme salonlarında dolaşma alışkanlığında olan bir stajyer avukat aracılığıyla Thénardier’nin hücrede olduğunu öğrenmişti. Her pazartesi günü Force Hapishanesi Kalemi’ne Thénardier için beş frank gönderiyordu.

Artık hiç parası olmadığından Marius bu beş frankları Courfeyrac’tan ödünç almaktaydı. Belli aralıklarla gönderilen bu beş franklar, hem onları veren Courfeyrac için hem de onları alan Thénardier için bir muammaydı. Marius son derece üzgündü. Sanki her şey, yeniden yer yarılıp içine girmişti. Önünde hiçbir şey görmüyordu; hayatı tekrar o esrara gömülmüştü, o da bu esrarın içinde el yordamıyla oradan oraya dolaşıp duruyordu. Onu tekrar görmeyi büyük bir özlemle istiyordu, ama artık umudu yoktu.

Üstelik sefalet de geri geliyordu. Bütün bu şiddetli fırtınalar içinde, uzun zaman var ki çalışmalarına ara vermişti. Çalışmaya ara vermek kadar tehlikeli bir şey yoktur; hemen kaybolup giden bir alışkanlıktır o. Bu alışkanlığı bırakmak kolay, yeniden edinmekse güçtür. Öte yandan, günler birbirini takip ediyor, yeni hiçbir şey ortaya çıkmıyordu. Sadece, önünde kalan katedilecek karanlık mesafe her an biraz daha kısalıyormuş gibi geliyor, dibi bulunmayan sarp yamacın kenarını şimdiden açık seçik görür gibi oluyordu ki, karşısına Thénardier’lerin büyük kızı Éponine çıktı.

Éponine bir süre sanki konuşamıyormuş gibi kalakaldı ve sonunda, “Nihayet size rastlayabildim!” dedi. “Sizi ne kadar

çok aradım! Bir bilerseniz! Demek artık orada oturmuyorsunuz, öyle mi?”

“Hayır,” dedi Marius.

“Ha! Anlıyorum. O şeyden ötürü. Böylesine zorbalıkla yapılan soygunlar hiç de hoş değil. Siz de taşındınız. Söylesenize, şimdi nerede oturuyorsunuz?”

Marius cevap vermedi.

Kız mahzun bir ifadeyle sordu:

“Yoksa beni görmekten memnun olmadınız mı?”

Marius susuyordu. Kız da bir an sessiz kaldıktan sonra haykırdı:

“Ama eğer istesem sizi memnun görünmeye zorlayabilirim!”

“Nasıl?” diye sordu Marius, “Ne demek istiyorsunuz?”

“Bana biraz önce sen diyordunuz!” dedi kız.

“Peki öyleyse, ne demek istiyorsun?”

Kız dudaklarını ısırды; tereddüt eder gibiydi, sanki bir iç mücadele geçiriyordu. Nihayet kararını vermiş göründü.

“Boş ver, fark etmez. Kederli görünüyorsunuz, oysa keyifli olmanızı istiyorum. Yalnız, bana güleceğinize söz verin. Güldüğünüzü ve ‘Oh, iyi! Bu güzel işte!’ dediğinizi görmek istiyorum. Zavallı Mösyö Marius! Hatırlıyor musunuz? Bana ne istersem vereceğinize dair söz vermiştiniz...”

“Evet! Konuşsana canım!”

Kız, Marius’ün gözlerinin içine bakarak, “Adresi buldum,” dedi.

Marius, sapsarı kesildi. Bütün kanı kalbine çekildi.

“Hangi adresi?”

“Benden istediğiniz adresi!”

Zoraki söylüyormuş gibi ilave etti:

“Şu adres... Hani, bildiğiniz!”

“Evet?” diye kekeledi Marius.

“Küçükhanımın adresi!”

Marius üstünde oturduğu korkuluktan yere atladı, heyecandan kendini kaybetmişçesine kızın ellerine sarıldı.

“Oh! Peki öyleyse! Götür beni! Söyle bana! Ne dilersen iste benden! Neresi?”

“Gelin benimle,” diye cevap verdi kız, “sokağı ve numarayı iyi bilmiyorum, buraya göre tam aksi yönde, ama evi biliyorum, sizi oraya götüreceğim.”

Elini çekti ve ekledi:

“Ah! Ne kadar da memnun oldunuz!”

Sesinin tonu, dışardan bakan birini üzebilirdi, ama sarhoş ve kendinden geçmiş bir halde olan Marius’e hiç dokunmadı.

Marius'ün alnından bir bulut geçti. Éponine'in kolunu yakaladı.

“Bana bir şey için yemin et!”

“Yemin mi edeyim?” dedi kız, “bu da ne demek oluyor?”

Güldü.

“Baban! Söz ver bana Éponine! Yemin et bana ki, bu adresi babana vermeyeceksin!”

Kış şaşırmış bir halde ona doğru döndü.

“Éponine! Adımın Éponine olduğunu nereden biliyorsunuz?”

“Bana söz ver, dediğimi yapacağına dair!”

Ama kız onu duyuyor gibi görünmüyordu.

“Bu çok güzel! Bana Éponine dediniz.”

Marius, onu iki kolundan birden yakaladı.

“Tanrı aşkına bana cevap ver! Söylediğime dikkat et, bildiğin adresi babana söylemeyeceğine dair bana söz ver!”

“Babam mı?” dedi kız, “Ha, evet, babam! O hapisten kaçtı. Uzun bir süre ortalara çıkamaz. Zaten babam umurumda bile değil!”

Marius korkuyla haykırdı.

“Ah! Bu çok kötü. Söz verin.”

Kız kahkahalarla gülerek, “Canım, kollarımı bıraksanıza,” dedi, “amma da tartakladınız beni! Tamam! Tamam! Söz veriyorum size! Yemin ediyorum! Ne önemi var ki benim için? Adresi babama söylemeyeceğim. Oldu mu şimdi? Bu muydu istediğiniz?”

“Başka birine de söylemeyeceksin, değil mi?”

“Hiç kimseye.”

“Şimdi beni oraya götür,” dedi Marius.

“Hemen mi?”

“Hemen.”

“Gelin.”

“Ah! Ne kadar memnun, ne kadar da memnun!” diye kendi kendine söylendi.

Birkaç adım attıktan sonra durdu.

“Aklıma gelmişken söyleyeyim, hatırlarsınız, bana bir şey söz vermişsiniz hani?”

Marius ceplerini karıştırdı. Bütün varı yoğu baba Thénardier’e verilecek beş franktan ibaretti. Parayı alıp, Éponine’in eline tutuşturdu.

Kız parmaklarını açtı, parayı avucundan yere düşürdü ve mahzun bir tavırla delikanlıya bakarak, “Sizin paranızı istemiyorum,” dedi.

PLUMET SOKAĞI

Sır Dolu Ev

Geçen yüzyılın ortalarına doğru Paris Yüksek Mahkemesi'nin yuvarlak, siyah kadife takkeli başkanlarından biri, bir metresi olduğu ve bunu sakladığı için –çünkü o dönemde soylular metreslerini ele güne gösterdikleri halde burjuvalar saklardı– Saint-Germain dış mahallesinde bugün Plumet Sokağı denilen ıssız Blomet Sokağı'nda, o zamanlar Combat des Animaux adını taşıyan yerin yakınlarında 'küçük bir ev' inşa ettirmişti.

1829 yılı Ekim ayında yaşlıca bir adam çıkagelip bu evi kiralamış, genç bir kız ve yaşlı bir hizmetçiyle birlikte, gürültüsüz patırtısız, evine giren birinden çok, evinden içeri süzülen biri gibi gelip yerleşmişti.

Bu az eşyalı kiracı Jean Valjean, genç kız da Cosette'di. Hizmetçi ise Jean Valjean'ın hastaneden ve sefaletten kurtardığı Toussaint adında yaşlı, taşralı, kekeme bir kadındı; bu üç özelliğinden dolayı Jean Valjean, onu yanına almaya karar vermişti. Evi, gelir sahibi Mösyö Fauchelevant adıyla kiralamıştı. Hatırlanacağı gibi Jean Valjean manastırda mutluydu, o kadar mutluydu ki, sonunda vicdanı bu durumdan kaygı duymaya başlamıştı. Cosette'i her gün görüyor, içinde babalık duygusunun doğup gittikçe geliştiğini hissediyor, bütün ruhuyla bu çocuğun üzerine titriyordu. Cosette'in kendisine ait olduğunu, hiçbir kuvvetin onu kendisinden ayıramayacağını, bunun böyle sürüp gideceğini, her gün ufak ufak teşvik edildiğinden, sonunda mutlaka

rahibe olacağını, böylece manastırın kendisi için olduğu gibi, onun için de şimdiden sonra bütün dünya demek olduğunu, kendisinin burada ihtiyarlayacağını, onun da burada büyüyeceğini, kendisinin burada öleceğini, kısacası –tatlı umut– hiçbir ayrılık ihtimali olmadığını düşünüyordu. Jean Valjean bunları düşünürken tereddüde düştü. Kendi kendine, “Hayattan vazgeçmeden önce hayatı tanımak bu çocuğun hakkı,” diyordu. Bütün sorunlardan onu kurtarmak bahanesiyle peşin peşin ve adeta ona hiç danışmaksızın, bütün zevkleri onun elinden çekip almak, onda yapay bir yetenek filizlendirmek için onun cehaletinden ve kimsesizliğinden yararlanmak, sonuç olarak insani bir varlığı ucubeleştirmek, Tanrı’ya yalan söylemektir. Kim bilir, belki de Cosette günün birinde bütün bunların farkına varacak, rahibe olduğu için pişmanlık duyacak ve ondan nefret edecekti? Bu son düşünce, oldukça bencil bir düşünceydi, ötekilerden daha az kahramancaydı, ama onun için tahammül edilmez bir şeydi. Bu düşüncelerle bocaladığı sırada ihtiyar Fauchelevent öldü. Bunun üzerine Jean Valjean, saygıdeğer başrahibeden görüşme dileğinde bulunarak, ona kardeşinin ölümüyle küçük bir mirasa konduğunu, bunun, ona bundan böyle çalışmadan yaşama imkânı verdiğini söyleyerek manastırdan ayrıldı.

Plumet Sokağı’ndaki evi keşfeder etmez hemen yerleşti. Ara sıra, Toussaint’i götürmeden, Cosette’le birlikte bazen Homme-Armé Sokağı’na, bazen de Ouest Sokağı’na giderek, orada bir ay ya da altı hafta kadar kalıyordu. Hizmetini oralardaki kapıcılara gördürüyor ve kendisini, bir ayağı şehirde olan taşralı bir gelir sahibi olarak tanıtıyordu. Bu yüce erdemli kişinin polisten kaçmak için Paris’te artık üç ayrı evi

vardı ve bu onu biraz olsun rahatlatıyor, güvenlik meselesini önemli ölçüde hallettiğini düşünüyordu.

Cosette'le yaptıkları günlük yürüyüşler hayatlarının ayrılmaz parçası haline gelmişti. Cosette en çok Ouest Sokağı'na yakın olan Luxembourg Parkı'na yaptıkları yürüyüşleri seviyordu. Jean Valjean önceleri bu yürüyüşler sırasında genç kızın geçirdiği büyük değişimin farkında değildi. Cosette, uzun zamandan beri Marius'ü görüyor ve kızlar nasıl başka yere bakarak görüp incelerlerse o da delikanlıyı öylece başka yere bakarak inceliyordu.

Marius, henüz Cosette'i çirkin, Cosette ise daha o zamandan Marius'ü yakışıklı buluyordu. Ama delikanlı ona hiç aldırış etmez görüldüğünden o da onu umursamaz görünüyordu.

O ilk karanlık ve dile gelmez şeyleri nihayet bakışlarla birbirlerine söyledikleri gün Cosette önce bir şey anlamadı. Çünkü, aşkın ne olduğunu bilmiyordu. Bu kelimenin dünyevi anlamıyla söylendiğini hiç duymamıştı. Bu yüzden şimdi hissettiği bu duyguya ne ad vereceğini bilmiyordu. Ama insan, hastalığının adını bilmiyor diye hasta olmamazlık edebilir mi?

Her gün gezinti saatini sabırsızlıkla bekliyor, orada Marius'ü buluyor, kendisini tarife sığmaz bir mutluluk içinde hissediyor ve Jean Valjean'a, "Bu Luxembourg olağanüstü güzellikte bir bahçe," derken, düşüncesini en samimi şekilde dile getirdiğini sanıyordu.

Marius'le Cosette, birbirleri için karanlıklar içindeydiler. Konuşmuyorlar, selamlaşmıyorlar, sadece birbirlerini

görüyorlardı ve milyonlarca kilometrelik mesafenin ayırdığı yıldızlar gibi bakışarak yaşıyorlardı.

Cosette hiçbir şey belli etmiyordu. Ne olduğunu tam olarak bilmemekle birlikte, bunun saklanması gereken bir şey olduğunu gayet iyi hissediyordu. Fakat Jean Valjean Cosette’de kendini gösteren süslenme hevesiyle bu bilinmedik kişide ortaya çıkan yeni elbise giyme alışkanlığı arasında rahatsız edici bir paralellik kurmaya başlamıştı bile. Belki bir tesadüftü bu, şüphesiz, muhakkak öyleydi, ama tehdit edici bir tesadüftü.

Bu meçhul kişi hakkında hiçbir zaman ağzını açıp bir kelime söylemiyordu Cosette’e. Yalnız bir gün dayanamadı ve felaketinin derinliğini ölçmek için belirsiz bir umutsuzlukla birden bir yoklama yaparcasına ona, “İşte, ukala tavırlı bir delikanlı!” dedi.

Cosette olağanüstü bir sükûnetle, “Şu delikanlı mı?” karşılığını vermekle yetindi.

Sanki ona ömründe ilk defa bakıyordu.

“Ben de ne budalayım,” diye düşündü Jean Valjean, “fark etmemiş bile. Ona ben gösterdim.”

Bu taze ıstırap ve tasa yıllarının, ilk aşkın ilk engellere karşı zorlu mücadelelerinin bir yasası daha vardır: Genç kız kendini hiçbir tuzağa kaptırmaz, delikanlı ise hepsine bir bir düşer. Jean Valjean, Marius’e karşı gizli bir savaş başlatmıştı, ama Marius, tutkusunun ve yaşının yüce sersemliği içinde bunun asla farkına varmadı. Jean Valjean ona bir sürü tuzak kurdu. Geliş saatini değiştirdi, oturduğu sırayı değiştirdi, mendilini

unuttu, Luxembourg'a yalnız geldi. Marius gözü kapalı, bütün tuzaklara düştü. Bunlar olurken Cosette, görünüşteki tasasızlığı ve sarsılmaz sükûnetiyle içine kapanmıştı; öyle ki, Jean Valjean şu sonuca vardı. Bu enayi Cosette'e deli gibi âşık, ama Cosette onun varlığından bile habersiz.

Gerisini biliyoruz. Marius, düşüncesizliğe devam etti. Bir gün Cosette'i Ovest Sokağı'na kadar izledi. Başka bir gün kapıcıyla konuştu. Kapıcı da Jean Valjean'a konuştu ve "Mösyö, meraklı bir genç sizi sordu, kimin nesiydi acaba?" dedi. Ertesi gün Jean Valjean, Marius'e, onun nihayet fark edebildiği o bakışı fırlattıktan sonra evden taşındı. Bir daha ne Luxembourg'a ne de Ovest Sokağı'na adım atmayacağına yemin etti. Plumet Sokağı'na döndü.

Cosette şikâyet etmedi, hiçbir şey söylemedi, soru sormadı, hiçbir neden öğrenmeye kalkışmadı, insanın, sırrının ortaya çıkacağından, artık kendini elevereceğinden korktuğu devreye girmişti. Jean Valjean'ın böyle acıklı durumlar hakkında hiçbir tecrübesi yoktu. Bu yüzden, Cosette'in suskunluğunun vahim anlamını hiç anlamadı. Yalnız onun üzgün bir hal aldığını fark etti ve derin bir kedere gömüldü.

Cosette'in Şaşkınlığı

Bir akşamüzeri Jean Valjean evden çıktıktan sonra Cosette giyindi. Saçlarını kendisine en iyi giden şekilde taramıştı; üst kısmı boynunu biraz fazla açık bırakan bir elbise giymişti, ki buna o zamanın genç kızlarının deyişiyle 'azıcık uygunsuz' denebilirdi. Hiç de uygunsuz değildi aslında; öteki tarza göre daha güzeldi, o kadar. Bütün bunları yapmıştı, ama nedenini bilmeden yapmıştı Cosette.

Dışarı mı çıkmak istiyordu? Hayır...

Yoksa bir ziyaretçi mi beklemekteydi? Yoo...

Bahçeye indi. Toussaint, arka avluya bakan mutfakta kendi işine dalmıştı. Dalların altından yürümeye koyuldu. Zaman zaman dalları elleriyle açıyordu, çünkü alçak dallar bir hayli çoktu. Birden, arkasında birinin ayakta durduğunu, onu görmeden hissettiğiniz andaki o tanımlanmaz izlenime kapıldı. Hemen başını çevirip doğruldu. Oydu.

Şapkası yoktu. Solgun ve zayıf görünüyordu. Siyah giysisi zar zor seçiliyordu. Alacakaranlık güzel alnını soldurmakta ve gözlerini siyah bir renkle örtmekteydi. Eşsiz bir tatlılık ve yumuşaklık perdesi altında, ölüme ve geceye ait bir şey taşıyordu sanki. Yüzü, sona ermek üzere olan gün ışığı ve gitmekte olan bir ruhun düşüncesiyle aydınlanmıştı.

Bayılmak üzereydi ama çığlık atmadı Cosette. Yavaş yavaş geriledi sadece; çünkü ileri doğru çekildiğini hissetmekteydi. O ise hiç kımıldamıyordu. Adeta dile gelmez bir hüznle sarılıydı; genç kız onun gözlerini görmüyor, ama bakışını hissediyordu.

Böylece gerileyen Cosette'in sırtı bir ağaca değdi ve ona yaslandı. O ağaç olmamış olsa düşerdi. Sesini o zaman işitti:

“Buradayım diye beni bağışlamazlık etmeyin, ne olur. İçim dolu, hep o halde yaşayıp gidemezdim, onun için geldim. Beni bir parça hatırlıyor musunuz? Benden korkmayın. Aradan uzun zaman geçti, biliyorum. Bana baktığınız günü hatırlıyor musunuz? Luxembourg Parkı'nda, gladyatör heykelinin yanı başındaydım. Sonra belki önümden geçtiğiniz

günü de hatırlarsınız? O iki günü? 16 Haziran ve 2 Temmuz günleriydi. Neredeyse bir yıl olacak. Ne kadar uzun zamandır sizi görmedim! Sandalye kiralayan kadına sordum, o da sizi artık görmediğini söyledi. Ouest Sokağı'nda, yeni bir evin üçüncü katındaki ön dairede oturuyordunuz. Biliyorum, görüyorsunuz ki sizi izliyordum. Elimden başka ne gelirdi ki? Sonra birdenbire ortadan kayboldunuz. Geceleri buraya geliyorum. Korkmayın, beni hiç kimse görmüyor. Gelip pencerelerinizi yakından seyrediyorum. İştmeylesiniz diye çok yavaş ve sessizce yürüyorum, çünkü belki de korkarsınız. Öyle sanıyorum ki ölmek üzereyim... Bilseniz! Size tapıyorum! Bağışlayın beni ne olur! Konuşuyorum işte böyle, aklıma geleni söylemekteyim, ne dediğimi de bilmiyorum ve belki de sizi kızdırıyor ve öfkeliendiriyordumdur, kim bilir? Söyleyin, kızdırıyor muyum?”

“Aman Tanrım, bana bir şeyler oluyor!” dedi Cosette. Ve durduğu yerde yığılır gibi oldu. Ölüyordu sanki.

Delikanlı, onu tam düşmek üzereyken tutmuştu. Yaptığı işin bilincinde olmaksızın genç kıızı kollarına almış; sımsıkı göğsüne bastırmıştı. Ona destek olurken kendisi de sendelemekteydi. Kafası dumanla dolu gibiydi, kirpiklerinin arasında şimşekler çakıyor; düşünceleri bulanıyordu. Dinsel bir ayin yaparken kuralları çiğniyormuş duygusu vardı içinde. Kaldı ki, bütün bedenini göğsünde hissettiği bu eşsiz kadın için en ufak bir arzu duymamaktaydı. Aşktan sarhoştı.

Onun yanına, sıranın üzerine düştü delikanlı. Artık söyleyecek sözleri yoktu. Yıldızlar ışıldamaya başlıyordu. Nasıl oldu da dudakları birleşti? Kuş nasıl olur da şarkı söyler peki? Kar nasıl erir, gül nasıl açar, mayıs nasıl serpilir,

tepelerin ürperen doruğunda ve siyah ağaçların ardında gün nasıl ağarır?

Bir öpüşme: İşte hepsi bu!

Artık hiçbir şeyi algılamıyorlardı. Ne gecenin serinliğini, ne taşın soğukluğunu, ne yerin nemini, ne otun ıslaklığını... Birbirlerine bakıyorlardı sadece, kalpleri düşüncelerle doluydu. Farkında olmaksızın el eleydiler.

Bahçeye nereden ve nasıl girdiğini sormuyordu, sormayı aklından bile geçirmiyordu Cosette. Orada, yanında olması öylesine basit ve doğaldı ki! Zaman zaman Marius'ün dizi Cosette'in dizine değıyor ve ikisi de ürperiyorlardı. Derken yavaş yavaş konuşmaya başladılar. Doluluk demek olan sessizliğin ardından açılış geldi. Üzerlerinde, sakin ve görkemli gece vardı. Tanrısal varlıklar gibi saf olan bu iki varlık birbirlerine her şeyi söylediler: Düşlerini, sarhoşluklarını, coşkularını, delidolu hayallerini, zaaflarını, birbirlerini uzaktan nasıl seyrettiklerini ve birbirlerine nasıl hayran olduklarını, birbirlerini nasıl arzuladıklarını ve sonunda nasıl umutsuzluğa kapıldıklarını. Artık hiçbir şeyin artırıp eksiltemeyeceğı bir yakınlık içinde, birbirlerine en gizli ve en gizemli yanlarını anlattılar.

Bu iki kalp birbirine öylesine geçti ki, bir saat sonra delikanlı, genç kızın, genç kız da delikanlının ruhuna sahip olmuştu: Birbirlerini büyülemişlerdi. Böylece her şeyi söyleyip tükettikten sonra genç kız, başını delikanlının omzuna yasladı ve sordu:

“Adınız ne?”

“Marius,” dedi delikanlı. “Ya sizin?”

“Benim adım Cosette.”

Marius, Cosette’e Adres Veriyor

Cosette ve Marius artık sadece gece buluşmaları için yaşar olmuşlardı. Jean Valjean bütün olup bitenlerden habersizdi. Erken yatan ve işini bitirince uykudan başka bir şey düşünmeyen ihtiyar Toussaint’in de Jean Valjean’dan farkı yoktu.

Marius evin içine kesinlikle girmiyordu. Cosette’le birlikte oldukları vakit dış merdivenin yanındaki bir girintinin içine girip oturuyorlar, böylece sokaktan görülüp işitilmeksizin saatlerce orada baş başa kalıyorlardı. Çoğu zaman hiçbir şey konuşmuyorlar; ağaç dallarına bakarak dakikada belki yirmi defa birbirlerinin elini sıkmakla yetiniyorlardı. Böyle zamanlarda birbirlerinin hayali içinde öylesine erimiş oluyorlardı ki, ayak uçlarına yıldırım düşse farkına varmazlardı. Bu böyle bir ay kadar sürdü.

Marius heyecan içinde sevgilisine koştuğu bir gece Cosette’te bir tuhaflık sezdi. Ağladığı, kızarmış gözlerinden anlaşılıyordu. Birlikte dalmış oldukları olağanüstü rüyanın üzerindeki ilk buluttu bu.

“Neyin var senin?”

Marius’ün ilk sözü bu olmuştu.

“Hiç,” diye cevap vermişti genç kız.

Sonra titreyerek merdivenin yanındaki sıranın üzerine oturmuş; Marius da titreyerek onun yanına, her zaman oturduğu yere otururken açıklamıştı:

“Babam bu sabah bana hazır olmamı söyledi! İşleri dolayısıyla İngiltere’ye gitmemiz gerekecekmiş.”

Marius tepeden tırnağa ürpermişti.

“Ama bu korkunç bir şey!” diye haykırdıktan sonra sordu:

“Peki, ne zaman gidiyorsun?”

“Bilmiyorum.”

“Ne vakit döneceksin?”

“Bir şey söylemedi.”

Marius yeniden genç kıza baktığında, onun kendisine gülümsediğini gördü. Sevilen kadınların gülümseyişinde geceyi aydınlatan bir ışık vardır.

“Ne kadar budalayız!” dedi Cosette. “Bir fikrim var.”

“Nedir?”

“Biz gidersek, sen de gelirsin! Nereye gideceğimizi sana bildiririm. Gideceğim yere gelir ve beni bulursun!”

Marius şimdi artık tamamıyla uyanmış ve yeniden gecenin içine dönmüştü:

“Sizinle mi geleyim?” diye sordu bağırarak. “Sen deli misin? Bunun için para gerekir, benimse meteliğim yok! İngiltere’ye gitmek, öyle mi? Sana hiç açılmadım Cosette!

Sefilin biriyim ben! Sen beni sadece karanlıkta gördüğün için aşkını veriyorsun, gün ışığında görersen, elime sadaka verirsin. İngiltere'ye gitmek! Ne diyorsun sen? Pasaport alacak param bile yok!”

Uzun bir süre kıınıldamadı. Nihayet döndü. Boğuk, yumuşak, kederli ve kırık bir ses işitmişti. Arkasında hıçkırarak Cosette'in sesiydi bu.

“Ağlama,” dedi Marius.

Mırıltıyı andıran bir sesle konuştu Cosette:

“Mademki ben gidiyorum, sen de gelemiyorsun.”

“Beni seviyor musun?”

Cosette, gözyaşları arasında hıçkırarak, ancak cennette işitilebilecek olan şu sözle cevap verdi:

“Sana tapıyorum.”

Marius, okşayışa benzeyen bir ses tonuyla, “Ağlama,” dedi yine. “Benim hatırım için ağlama. Söyle, ağlamayacaksın değil mi?”

Cosette sordu bu sefer:

“Sen, beni seviyor musun?”

Marius, onun elini tuttu:

“Cosette, şimdiye kadar ben hiç kimseye şeref sözü vermedim. Çünkü o söz beni korkutur, ama işte sana en kutsal şeref sözü vererek söylüyorum; sen gidersen, ben ölürüm.”

Öylesine derin bir hüznü vardı ki sesinde, Cosette titredi. Gerçek ve kaygı verici bir şeyin geçerken bıraktığı soğuşu hissetti. Şaşkınlıktan ve korkudan ağlamayı kesti.

Marius, “Şimdi dinle,” dedi. “Yarın beni bekleme.”

“Neden?”

“Öbür gün bekle.”

“Peki, ama niye?”

“Görürsün.”

“Seni hiç görmeden bütün bir gün geçirmek! Olmaz!”

Marius, “Belki de bütün bir hayatı kazanma uğruna bir günü feda edebiliriz,” dedikten sonra, “Adresimi bilmen gerekiyor. Bir bakarsın hiç beklenmedik şeyler oluverir. Ben, hani sana sözünü ettiğim arkadaşım, Courfeyrac’ın evinde oturuyorum. Verrerie Sokağı, 16 numarada.”

Elini cebine atmış karıştırıyordu bir yandan da. Çakısını çıkarıp duvar sıvasının üzerine; 16, Verrerie Sokağı diye kazıdı. Cosette, hep onun gözlerinin içine bakıyordu.

Marius bahçeden ayrıldığında sokak bomboştu. Başı ağaca dayalı düşünürken aklına bir fikir gelmişti. Kendisinin bile çılgınca, gerçekleşmesini olanak dışı gördüğü bir fikirdi bu. Genç adam müthiş bir karar almıştı.

Yaşlı Kalbin Genç Kalple Karşılığıması

Gillenormand Baba, doksan bir yaşını doldurmuştu. Kızı Matmazel Gillenormand’la birlikte hâlâ o eski evde

oturuyordu. Kendisi, hatırlanacağı gibi, ölümü ayakta bekleyen, yaşın bükemeyip ezdiği, hatta kaderin bile boyun eğdiremediği artık soyu tükenmiş kocamışlardandı.

O akşam, günlerden 4 Haziran olmasına rağmen bu, Gillenormand Baba'nın şöminesinde harlı bir ateş bulunmasına engel değildi. Yaşlı adam, kızından kendisini yalnız bırakmasını istemişti. Elinde bir kitap vardı, ama okumuyordu. Marius'ü düşünüyordu. “Nasıl olur!” diyordu. “Nasıl olur da dönmez!” Kahredici bir nakarattı bu onun için. Dazlak başı göğsüne düşmüştü; acı ve kızgın bakışlarını ocaktaki küllere dikmiş, öylece duruyordu. Tam o sırada yaşlı uşağı Basque içeri girdi:

“Efendim, acaba Mösyö Marius'ü kabul edebilir mi?” diye sordu.

Oturduğu yerde doğruldu yaşlı adam. Sapsarı kesilmişti. Elektrik şokuyla ayağa kalkan bir ölüye benziyordu. Sanki bütün kanı kalbine hücum etmişti. Kekeleyerek sordu:

“Hangi Mösyö Marius?”

Basque, “Bilmem,” dedi.

Efendisinin halinden ürkmüş ve şaşkınlığa düşmüştü.

“Kendisini görmedim,” diye devam etti. “Az önce Nicolette, ‘Kapıda bir delikanlı var. Mösyö Marius gelmiş dersiniz,’ dedi.”

Gillenormand Baba, kısık bir sesle:

“İçeri al,” dedi.

Başı titreyerek, gözleri kapıya dikili kalakalmıştı. Kapı açıldı. İçeri bir delikanlı girdi. Odadaki loşlukta, adeta sefil haldeki kıyafeti pek fark edilmiyordu. Sakin, ciddi, ama garip bir şekilde üzgün yüzü seçilmekteydi sadece. Gillenormand Baba sevinçten sersemlemişti. Bir hayaletle karşılaşmış gibi, karşısında bir ışıktan başka bir şey görmeden bakıyordu. Bayılmak üzereydi. Marius'ü bir göz kamaşması arasından seçebiliyordu. Gerçekten de oydu, evet; Marius'ün ta kendisiydi! Tam dört yıl sonra! Ama yine de şükür! Baştan ayağa süzdü torununu bir tek bakışta; yakışıklı, güzel, soylu, kibar, sevimli buldu. Karşısında kusursuz, olgun bir erkek duruyordu. Kollarını açıp, hemen torununu kucaklamak istedi ama bunun yerine ters ve kaba bir sesle, “Ne işiniz var burada? Ne arıyorsunuz?” diye sordu.

Duraksadı Marius. Sonra da, “Efendim...” diye başlayacak oldu.

Dedesinin sararan benzine, mermerden oyulmuşu andıran yüzüne baktıktan sonra tekrar, “Efendim...” diye başladı.

İhtiyar sert bir sesle, “Benden af dilemek için mi geldiniz?” diye sordu. “Nihayet hatalarınızı kabul ettiniz mi?”

“Çocuk”u yola getireceğini, ona böylelikle boyun eğdireceğini sanıyordu.

Marius ürperdi. Kendisinden babasını inkâr etmesi isteniyordu. Gözlerini yere indirdi:

“Hayır, efendim.”

Doksanlık ihtiyar bir an sustu, sonra yine aynı öfkeli sesle sordu soluk soluğa:

“Şimdi söyleyin, ne istiyorsunuz benden?”

“Varlığımın sizi rahatsız ettiğini biliyorum efendim,” dedi Marius. “Sizden sadece bir şey istemek için geldim, sonra da çekip gideceğim.”

Yaşlı adam, “Aptallığı bırakın!” diye haykırdı. “Sizden çekip gitmenizi isteyen kim? Bana karşı geldiniz! Bana, büyükbabanıza! Nereye gittiğinizi söyleme gereğini bile duymaksızın bu evi terk ettiniz. Teyzenizi üzüntüden perişan ettiniz. Ve dört yıl sonra evime geliyorsunuz da bana söyleyecek başka bir şey bulamıyorsunuz, öyle mi?”

Torununu açılmaya, sevgisini göstermeye yöneltmek için başvurduğu bu şiddet yolu, Marius’ün büsbütün sessizliğe gömülmesinden başka hiçbir sonuç vermedi. Mösyö Gillenormand kollarını kavuşturdu; bu, her zaman yaptığı gösterişli bir davranıştı. Yeniden acı bir ifadeyle konuştu:

“Uzatmayalım! Yanılmıyorsam, benden bir şey istemeye geldiğinizi söylemiştiniz? Söyleyin, istediğiniz nedir? Sizi dinliyorum.”

Marius, uçuruma yuvarlanmak üzere olduğunu sezen birinin sönük bakışıyla, “Sizden evlenmek için izin istemeye geldim efendim,” dedi.

Bu arada Gillenormand Baba, gelip ocağa yaslanmıştı:

“Demek evleneceksiniz,” diye başladı konuşmaya. “Her şeyi ayarladınız, geriye sadece bir tek izin istemeniz kaldı demek? Oturunuz mösyö. Sizi son defa görme şerefine erdiğim günden bu yana bir devrim oldu ve cumhuriyetçiler iktidara geldi. Herhalde mutlusunuzdur. Hem baron hem

cumhuriyetçisiniz. Birbiriyle çok uyumlu! Uzatmayalım, saygısızlık olmazsa kiminle evleneceğinizi sorabilir miyim?”

Durdu bir an, ama Marius’ün bir şey söylemesine fırsat vermeden öfkeyle devam etti:

“Durun bakayım! Evleneceksiniz, ama bir mevkiiniz ya da bir servetiniz var mı? Avukatlık mesleği size ne kadar kazanç sağlıyor?”

Son direnç kırıntısıyla, adeta vahşi bir azimle cevap verdi Marius:

“Hiç.”

Mösyö Gillenormand devam etti.

“Anlar gibi oluyorum; demek ki kız zengin değil! Elbette ya! Şöyle demişsinizdir kendi kendinize; ‘yasalara göre izin almam gerekiyor! Çaresi yok, izni koparabilmek için gidip şu ihtiyar mankafaya başvuracağız. Oysa yirmi beş yaşında olsam, sorun kalmıyordu! Ve beni yeniden görmenin mutluluğuna karşılık izni nasıl olsa koparırım bizim ihtiyar fosilden!’ Hadi git işine yavrum! Tasmayı kendi boynuna kendi elinle bağla! Benden sana izin yok!”

“Babacığım!” dedi Marius, son bir çırpınıyla.

“Asla!”

Bu “asla”nın söyleniş tarzı, Marius’te hiçbir umut bırakmamıştı. Yavaş yavaş odanın öbür ucuna, kapıya doğru gitti. Başını önüne eğmişti, neredeyse düşecek şekilde sendeliyordu. Giden bir insandan çok, ölen bir insana benzemektedir.

Gillenormand Baba göz ucuyla izliyordu torununu. Tam Marius kapıyı açıp da dışarı çıkacağı sırada, şımarık, soylu yaşlıların o umulmadık canlılığıyla fırlayıp ilerledi, torununu yakasından yakaladı ve şiddetle odanın içine çekip bir koltuğun üzerine fırlattı:

“Anlat bakalım şunu bana!” dedi.

Bu şefkat devrimini yaratan, Marius’ün ağzından fıskıran o ‘babacığım’ sözcüğü olmuştu. Şaşkın gözlerle baktı yaşlı adama Marius; Mösyö Gillenormand’ın yüzünde yine sert, ama bu defa açıkça sevgi dolu bir ifade dalgalanıyordu:

“Babacığım,” diye başladı Marius, yeniden.

Birden ihtiyarın yüzü ışıldamıştı:

“Baba de bana, evet!” dedi. “Böylesi iyi işte!”

Bu hoyratça sözlerde şimdi öylesine iyi, öylesine yumuşak, öylesine açık ve öylesine babacan bir yan vardı ki, Marius, cesareti kırılmışlıktan umuda doğru ani bir geçişle adeta sarhoş gibi oldu. Masanın yanına oturmuştu. Mumların ışığında elbisesinin perişanlığı görülüyordu. Gillenormand Baba, şaşkınlık içinde torununun kıyafetine bakıyordu.

“Evet babacığım...” diye devam etti Marius.

Gillenormand Baba, onun sözünü kesti:

“Gerçekten meteliğe kurşun mu atıyorsun yani? Hırsızlar gibi giyinmişsin!”

Masanın çekmecelerinden birini açıp bir kese çıkardı ve torununun önüne koydu:

“Al şu yüz altını,” dedi. “İlk iş olarak kendine bir şapka satın al.”

Marius, devam etti:

“Benim iyi yürekli babacığım, onu nasıl sevdiğimi bilseydiniz! Onu ilk defa Luxembourg’da gördüm. Hep oraya geliyordu. Bilemezsiniz! Doğrusu başlangıçta pek öyle dikkat etmiyordum, sonra nasıl olduğunu hiç bilmiyorum, birden âşık oluverdim işte! Bilseniz nasıl da mutsuz etti bu beni! Neyse, onu artık her gün görüyorum. Kendi evinde. Babası bilmiyor. Düşünün ki, gidecekler buradan. Akşamları bahçelerinde buluşuyoruz. Babası onu İngiltere’ye götürmek istiyormuş. Bunun üzerine ben de düşündüm ve kendi kendime, ‘Ben de gider büyükbabamı görürüm ve ona her şeyi anlatırım,’ dedim. İlk deli olacak gibiydim, kahrımdan ölecektim, kendimi nehre atmayı bile düşündüm. Onunla mutlaka evlenmeliyim, yoksa çıldıracağım! İşte bütün gerçeği size anlattım, herhangi bir şey unuttuğumu sanmıyorum.”

İhtiyar adam bir kahkaha savurdu, neşeyle göz kırptı ve Marius’ün dizine vurarak, “Aptal!” dedi tatlı bir sesle. “Kızı kendine metres yap, olsun bitsin! Tamam mı?”

Marius sapsarı kesilmişti. Ayağa kalktı, güvenli adımlarla kapıya doğru yürüdü. Kapıya gelince durdu, dönüp yerlere kadar eğilerek selamladı büyükbabasını. Doğrulunca da, “Beş yıl önce babama hakaret etmiştiniz,” dedi. “Bugün karıma hakaret ediyorsunuz. Bundan böyle sizden hiçbir şey istemiyorum mösyö. Hoşça kalın!”

NEREYE GİDİYORLAR?

Jean Valjean

Aynı gün öğleden sonra saat dörde doğru Jean Valjean, tek başına Champ de Mars'taki en ıssız bayırlardan birine oturmuştu. Bir iki haftadan beri içini bazı kuşkular bürümeye başlamıştı. Paris artık tekin değildi; siyasal çalkantılar nedeniyle polisin son derece şüpheli, buluttan nem kapar kesilmesi, hayatında gizleyecek şeyleri bulunanlar için büyük bir sakınca doğurmaktaydı. Gerçekten de polis, herhangi bir haydutun izini sürerken, pekâlâ Jean Valjean gibi birini yakalayabilirdi. Bu yüzden Paris'i ve hatta Fransa'yı da terk edip İngiltere'ye geçmeye karar vermişti. Cosette'i de uyarılmıştı bu konuda. En geç sekiz gün sonra gitmiş olmalıydı. Bu sabah açıklayamadığı bir olguyla karşı karşıya kalmış ve bu onu telaşa düşürmüştü. Sabah bahçede dolaşırken, birdenbire gözüne bir çiviyle duvara kazılmış olan şu satır çarpmıştı: 16, Verrerie Sokağı.

Herhalde yeni yapılmıştı; duvardaki kararmış harcin içinde açılmış kertikler bembeyazdı, yerdeki ısırganların üzerine de taze alçı tozu dökülmüştü. Geceleyin yazılmış olsa gerekti. Neydi bu? Bir adres mi? Başkaları için bir işaret mi? Yoksa doğrudan doğruya ona, Jean Valjean'a yönelik bir uyarı mı? Her ne hal ise bir tek nokta kesindi; bahçe kapısı açılmış ve bilinmeyen birtakım insanlar içeri girmişti. Uzun uzun düşündü. Duvarda yazılı satırdan Cosette'e kesinlikle söz etmedi; onu ürkütmekten korkuyordu. O bu düşüncelere dalıp gitmişken, hareket halinde bir gölgenin, bayırın tepesinde ve hemen onun arkasında durduğunu fark etti. Dönüp bakacaktı

ki, dörde katlanmış bir kâğıt düştü dizlerinin arasına; bir el bu kâğıdı başının tam üzerinden oraya atmıştı sanki! Hemen alıp açtı ve kurşunkalemle yazılmış olan şu satırı okudu: ‘EVİNİZİ DEĞİŞTİRİN’. Jean Valjean çevresine baktığında, bir çocuktan biraz büyük, bir yetiştikten biraz küçük, sırtında gri kazak, ayağında toz rengi kadife pantolon olan bir yaratığın korkuluğu aşır Champ de Mars hendeğine süzüldüğünü gördü ve korkutucu düşüncelerle dolu olarak hemen evine döndü.

Marius

Marius Mösyö Gillenormand’ın evinden son derece üzgün ayrılmıştı. Küçücük bir umutla girdiği o evden şimdi sınırsız bir umutsuzlukla çıkıyordu.

Acı çeken herkesin yaptığı gibi, sokaklarda gelişigüzel yürümeye koyuldu. Courfeyrac’ın evine geldiğinde saat sabahın ikisiydi. Soyunmadan kendini yatağın üzerine attı. Düşünceleri beyinde uyandırıp öldüren o ağır ve pis uykuya daldığında güneş doğmuştu. Uyandığı vakit, Courfeyrac, Enjolras, Feuilly ve Combeferre odada, ayakta, şapkalarını giymiş, çıkmaya hazırlanmaktaydılar; oldukça telaşlı bir halleri vardı.

Courfeyrac, “General Lamarque’ın cenazesine geliyor musun?” diye sordu ona.

Marius’e, Courfeyrac Çince konuşuyormuş gibi geldi. Onlardan hemen sonra o da çıktı. 3 Şubat serüveni sırasında Javert’in kendisine emanet ettiği tabancaları da cebine yerleştirmişti. Silahlar doluydu. Kafasında hangi karanlık düşünceyle onları yanına aldığını söylemek zordu.

Gece karanlığı basarken, Cosette'e söz verdiği gibi Plumet Sokağı'ndaydı. Parmaklığa yaklaşınca her şeyi unuttu; kırk sekiz saattir Cosette'i görmemişti ve şimdi yeniden görecekti! Parmaklığı açıp bahçeye daldı. Cosette, her vakit onu beklediği yerde değildi. Başını yukarı kaldırıncaya, evin bütün pencere kanatlarının kapalı olduğunu gördü. Bahçeyi dolandı, ıssızdı. Yeniden eve döndü ve aşktan deli gibi, acıdan ve kuşkudan panik içinde, evine gereğinden fazla geç dönen evin sahibi gibi kanatlara vurdu. Bir daha, bir daha vurdu. Pencerenin açılıp, babanın öfkeli bir yüzle; 'Ne istiyorsunuz,' diye sorması halinde düşeceği rezilliği çoktan göze almıştı. Sesini hafifçe yükseltip, "Cosette!" diye seslendi.

Cevap yoktu. Emreden bir tonla bağırdı bu defa:

"Cosette!"

Haykırarak tekrarladı:

"Cosette! Cosette!"

Cevap gelmiyordu. Ne bahçede ne de evde hiç kimse yoktu. Kapı merdiveninin basamaklarından birine oturdu. Kendi kendine Cosette artık gitmiş olduğuna göre, ölmekten başka çaresi kalmadığını söyledi. Birden sokaktan gelen bir ses işitti.

"Mösyö Marius!"

Marius doğruldu:

"Ne var? Ne oluyor?" diye sordu.

"Orada mısınız Mösyö Marius?"

“Buradayım, evet!”

Ses devam etti:

“Dostlarınız Chanvrerie Sokağı barikatında sizi bekliyorlar.”

Ses Éponine’in kalın ve boğuk sesini andırıyordu. Marius parmaklığa koştu, gevşek çubuğu kaldırıp aralıktan başını geçirdi ve baktı. Ona delikanlı gibi görünen birinin koşarak karanlığın içinde kaybolduğunu gördü.

Bir Cenaze Töreni:

Yeniden Doğuş Fırsatı

1832 baharında Paris, bütün zihinlerin üç aydır kolera ile dolu olmasına ve insanları çoktan saran heyecanın yerini geçici bir kaygıya bırakmış olmasına rağmen, şamataya hazırdı. Büyük kentler topa benzer: Doluysalar, ateş almaları için küçücük bir kıvılcımın düşmesi yeterlidir. İşte bu kıvılcım, 1832 Haziranı'nda, General Lamarque'ın ölümü oldu.

Lamarque, ünlü olduğu kadar da etkili bir adamdı. Art arda İmparatorluk döneminde ve Restorasyon'da, her iki çağ için de gerekli ve kaçınılmaz olan iki kahramanlığa –birincisinde savaş alanlarındaki kahramanlığına, ikinci dönemde de Millet Meclisi kürsüsü kahramanlığına– ermişti. Davranışları kadar konuşmaları da yiğitçe ve güzeldi. Meclis'te aşırı sola sol arasında oturuyordu. Geleceğin imkânlar getireceğini kabul ettiği için halk tarafından, imparatora iyi hizmet etmiş olduğu için de kitleler tarafından sevilmekteydi. On yedi yıldan beri İngilizlere görkemli bir şekilde yenildikleri Waterloo'nun hüznünü içinde saklamıştı.

Can çekiştiği son bir saat boyunca, 'Yüz Gün' subaylarının kendisine armağan etmiş olduğu bir kılıcı göğsüne sımsıkı bastırmıştı. Napoléon, "ordu" diyerek ölmüştü, Lamarque da "vatan" diyerek can verdi.

Beklenen ölümünü halk bir kayıp olarak, hükümetse bir fırsat olarak ürküntü içinde beklemekteydiler. Bu bir yas oldu. Acı olan her şey gibi, yas da isyana dönüşebilir. Nitekim öyle oldu. 5 Haziran günü, yağmurla güneşin iç içe geçtiği bir

havada, alınan önlemlerle biraz daha büyüyen cenaze alayı, Paris'i askeri törenle kat etti. Davulları yas tüleriyle kaplı, silahları baş aşağı, iki taburla kılıçları yanda on bin kişilik muhafız birliği ve muhafız kıtasının topçu bataryaları iki sıra halinde tabutun yanı sıra ilerliyordu. Cenaze arabasını gençler çekmekteydi. Hemen arkadan, ellerinde defne dallarıyla, savaş gazisi subaylar geliyor ve ardından da çalkantılı, garip ve muazzam bir kalabalık: Halkın Dostları Derneği'ne bağlı bölge temsilcileri, Hukuk Okulu, Tıp Okulu, her ülkeden göçmenler, hepsi eğik olarak taşınan İspanyol, İtalyan, Alman, Polonya ve Fransız bayrakları, akla gelebilecek her türlü sancak, yeşil dallar sallayan çocuklar, tam o sırada grev yapmakta olan taş işçileriyle marangozlar, kâğıt başlıklarından tanınan basım işçileri... Bütün bunlar ikişer üçer yürümekte; hemen hemen hepsi birer sopa, bazıları da birer kılıç taşımakta ve bunları rahatça sallamakta; bazen şamatacı bir kalabalık, bazen de düzenli bir tabur olmaktaydılar. Düzensiz, ama tek bir ruh gibi yürüyorlardı.

Kendi açısından hükümet de durumu dikkatle eli kılıcının kabzasında gözlemekteydi. XV. Louis Meydanı'nda, yürümeye hazır bir durumda, palaska kütükleri fişek dolu, tüfek ve karabinaları sürgülü, at sırtında ve borazancıları başta olmak üzere dört süvari bölüğü vardı. Quartier Latin'de ve Botanik Bahçesi'nin yakınlarında, sokak sokak polisler mevzilenmişti. Bir dragon^[3] süvari Halle-aux-Vins'de, 12. hafif süvari bölüğünün yarısı Grève Meydanı'nda, yarısı Bastille Meydanı'nda; 6. dragon süvarileri Célestins'deydi. Louvre Sarayı'nın avlusunu baştan başa topçu alayı doldurmuştu. Ayrıca, kışlalarda emir bekleyen askeri birliklerin dışında Paris yakınlarındaki alaylarda da izinler

kaldırılmıştı. Kaygı ve telaş içindeki iktidar, başkentteki yirmi dört bin askerle banliyödeki otuz bin askeri ürkütücü kalabalığın tepesine nöbetçi dikmişti.

Cenaze alayında çeşitli söylentiler dolaşmaktaydı. Bourbon hanedanı yandaşlarının tertiplerinden söz ediliyordu. Alabildiğine şiddetli ama soylu heyecanların tutsağı haline gelmiş olan bu kalabalığın içinde, yer yer, “Yağmalayalım!” diyen iğrenç ağızlar ve gerçek haydut yüzleri de seçilmekteydi. Bataklıkların dibini karıştıran ve suyun yüzüne çamur bulutları çıkaran çalkantılar da vardır. ‘İyi örgütlenmiş’ polisin hiç de yabancı olmadığı bir olaydır bu.

Cenaze alayı ölünün evinden Bastille Meydanı’na kadar, için için kaynayan bir yavaşlıkla ilerledi. Ara sıra yağmur serpiştiriyor, ama bu, kalabalığı etkilemiyordu. Tabutun, alayın geçtiği yol üzerindeki Vendôme sütununun etrafında dolaştırılması, bir balkonda şapkasını çıkarmadan duran Fitz-James Dükü’ne atılan taşlar, bir halk bayrağından koparılıp çamurlar içine sürüklenen Galya horozu, Saint-Martin Kapısı’nda kılıçla yaralanan bir polis, yüksek sesle “Ben cumhuriyetçiyim!” diyen XII. Hafif Süvari Alayı subayı, cenazeye katılmaları yasaklandığı halde birdenbire çıkıp gelen Politeknik Yüksek Okulu öğrencileri ve “Yaşasın Politeknik! Yaşasın cumhuriyet!” haykırıışları. Yolun bu parçası kat edilirken meydana gelen belli başlı olaylar işte bunlardı.

Cenaze arabası Bastille Meydanı’nı geçip kanal boyunca ilerledi ve Küçük Köprü’yü aşarak Austerlitz Köprüsü’nün önündeki meydana ulaştı ve durdu. O anda bu kalabalık kuşbakışı seyredilebilseydi, başı bu meydanda olan, Bourdon

Rıhtımı'na açılıp Bastille Meydanı'nı kaplayan, kuyruğu ise bulvar boyunca Saint-Martin Kapısı'na kadar uzayan bir kuyruklu yıldıza benzediği görülürdü.

Cenaze arabasının çevresinde bir halka oluşmuş, kalabalık bir anda susmuştu. Dokunaklı ve yüce duygularla dolu bir andı. Bütün şapkalar çıkarılmış, bütün yürekler hızla çarpmaya koyulmuştu. Tam o sırada birdenbire kalabalığın ortasında, karalar giyinmiş, at sırtında bir adam belirdi. Elinde kıvılcaklı bir bayrak tutuyordu. Kimilerine göre tuttuğu, ucuna 1789'un en ateşli devrimcilerine özgü kıvılcaklı kılıç geçirilmiş bir mızraktı. Bu arada ırmağın sol yakasında bekleyen belediye süvarisi harekete geçti ve gelip köprünün yolunu kapadı. Sağ yakada Célestins'den çıkan dragon süvarileri de Morland Rıhtımı boyunca yayılmaya başlamışlardı. Halk, rıhtımın köşesinde birdenbire onları gördü:

“Dragon süvarileri!” diye haykırdı.

Dragonlar, tabancalar eyer kuburluğunda, kılıçlar kında, karabinalar tüfeklikte, sessiz ve karanlık bir bekleyiş havası içinde ağır ağır ilerliyordu. O anda dragonlarla kalabalık göğüs göğüse gelmek üzereydi. Kadınlar dehşet içinde kaçışmaya başladı. O uğursuz dakika boyunca ne olup bittiğini hiç kimse bilemez ve hiç kimse söyleyemez. Bu an, iki bulutun iç içe geçtiği karanlık bir andır. Kimilerinin anlattığına bakılacak olursa, Arsenal tarafından hücum borusu çalınmıştı; kimilerine göre de bir çocuk, bir dragon süvarisini bıçaklamıştı. Olay, birdenbire yükselen üç el ateşle başladı. Kurşunlardan birincisi, bölük komutanı Cholet'yi; ikincisi, Contrescarpe Sokağı'nda penceresini kapatmakta olan yaşlı

ve sağır bir kadını öldürdü. Üçüncü kurşun da subaylardan birinin apoletini deldi.

Artık ok yaydan çıkmıştı! Tam anlamıyla patlayan fırtınanın içinde taşlar yağıyor, tüfekler patlıyor, insanların bir kısmı yamaçtan aşağı atlayarak Seine Nehri'nin bugün doldurulmuş olan küçük kolunu geçmeye çabalıyordu. Doğal geniş bir barikatı andıran Louviers Adası'ndaki şantiyeler, yerden biter gibi ortaya çıkan binlerce savaşıyla dolmuştu. Kazıklar sökülüyor, tabancalar sıkılıyor, hemen bir barikat hazırlığına girişiliyordu. Geri püskürtülmüş olan delikanlılar, cenaze arabasıyla birlikte Austerlitz Köprüsü'nü koşarak geçip, şehir muhafızlarına ateş açtılar. Bu arada jandarmalar da yetişmiş, dragonlar süngüye sarılmıştı. Kalabalık dört bir yana dağıldı; bir savaş uğultusu, adeta kanatlanıp uçarak Paris'in dört bir yanını sardı. Bir haykırış yükseldi:

“Silah başına!”

Şimdi herkes koşuşmakta, çarpışmakta, kaçışmakta, direnmekteydi. Rüzgâr, ateşi nasıl yayıp sürüklerse, öfke de isyanı yayıp sürüklüyordu.

Aradan henüz bir çeyrek saat bile geçmeden, işte Paris'in yirmi ayrı noktasında ve hemen hemen aynı anda olup bitenler:

Nonnains-d'Hyères Sokağı'nda, kılık kıyafeti yerli yerinde, göbekli, dazlak kafalı, siyah sakallı ve kalın burma bıyıklı bir burjuva, yoldan geçenlere alenen fişek dağıtmaktaydı.

Saint-Pierre-Montmartre Sokağı'nda çıplak kollu adamlar, üzerinde beyaz harflerle “ya cumhuriyet ya ölüm” yazılı siyah

bir bayrağı dolaştırmaktaydılar.

Saint-Martin Bulvarı'nda bir silah fabrikası yağma edilmekteydi. Biri Beaubourg Sokağı'nda, biri Miche-le-Comte Sokağı'nda, biri de Temple Sokağı'nda olmak üzere üç silah satılan dükkân da çoktan yağma edilmişti.

Grève Rıhtımı'nın karşısında karabinalı delikanlılar, ateş açmak için evlere, kadınların yanına yerleşiyorlardı. Kapıyı çalıp içeri giriyor, fişek yapmaya başlıyorlardı. Ayrıca hemen her yerde, sağ yakada, sol yakada, rıhtım ve caddelerde, Quartier Latin'de ve Halles'de soluk soluğa adamlar, işçiler, öğrenciler, çeşitli kesimlere bağlı belediye muhafızları bildiriler okumakta ve “Silah altına!” diye bağırırmaktaydılar. Sokak fenerlerini deviriyorlar; arabaların atlarını çözüyor, sokak taşlarını söküyor, evlerin kapılarını kırıyorlardı. Ağaçları sökmekte, şarap mahzenlerini araştırmakta, fıçıları yuvarlayıp taşları, molozları, eşyaları, tahtaları yığmakta ve barikatlar kurmaktaydılar.

Burjuvaları kendilerine yardım etmeye zorluyorlardı. Kocaları dışarda olan kadınlara evleri açtırıp giriyor ve silah namına ne bulurlarsa alıyorlar ve sonra da kapıya, beyaz boyayla: “Silahlar teslim edilmiştir,” diye yazıyorlardı. Bazıları, alınan tüfek ve kılıçlar için makbuz da veriyor ve bunları “kendi adlarıyla” imzaladıktan sonra kadınlara şöyle diyorlardı:

“Kocalarınız bunları yarın belediyeden alabilir!”

Sokaklarda tek başına kıstırdıkları nöbetçi askerlerin ve dairelerine giden belediye zabıta memurlarının silahlarını alıyorlar, subayların apoletlerini söküyorlardı.

Saint-Jacques Mahallesi'nde bir alay öğrenci, otellerinden çıkıp Saint-Hyacinthe Sokağı'ndaki Cafe Progrès'e çıkıyor ya da Les Mathurins Sokağı'ndaki Cafe Les Sept-Billards'a iniyorlardı. Orada, hemen kapıların önünde, binek taşlarının üzerinde ayakta bekleyen delikanlılar silah dağıtmaktaydı. Barikat kurmak için Transnonain Sokağı'ndaki şantiyeyi yağma ediyorlardı.

Bizim şimdi burada yavaş yavaş ve birbiri ardı sıra anlattığımız bütün ne varsa, aynı anda kentin her yerinde ve yoğun bir uğultunun ortasında olup bitiyordu. Tıpkı tek bir gök gürültüsü boyunca çakan bir yığın şimşek gibi.

Sadece Halles Mahallesi'nde bir saatten daha kısa bir zamanda yerden tam yirmi yedi barikat bitti. Paris'in üçte biri isyancıların elindeydi. Artık her yerde büyük bir mücadeleye girişilmişti.

Akşamın saat altısına doğru Saumon Geçidi de savaş alanı olmuştu: İsyancılar geçidin bir ucundaydı, askerler öbür ucunda. Bu arada toplan borusu çalıyordu. Askerler acele giyinip silahlanmaktaydı. Belediyelerden jandarmalar çıkıyor, kışlalardan alaylar. Ancre Geçidi'nin tam karşısında bir davulcu eri hançerleniyordu. Bir başkası da Le Cygne Sokağı'nda otuz kadar delikanlının saldırısına uğradı: Davulunu patlatıp, elinden kılıcını aldılar, yani ucuz kurtuldu. Bir üçüncüsü Grenier-Saint-Lazare Sokağı'nda vuruldu. Michel-le-Comte Sokağı'nda ise birbiri ardı sıra üç subay öldürülmüştü. Les Lombards Sokağı'nda yaralanan birçok belediye muhafızı geri çekilmekteydi.

Ayaklanma, Paris'in merkezini içinden çıkılmaz, dolambaçlı, dev yapıları bir tür kale haline getirmişti. Kaynak

oradaydı, sorun da elbette orada olacaktı. Gerisi sadece önemsiz birer çatışmaydı, o kadar. Kararın orada verileceğini ispatlayan konu da, çarpışmanın orada henüz başlamamış olmasıydı. Paris, gece ilerledikçe, isyanın o müthiş ışıltısıyla her dakika biraz daha ölümcül bir renge bürünüyordu.

ATOMUN KASIRGAYLA KARDEŞ OLUŞU

Gavroche'un Barikati

Halkla askerin, tersane önünde göğüs göğüse karşılaşmasından doğan ayaklanmanın, tabutu izleyen kalabalık içinde önden arkaya doğru bir harekete yol açtığı anda -bütün yollar boyunca bu kalabalık, cenaze alayının tepesine çökmüş durumdaydı- korkunç bir geri çekilme oldu. Kalabalık sarsıldı, birden sıralar bozuldu ve herkes koşuşmaya başladı: Kimileri hücum naraları atarak, kimileri de korkudan kaçıyorlardı. Caddeleri kaplayan o koca ırmak göz açıp kapayıncaya kadar bölünmüş; sağa sola taşıp yıkılan bir setten sular boşalır gibi, tam iki yüz sokağa insan seli yayılmıştı. O sırada, elinde Belleville tepelerinden kopardığı bir sarısalkım dalı bulunan hırpani kılıklı bir çocuk, Ménilmontant Sokağı'ndan aşağı doğru inerken, oradaki bir hırdavatçı kadının dükkânının önündeki sergide eski bir tabanca gördü. Hemen çiçekli dalı kaldırıma fırlattı ve kadına seslendi:

“Şey ana, şeyinizi ödünç alıyorum!”

Tabancayı kapmasıyla, fırlayıp kaçması bir olmuştu. İki dakika sonra, Amelot ve Basse sokaklarından dehşetle kaçışan bir burjuva topluluğu, tabancasını sallaya sallaya şarkı söyleyen bir çocukla karşılaşacaktı. Çocuk küçük Gavroche'tu. Savaşa gidiyordu.

Bu arada Le Pont-aux-Choux Sokağı'na ulaşmıştı. Bütün sokakta sadece bir tek dükkânın açık kaldığını gördü. Üzerinde düşünmeye değer bir nokta da, söz konusu dükkânın

bir pastacı dükkânı oluşuydu: Bu bilinmeyen âleme dalmadan önce elmalı bir pasta yiyebilmek için bulunmaz bir fırsattı. Durup ceplerini yokladı, tersyüz etti, yelek cebini karıştırdı. Hiçbir şey bulamadı. Tek bir meteliği yoktu. Gavroche, avazı çıktığı kadar haykırdı:

“İmdaaat!”

Son pastayı yiyememek insana gerçekten acı verir. Yine de yoluna devam etti. Az sonra Lamoignon Konağı'nın önünden geçerken bağırdı:

“Bütün herkes savaşa, ileriiii!”

Sonra da L'Orme-Saint-Gervais'ye doğru uzaklaştı. Karakolu çoktan silahtan arındırılmış bulunan Saint-Jean pazarında, Enjolras, Courfeyrac, Combeferre ve Feuilly tarafından yönetilen bir toplulukla birleşti. Aşağı yukarı silahlanmış durumdaydılar. Bahorel'le Jean Prouvaire de onlara katılmış, böylece topluluk daha da genişlemişti. Enjolras'ta çift çakar bir av tüfeği vardı; Combeferre eline, üzerinde alay numarası taşıyan bir muhafız tüfeği almıştı; ayrıca kayışına, düğmeleri çözükle redingotunun altından görünen iki tabanca sallandırmıştı. Jean Prouvaire kendisine eski bir süvari filintası, Bahorel bir karabina yakıştırmıştı. Courfeyrac, kınından sıyrılmış şişli bir baston almıştı. Elinde çıplak bir hançer tutan Feuilly en önde yürümekte, bir yandan da avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

“Yaşasın Polonya!”

Soluk soluğa Morland Rıhtımı'ndan geliyorlardı. Üzerlerinde ne boyunbağları vardı ne de şapkaları.

Yağmurdan bir hayli ıslanmışlardı. Gözleri ışıltılı ışıltılı parlıyordu. Gavroche, sakın bir tavırla onlara yaklaştı ve sordu:

“Nereye gidiyorsunuz?”

Courfeyrac, “Gel,” dedi.

Feuilly'nin hemen ardından Bahorel yürüyordu. Buna yürümekten çok, zıplayıp sıçrayarak ilerliyordu demek gerekir. Üzerinde koyu kırmızı bir yecek vardı. Yoldan geçenlerden birine hızla çarptı. Yere devrilen adam dehşetle bağırdı:

“Kızıllar geliyor!”

“Kızıllar ha!” diye karşılık verdi Bahorel. “Bu ne biçim korku böyle sayın burjuva? Oysa ben bir gelincik ya da bir lale görünce asla titremem. Gelin, şu kızıl korkusunu boynuzlu hayvanlara bırakalım sayın burjuva!”

Birden gözleri dünyanın en barışçı kâğıdının asılı durduğu bir duvar köşesine takıldı. Kâğıdın üzerinde Paris Başpiskoposu tarafından “cemaat”ine yazılmış bir yumurta yeme fetvası vardı. Bağırarak konuştu Bahorel:

“Cemaatmiş! ‘Kaz sürüsü demenin terbiyeli şekli’!”

Ve duvardan kâğıdı yırtıp aldı. Bu hareket, Gavroche’u fethetmeye yetmişti. O andan itibaren Gavroche, Bahorel’i incelemeye koyuldu.

Enjolras söze karıştı:

“Haksızsın Bahorel,” dedi. “Yerinde rahat bırakacaktın o kâğıt parçasını. Bizim işimiz onunla değil ki! Öfkeni boşuna

harcıyorsun. Her şeyin sırası var. Saf dışından ateş açılmaz; ne tüfekte ne de yürekle!”

“Herkesin kendine göre bir üslubu vardır,” diye karşılık verdi Bahorel. “Bu piskoposların emirleri sinirime dokunuyor, ben izin verilmeden yumurta yemek isterim. Kaldı ki, öfkemi harcadığım falan da yok, daha yeni kızışmaktayım. Ve de o emri, Hercle!... iştahım açılsın diye yırttım...”

Gavroche’un bu Hercle sözcüğü dikkatini çekmişti. Bir şeyler öğrenme fırsatı çıktı mı, hiç kaçırmazdı; üstelik bu afiş yırtıcısına da saygı duyuyordu. Yaklaşıp sordu:

“Hercle ne demek?”

Bahorel, “Latince’de ‘Lanet olsun’ demektir,” diye karşılık verdi.

Bahorel bir pencerede onların geçişini seyreden soluk benizli ve siyah sakallı genç bir adam görmüştü. ABC Dostları’ndan biri olmalıydı. Hemen ona bağırdı:

“Çabuk fişek yollayın bize!”

Onlara öğrencilerden, sanatçılardan, işçilerden ve liman emekçilerinden oluşan bir kalabalık eşlik ediyordu. Çoğunun elinde sopa ve süngüler vardı. Kimisi de, Combeferre gibi, pantolonuna bir tabanca yerleştirmişti.

Topluluk her an biraz daha büyüyordu. Les Billettes Sokağı’na doğru, saçları ağarmaya yüz tutmuş uzun boylu bir adam da onlara katıldı. Courfeyrac, Enjolras ve Combeferre, adamın sert hatları olan cesur yüzünü hemen fark etmişlerdi,

ama hiçbirini onu tanııyordu. Kendini tamamıyla Şarkı söyleyip ıslık çalmaya, en önde oradan oraya seĒirtmeye, horozsuz tabancasının dipçiĒiyle dükkân kapılarını gümbürdetmeye vermiş olan Gavroche da bu adama dikkat etmemişti.

Tam bir rastlantı sonucu, La Verrerie SokaĒı'na dalıp Courfeyrac'ın kapısının önünden geçtiler.

“İŞte bu iyi denk düştü,” dedi Courfeyrac, “Kesemi evde unutmuŐtum, üstelik Őapkamı da yolda kaybettim.”

Topluluktan ayrılıp hızla evine daldı. Kesesiyle eski Şapkasını aldı. Ayrıca, kirli çamaŐırlarının içinde saklı duran küçük bir kasayı da aldı. Koşarak aŐaĒı indi. Yine koşarak sokaĒa fırlıyordu ki, kapıcı kadın seslendi:

“Mösyö de Courfeyrac sizinle görüşmek isteyen biri var.”

“Kim?”

“Tanımıyorum. Neredeyse bir saattir gelmenizi bekliyor.”

O sırada kapıcı odasından genç, işçiye benzer biri çıktı: Cılız, soluk benizli, kısa boylu, yüzu kırmızı ve çilli biriydi. Üzerinde delik bir ceketle, yamalı kadife bir pantolon vardı.

Courfeyrac'a yaklaŐırken, “Mösyö Marius'le mi konuşuyorum?” diye sordu.

Sesi, yüzünün tersine, hiç de bir kadın sesini andırmıyordu.

Courfeyrac, “Burada yok,” dedi.

“Akşam gelir mi acaba?”

“Bilemem.”

Courfeyrac ekledi:

“Tek bildiğim, ben dönmeyeceğim, o kadar.”

Küçük adam onu bir an süzdükten sonra sordu:

“Niçin dönmeyeceksiniz?”

“Niçini yok.”

“Peki, nereye gidiyorsunuz?”

“Bundan sana ne?”

“Kasanızı ben taşıyayım isterseniz?”

“Barikatlara gidiyorum.”

“Ben de sizinle gelebilir miyim?”

“İstersen gel!” dedi Courfeyrac. “Sokak serbest, kaldırımlar herkesin.”

Ve arkadaşlarına yetişmek için fırladı. Kasayı taşısın diye onlardan birinin koluna tuttu. Biraz önceki gencin kendisini izlemiş olduğunu ancak bir çeyrek saat geçtikten sonra fark etti. Kalabalık bir topluluk, ille de istediği yere gitmez. Bu tür topluluklar rüzgârla sürüklenirler. Nitekim onlar da Saint-Merry’yi geçtiler ve nasıl olduğunu bilmeden, kendilerini Saint-Denis Sokağı’nda buldular.

Barikat Kuruluyor

Barikat kurmak için seçtikleri bu sokağın girişi geniş, dibi dardı ve Corinthe Meyhanesi, bir çeşit çıkmaz sokak durumu oluşturuyordu. Mondétour Sokağı'nın sağdan soldan kapatılması çok kolaydı. Dolayısıyla da sadece Saint-Denis Sokağı tarafından bir saldırı yapılabilirdi; yani cepheden ve açıktan açığa. Topluluğun dalışıyla birlikte, bütün sokağa dehşet çökmüştü. Yoldan geçenler hemen ortalıktan kayboldu. Göz açıp kapayınca kadar süren bir zaman aralığında, dipte, sağda, solda, her türden dükkân ve tezgâh ve her boydan kapı, pencere, bodrum boşluğu adına ne varsa, zemin katlardan damlara kadar sımsıkı kapatıldı. Yaşlı bir kadının yaylım ateşinden korunmak için açık penceresine bir çarşaf gerdiği bile görülmekteydi.

Şimdi sadece meyhanenin bulunduğu ev açık kalmıştı; o da, bütün kalabalık doğrudan doğruya buraya hücum edip dolduğu için açıktı.

“Aman Tanrım, aman Tanrım!” diye göğüs geçiriyordu meyhaneci Madam Hucheloup. Bossuet, Courfeyrac'ı karşılamak üzere aşağı inmişti.

Bu arada meyhanenin önündeki parmaklıktan yirmi demir çubuk koparılmış, sokağın yirmi metrelik kısmındaki bütün kaldırım taşları da sökülmüştü. Gavroche'la Bahorel, oradaki bir kireç imalatçısının yük arabasına el koyup, yolun ortasına devirmişlerdi. Arabanın içindeki üç koca fıçıyı da taş yığınlarının altına yerleştirmekteydiler.

Enjolras, mahzenin taban kapağını kaldırmıştı ve Hucheloup Ana'nın ne kadar boş fıçısı varsa, gidip kireç fıçılarını berkitmeye yollandı. Feuilly, ince yelpaze tabakalarını resimleyip boyamaya alışık parmaklarıyla, kireç

fıçılarını ve yük arabasını iki kocaman moloz taşı yığınıyla payandalamıştı. Tıpkı öbür malzemeler gibi, molozları da gelişigüzel bir şekilde oradan buradan derlemişlerdi. Bunları nereden aldıklarını bile bilmiyorlardı. Komşu evlerden birinin cephesindeki payandalar sökülüp alınmış ve düzlemesine fıçıların üzerine yatırılmıştı. Bossuet ve Courfeyrac dönüp baktıklarında, sokağın neredeyse yarısı, insan boyunu aşan bir tabyayla kapanmıştı. Yıkıldığı şeylerden yeni bir şey kurup ortaya çıkarma konusunda halkın eli kadar usta başka hiçbir şey yoktur!

Sokağın ucunda iki beyaz atın çektiği bir omnibüs belirdi. Bossuet bir anda arabaya fırlayıp koştu, yetişti; şoförü durdurdu; hanımlara, ellerinden tutup yardım etmeyi de unutmuyarak, yolcuları indirdi, sonra da atları dizginlerinden yakalayıp, arabayı sokağa çekti. Çok geçmeden de koşumları çözülmüş atlar Mondétour Sokağı'ndan kendi başlarına inip gitmekte; yanlamasına yere uzatılmış omnibüs de sokaktaki barajı tamamlamaktaydı.

Hazırlıklar

Devrimci gazeteler, 'hemen hemen hiç ele geçirilemez' bir yapı olarak niteledikleri Chanvrerie Sokağı barikatının birinci kat yüksekliğine kadar eriştiğini yazarken aldanmaktaydı. Aslında barikatın yüksekliği iki metreyi pek aşmıyordu. Ama öyle yapılmıştı ki, savaşçılar, istediklerince ve durumun gerektirdiğinde, arkasına gizlenebildikleri gibi, üzerine çıkarak da iş görebiliyor ya da iç tarafta üst üste konan basamak tarzında düzenlenmiş dört sıra taş sayesinde tepeden de izleyerek, duruma hâkim olabiliyorlardı. Barikat, dıştan bakıldığında taş yığınları ve kireç imalatçısının arabasıyla

yolcu arabasının tekerleklerinin arasından geçirilen kirişler ve kalaslarla birbirine bağlanmış fıçılardan meydana gelmişti. Cephesinin de insanı afallatan girintili çıkıntılı bir görünüşü vardı. Evlerin duvarlarıyla barikatın meyhaneden en uzak ucu arasında dışarı çıkabilmeyi sağlayan, ancak bir kişi geçebilecek genişlikte bir aralık bırakılmıştı, o kadar. Yolcu arabasının oku diklemesine yerleştirilmiş ve iplerle tutturulmuştu; bunun tepesine bağlanan bir kızıl bayrak sallanıyordu barikatın üzerinde.

Mondétour Sokağı'ndaki küçük barikat, meyhanenin bulunduğu evin arkasına gizlenmiş olduğundan görünmüyordu. İki barikat bir araya gelince tam bir sahra istihkâmı halini almaktaydı. Enjolras ve Courfeyrac, Mondétour Sokağı'nın Prêcheurs Sokağı'ndan geçerek, Halles'e açılan öbür parçasını bir başka barikatla kapatmayı uygun bulmamışlardı: Belli ki dışarıyla ilişkilerini toptan kesmek istemiyorlardı. Ayrıca darlığından ötürü tehlikeli ve geçilmesi zor olan Prêcheurs Sokağı'ndan saldırıya uğramaktan da pek o kadar korkmamaktaydılar.

Barikatlar tamamlanıp direğe de bayrak çekilince, dışarıya meyhaneden bir masa çıkardılar. Courfeyrac masanın üzerine çıktı. Enjolras dört köşe sandığı getirdi. Courfeyrac'ın açtığı sandık fişek doluydu. Fişekler görününce en yiğitler bile şöyle bir ürpermekten kendilerini alamadılar. Bir an derin bir sessizlik oldu. Courfeyrac fişekleri gülümseyerek dağıtmaya başladı.

Adam başına otuz fişek aldılar. Çoğunda barut da vardı. Kalıplara dökülen kurşunlarla ayrıca fişek yapmaya koyuldular. Barut fıçısı ise kapının yanında, bir masanın

üzerinde duruyordu. Onu yedek olarak saklamaya karar verdiler. Elbirliğiyle ve hiç telaş etmeksizin, tüfekleriyle karabinalarını adeta bir tören ciddiliği içinde doldurdular. Bu arada Enjolras barikatların başına nöbetçi de dikmişti. Barikatlar kurulmuş, karakollar belirlenmiş, silahlar doldurulmuş, nöbetçiler dikilmişti. Artık hiç kimsenin geçmediği bu ıssız ve ürküntü veren sokaklarda, içinde hiçbir canlının kımıldamadığı ölü gibi sessiz evlerle çevrili ve çökmeye başlayan akşam karanlığının gittikçe artan gölgeleriyle sarılıydılar, ortasında bir şeylerin ilerlediği sezilen ve sinsî, uğursuz, trajik bir hal taşıyan bu karanlık ve sessizlik ortasında yapayalnız, silahlı, sakin ve kararlı bekliyorlardı.

Billetes Sokağı'ndan

Askere Alınan Adam

Gece artık iyiden iyiye bastırmıştı. Ama henüz hiçbir şey olduğu yoktu. Sadece belli belirsiz birtakım uğultular geliyor, arada sırada da ateş sesleri işitiliyordu; o da pek seyrek, kısa ve uzaktan uzağa. Aranın uzaması, hükümetin vakit kazandığını, kuvvet topladığını göstermekteydi.

Korkunç olayların arifesinde güçlü ruhları saran sabırsızlığa kapıldığını seziyordu Enjolras. Alt kattaki salonda Gavroche, masaların üzerine saçılan barut dolayısıyla temkinli davranarak tezgâhın üzerine konan iki mumun bulanık titrek ışığında kartuş yapmaya koyulmuştu. Enjolras onun yanına gitti. Buradaki mumların ışığı dışarı hiç sızılmıyordu. Üst katlarda da ışık yakmamaya dikkat etmişti isyancılar.

Enjolras geldiğinde Gavroche pek meşguldü. Ama kartuşlarla değil. Billettes Sokağı'ndan alınan adam salona girmiş ve gidip en ışıksız masaya oturmuştu. Payına düşmüş olan büyük boy tüfeği bacaklarının arasında tutuyordu. O zamana kadar binbir çeşit “eğlenceli” şeyle oyalandığı için, Gavroche bu adamı fark etmemişti. Adam içeri girince, dalgın dalgın izledi onu bir süre. Silahına hayranlıkla baktı. Sonra birdenbire, adam oturunca, çocuk ayağa kalktı. Bu adamı o ana kadar birisi gözetlemiş olsa, onun gerek barikatı, gerekse isyancıları garip bir dikkatle incelediğini hemen görürdü. Küçük kabadayı, adama yaklaştı; uyandırmaktan çekinilen bir kimsenin yanında nasıl yürünürse öyle, ayaklarının ucuna basa basa, onun çevresinde dönmeye başladı. Aynı zamanda da hem küstah, hem ciddi, hem uçarı, hem düşünceli, hem neşeli, hem de tasalı olan bu çocuğun yüzünde şu ifadeler

vardı; “Boşver gitsin! Yok canım, rüya görüyorum. Yoksa doğru mu? Gerçek mi bu yoksa? Evet, evet, galiba! Hayır, o olamaz! Nasıl olamaz, bal gibi o işte!”

Gavroche topuklarının üzerinde sallanıyor, yumruklarını sıkıyor, bir kuş gibi boynunu oynatıyor, alt dudağında belirginleşen bütün keskin görüşlülüğünü ölçsüzce bir kıvrımda harcıyordu. Şaşkın, kararsız, güvensiz, afallamış, şaşırmış bir haldeydi. Sanki esir pazarındaki tombul kızlar arasında birdenbire bir Aphrodite keşfeden kızlarağasının yüzü, bir yığın sıradan tablo içinde aniden bir Raffaello’yu tanıyiveren bir resim meraklısının hali vardı çocukta. Kafasında her şey seferber olmuş, çalışmaktaydı. Koku alan içgüdü ve tasarımılayan akıl. Bir şeyler oluyordu Gavroche’a, belliydi bu. İşte bu derin dalışın en yüksek noktasında yanına Enjolras gelmişti: “Sen küçüksün,” dedi. “Seni görmezler. Barikatlardan dışarı çık, evler boyunca süzülüp sokakları şöyle bir dolaş, neler olup bittiğini gel bana anlat!”

Gavroche doğruldu:

“Demek küçükler de bir işe yarıyormuş!” dedi. “Ne mutlu! Gidiyorum hemen! Bu arada size bir öğüt: Küçüklere güvenin, büyüklerden çekinin.”

Bunu söyledikten sonra başını kaldırıp, sesini alçaltarak adamı işaret etti ve sordu:

“Şu büyüğü iyice görüyor musunuz?”

“Evet, ne olmuş?”

“Bir ajan o.”

“Emin misin?”

“Hem de nasıl! Daha on beş gün önce Royal Köprüsü’nde hava alırken beni birden kulağımdan yakalayıp kaldırdı.”

Enjolras çocuğun yanından hemen ayrıldı. Biraz ilerde bulunan iskele işçilerinden birinin kulağına alçak sesle birkaç kelime söyledi. İşçi salondan çıktı, birkaç dakika sonra da yanında üç kişiyle geri döndü. Bu dört geniş omuzlu hamal, adamın dikkatini çekmemeye çalışarak gidip onun oturduğu masanın arkasına yerleştiler. Gerektiğinde adamın üzerine atılmaya hazırdılar.

Enjolras, işte o zaman adama yaklaştı ve sordu:

“Siz kimsiniz?”

Adam bu tepeden inme soru karşısında elinde olmayarak irkildi. Bakışlarını Enjolras’ın lekesiz gözbebeklerinin taa derinlerine dikti, orada genç adamın düşüncesini yakalar gibi oldu. Ve şu dünyada görülebilecek gülümseyişlerin en aşağılayıcı, ama aynı zamanda en güçlüsü ve en kararlısı belirdi yüzünde. Kibir taşan bir sesle cevap verdi: “Anlar gibiyim. Evet, öyle! Yanılmıyorsunuz.”

“Ajan mısınız?”

“Hükümetin bir memuruyum.”

“Adınız?”

“Javert.”

Enjolras, arkadaki dört işçiye işaret etti ve Javert, göz açıp kapayıncaya kadar, arkasına dönüp bakmaya bile vakit

bulamadan yakalanıp yere yatırıldı, eli ayağı bağlanıp üzeri arandı. Üzerinde iki cam arasına yapıştırılmış, yuvarlak, küçük bir kart buldular. Kartın bir yüzünde Fransa Hükümeti'nin armasıyla gözetleme ve uyanıklık sözcükleri, öbür yüzünde de şunlar yazılıydı: “JAVERT, polis müfettişi, elli iki yaşında.” Altında da dönemin polis müdürü Mösyö Gisquet'nin imzası okunuyordu. Ayrıca bir saati ve içinde birkaç altın bulunan bir para kesesi vardı. Bunları ona bıraktılar. Yelek cebini yokladıklarında, ellerine zarf içinde bir kâğıt geçti. Enjolras zarfı açtı ve kâğıtta polis müdürünün kendi el yazısıyla yazdığı şu satırları okudu: “Polis Müfettişi Javert, siyasal görevi sona erince, özel bir gözetleme göreviyle, Iéna Köprüsü yakınlarında, Seine Nehri'nin sağ kıyısındaki yamaçlarda azılı kişilerin dolaşıp dolaşmadıklarını araştıracaktır.”

Arama işlemi bitince Javert'i ayağa kaldırdılar; kollarını arkasına, kendisini de salonun ortasındaki direğe bağladılar. Sahneyi baştan sona seyreden Gavroche, bütün olup bitenleri sessiz sessiz başını sallayarak onaylamıştı. Bağlandıktan sonra Javert'e yaklaştı:

“Bu defa da fare, kediyi tuttu,” dedi.

Başta Courfeyrac, Bossuet, Joly ve Combeferre olmak üzere, barikalara dağılmış olan isyancılar Javert'i direğe bağlı görünce hemen koşuştular. Ajan sırtı direğe yapışık şekilde dayalı, iplerle hiç kımıldayamayacak biçimde sımsıkı sarılmıştı. Ömründe hiç yalan söylememiş bir adamın korkusuz sakinliği içinde başını dimdik tutuyordu.

Enjolras, arkadaşlarına açıkladı:

“Bu bir ajan!”

Sonra Javert’e döndü:

“Barikat ele geçmeden iki dakika önce kurşuna dizileceksiniz,” dedi.

Javert emir vermeye alışık ses tonuyla sordu:

“Niye daha önce değil?”

“Barutu boş yere harcamamak için.”

“Öyleyse işinizi bıçakla göremez misiniz?”

Enjolras, olanca güzelliği içinde, “Bana bak ajan!” dedi, “Bizler yargıcız, katil değil.”

Sonra Gavroche’a seslendi:

“Dediklerimi yap.”

“Gidiyorum hemen!” diye bağırarak Gavroche, asker gibi bir selam çakıp sevinç içinde büyük barikatın aralığını aştı.

Plumet Sokağı’ndan

Saint-Denis Mahallesi'ne

Alacakaranlığın içinden kendisini barikata çağırان o ses, alinyazısının sesi gibi gelmişti Marius'e. Ölmek isterken, işte fırsat ayağına geliyordu. Mezarın kapısını çalmıştı; işte karanlıklar içinden bir el ona, o kapının anahtarını uzatıyordu. Umutsuzların yolunda açılan bu iç paralayıcı aralıklar büyük bir çekicilik taşır. Kendisini bunca zaman bahçeden içeri geçiren parmaklığı itip dışarı çıktı. Kendi kendine, "Hadi gidelim!" dedi. Acıdan deliye dönmüştü, kafasında temelli, sağlam, dayanıklı hiçbir şey hissetmiyordu. Sadece bir tek isteği kalmıştı: Bir an önce ölmek. Hızla yürümeye koyuldu. Javert'in iki tabancası da üzerindeydi. Ne kadar zamandır yürüdüğüünün, nereye gittiğinin farkında değildi. La Chanvrerie Sokağı'nı Saint-Eustache'a doğru kapatan evlerin yüksek damları, simsiyah zemin üzerine hafif bir kızılılık çiziyordu. Bunu Corinthe barikatında yanan meşalenin ışığı yaratmaktaydı. Ve Marius, işte bu kızılığa doğru yönelmiş, bu ışık onu La Marché-aux-Poirées'ye götürmüştü. Les Prêcheurs Sokağı'nın oluşturduğu karanlık geçidi hayal meyal görmüş ve oraya dalmıştı. Dolayısıyla da sokağın öbür başında bekleyen, isyancıların nöbetçi olarak koydukları adam onu göremedi. Marius aramaya geldiği şeyin hemen yanı başında bulunduğunu seziyor ve ayaklarının ucuna basa basa yürüyordu. Solundaki son evin köşesinden başını uzattığında Mondétour Sokağı'nın o parçasını gördü. Küçük sokakla, Chanvrerie Sokağı'nın biraz ilerisinde, taşların üzerinde birtakım ışıklar vardı: gözüne meyhanenin bir bölümü ilişti. Daha sonra, yerde, acayip bir kabın içinde göz kırpıp duran bir kandil secer gibi oldu. En sonunda da yere

melmif, dizlerinin üzerinde tüfek tutan birtakım adamlar gördü. Kendisinden topu topu on kulaç ötedeydi bütün bunlar. Sokağın sağındaki evlerse meyhanenin geri kalan kısmını, büyük barikatı ve bayrağı gizlemekteydi.

Marius'n bir adım atması yeterdi artık. Ve işte o zaman bir taşın üzerine oturdu bu bahtsız delikanlı, kollarını göğsünde kavuşturdu, ardından acı acı ağılamaya başladı.

UMUTSUZLUĞUN YARATTIĞI

BÜYÜKLÜKLER

Bayrak - Birinci Perde

Saint-Merry Kilisesi saat onu çalmıştı ki, Enjolras'la Combeferre, karabinaları ellerinde olduğu halde, gidip büyük barikattaki yarığın yanına oturdular. Konuşmuyorlardı. En boğuk, en uzak ayak sesini bile yakalayabilmek için ortalığı dinlemekteydiler.

“Gavroche geliyor,” dedi Enjolras.

Combeferre, “Taze haber var,” dedi.

Telaşlı bir koşuş karıştırdı ıssız sokağı. Çok geçmeden de, yolcu arabasının tepesinde, bir cambazdan daha çevik bir yaratık belirdi.

Gavroche'tu bu.

“Tüfeğim nerede? Geliyorlar!” dedi soluk soluğa.

Ve barikattan içeri daldı.

Bütün barikatı baştan başa elektrikli bir titreyiş dolaştı. Sadece tüfekleri arayan ellerin çıkardığı ses duyuldu.

“Benim karabinayı ister misin?” diye sordu Enjolras, küçük kabadayıya.

“Büyük tüfeği istiyorum,” diye karşılık verdi Gavroche. Bunu söylerken, Javert'in tüfeğini almıştı bile.

Nöbetçiler de bu arada geri çekilmiş, aşağı yukarı Gavroche'la aynı anda içeri girmişlerdi. Gelenler sadece iki nöbetçiydi: Sokağın ucundaki ile Petite-Truanderie'deki. Prêcheurs Sokağı'ndaki nöbetçi ise yerinde kalmıştı. Bu da, köprüler ve Halles tarafında şimdilik hiçbir tehlike olmadığını gösteriyordu.

Herkes nerede duracağını kestirmiş ve yerini almıştı. Enjolras, Combeferre, Courfeyrac, Bossuet, Joly, Bahorel ve Gavroche'un da içlerinde bulunduğu kırk üç isyancı, başları setin tepesiyle aynı düzeyde kalma koşuluyla, tüfek ve karabinalarının namlularını mazgal deliklerini andıran taşların üzerine dayayarak büyük barikatın içine diz çökmüşlerdi. Sessiz, ateşe hazır ve tepeden tırnağa dikkat kesilmiş durumdaydılar.

Feuilly'nin komutasındaki altı kişi, meyhanenin ikinci katındaki pencerelere yerleşmiş, nişan almış ve beklemeye koyulmuşlardı.

Böylece bir süre daha geçti.

Ve sonra Saint-Leu tarafından düzenli, ağır ve kalabalık ayak sesleri duyuldu. Önce pek hafif gelen, sonra ağır ve gürültülü olan bu ses, yavaş yavaş, hiç durup dinlenmeksizin, sakin ve korkunç bir süreklilikle yaklaşıyordu. Öyle ki, çok geçmeden ortalıkta bu sestten başka bir şey duyulmaz oldu. Bir hayaletler topluluğu yaklaşıyor gibiydi. Yaklaştı, yaklaştı ve durdu. Artık sokağın başında yüzlerce adamın soluk alıp verişini işitiliyordu. Ama hiçbir şey görünmüyordu. Ta dipte, koyu karanlığın bağrında, iğne gibi incecik bir yığın tel vardı sadece: Zorlukla seçilebilen bu teller kımıldıyor, uykunun ilk sisleri arasında, kapalı gözkapaklarının çevresinde, uyumadan

önce fark edilen o sözlere sığmaz fosfor parıltılı ağırları andırıyorlardı. Uzaktaki meşalenin aydınlığında belli belirsiz ışıldayan süngüler ve tüfek namlularıydı bunlar.

Her iki yanda da bir beklenti vardı. Bir duraksama sezilmekteydi. Bir süre daha sürdü bu durum. Sonra birdenbire bu karanlığın derinlerinden, hiç kimse görünmediği için bir kat daha korkunçlaşan, doğrudan doğruya karanlığın kendisi konuşuyormuş hissini uyandıran bir ses yükseldi:

“Kim var orada?”

Aynı anda nişan alan tüfeklerin şakırtısı duyuldu.

Enjolras, vakur ve gür sesiyle verdi cevabı:

“Fransız Devrimi!”

Ses yeniden yükseldi:

“Ateş!”

Bir fırının kapağı birden açılıp kapanmış gibi oldu: Bir şimşek, sokağı boydan boya kızıl renge boyadı. Barikatın üzerinde korkunç bir patlama dalgalandı. Kızıl bayrak yere düştü.

Bu ilk yayılım ateşi isyancılar üzerinde dondurucu bir etki yarattı. Saldırı gerçekten şiddetliydi. En gözüpeklerini bile düşündürmüştü. Bütün bir alayla karşı karşıya oldukları belliydi. Bütün bu süre boyunca yerinde kalmış ve ortalığı gözetlemeye devam etmiş tek isyancı küçük Gavroche'tu. Kedinin avına yaklaştığı gibi sessiz adımlarla barikata yaklaşan adamlar gördü ve hemen haykırdı.

“Dikkat edin!”

Courfeyrac, Enjolras, Jean Prouvaire, Combeferre, Joly, Bahorel ve Bossuet, büyük bir gürültüyle meyhaneden fırladılar. Sete ulaştıklarında iş işten geçmek üzereydi: Barikatın üzerinde pırıl pırıl süngülerden oluşan geniş bir şerit dalgalanmaktaydı. Hepsi de uzun boylu belediye muhafızları, kimisi devrilmiş yolcu arabasının üzerinden atlayarak, kimisi de aralıktan sızarak, barikatın içine girmek üzereydiler. Durum kritikti. Suyun set düzeyine kadar yükselip de, dışarı taşmaya başladığı ilk baskın anıydı bu. Bir saniye daha gecikilmiş olsa barikat düşebilirdi. Bahorel, içeri girmekte olan ilk muhafızın üzerine atıldı hemen ve adamı karabinası neredeyse göğsüne degecek mesafeden ateş ederek öldürdü. İkinci muhafız da Bahorel’i öldürecek bir süngü vuruşuyla. Bir üçüncüsü Courfeyrac’ı yere devirmişti.

“Yardım edin!” diye bağınyordu Courfeyrac.

Saldırganların en irisi olan dev yapılı bir muhafızsa, elinde süngüsüyle Gavroche’un üzerine yürümekteydi. Yavrucak incecik kollarının arasına Javert’in kocaman tüfeğini aldı, nişanlayıp tetiğe bastı. Ama tüfek ateş almamıştı. Muhafız büyük bir kahkaha attı ve süngüsünü çocuğu biçmek için kaldırdı.

Ama süngü henüz Gavroche’a değmeden önce muhafız, alnının ortasına yediği bir kurşunla sırtüstü devrildi. İkinci bir kurşun da Courfeyrac’ın işini bitirmek üzere olan öteki muhafızı göğsünden vurup, dış taraftaki taşların üzerine fırlattı.

Ateş eden, barikata henüz girmiş olan Marius'tü. Ve şimdi silahsızdı. Boşalttığı tabancaları elinden atmıştı, ama aynı anda, aşağı salondaki kapının yanında duran barut fıçısını görmüştü. Tam o yana bakmak üzere yarım dönmüştü ki, birdenbire bir asker, tüfeğinin namlusunu yanağına dayadı. Tam ateşleyeceği sırada bir el, nereden yetiştiyse yetişti, namluyu kapıverdi. Kadife pantolonlu genç işçinin eliydi bu! Tüfek ateş aldı. Kurşun o eli deldi geçti. Hatta aynı mermi belki işçiyi de delip geçmiş ve işçi devrilmişti. Bütün bunlar tam bir bulanıklık içinde olup bitti. Öyle ki, alt salona henüz giren Marius, ancak işin sonradan farkına varabildi. Ama yine de kendisine çevrilen tüfek namlusunu ve bu namluyu tıkayan eli belli belirsiz görmüş ve kurşun sesini işitmişti.

Birden gafil avlanmış, ama paniğe kapılmamış olan isyancılar çabucak toparlanmış ve yeniden birleşmişlerdi. Enjolras, “Durun! Sakın gelişigüzel ateş etmeyin!” diye bağırmıştı.

Gerçekten de o ilk kargaşalık içinde birbirlerini rahatça yaralayabilirlerdi. Çoğu birinci kattaki pencerede ve çatı katında nöbete girmişlerdi. Buradan saldırganlara tamamıyla hâkimdiler. İçlerinde en kararlı olanlar; başlarında Enjolras, Courfeyrac, Jean Prouvaire ve Combeferre olmak üzere, gururlarını çiğnetmeyerek en dipteki evlere sırtlarını dayamış ve barikatın tepesinde çöreklenen askerlerle muhafızlara hedef olmuşlardı.

Bütün bunlar, büyük mücadelelerden önce gelen ve o inanılmaz ve ölümcül ciddilik içinde, hiç telaşsız gerçekleşmişti! Her iki taraf da birbirlerine öylesine yakındı ve bunu öylesine iyi biliyorlardı ki! Tam kıvılcım parlamak

üzere olduğu anda, boynunda ferahi ve omuzunda kocaman apoletler taşıyan bir subay kılıcını, karşısında tek sıra halinde, elde tüfek bekleyen isyancılara doğru uzattı ve “Silahlar aşağı!” dedi.

Enjolras cevap verdi:

“Ateş!”

Her iki taraftan da aşağı yukarı aynı anda ateş açılmış ve her şey bir anda duman içinde kalmıştı. Ağır ve hafif yaralıların boğuk ve kısık iniltiyle içinde süründüğü geniz paralayıcı bir dumandı bu. Ve duman dağıldığında her iki taraftan savaşanlardan artakalanların, yerlerinde dimdik durdukları ve sessizce silahlarını doldurdukları görüldü.

Tam o sırada birdenbire bir ses gürledi:

“Gidin buradan! Yoksa barikatı havaya uçururum!”

Herkes sesin geldiği yere döndü.

Marius, aşağı salona girmiş ve barut fıçısını almıştı. Sonra da karşılıklı yayılım ateşinin yarattığı duman ve koyu sisten yararlanıp barikat boyunca meşalenin tutturulmuş olduğu yere kadar süzülebilmişti. Öyle ki, meşaleyi oradan kapıp fıçıyı ateşlemek Marius için işten bile değildi. Ve şimdi barikatın öbür ucunda mevzilenmiş bütün o muhafızlar, subaylar ve askerler, şaşkınlık ve dehşet içinde yüzü o geri dönülmez kararın gururuyla ışıldayan adama bakıyorlardı. Barut fıçısını görmekteydiler, üstü parçalanmıştı; meşaleyi de görmekteydiler, eli meşaleye gittikçe biraz daha yaklaşıyor ve Marius bağınıyordu:

“Gidin diyorum! Yoksa barikatı havaya uçururum!”

Çavuşlardan biri, “Barikatı havaya mı uçurursun?” dedi.
“Yani kendini de havaya uçurursun, öyle mi?”

Marius’ün cevabı kesindi:

“Kendimi de!”

Ve eline aldığı meşaleyi biraz daha fıçıya yaklaştırdı.

Aynı anda setin üzeri boşalıvermişti: Saldırganlar, ölü ve yaralılarını bırakmış, darmadağın bir halde sokağın öbür ucuna kaçmakta ve karanlığın kucağında yitip gitmekteydiler, her biri gemisini kurtaran birer kaptandı.

Barikat kurtulmuştu.

Hayatın İstirabının Ardından

Ölümün İstirabı

Bu olaydan sonra Marius barikatı denetlemek için çevresinde küçük bir tur atmaya başladı. Denetimini bitirip çekilmek üzereyken, karanlığın içinde güçlkle işitilecek kadar zayıf bir sesin adını söylediğini işitti:

“Mösyö Marius!”

Marius ürperdi. Çünkü daha iki saat önce Plumet Sokağı'ndaki bahçe kapısından kendisini çağıran sesi tanımıştı. Bir farkla; ses şimdi ancak bir soluk gibi geliyordu.

Marius bakındı, ama kimseyi göremedi. Yanıldığını düşündü. Bu da çevresinde çarpışan olağanüstü gerçeklere zihninin eklediği bir hayal olsa gerekti. Barikatın olduğu girintiden çıkmak üzere bir adım atmıştı ki, ses yeniden işitildi:

“Mösyö Marius!”

Artık şüphe edemezdi, sesi apaçık bir şekilde duymuştu. Baktı, yine bir şey göremedi.

Ses, “Ayaklarınızın dibindeyim,” dedi.

Marius eğildi ve karanlıkta kendisine doğru sürüklenen hayal meyal bir şey seçti. Taşların üzerinde sürüklenerek ilerliyordu. Ona seslenen işte buydu. Fenerin titrek ışığında bir işçi ceketi, yırtık kadife bir pantolon, çıplak ayaklar ve kan birikintisine benzer bir şey görünmekteydi. Marius, kendisine doğru uzanan soluk bir baş fark etti. Bu baş ona, “Beni tanımadınız mı?” diye sordu.

“Hayır.”

“Éponine.”

Marius hemen eğildi. Gerçekten de o zavallı çocukcağızdı bu. Sadece erkek kılığına bürünmüştü, o kadar.

“Siz buraya nasıl geldiniz? Burada ne yapıyorsunuz?”

“Ölüyorum,” dedi genç kız.

Bitkin insanları uyaran sözler ve olaylar vardır. Marius sıçrar gibi oldu ve haykırdı:

“Yaralısınız! Durun sizi salona götüreyim. Orada yaranızı sararlar. Çok mu ağır? Nereniz acıyor? Tanrım, sen yardım et! Buraya ne yapmaya geldiniz kuzum?”

Kolunu onun altından geçirmeye uğraşırken, eli eline dokundu. Hafif bir çığlık attı kız.

Marius, hareketini yarıda keserek, “Canınızı mı acıttım?” diye sordu.

“Biraz.”

“Ama elinizden başka bir yerinize dokunmadım ki!”

Éponine, elini delikanlının gözlerine doğru kaldırdı. Marius, elin ortasında siyah bir delik gördü.

“Elinizde ne var öyle?” dedi.

“Delindi.”

“Delindi mi dediniz?”

“Delindi, evet.”

“Peki, ama neyle?”

“Kurşunla.”

“Nasıl?”

“Size nişan alan bir tüfek gördünüz mü?”

“Evet. Ayrıca onu tıkayan bir de el gördüm.”

“Benim elimdi o.”

Titredi Marius:

“Ne çılgınlık!” dedi. “Zavallı çocuk! Ama bir bakıma da iyi. Hepsi buysa pek bir şey değil! Durun, ben sizi bir yatağa götüreyim de yaranızı sarsınlar. İnsan, delinen bir el yüzünden ölmez!”

Genç kız, “Kurşun elimden girdi, ama sırtımdan çıktı,” diye mırıldandı. “Beni buradan kaldırmanın hiçbir yararı yok. Size, beni bir cerrahdan daha iyi nasıl tedavi edebileceğinizi söyleyeyim mi? Yanımdaki şu taşın üzerine oturun.”

Marius oturdu. Kız, başını onun dizlerinin üzerine koydu ve sonra ona hiç bakmadan konuştu:

“Oh, ne iyi oldu! Bilseniz ne kadar rahat ettim! Bakın, artık acı çekmiyorum.”

Bir süre sustu. Sonra güçlükle yüzünü döndürüp Marius’e baktı:

“Biliyor musunuz Mösyö Marius? O bahçeye girmeniz beni rahatsız ediyordu. Aptalca bir şey. Çünkü evi size ben göstermiştim. Sonra da tutmuş kendi kendime diyordum ki; sizin gibi bir delikanlı...”

Yeniden sustu. Zihnine takılan birtakım üzücü şeyleri atlamak istediği anlaşılıyordu. İç paralayan bir gülümseyişle sordu:

“Beni çirkin buluyorsunuz değil mi?”

Ve cevap beklemeksizin anlatmaya koyuldu:

“Bakın, siz mahvoldunuz artık! Şimdi hiç kimse barikattan dışarı çıkamayacak. Biliyorsunuz ki, sizi buraya ben getirdim. Öleceksiniz! Bundan eminim. Oysa size nişan alındığını görür görmez, tüfeğin namlusunu elimle kapattım. Ne garip şey! Sizden önce ölmek istiyordum da ondan! Kurşunu yiyince buraya kadar sürüklendim. Beni hiç kimse görmedi. Sizi bekliyordum. Acaba gelmeyecek mi diye hep içim içimi yiyordu. Ama şimdi iyiyim işte! Sizin odanıza girip de, aynanıza baktığım günü hatırlıyor musunuz? Kuşlar ne güzel ötüyordu! Aradan öyle pek uzun bir zaman geçmedi. Bana yüz metelik vermişsiniz, ben de size, ‘Sizin paranızı almam!’ demiştim. Bari o parayı yerden alsaydınız! Zengin değilsiniz. Almanızı söylemek o gün aklıma gelmedi. Harika bir güneş vardı, hava ılıktı! Hatırlıyor musunuz Mösyö Marius?”

Dalgın, ciddi, keder verici bir duruşu vardı. Yırtık ceketinden göğsü görünüyordu. Konuşurken, delik elini göğsüne, tıpası açık bir fıçıdan şarap akar gibi arada bir kan fışkıran bir başka deliğin üzerine bastırıyordu.

Marius, kucağındaki bu bahtsız yaratığı derin bir acıyla seyrediyordu.

Kız birden, “Ah, yine başlıyor!” diye inledi. “Boğuluyorum!”

Acıdan kıvranarak ceketini ısırıldı. Bacakları taşların üzerinde geriliyordu.

Tam o sırada barikatın içinden küçük Gavroche’un genç horoz sesi yükseldi. Tüfeğini doldurmak için bir masanın üzerine çıkmıştı. Sevinçle o dönemde pek tutulan bir türküyü söylüyordu:

Lafayette’i görünce

Takılır kalır jandarma:

Kaçalım! Kaçalım! Kaçalım!

Éponine, doğrulup dinledi bir süre. Ve mırıldandı: “O, evet.”

Sonra Marius’e döndü:

“Kardeşim orada,” dedi. “Beni görmesin, azarlar!”

Marius, kalbinin en acılı, en kan ağlayan yerinde babasının, Thénardier’lerle ilgili vasiyet etmiş olduğu görevi hatırlamıştı:

“Kardeşiniz mi?” dedi. “Kardeşiniz kim?”

“Şu küçük.”

“Şarkı söyleyen mi?”

“Evet.”

Delikanlı davranacak gibi oldu bir an.

Kız atıldı:

“Sakın gtmeyin!”

Marius durdu.

Éponine, titreyen bir sesle ekledi.

“Ne olur! Zaten uzun sürmez.”

Şimdi sakinleşmişti. Ama sesi çok hafif çıkıyor, sürekli hıçkırıklarla kesiliyordu. Bu sesi arada bir ölüm hırıltısı boğuyordu. Yüzünü elinden geldiğince Marius’ün yüzüne yaklaştırıyordu. Bir süre böylece çabaladı. Sonra garip bir ifadeyle konuşmaya başladı:

“Dinleyin beni... Sizi aldatmak istemem! Cebimde size yazılmış bir mektup var... Dünden beri duruyor... Postaya vermeme söylemişlerdi, ben yanımda sakladım... Çünkü sizin elinize geçmesini istemiyordum... Ama düşündüm ki, biraz sonra bulduğumuzda belki bana darılırsınız! Gene görüşeceğiz, değil mi? Mektubunuzu alın şimdi...” Delik eliyle Marius’ün elini yakalamıştı titreyerek. Artık acı çekmiyor gibiydi. Delikanlının elini gömleğinin cebine soktu. Marius’ün parmakları gerçekten de bir kâğıda değdi.

Kız, “Alın,” dedi.

Marius mektubu aldı. Éponine, memnun olduğunu belirten bir işaret yaptı.

“Şimdi,” dedi. “Bu hizmetime karşılık bana söz verin.”

Durup bekledi.

“Hangi konuda?” diye sordu Marius.

“Bana söz verin!”

“Söz veriyorum.”

“Öldüğüm zaman, beni alnımdan öpeceksiniz! Ben hissederim...”

Başı delikanlının dizlerinin üzerine düşmüştü. Gözkapakları indi. Marius, bu zavallı ruhun uçtuğunu sezer gibi oldu. Éponine, hiç hareketsiz kalmıştı, ama birdenbire ve tam Marius, onun sonsuz uykuya daldığına hükmettiği anda, kız, içlerinde ölümün acı derinliği seçilen gözlerini ağır ağır açtı ve artık şimdiden bir başka dünyanın yumuşaklığını taşıyan sesiyle, “Sonra bakın Mösyö Marius,” dedi. “Galiba ben size âşıktım.”

Gülümsemeye çalıştı. Ve son nefesini verdi.

Mesafeleri Çok İyi Hesaplayan

Gavroche

Marius sözünü tuttu; üzerinde soğuk ter tanelerinin boncuk boncuk olduğu morarmış alını öptü. Bu öpüş asla Cosette'e bir ihanet değildi. Bahtsız, yoksul bir ruhla, üzücü ve acıma dolu bir vedalaşmaydı.

Delikanlı, Éponine'in verdiği mektubu alırken titremiş, bu mektubun bir olayı gizlediğini hemen sezmişti. Ve okumak için sabırsızlanıyordu. İnsan kalbi böyledir işte; kızcağız gözlerini henüz yummuştu ve Marius, kâğıdı açmayı düşünmekteydi! Éponine'i yavaşça yere bırakıp oradan uzaklaştı.

Alt kattaki salonda yanan mumlardan birine yaklaştı; kadınlara özgü o zarif, özenle katlanıp, mühürlenmiş küçücük bir kâğıttı bu. Adres de yine aynı özenle, zarif bir kadın yazısıyla yazılmıştı:

“Verrerie Sokağı, no. 16'da, Mösyö Courfeyrac'ın evinde, Mösyö Marius'e.

Sevgilim, ne yazık ki babam hemen gitmemizi istiyor. Bu akşam L'Homme-Armé Sokağı, no. 7'de olacağız. Sekiz gün sonra da İngiltere'deyiz.

COSETTE. 4 Haziran.”

Öylesine lekesiz ve masum bir aşk yaşıyorlardı ki, Marius, Cosette'in el yazısını bile tanımıyordu!

Olup bitenleri birkaç kelimeyle aktaralım:

Marius'le Cosette'i birbirlerinden ayırmak için her şeyi Éponine yapmıştı. Erkek kılığına girebilmek için, sırtındakileri, kadın giysilerine bürünmeye bayılan birisiyle değiştirmişti. Jean Valjean'a Champ de Mars'ta; evden taşının diyen, işte bu "delikanlı"ydı. Nitekim Jean Valjean da derhal eve dönmüş ve "Bu akşam buradan çıkıyoruz," demişti. "Toussaint'le birlikte hepimiz L'Homme-Armé Sokağı'ndaki eve gidecek ve gelecek hafta da Londra'da olacağız." Bu beklenmedik darbeye perişan olmuştu Cosette ve alelacele Marius'e o bir iki satırı yazmıştı. Yalnız ortada bir sorun vardı; mektubu postaya nasıl verecekti? Cosette sokağa tek başına çıkmazdı. Bu umarsız durumda kıvranırken, gözüne, bahçe kapısının parmaklıkları arkasında, sırtında erkek elbiseleriyle durmadan evin çevresinde dolaşan Éponine ilişti. Hemen bu "genç işçi"yi çağırdı. Ona beş frankla birlikte, mektubu verdi: "Bu mektubu üzerindeki adrese götürün," dedi. Éponine, mektubu cebine koydu. Ertesi gün 5 Haziran'dı. Éponine, Courfeyrac'ın evine gitti: Marius'e mektubu vermek için değil, sırf "görmek" için. Orada Marius'ü bekledi ya da hiç değilse Courfeyrac'ı. Gene sırf "görmek" için. Courfeyrac, kendisine, "Barikata gidiyoruz," dediği zaman da aklına bir fikir geldi: Herhangi bir ölüme atılır gibi ölüme atılmak ve Marius'ü de oraya sürüklemek. Courfeyrac'ın ardından işte bu amaçla gitti, barikatın nerede kurulduğunu öğrendi. Plumet Sokağı'na gidip, Marius'ün gelmesini bekledi; ve delikanlıya dostlarının kendisini barikatta bekledikleri haberini ilettiler. Bundan sonra olanları

biliyoruz. Marius, Cosette'in mektubunu uzun uzun öptü. Demek ki seviyordu! Demek ki hiçbir zaman sevmezlik etmemiştir! Bir an için artık ölmemesi gerektiğini düşündü. Ama sonra, "Gidiyor," dedi içinden. "Babası İngiltere'ye götürüyor. Büyükbabam da benim evlenmemi kabul etmiyor."

Bu durumda yerine getirilmesi gereken iki görevi olduğunu düşündü; Cosette'e öleceğini bildirip, son vedalarını yollamak ve şu çocuğu, Éponine'in kardeşini, yani Thénardier'nin oğlunu, artık kaçınılmaz hale gelen o pek yakındaki felaketten kurtarmak.

Cebinden bir defter çıkarıp kurşunkalemle şu birkaç satırı karaladı:

"Evlenmemiz imkânsız. Büyükbabamdan izin istedim. Vermedi. Benim servetim yok. Senin de yok. Hemen evinize koştum. Seni orada bulamadım. Sana verdiğim sözü biliyorsun; sözümü tutuyor ve ölüyorum. Seni seviyorum. Sen bunu okuduğun zaman, ruhum senin yanında olacak ve sana gülümseyecek."

Mektubu mühürlemek için bir şey bulamadığından, kâğıdı dörde katlamakla yetindi ve üzerine şu adresi yazdı:

"L'Homme-Armé Sokağı, no. 7'deki Mösyö Fauchelevant eliyle Matmazel Cosette Fauchelevant'a."

Mektubu katladıktan sonra bir süre dalgın kaldı. En sonunda defteri yeniden açtı ve aynı kurşunkalemle ilk sayfaya şu satırları yazdı:

"Adım Marius Pontmercy. Cesedimi Marais'de, Filles-du-Calvaire Sokağı, No. 6'da oturan büyükbabam Mösyö"

Gillenormand'a götürün."

Defteri yine ceketinin cebine yerleştirdi ve Gavroche'u çağırđı. Küçük kabadayı, Marius'ün sesini duyar duymaz, hemen o sevinç ve fedakârlık taşan yüzüyle koşup gelmişti.

Marius, "Şu mektubu yarın sabah erkenden üzerindeki adrese götürüp Matmazel Cosette'e teslim etmelisin. Ama bunun için barikattan şimdi çıkman gerekiyor," dedi.

Gavroche sordu: "Mektubunuzu yarın sabah götürsem olmaz mı?"

"Olmaz, çünkü barikat sarılır ve bütün sokaklar çıkılmaz hale girer, anlıyor musun? Onun için hemen şimdi git."

Kuşatma anında orada bulunamayacak olmak Gavroche için büyük bir üzüntüydü. Bir süre kararsızlık içinde durakladı. Üzüntülü bir tavırla kulağını kaşıyordu. Sonra birdenbire kendine özgü o yavru kuş davranışlarından biriyle mektubu aldı:

"Madem öyle, olsun bakalım!" dedi.

Ve koşarak uzaklaştı Mondétour Sokağı'nda. Aklına onu bu karara yönelten bir fikir gelmiş; ama Marius itiraz eder korkusuyla açıklamamıştı. Şöyle demişti kendi kendine; "Vakit henüz gece yarısı bile değil. L'Homme-Armé Sokağı da pek uzak sayılmaz. Mektubu hemen götürür ve döner gelirim!"

L'HOMME-ARMÉ SOKAĞI

Kurutma Kâğıdı, Gevezelik

Jean Valjean, 5 Haziran gecesini yanında Cosette ve Toussaint olduğu halde L'Homme-Armé Sokağı'ndaki eve yerleşmişti. Ve onu orada büyük bir macera beklemekteydi.

Jean Valjean, hiç yapmadığı bir şeyi yapmış, Toussaint'i de birlikte götürmüştü: Plumet Sokağı'na belki de bir daha hiç dönmeyeceğini düşünmekteydi. Plumet Sokağı'ndan adeta kaçır gibi ayrılırken, yanına, Cosette'in ayrılmaz eşya olarak nitelediği küçük çantasından başka hiçbir şey almamıştı. Dolu sandıkları taşımak için hamal gerekir; hamallar da birer tanıktır. Evin kapısına kiralık bir araba çektirmişler ve binip gitmişlerdi. Toussaint bir iki kat çamaşırıyla bir yedek giysi ve birkaç parça gerekli eşyayı paketleyip yanına alma iznini büyük zorlukla koparabilmişti. Cosette ise yanına sadece mektup kâğıtlarıyla kurutma kâğıdını almıştı.

Jean Valjean, L'Homme-Armé Sokağı'na gelir gelmez açılmış ve sıkıntısı yavaş yavaş dağılmıştı.

Gece gayet iyi uyudu. Nitekim ertesi sabah neşeli uyandı. Aslında iğrenç olan yemek odasını pek sevimli buldu; odada yuvarlak eski bir masa, kurt yeniği dolu bir koltuk ve üzerlerinde Toussaint'in paketlerinin yer aldığı birkaç sandalye vardı.

Toussaint, kendini tamamen bu küçük yerleşmeye vermişti. Durmadan oradan oraya gidip geliyordu. Ancak saat beşe doğru yemek odasındaki masanın üzerine soğuk bir piliç

bırakabildi. Cosette, babasına saygısızlık olmasın diye yemeğe ilgi gösterdi. Sonra da geçmek bilmeyen bir baş ağrısını öne sürüp, yatak odasına kapandı. Bu sade yemek boyunca Toussaint, iki üç defa, “Gürültü yükseliyor; Paris’in içinde çarpışıyorlar,” demişti kekeleyerek. Ama Jean Valjean bunu sadece belli belirsiz işitir gibi oldu, o kadar. Ya da işittiyse bile, zihni bir yığın düşünceyle dolu olduğundan, pek aldırış etmedi. Ayağa kalktı. Gittikçe daha da sakinleşiyordu. Bir süre kapıdan pencereye, pencereden kapıya gidip geldi. Sakinleştikçe; zihnini öteden beri tek temel düşüncesi olan Cosette dolduruyordu. Kızın şu baş ağrısına üzülmediğinden değil. Asla! Gayet iyi biliyordu ki, o baş ağrısı küçük bir sinir bunalımından, bir genç kız küskünlüğünden ibaretti: Bir anlık bir buluttu, iki gün sonra izi bile kalmazdı. Kendisini bir süredir rahatsız eden her şeyden sıyrılmıştı. Yoğun karanlıklardan geldiği için, biraz olsun gökyüzü görmeye susamış ve buna da kavuşmuştu. Plumet Sokağı’ndan hiçbir sorun olmadan, kazasız belasız ayrılmış olmak başlı başına bir nimetti. Bu durumda belki de en iyisi bir süre daha ortada görünmemek için Londra’ya gitmekti. Gidilecekti, evet, öyle gerekiyordu. O Cosette’in yanında ve Cosette onun yanında olduktan sonra ister Fransa’da, ister İngiltere’de oturmuş, ne değişirdi ki! Onun ülkesi ve ulusu, Cosette’ti. Yavaş adımlarla odada bir boydan bir boya yürüyüp dururken, bakışları birdenbire garip bir şeye takıldı. Tam karşısında, büfenin üzerinde eğri olarak asılı duran aynanın içinde, pek belirgin bir şekilde şu satırları okudu:

“Sevgilim, ne yazık ki babam hemen gitmemizi istiyor. Bu akşam L’Homme-Armé Sokağı, No. 7’de olacağız. Sekiz gün sonra da İngiltere’deyiz. COSETTE. 4 Haziran.”

Jean Valjean, afallamış bir halde durdu.

Eve geldiğinde Cosette, kurutma kâğıdını büfenin üzerindeki aynanın önüne bırakmış ve kâğıdı orada unutmuştu. Üstelik de kâğıdı, Marius'e yazmış olduğu birkaç satırı kurutmak için bastırıldığı sayfada açık bırakarak unutmuş ve yazı kurutma kâğıdına olduğu gibi geçmişti. Ayna da yazıyı yansıtmaktaydı. Durum bu kadar basit ve bu kadar sersemleticiydi. Jean Valjean'ın içgüdüğü hiç duraksamadı. Belirli birtakım durumları, belirli birtakım tarihleri, Cosette'in belirli kızarıp gitmelerini ve sararıp solmalarını yan yana koyup karşılaştırdı ve 'Bu, odur!' dedi kendi kendine. Umutsuzluğun getirdiği kehanet, gizemli bir şekilde doğruyu bulur daima. Jean Valjean da, daha ilk tahmininde Marius'e ulaşmıştı. Adını bilmiyordu, ama hemen kim olduğunu bulmuştu. Anıların o şaşmaz zemini üzerinde açık seçik gördü Luxembourg'da başıboş dolaşan o serseriye, küçük kızların ardından koşan o alçağı, o ruh sefilini. Çünkü yanlarında onları seven babalarıyla yürüyen genç kızlara göz süzmek, alçaklık ve ruh sefilliği değil de neydi! Bu durumun temelinde o delikanlının olduğunu ve her şeyin ondan geldiğini kesinlikle saptadıktan sonra Jean Valjean, o kendi kendini yeni baştan yaratmış olan adam, o bütün hayatı, bütün sefaleti ve bütün mutsuzluğu aşkın içinde çözümlenmek için bunca çaba harcamış ve başarmış olan adam, dönüp kendi içine baktı ve orada bir hayalet gördü: Kin.

En derin düşüncemizden bize rağmen uzanıp gelen mekanik hareketler vardır. Jean Valjean, kendisi de bilincine varmaksızın, işte bu türden bir hareketin itişiyile şüphesiz, kendini beş dakika sonra sokakta buldu.

Başı çıplaktı. Evinin kapısındaki taş basamağa oturmuştu. Ortalığı dinler gibiydi. Gece bastırmıştı.

Işıklara Düşman Yumurcak

Böylece ne kadar zaman geçti? Bu trajik düşünceye dalışın yükseliş ve alçalışları nedir? Doğruldu mu? İki büküm mü kaldı hep? Kırılacak kadar eğik miydi? Yine doğrulabilir ve yeniden sağlam bir şeylere dayanarak bilincine kavuşabilir miydi? Büyük olasılıkla kendisi bu soruların cevabını veremezdi. Sokak ıssızdı. Birden gözlerini kaldırdı. Sokakta yürüyen biri vardı, yanı başında ayak sesleri işitmişti. Baktı ve fenerin ışığında, Les Archives'e açılan sokak tarafında, soluk, genç ve ışığıyan bir şekil gördü.

Gavroche L'Homme-Armé Sokağı'na gelmişti. Yukarılara doğru bakarak, bir şeyler aranıyordu. Jean Valjean'ı görüyor, ama fark etmiyordu. Parmaklarının ucuna basarak yükseliyor ve zemin kat kapılarıyla pencerelerini yokluyordu. Hepsi sımsıkı kapalı, kilitli, sürgülüydü. Beş altı evi böylece yokladıktan sonra omuzlarını silkti ve kendi kendisiyle konuşmaya başladı:

“Tüh be! Vay canına!”

Jean Valjean bu çocukla konuşmak için karşı konulmaz bir arzu duydu ve sordu:

“Neyin var senin küçük?”

“Karnım aç,” dedi Gavroche, açıkça.

Sonra ekledi:

“Küçük diye size derler!”

Jean Valjean, elini yelek cebine atmış ve beş frank çıkarmıştı.

Ama bir davranıştan bir başka davranışa şıp diye geçebilen Gavroche, tam o sırada yerden bir taş almış ve feneri nişanlamıştı:

“Şuna bak şimdi!” dedi. “Sizin fenerleriniz hâlâ sağlam, öyle mi? Yasalara aykırı bir iş bu dostlarım. Buna adıyla sanıyla düzensizlik denir. Kırın şunu hadi, bir daha gözüm görmesin!”

Ve taşı fenere attı. Fenerin camı öylesine bir patladı ve düştü ki, karşıdaki evde perdelerinin arkasına sığınmış burjuvalar, “93 geri geldi!” diye haykırmaktan kendilerini alamadılar.

Fener bir göz kırpıp sönmüştü. Birdenbire sokak simsiyah oldu.

“Ha şöyle ihtiyar sokak,” dedi Gavroche, “Geçir sırtına şu geceliğini!”

Jean Valjean çocuğa yaklaşmıştı. Alçak sesle ve kendi kendine konuşarak, “Zavallı yavrucak!” dedi. “Aç demek ki!”

Ve beş frankı çocuğun avucuna koydu.

Gavroche paranın iriliği karşısında şaşırılmıştı. Kaldırıp karanlıkta baktı. Beş frankı ilk defa görüyordu, ama ününü işitmişti. Bu kadar yakından görmek, onu memnun etti:

“Kaplanı seyredelim hele!” dedi.

Birkaç saniye coşkuyla paraya baktı. Sonra Jean Valjean'a dönerek parayı uzattı ve mağrur bir edayla, "Mösyö burjuva," dedi, "ben fener kırmayı tercih ederim. Alın şu vahşi hayvanınızı. Beni yoldan çıkaramazsınız. Bunun beş tırnağı var, ama beni tırmalayamaz."

"Senin annen var mı?" diye sordu Jean Valjean.

Gavroche, "Belki sizden de fazla," dedi.

"İyi öyleyse o parayı annen için al, sakla!"

Gavroche duygulanır gibi olmuştu. Ayrıca biraz önce kendisiyle konuşan adamın şapkası olmadığını fark etmişti; bu da ona güven aşıliyordu.

"Bunu bana fener kırmamı önlemek için vermediğinizden eminsiniz değil mi?" diye sordu.

"İstedini kır yavrum."

"Siz mert bir insansınız," dedi Gavroche.

Parayı cebine koydu. Artık adama iyice güvenmişti. Dolayısıyla da sormakta sakınca görmedi:

"Bu sokakta mı oturuyorsunuz?"

"Evet, ne vardı?"

"Bana 7 numaralı evi gösterebilir misiniz?"

"Ne yapacaksın 7 numaralı evi bakayım?"

Durdu çocuk. Gereğinden fazla konuşmuş olmaktan korkuyordu. Enerjik bir hareketle elini saçlarının içine

daldırdı:

“Hiç,” demekle yetindi. “Öyle işte!”

Jean Valjean’ın kafasında birden bir fikir uyandı. Çocuğa sordu:

“Beklediğim mektubu getiren sen misin yoksa?”

“Beklediğiniz mektup mu?” dedi Gavroche, “Siz kadın değilsiniz ki?”

“Mektup Matmazel Cosette için, değil mi?”

“Cosette mi?” diye homurdandı Gavroche, “Evet, o acayıp addı galiba!”

“Tamam işte!” dedi Jean Valjean, “Mektubu kendisine teslim etmekle görevli olan kimseyim ben. Ver.”

“Beni barikattan yolladıklarını bilmiyorsunuz herhalde?”

“Bilmez olur muyum hiç!” dedi Jean Valjean.

Gavroche, elini cebine atmış ve dörde katlanmış bir kâğıt çıkarmıştı.

Asker selamı verdi:

“Telgrafa saygımız sonsuzdur!” dedi. “Geçici hükümetten geliyor.”

“Ver hadi,” dedi Jean Valjean.

“Bunun bir aşk mektubu olduğunu sanmayın! Bu mektup bir kadın için, ama asıl halk için. Biz savaşıların insan cinselliğine saygımız vardır.”

“Ver.”

“Alın.”

Ve mektubu Jean Valjean’a uzattı. Kendinden memnun bir hali vardı.

“Cevabı Saint-Merry’ye mi götürmek gerekecek?” diye sordu Jean Valjean.

Çocuk neredeyse bağırarak konuştu:

“Orada sadece çörek satarlar! Bu mektup Chanvrerie Sokağı barikatından geliyor, ben de şimdi oraya dönüyorum. İyi akşamlar yurttaş!”

İnsan, şiddetli heyecan anlarında elinde tuttuğu kâğıdı okumaz; ezer paralar, bir düşmanı yakalamış gibi buruşturur, tırnaklar, öfke ya da sevincinden mıncıklar, yırtar, yok eder. Sonunu okumak, en sonda ne söylediğini anlamak ihtiyacındadır; kelimeleri atlar, cümleleri atlar, dikkati bir ateş nöbeti haline girer; yazılanların kabataslağını anlar, yaklaşığını, özünü anlar ve bir tek noktayı yakalayınca bütün artakalanı silinmiş, yok olmuştur.

Nitekim, Jean Valjean, Marius’ün Cosette’e yazmış olduğu mektupta, sadece ve sadece şu sözcükleri okuyup anlamıştı:

“... Ölüyorum. Sen bunu okuduğunda, ruhum senin yanında olacak...”

Bir süre sonra sokağa çıkıp elinde dolu bir tüfek, belinde fişek dolu bir palaskayla Halles’e doğru yürümeye başladı.

DÖRT DUVAR ARASINDA SAVAŞ

Barikatın Üstünden Görülen Ufuk

Jean Valjean'ın istihkâma girdiğini hiç kimse fark etmemişti. Bir süre sonra, “Kim bu adam?” diye sordu Bossuet.

“Ben tanıyorum,” diye tamamladı Marius, alçak sesle. Marius'ün ona kefil olduğunu duyunca içlerine su serpilmişti. Enjolras, Jean Valjean'a dönerek, “Hoş geldin yurttaş,” dedi ve ekledi:

“Öleceğimizi biliyorsunuz değil mi?”

Jean Valjean, ona cevap verme gereğini duymadı. Bu öldürücü saatte ve bu amansız yerde, sonuç olarak herkesin durumu Enjolras'ın yüce hüznünde dile geliyordu. Enjolras, bir dirseği karabinasının namlusunun üzerinde, taş merdivende ayakta durmaktaydı. Birdenbire başını kaldırdı, yıldızlardan yapılmış zafer arabasına binmiş meleğin saçlarını andıran sarı saçları arkaya doğru savruldu ve ürkmüş bir aslanın parlak, ayla şeklindeki yelesine benzedi.

“Yurttaşlar!” diye haykırdı. “Gözünüzün önüne geleceği getirebiliyor musunuz? Kentlerin ışığa boğulmuş sokakları, kapıların eşikleri üzerinde yemyeşil dallar, kardeş uluslar, adil insanlar, çocuklara hayır duaları eden yaşlılar, bugünü seven geçmiş zaman, tam bir özgürlük içinde düşünürler, tam eşitliğe kavuşmuş inançlılar. Din Tanrı'dan gelir: Tanrı ile kul arasında aracı yok, tek mihrap var; insan vicdanı; artık kin yok; işyerinde de, okulda da kardeşlik; cezanın da,

ödüllendirmenin de sınırları açıkça belli; her şeyde açıklık; herkese iş, herkese hak; herkese barış ve huzur; kan dökmek yok, savaş yok, analar mutlu! Maddeye boyun eğdirmek sadece bir başlangıçtır, birinci adım budur, ikinci adım, ideali gerçekleştirmektir. İlerlemenin şimdiye kadar gerçekleştirdiği şeyleri düşünün! Bir vakitler ilk insan ırkları, suları püskürterek yüzen deniz canavarını, ateş kusarak ilerleyen ejderhayı ve göklerde dehşet saçarak uçan kartal başlı kaplanı dehşetle izlerlerdi. Bütün bu iğrenç yaratıklar hep insanın üstündeydiler, insandan üstündüler. Ama insanoğlu tuzaklarını birer birer kurdu ve bu canavarları avladı: Zekânın tuzaklarıydı bunlar, deniz canavarı bize boyun eğdi, buharlı gemi oldu; ejderha bugün lokomotif; kartal başlı kaplana da boyun eğdirmek üzereyiz, eğdirdik bile sayılır: Gözlerinizin önüne balonu getirin! Prometheus'a layık bu yapıt tamamlanıp da insanoğlu eski üç canavarı, iradesinin arabasına kesin olarak koşunca, suyun, ateşin ve havanın mutlak efendisi durumuna gelecektir: Eski tanrılar onun için ne idiyse, insan da canlı yaratıkların kendi dışında kalanlarının hepsi için o olacaktır işte! Cesaret ve ilerleme! Nereye gidiyoruz? Hurafelerin ve asalakların olmadığı düzene gidiyoruz! Yurttaşlar! Bugün bizim burada yapacağımız şey, bozguna da uğrasak, zafere de ulaşırsak, bir devrimdir. Yangınlar nasıl bütün kenti aydınlatırsa, devrimler de bütün insan soyunu aydınlatır. Biz doğrunun devrimini yapacağız! Siyasal açıdan bir tek ilke vardır: İnsanın kendi üzerindeki egemenliği. Bu egemenliğin adı da özgürlüktür. Kardeşler, burada her ölen, geleceğin ışıltısı içinde ölür; bizler, şafağın aydınlattığı bir mezarın içine giriyoruz!”

Enjolras sustu. Alkışlayan olmadı; ama uzun süre fısıldaştılar. Sözler birer esinti olduğundan, zekâların hışırtısı, yaprakların hışırtısına benzer.

Marius Bitap Düşmüş, Javert Hâlâ

Kısa ve Öz Konuşuyor

Bu arada Marius, “Mösyö Fauchelevant oraya nasıl geldi? Neden geldi? Ne yapmaya geldi?” türünden soruların hiçbirinin üzerinde durmadı. Zaten üzüntülerimizin, kendimizle birlikte başkasını da içine alması gibi bir özelliği olduğundan, oraya herkesin savaşmak üzere gelmiş olması ona mantıklı görünüyordu. Yalnız, yüreği sızlayarak Cosette’i düşündü. Mösyö Fauchelevant onunla konuşmadı, ona bakmadı, hatta Marius, “Ben tanıyorum,” demek için sesini yükselttiği zaman bile onu işitmiyormuş gibi davrandı.

Enjolras, konuşmasını bitirince mahkûmun bulunduğu salona geçti. Direğe bağlı Javert düşünmekteydi. Enjolras, “Bir şeye ihtiyacın var mı?” diye sordu.

Javert cevap verdi:

“Beni ne zaman öldüreceksiniz?”

“Biraz bekle, şu anda kurşunlarımızın hepsine ihtiyacımız var.”

“Bu direkte çok rahatsızım,” dedi Javert, “bana bütün geceyi burada geçirteceğinize göre, pek de şefkatli sayılmazsınız. Beni istediğiniz gibi bağlayın, ama hiç olmazsa bir masanın üzerine yatırın.”

Enjolras’ın emri üzerine, dört isyancı Javert’i direktan çözdüler. Bu sırada beşinci bir kişi de süngüsünü onun göğsüne dayalı tutmaktaydı. Ellerini arkasına bağlı bıraktılar, ayaklarını da darağacına çıkarılanlarda olduğu gibi, ancak kısa bir adım atabilecek şekilde iplerle sıkıca bağladılar, sonra

salonun dibine kadar yürüterek masaya yatırdılar, belinden sımsıkı bağladılar.

Javert'i sıkı sıkıya bağladıkları sırada, kapının eşiğinde durmuş bir adam dikkatle onu izliyordu. Bu adamın gölgesini gören Javert, başını çevirdi. Gözlerini kaldırdı ve Jean Valjean'ı tanıdı. Ürpermedi bile. Azametle gözlerini yumdu: "Bu basit bir şey," demekle yetindi.

Durum Ciddileşiyor

Enjolras, Halles bölgesini gözetleyen devriyenin fikrinden yola çıkarak, arkadan gelebilecek beklenmedik bir saldırıdan endişelendiği için önemli bir karar aldı: O zamana kadar açık kalan Mondétour Sokağı'nın dar girişine de barikat kurdurdu. Bu iş için birkaç ev boyunca sokağın taşlarını söktüler. Böylece, üç sokaktan, yani solda Cygne Sokağı ile Petite-Truanderie Sokağı'ndan, sağda Mondétour Sokağı'ndan kapatılınca, barikat gerçekten de hiçbir saldırıyla ele geçirilemez bir duruma gelmişti. Üç cephesi vardı ama, çıkış yeri yoktu. Bir süre sonra Saint-Leu yönünde çok belirgin bir canlılık görüldü; ancak bu defaki ilk saldırı hareketine benzemiyordu. Önce bir top görüldü. Topçuların ittiği bu top ateşlenmeye hazır durumdaydı. İki kişi topun kundağını tutuyor, dört kişi tekerleklerin yanı sıra yürüyor, ötekiler cephanesandığıyla birlikte arkadan geliyorlardı. Yanan fitilin tüten dumanı görülüyordu.

"Ateş!" diye haykırdı Enjolras.

Bütün barikat ateş açtı. Patlama korkunçtu. Bir duman kütleleri, topu ve adamları örtüp yok etti. Birkaç saniye sonra bulut dağıldı, top ve adamlar yeniden belirdi. Topçular ağır

ağır, düzenli bir biçimde, karışıklığa yol açmadan, topu barikatın tam karşısına yerleştiriyorlardı. İçlerinden bir teki bile vurulmamıştı. Ardından, topçu birliğinin komutanı, topu yükseltmek için kundağına abanarak ve teleskopunu ayarlayan bir gökbilimci ağırbaşlılığı ile nişan almaya koyuldu.

Bossuet, “Bravo topçular!” diye haykırdı.

Ve bütün barikat alkışladı. Bir süre sonra top, sokağın tam orta yerine güzelce yerleştirilmişti; ortadan, tekerleklerin arasından akan bir su birikintisi vardı ve top ateşe hazırđı. Barikatın zerine doğru korkunç bir canavar ağzıyla açılmıştı. İlk güllenin barikata düşmesiyle içeri dalan Gavroche, barikatta glleden daha büyük etki yarattı.

Glle enkaz yığınlarının arasında kaybolmuştu. Güllenin verdiği zarar, yolcu arabasının bir tekerleğini kırmaktan, Anceau’nun eski arabasını tümüyle parçalamaktan öteye gidememişti. Bunu gören barikattakiler glmeye başladılar. Gavroche’un çevresini sardılar. Ama ocuk bir şey anlatmaya imkân bulamadı. Marius, titreyerek onu bir kıyıya çekti:

“Buraya ne yapmaya geldin?”

“Hele şuna bak!” dedi ocuk, “peki siz?”

Marius, sert bir sesle devam etti:

“Kim dedi sana dn gel diye? Mektubumu adrese ulaştırdın mı bari?”

“Mektubu kapıcıya verdim yurttaş. Hanım uyuyordu. Mektubu uyanınca alacak.”

Marius'ün bu mektubu yollamakta iki amacı vardı: Cosette ile vedalaşmak ve Gavroche'u kurtarmak. İsteğinin yarısıyla yetinmek zorunda kaldı. Ardından, hem gönderdiği mektubu hem de Mösyö Fauchelevant'in barikatta bulunuşunu düşündü; ikisi arasındaki bağlantı aklına takıldı. Gavroche'a, Mösyö Fauchelevant'i gösterdi:

“Bu adamı tanıyor musun?”

“Hayır,” dedi Gavroche. Gerçekten de, Jean Valjean'ı ancak gece karanlığında görmüştü.

Marius'ün kafasındaki o bulanık ve marazi düşünceler dağıldı birden. Mösyö Fauchelevant'in görüşlerini biliyor muydu ki? Belki de cumhuriyetçiydi ve bu çarpışmada bulunması da pek doğaldı.

Bu arada Gavroche, “Tüfeğim!” diye haykırarak barikatın öbür ucuna gitmişti bile. Courfeyrac ona tüfeğini geri verirdi.

Gavroche, “arkadaşlar”a –onlara her zaman öyle der– barikatın sarılmış olduğunu haber verdi. Gelmekte çok güçlük çekmiş, yolu uzatmak zorunda kalmıştı. Bir tabur, silahlarını Petite-Truanderie Sokağı'na çatmış, Cygne Sokağı'nı gözetliyordu; öte yandan şehir muhafızları Prêcheurs Sokağı'nı tutmuştu. Ordunun bütün kuvvetleri ise tam karşıda, barikata doğru kurşun ve gülle yağdırmaya devam ediyorlardı.

Enjolras, “Bu topların yarattığı tehlikeyi mutlaka azaltmalıyız,” dedikten sonra, “Topçulara ateş!” diye haykırdı.

Zaten hepsi hazır bekliyordu. Bunca zamandır susan barikat, çılgıncasına ateş açtı. Bossuet, Enjolras'a, "İşte bu iyi oldu," dedi. "Başardık!"

Enjolras, başını salladı:

"Başarı on beş dakika daha sürerse, barikatta on tane bile fişek kalmaz," dedi.

Gavroche, bu sözü işitmiş olmalıydı.

Gavroche Dışarıda

Courfeyrac aniden barikatın dışında kurşun yağmuru altında birini gördü.

Gavroche, meyhaneden şişe taşımaya yarayan bir sepet almış, sakın sakın barikatın yamacındaki ölü askerlerin dolu fişek çantalarını, elinde bulunan sepete boşaltıyordu.

"Sen ne arıyorsun orada?" diye bağırdı Courfeyrac.

Gavroche başını kaldırarak cevap verdi:

"Sepetimi dolduruyorum yurttaş."

"Misket ateşini görmüyor musun?"

Gavroche cevap verdi:

"Evet, yağmur yağıyor, ne var bunda?"

"Gir içeri!" diye haykırdı Courfeyrac.

"Az sonra," dedi Gavroche.

Ve bir sıçrayışta sokağa fırladı.

Sokak boyunca şurada burada taşların üzerinde yirmiye yakın ölü yatıyordu. Gavroche için bunlar yirmiye yakın fişek demektir; barikat için de bir yığın cephane. Küçük gövdesi sayesinde görülmeden, sokaktan epeyce uzağa kadar gidebildi. Oldukça yakınında bulunduğu barikattan bakanlar, dikkatleri onun üzerine çekmekten korktuklarından, geri dönmesi için bağırma cesaret edemiyorlardı.

Gavroche, bir binek taşının yanında yatan çavuşu fişeklerin yükünden kurtardığı sırada ölüye bir kurşun isabet etti.

“Vay canına!” dedi Gavroche, “şimdi de benim ölülerimi öldürüyorlar.”

İkinci bir kurşun kaldırım taşını kıvılcımlandırdı. Bir üçüncüsü sepeti devirdi. Gavroche ateşin taşra müfrezesinden geldiğini gördü. Ayağa kalktı; saçları rüzgârda, elleri kalçalarında, gözleri ateş eden milli muhafız askerlerine dimdik bakarak türkü söylemeye başladı. Bu bir zaman böyle devam etti. Manzara hem korkunç, hem de güzeldi. Gavroche ateş yağmuruna tutulmuşken bu ateşle alay ediyordu. O, avcılarını gagalayan bir serçeydi. Ne çare ki iyi nişan alınmış bir kurşun, en sonunda bu ateşböceği çocuğa isabet etti. Gavroche’un sarsıldığı görüldü, sonra yere yığıldı. Barikattan bir çığlık koptu.

Marius barikattan dışarı fırlamış, Combeferre de onun peşinden atılmıştı, ama artık iş işten geçmiş, Gavroche ölmüştü. Combeferre fişek sepetini, Marius de çocuğu getirdi.

Marius, “Yazık!” diye düşünüyordu. Gavroche’un babasının Marius’un babasına yaptığını Marius, onun oğluna ödüyordu;

yalnız Thénardier onun babasını sağ olarak getirmişti, kendisi çocuğu ölü olarak geri getiriyordu.

Marius kucağında Gavroche'la barikattan içeri girdiğinde, çocuğunki gibi kendi yüzü de kanlar içindeydi. Gavroche'u yerden kaldırmak için eğildiğinde bir kurşun başını sıyırmıştı; bunun farkında bile değildi. Courfeyrac, Marius'ün boyunbağını çözerek, alnına sardı. Gavroche'u bir masaya yatırıp üzerine siyah bir şal örttüler.

Combeferre, getirdiği sepetteki fişekleri dağıtmıştı. Bu fişekler, adam başına on beş atış sağlıyordu.

Av Olan Akbaba

Birden iki ateş arasında, uzaktan bir saatin sesi duyuldu.

“Öğle vakti,” dedi Combeferre.

On ikinci vuruş daha bitmemişti ki, Enjolras ayağa fırladı, barikatın üzerinden gür sesiyle emir verdi:

“Evin içine biraz kaldırım taşı taşıyın! Pencereleeri bu taşlarla takviye edin! Adamların yarısı taşların başına, öbür yarısı da tüfek başına! Kaybedecek bir dakika bile yok!”

Sokağın öbür başında, omuzlarında baltalarla savaş düzeninde bir itfaiye takımı belirmişti. Askeri saldırı kolunun başından başka bir şey değildi bu. Barikatı yıkmakla görevli itfaiyecilerin, onu aşmakla görevli askerlerin önünden gelmeleri gerekiyordu.

Barikat koruyucuları cephaneleri tutumlu harcamak zorunda olduklarını bildiklerinden, kuşatanlar hazırlıklarını sinir

bozucu bir ağırlıkla yapar, kendilerini vaktinden önce ateşle karşı karşıya bırakırlar; ama bu daha çok görünüştedir; hiç telaş etmezler. Saldırı hazırlıkları yöntem arayışının gerektirdiği bir yavaşlıkla yapılır, sonrası ise yıldırım hızıyla yürür.

Bu yavaşlık Enjolras'a her şeyi gözden geçirme, her şeyi yapma fırsatı verdi. Mademki bu vuruşmada insanlar öleceklerdi, ölümleri şaheser olmalıydı.

Marius'e, "İkimiz de komutanız," dedi, "ben içerde son emirleri vereceğim. Sen dışarıda kal, oraya gözkulak ol!"

Marius barikatın tepesindeki gözetleme kulesine yerleşti. Enjolras, alt salondan, son emirleri kesin ama son derece sakin bir ses tonuyla bildirdi. Feuilly, onu dinliyor, herkesin adına cevap veriyordu.

"Baltalar burada mı? Birinci katta merdiveni kesmek için hazır mı?"

"Evet," dedi Feuilly.

"Kaç tane?"

"İki balta ve bir oduncu baltası."

"Pekâlâ. Kaç tüfek var? Yirmi altı kişiyiz."

"Otuz dört tüfek var."

"Sekiz tanesi fazla. Bu sekiz tüfeği de elimizin altında bulduralım. Tabancalar ve kılıçlar belde olacak. Altı kişi, kaldırım taşlarının arasındaki mazgallardan, kuşatanlara ateş etmek üzere tavan arasına, birinci kat pencerelerine, yirmi kişi

de barikata gitsin. Boş duran hiç kimse kalmasın. Hücüm borusu birazdan çalınca, aşağıdaki yirmi savaşı barikata koşsun. İlk gelenler en iyi yerleri tutacaklar.”

Bu hazırlıklar bittikten sonra Javert’e döndü.

“Seni az daha unutuyordum,” dedi ve ekledi:

“Buradan en son çıkan, ajanın kafasını patlatsın.”

Bir ses, “Burada mı?” diye sordu.

“Hayır, bu cesedi bizimkilere karıştırmayalım! Mondétour Sokağı’na bakan ve yüksekliği ancak bir metre kadar olan bu küçük barikat kolayca aşılabılır. Onu oraya götürüp hükmü orada infaz etmeli.”

O anda Jean Valjean göründü. İsyancı grupların arasından çıktı ve Enjolras’a, “Komutan siz misiniz?” dedi.

“Evet.”

“Kurşunu bu adamın beynine ben sıkayım.”

Javert başını kaldırdı, Jean Valjean’ı gördü, belli belirsiz bir hareket yaptı. “İyi olur,” dedi.

Enjolras’a gelince, karabinasını doldurmaya başlamıştı.

Çevresine bakındı.

“Karşı çıkan var mı?” diye sordu.

Kimseden ses çıkmayınca, “Ajani teslim alın,” dedi.

Jean Valjean masanın yanına kadar giderek Javert’i teslim aldı. Tabancayı eline aldı ve hafif bir tıkırtıyla emniyeti açtı.

Aynı anda bir boru sesi işitildi.

Marius barikatın üstünden, “Silah başına!” diye haykırdı.

Javert, kendine özgü o sessiz gülüşüyle isyancılara dik dik bakarak, “Sizin durumunuz da benimkinden iyi değil!” dedi.

“Herkes dışarı!” diye haykırdı Enjolras.

İsyancılar gürültüyle saldırdılar; kapıdan çıkarken, Javert onların arkasından, “Az sonra görüşürüz!” dedi.

Jean Valjean Öcünü Alıyor

Jean Valjean, Javert’le yalnız kalınca, tutsağı belinden masaya bağlayan ipi çözdü. Kalkması için ona işaret etti.

Javert, zincire vurulmuş otoritenin üstünlüğünü ve hâkimiyetini özümseyip yoğunlaştıran o tanımlanması imkânsız sırtışla ona itaat etti.

Jean Valjean, bir yük hayvanının boyunduruğundan tutar gibi, onu kayışından tuttu ve peşi sıra sürükleyerek ağır ağır meyhaneden çıktı. Javert, ayakları bağlı olduğu için ancak küçük adımlarla ilerleyebiliyordu.

Jean Valjean, sımsıkı bağlı Javert’le birlikte güçlkle, ama onu bir saniye bile gözden uzak tutmadan Mondétour Sokağı’ndaki küçük siperden atladı.

Duvarı tırmandıktan sonra, her ikisi de sokakta yalnız kaldılar. Artık onları kimse görmüyordu. Çünkü evler, onları isyancılardan gizliyordu. Barikattan çıkarılan ölümler birkaç adım ileride korkunç bir yığın oluşturmuştu. Jean Valjean, yelek cebinden sustalı bir bıçak çıkardı ve açtı. Javert’in

boynundaki kayışı, sonra da bileklerindeki, ardından eğilip ayaklarındaki ipleri kesti ve doğrularak, “Serbestsiniz,” dedi.

Javert kolay kolay şaşırılmazdı. Kendine iyice hâkim olmakla birlikte, heyecanını zaptedemedi. Ağzı açık öylece kalakaldı.

Jean Valjean devam etti:

“Buradan sağ kurtulacağımı sanmıyorum, ama tesadüfen kurtulursam, Fauchelevant adı altında Homme-Armé Sokağı 7 numarada oturuyorum.”

Javert, ağzının bir köşesini aralayan bir kaplan gibi sırttı ve dişlerinin arasından mırıldandı:

“Fauchelevant, Homme-Armé Sokağı dedin, öyle mi?”

“7 numara.”

Javert redingotunu ilikledi, omuzlarını bir asker gibi dikleştirdi, döndü ve Halles yönüne doğru yürümeye başladı. Jean Valjean onu izliyordu. Birkaç adım sonra arkasına döndü, Jean Valjean’a seslendi:

“Canımı sıkıyorsunuz! Derhal öldürün beni.”

Jean Valjean, “Defolun buradan!” dedi.

Javert ağır adımlarla uzaklaştı. Bir an sonra Prêcheurs Sokağı’nın köşesini dönmüştü. Javert gözden kaybolunca, Jean Valjean tabancasını havaya sıktı. Sonra barikata döndü ve “Bu iş tamam,” dedi.

Kahramanlar

Hücum borusu Jean Valjean barikata döndükten birkaç dakika sonra çaldı. Saldırı şiddetliydi. Güçlü bir piyade kolu, milli muhafızlar ve şehir muhafızlarıyla da yer yer takviye edilerek, görülmeyen ama işitilen büyük kitlelere yaslanarak, trampetlerini ve borularını çalarak, süngüler çatılmış, önde baltacı erler olmak üzere koşar adım sokağa girdiler, mermi yağmuru altında sakin ve telaşsız dosdoğru barikatın üzerine yürüdüler.

Barikatın bir ucunda Enjolras, diğer ucunda Marius bulunuyordu. Enjolras, bütün barikatın komutası kendisinde olduğu için kendini koruyordu, siperdeydi; bulunduğu mazgalın altında, onu fark etmeden üç asker öldü. Marius kendini mermilere hedef etmiş, açıkta savaşıyordu. Bir rüyadaymış gibi savaşa atılmıştı.

Saldırıların ardı arkası kesilmiyor, dehşet gittikçe artıyordu. İşte o zaman bu taş yığını üzerinde, bu Chanvrerie Sokağı'nda Troya surlarına layık bir savaş başladı. Bu solgun çehreli, yorgun, yirmi dört saatten beri yemek yememiş, uyku uyumamış, ancak birkaç atımlık fişeği kalan, hemen hepsi yaralı, başı ya da kolu kan içinde, yarım yamalak silahlı adamlar, birer dev kesildiler. Barikata on defa yaklaşıldı, etrafı sarıldı, üzerine tırmanıldı, ama asla ele geçirilemedi.

Bossuet öldü; Feuilly öldü; Courfeyrac öldü; Joly öldü; yaralı bir askeri kaldırırken göğsüne üç süngü yiyen Combeferre, can vermeden önce ancak gökyüzüne bakacak zaman bulabildi.

Barikatın iki ucunda Enjolras ve Marius'ten başka hiçbir komutan kalmayınca uzun süre Courfeyrac'ın, Joly'nin, Bossuet'nin, Feuilly'nin, Combeferre'in desteklediği merkez

geri çekildi. Top, geçilebilecek bir gedik açamamışsa da, istihkâmın ortasında oldukça geniş bir yarık açmıştı. Duvarın üstünü güller yıkmış, yok etmiş; bir kısmı içeri, bir kısmı dışarı düşen molozlar yığılarak en sonunda barikatın her iki yanında da, biri içeride biri dışarıda iki yamaç meydana getirmişti. Dış yamaç barikata yanaşılabilir eğişik bir alan oluşturmuştu.

Son hücum oradan yapıldı ve bu saldırı başarıya ulaştı. Ritmik adımlarla saldıran kitle, süngülerle diken diken, karşı konulmaz bir şekilde geldi, hücum kolunun savaş cephesi, dumanlarla kaplı dik duvarın içinde göründü. Bu defa her şey bitmişti. Merkezi koruyan isyancılar topluluğu karmakarışık bir halde geri çekildi.

O zaman, karanlıklara gömülmüş bazılarında bir yaşama sevgisi uyandı. Bu tüfek ormanının nişanına hedef olunca pek çoğu ölmek istemedi. Korunma içgüdüsünün çılgınlık kopardığı ve insandaki hayvanın ortaya çıktığı andır bu. İstihkâmın dibini oluşturan altı katlı yüksek eve kadar çekilmişler, oraya sıkıştırılmışlardı. Barikat haline getirilmiş ev, kurtuluşları olabilirdi. Sanki yukardan aşağı örülmüştü. Savaş birliği, istihkâmın içine girmeden bir kapı açılıp kapanacak kadar zaman bulunabilirdi; bir şimşek çakımı zaman buna yeterdi; bu evin birdenbire aralanıp hemen kapanıveren kapısı, bu umutsuz adamlar için hayat demekti. Bu evin arkasında, sokaklarda, kaçma imkânı, kurtuluş vardı. Dipçiklerle, bağırarak, yakararak kapıya vurmaya başladılar. Enjolras'la Marius ve onlara katılan yedi sekiz kişi ileri atılmışlar, kaçanları koruyorlardı. Enjolras, askerlere, "İlerlemeyin!" diye bağırarak, bir subay söz dinlemeyince de Enjolras onu öldürmüştü. Şimdi barikatın küçük

avlusundaydı; Corinthe Meyhanesi'ne sırtını dayamış, bir elinde karabina, diğer elinde kılıç, saldıranların yolunu keserek, meyhanenin kapısını aralık tutuyordu. Çırpınanlara, “Bir tek açık kapı var! O da bu!” diye bağırdı. Onlara gövdesini siper ederek, bir tabura karşı tek başına durdu. Hepsi oraya daldılar. Enjolras, artık bir sopa gibi kullandığı karabinasını dört bir yana savurarak, önlerindeki, yanlarındaki süngüleri devirdi, kendisi de en sonda içeri girdi. Marius dışarıda kalmış, bir kurşun, köprücük kemiğini kırmıştı. Düştüğünü, bayıldığını biliyordu; gözleri kapandıktan sonra da kendisini yakalayan güçlü bir elin sarsıntısını duydu. İçine düştüğü o baygınlık, Cosette'in son hatırasına karışan şu düşünceye ancak zaman bıraktı: “Esir alındım, kurşuna dizileceğim.”

Meyhanede bulunanlar arasında Marius'ü göremeyen Enjolras da aynı şeyi düşündü. Ama herkesin ancak kendi ölümünü düşündüğü bir andaydılar. Enjolras kapıyı sürgüledi, anahtarı iki defa çevirdi, asma kilidi de çengellere taktı. Bu sırada, dışarıdaki askerler dipçikle, itfaiye erleri baltalarla kapıya şiddetle vuruyorlardı. Saldıranlar, kapının önünde toplanmışlardı. Askerler öfke içindeydiler. Topçu çavuşunun ölümü onları kızdırmıştı. Kapı sıkı sıkı kapandıktan sonra Enjolras, “Postu pahalıya satalım!” dedi. Sonra Gavroche'un yattığı masaya yaklaştı. Siyah örtünün altında küçük, dimdik bir şekil görünüyor; kefenin soğuk kıvrımları arasında bir yüz hayal meyal fark ediliyordu. Kefenin altından küçük bir el çıkmış ve yere doğru sarkmıştı. Enjolras eğildi, bu eli öptü: Hayatı boyunca verdiği ilk ve son öpücükte bu.

Bu arada yirmi kadar milli muhafız askeri, şehir muhafızları, birbirlerine arka vererek meyhanenin duvarlarına

tırmandılar ve tavana asılarak birinci katın salonuna girdiler, direnmeye devam eden son adamları da yaraladılar. Darmadağınıklılar; pek çoğu bu korkunç tırmanma sırasında yüzlerindeki yaralarla tanınmaz hale gelmişti; akan kanla gözleri körleşmiş, öfkelenmiş, vahşileşmişlerdi. Orada ayakta duran bir tek adam vardı; Enjolras. Fişeksiz ve kılıcsızdı; elinde sadece dipçiğini içeri girenlerin kafasında kırdığı karabinanın namlusu kalmıştı. Saldıranlarla arasına bilardo masasını almış; salonun köşesine kadar geri çekilmişti; bakışları gururlu, başı dimdik, elinde o silah koçanıya, kimsenin yanına yaklaşmaya cesaret edemeyeceği kadar korkunç görünüyordu.

Bir ses yükseldi:

“İşte komutan bu! Topçuyu öldürdü. Şimdi tam sırası. Onu hemen şuracıkta kurşuna dizelim.”

Enjolras, kırık karabinayı attı, göğsünü açıkta bırakarak kollarını kavuşturdu.

Korkusuzca ölmenin verdiği cesaret insanları daima duygulandırır. Enjolras da, sonunu kabul ederek kollarını kavuşturunca, salonda çarpışmanın gürültüsü son buldu; bu altüst oluş, bir mezar karşısındaki kutsal tavırda olduğu gibi, duraladı. Silahsız ve kımıldamadan duran Enjolras'ın ürkütücü heybeti, bu gürültünün üzerine çökmüş gibiydi; yaralanmayan tek kişi olduğu halde, kanlar içinde, görkemli, son derece sevimli, yaralanması mümkün olmayan biri gibi duran bu delikanlı, adeta bakışlarının kudretiyle, bu uğursuz kalabalığı kendisini saygıyla öldürmek zorunda bıraktı. O andaki gururuyla daha da artan güzelliği bir parıltıydı, sanki o geçen korkunç yirmi dört saatten sonra yaralı olmadığı gibi,

yorgun da olamazmış gibi, yanakları al al, pembe beyazdı. Daha sonra askeri mahkeme önünde konuşan bir tanık, “Adının Apollon olduğunu duyduğum bir isyancı vardı!” derken, belki de ondan söz ediyordu. Enjolras’a nişan alan milli muhafız, “Bir çiçeği kurşuna dizecekmişim gibi geliyor bana!” diyerek silahını indirdi.

Enjolras’ın bulunduğu köşenin tam karşısındaki on iki er takım oldular, sessizce tüfeklerini hazırladılar. Sonra bir çavuş bağırdı:

“Nişan al!”

Korkunç bir ateş sesi duyuldu. Enjolras sekiz kurşun yedi, kurşunlar bedenini oraya çivilemiş gibi, duvara dayalı kaldı. Sadece başını öne eğdi. Birkaç dakika sonra askerler son isyancıları buldukları yerden çıkarıyor, hâlâ canlı olan yaralıları da ölü sanıp pencereden aşağıya atıyorlardı. Sırtında işçi elbisesi olan bir adam, karnında bir süngü yarasıyla fırlatılmıştı. Parçalanmış bir yolcu arabasını doğrultmaya çalışan iki hafif piyade eri tavan arasından atılan iki karabina kurşunuyla ölmüştü. Bir askerle bir isyancı, damın kiremitleri üzerinden kayıyorlardı; vahşice kucaklaşmış bir durumda birbirlerini sımsıkı tutarak düşmekteydiler. Bodrumdaki savaşın da bundan farkı yoktu. Bağırılmalar, tüfek ateşleri, öfkeli ayak sesleri ve sessizlik! Barikat ele geçirilmişti.

Tutsak

Jean Valjean, çarpışmanın yoğun bulutu içinde Marius’ün orada olduğunu farkında değilmiş gibi davranıyordu; gerçekte ise gözlerini ondan hiç ayırmıyordu. Bir kurşun Marius’ü yere devirdiği an Jean Valjean bir kaplan

çevikliğiyle genç adama doğru atıldı ve onu alıp götürdü. O anda hücumun kasırgası Enjolras'la meyhanenin kapısı üzerinde öyle bir şiddetle yoğunlaşmıştı ki, baygın Marius'ü sırtında taşıyan Jean Valjean'ı kimse görmedi.

Sokakta bir burun oluşturan bu köşe hatırlardadır; bu köşe birkaç karışlık yeri kurşunlardan, mermilerden ve gözlerden koruyordu. Jean Valjean orada durdu. Marius'ü yere kaydırды, sırtını duvara dayadı, çevresine şöyle bir bakındı. Durum dehşet vericiydi...

Şimdilik, belki de iki üç dakika için bu duvar bir sığınaktı, ama acaba buradan nasıl kurtulmalıydı? Sekiz yıl önce, Cosette'le birlikte Javert'den kaçtıkları gece duyduğu kaygıyı ve sonra nasıl kurtulduklarını hatırladı; o zaman zordu, bugün ise imkânsız. Buradan ancak bir kuş kurtulabilirdi. Ne var ki hemen karar vermeli, bir çare bulmalıydı.

Jean Valjean, karşısındaki eve ve yanındaki barikata baktı; sonra, son anın şiddetiyle, çılgıncasına, sanki gözleriyle orada bir delik açmak istiyormuş gibi yere baktı. Birkaç adım ötesinde taş döküntülerinin altında, demir bir ızgara gördü. Uzunlamasına kalın çubuklardan yapılmış olan bu ızgara iki karış kadardı. Parmaklıklar arasında açık bir karanlık, bir ocak bacasına ya da sarnıç ağzına benzer bir şey görünüyordu. Jean Valjean atıldı. Kaçma konusundaki eski ustalığı beynini bir şimşek gibi aydınlattı. Taşları çekmek, ızgarayı kaldırmak, baygın Marius'ü omuzlarına almak, sırtında bu yükü, dirseklerinin, dizlerinin yardımıyla, bereket versin ki pek derin olmayan bu kuyuya benzer yere inmek ve sonra üzerine yerinden oynayan taşların düştüğü ağır demir kapağı başının üstünde eski yerine yerleştirmek ve yerin üç

metre altında taş dşeli bir zemine ayak basmak... Bütün bunlar bir dev gücüyle ve bir kartal hızıyla yapılan işler gibi yerine getirildiğinde aradan sadece birkaç dakika geçmişti. Jean Valjean, hâlâ baygın olan Marius'le birlikte, kendini uzun bir yeraltı koridorunda buldu. Orada derin bir durgunluk, kesin bir sessizlik ve gece vardı.

ÇAMUR AMA RUH

Lağım ve Beklenmedik Olaylar

Jean Valjean, Paris lağımındaydı. Taşdığı yaralıda hiçbir kıpırdama yoktu. Taşdığı şeyin canlı mı, ölü mü olduğunu bilmiyordu. İlk hissettiği şey, ani bir körleşmeydi, birdenbire hiçbir şey göremez oldu. Bunu bir anlık sağırlaşma izledi. Hiçbir şey işitmiyordu. Birkaç adım üstündeki şiddetli boğazlaşmanın gürültüsünü, söz ettiğimiz toprağın kalınlığı engelliyor, ona ancak çok hafif, belli belirsiz, derinden gelen bir uğultu gibi geliyordu. Sadece ayağını bastığı zeminin sağlam olduğunu anlamıştı, o kadar. Önce bir kolunu, sonra ötekini uzattı, duvarı her iki yandan da hissetti, böylece geçidin oldukça dar olduğunu anladı; ayağı kaydı, zeminin taşları ıslaktı. Bir delik, çukur ya da uçurum bulunabileceğinden korkarak bir ayağını ihtiyatla ileri attı; taş döşeme devam ediyordu. Kokulu bir esinti de nerede olduğunu haber verdi.

Körlüğü birkaç dakika sürdü, artık çevresini görebiliyordu. İçeri süzüldüğü delikten çok az ışık sızıyordu. Gözleri mahzene alıştı, bir şeyler fark edebiliyordu. İçine saklandığı koridor -bulunduğu yeri hiçbir kelime bundan daha iyi anlatamaz- arkada duvarla örülüydü. Kendi dilinde 'ana borudan ayrılan kol' diye adlandırılan o çıkmaz sokaklardan birindeydi. Önünde başka bir karanlık duvar daha vardı. Yukarıdaki delikten sızan ışık Jean Valjean'ın bulunduğu yerin on on iki adım ötesinde bitiyor, birkaç metrelik bir uzaklıkta donuk bir beyazlık yatıyor, onun ötesinde karanlık artıyordu. Yola koyulmanın ürkütücü bir yanı vardı; denize

batmak gibi bir şeydi bu. Oysa ki, bu sis duvarında kaybolabilirdi, kaybolmalıydı da. Taşların altında fark ettiği o ızgarayı askerlerin de görebileceğini, her şeyin bu rastlantıya bağlı olduğunu düşündü. Onlar da bu dehlize girebilirler, araştırma yapabilirlerdi. Kaybedeceği bir dakika bile yoktu. Yere bıraktığı Marius'ü sırtına daha iyi yerleştirdi ve tekrar yürümeye başladı. Öğleden sonra, yaklaşık üç sularında olmalıydı ki, kemer lağıma ulaştı. Önce, bulunduğu yerin birdenbire genişlemiş olmasına şaşırıldı. Kendini, iki elinin duvarlara yetişmediği bir koridor ve başının değmediği bir kubbe altında buldu. Hissettiği üzere, büyük lağımın eni iki buçuk, yüksekliği ise iki metre kadardı. Madeleine kolu olduğunu sandığı bir kolun az ötesinde mola verdi. Büyük bir yorgunluk hissediyordu. Anjou Caddesi'nin lağım bacası olması muhtemel olan genişçe bir ızgaradan epeyce parlak bir ışık sızıyordu. Marius'ü, yaralı kardeşe ağabeyin göstereceği şefkatle lağımın yüksek kaldırımına yerleştirdi. Yukarıdan düşen beyaz ışık altında Marius'ün kanlı yüzü bir mezardaymış gibiydi. Gözleri kapalıydı, saçları ise kırmızı boya içinde kurumuş fırçalar gibi şakaklarına yapışmıştı, sarkan elleri cansız, kolları ve bacakları soğuktu, bir kan izi, dudaklarının kenarında kurumuştü. Boyunbağının düğümünde bile kurumuş kan pıhtısı birikmişti; gömleği yaraların içine giriyor, açılmış olan yaraların kanlı etlerine de elbisenin kumaşı değiyordu. Elbiseleri aralayarak elini Marius'ün göğsüne koydu, kalbi hâlâ çarpıyordu. Marius'ün giysilerini çekiştirirken ceplerinde iki şey bulmuştu; bir gün öncesinden kalma ekmele, Marius'ün cüzdanı. Ekmeği yedi, sonra da cüzdanı açtı. İlk sayfada Marius'ün bir kâğıda yazdığı yazıyı buldu. Hatırlardadır:

“Adım Marius Pontmercy. Cesedimi Marais’de Filles-du-Calvaire Sokağı, No. 6’da oturan dedem Mösyö Gillenormand’a götürün.”

Jean Valjean, yazıyı, yukarıdan gelen ışığın altında okudu. Bir an kendi düşüncelerine dalmışçasına, alçak sesle, “Filles-du-Calvaire Sokağı, numara altı, Mösyö Gillenormand,” diye tekrarladı. Yediği ekmek ona yeni bir güç katmıştı; Marius’ü yeniden sırtına aldı, onun başını yavaşça kendi omzuna dayadı ve yeniden yola koyuldu. Bu halde, başını bile kaldırmaksızın, hemen hemen soluk bile almadan, yüz adım kadar ilerleyebildi ve birdenbire bir duvara çarptı. Lağım bir dirsek veriyordu; sağı solu gözlemediği için köşeye gelince duvara rastlamıştı. Nihayet başını kaldırdı ve koridorun tam ucunda, çok uzaklardan gelen bir ışık demeti sezdi. Çıkış yerini görebiliyordu.

Ateşin ortasındaiken, cehennemın çıkış kapısını birdenbire gören günahkâr bir ruh da, Jean Valjean’ın hissettiklerini hissedebilir, yanmış kanatlarıyla çılgıncasına kapıya doğru uçabilirdi. Jean Valjean’ın yorgunluğu aniden uçup gitti; Marius’ün ağırlığını bile hissetmiyordu. Çelik gibi kaslarına yeniden kavuştu, yürümüyor adeta koşuyor; ilerledikçe, çıkış noktası daha da belirginleşiyordu. Kemerli bir köprü çıkışıydı bu; kubbe gittikçe alçalarak daralıyordu; kubbenin alçalmasıyla daralan galeriden daha da dardı. Tünelin bitimi huniye benziyordu; bu, hapishane kapılarından örnek alınmış tehlikeli bir daralmadır, hapishanedekinin bir mantığı vardır, ama lağım için oldukça mantık dışı bir çözüm; o zamandan beri de bu kusur düzeltilmemiştir. Jean Valjean çıkışa vardı. Orada durdu. Bu, çıkmanın imkânsız olduğu bir çıkış yeriydi. Kalın, sağlam bir parmaklıkla kapalıydı; pas tutmuş rezelerine

bakılırsa, çok az kaldırıldığı anlaşılan parmaklık, pas nedeniyle kıpkırmızı kocaman bir tuğlaya dönen kalın bir kilitle taş çerçeveye tutturulmuştu. Anahtar deliği de, demir kilit yuvasına derin bir biçimde oturmuş olan sağlam kilit de görünüyordu. Görünüşe bakılırsa, anahtar defalarca çevrilerek kilitlenmişti. Eski Paris'te, zindanlarda kullanılan kilitlerden biriydi bu. Vakit, akşamın sekiz buçuğu suları olmalıydı. Gün batıyordu. Jean Valjean, Marius'ü duvarın dibinde, daha kuru olan ark tabanına bıraktı. Sonra parmaklığın yanına giderek, demir çubukları yumrukları arasında sıktı. Şiddetle salladı, ama hiçbir sarsıntı olmadı. Izgara yerinden bile oynamadı. Jean Valjean, en zayıfını koparabilmek umuduyla demir çubukları teker teker zorladı, belki de bununla kapıyı yerinden kaldırmak ya da kilidi kırmak mümkün olabilecekti. Ancak hiçbir çubuk yerinden kımıldamadı. Bir kaplanın dişleri bile, bundan daha sağlam olamazdı. Kaldıraç olmadıkça yeterince yüklenemiyordu. Karşısındaki engel yenilmez cinstendi. Kapıyı açmasının hiçbir yolu yoktu. Birden korkuyla ürperdi. Orada ölecek miydi?

Yırtılmış Elbisenin Eteği

Bu perişanlığın içinde, omzuna bir el kondu, alçak sesle konuşan biri, "Yarı yarıya," dedi.

Jean Valjean, rüya gördüğünü sandı. Ayak sesi duymamıştı. Bu olacak şey değildi. Gözlerini kaldırdı, karşısında bir adam duruyordu.

Üzerinde işçi ceketi olan adamın ayakları çıplaktı; ayakkabılarını sol elinde tutuyordu; herhalde Jean Valjean'ın yürüdüğünü duymaması için çıkarmıştı.

Jean Valjean bir an bile duraksamadı. Ne kadar beklenmedik bir rastlantı olursa olsun, bu adamı tanıyordu. Gorbeau viranesindeki o uğursuz geceden sonra hapishanede sandığı Thénardier’ydi!

Adeta sıçrayarak uyanmasına rağmen, Jean Valjean ani baskınlara alışık olduğu, beklenmedik olaylara hazırlıklı bulunduğu için, düşünme gücünü hemen topladı. Zaten durumu bundan daha kötü olamazdı. Felaket, artık artamayacağı bir dereceye gelir. Thénardier bile bu karanlığa bir şey ekleyemezdi.

Bir an sessizlik oldu. Thénardier sağ elini alnına götürerek, gözlerine siper etti. Sonra da, gözlerini kırıştırarak kaşlarını çattı. Hafif bir ağız bükmesinin de ekleneceği hareket, bir adamın başka bir adamı hatırlamak için harcadığı çabayı belirtir. Hatırlayamadı. Jean Valjean’ın sırtı ışığa dönüktü; ayrıca o kadar kir içindeydi ve o kadar çamura bulanmıştı ki, gündüz gözüyle bile tanınmaz bir haldeydi. Thénardier ise aksine tam karşıdan, parmaklıktan gelen ışıkla aydınlanıyordu; aslında mor renkli bir mahzen aydınlığıydı bu ama, morluğu içinde bile o olduğu kesinlikle belliydi. Jean Valjean, Thénardier’nin kendisini tanımadığını hemen anlamıştı. Birbirlerini tartarcasına bu alacakaranlıkta bir süre bakiştılar. Önce Thénardier sessizliği bozdu.

“Buradan kurtulmak için ne yapacaksın?”

Jean Valjean karşılık vermedi. Thénardier devam etti.

“Kapıyı maymuncukla açmak imkânsız. Oysa buradan mutlaka çıkman gerekecek.”

“Doğru,” dedi Jean Valjean.

“Pekâlâ, öyleyse yarı yarıya.”

“Ne demek istiyorsun?”

“Sen adamı öldürdün; peki. Anahtar bende. -Thénardier parmağıyla Marius’ü gösteriyordu-. Seni tanımıyorum, ama yardım etmek istiyorum, dostlardan biri olmalısın.”

Jean Valjean anlamaya başlıyordu. Thénardier, onu katil sanıyordu.

Thénardier, “Bak, dinle arkadaş!” dedi, “Sen bu adamı herhalde ceplerinde neler olduğuna bakmadan öldürmedin. Benim payımı verersen, sana kapıyı açarım.” Delik deşik ceketinin altından koskoca bir anahtar yarıya kadar çıkarıp ekledi. “Bu kaçışı gerçekleştirecek olan anahtar nasıl bir şey, görmek ister misin? Bak işte!”

Jean Valjean, “afalladı kaldı”, gördüğü şeyin gerçek olduğuna inanamayacak kadar derindi şaşkınlığı. Bu, ya kaderin korkunç yüzü ya da Thénardier kılığında yerden biten kurtarıcı melekti.

Thénardier, ceketinin altındaki gizli geniş bir cebe elini sokarak bir ip çıkardı, Jean Valjean’a uzattı.

“Al,” dedi, “ayrıca sana ip de veriyorum.”

“Bu ip ne işe yarayacak?”

“Sana bir de taş gerekecek, ama onu dışarıdan da sağlarsın. Şuralarda bir moloz yığını var.”

“Taş ne işe yarayacak?”

“Budala, bu ölüyü ırmağa atacağına göre bir taş, bir de ip ister; yoksa suyun üstünde yüzer.”

Jean Valjean ipi aldı. Zaman zaman bir şeye böylesine boyun eğmemiş hiç kimse yoktur.

Thénardier omuzlarını silkti: “Şimdi işimizi bitirelim. Parayı bölüşelim. Sen bendeki anahtarı gördün, şimdi bana parayı göster.”

Jean Valjean ceplerini araştırdı. Hatırlanacağı üzere, yanında para bulundurmamak onun alışkanlıkları arasındaydı. Mahkûm olduğu, o acılarla dolu kaçak hayatında bunun bir zorunluluk olduğunu biliyordu. Ne var ki, bu defa hazırlıksız yakalanmıştı. Bir akşam önce kafası acı bir biçimde meşgul olduğu için evden çıkarken cüzdanını almayı unutmuştu. Yeleğinin cebinde otuz frank kadar bir şey vardı. Çamur içindeki cebini iyice yokladı, bir Louis altını, iki madeni beş frank, beş altı bozuk para çıkarıp, arkın yüksek taş döşemesi üzerine koydu.

Thénardier, küçümseyen bir anlamı olan dudak bükmeyle alt dudağını ileriye doğru uzatarak, “Yok pahasına öldürmüşsün,” dedi.

Sonra, büyük bir laubalilikle Jean Valjean’ın ve Marius’ün ceplerini karıştırmaya koyuldu. Jean Valjean ise, her şeyden çok, ışığın sırtından gelmesini sağlamak kaygısıyla onu rahat bırakmayı tercih ediyordu. Thénardier, Marius’ün elbisesini ellerken, bir yankesicinin el çabukluğu ile, Jean Valjean farkına bile varmadan, kumaştan bir parça koparıp cebine

atma fırsatını buldu; daha sonra, ölen adamla onu öldüreni tanımak için bu kumaş parçasından yararlanacağını düşünüyordu besbelli. Otuz franktan başka bir şey bulamadı.

Sonra, ceketinin altındaki anahtarı çıkardı.

“İşte şimdi buradan çıkabilirsin arkadaş. Panayırlarda olduğu gibi, burada da parayı çıkarken verirler. Paranı verdin, artık çık.”

Thénardier, Jean Valjean’a Marius’ü yeniden sırtlaması için yardım etti; sonra arkasından gelmesi için ona işaret ederek parmaklıkları kapıya doğru yürüdü. Dışarıya baktı, parmağını dudaklarına götürüp, sus işareti yaparak birkaç saniye durdu. Dışarıyı gözden geçirdikten sonra anahtarı kilide soktu. Kilidin dili kayd, kapı döndü. Ne çatırtı duyuldu ne de gıcırta. Kapı yavaşça açıldı. Thénardier kapıyı ancak Jean Valjean’ın geçebileceği kadar araladı; sonra kapadı ve anahtarı iki defa çevirdi, bir soluktan bile daha sessizce karanlıklarda kayboldu. Kaplanın kadife ayaklarıyla yürür gibiydi. Bir dakika sonra bu iğrenç kurtarıcı görünmez bir dünyaya dalmıştı.

Jean Valjean artık dışarıdaydı. Marius’ü yere bıraktı. Pis kokulu dumanlar, karanlık ve dehşet dolu anlar artık arkada kalmıştı. Dışarıda temiz, saf, canlı, neşeli, rahatça soluk alınan bir hava vardı. Çevreye, masmavi gökyüzünde batan güneşin sevimli sessizliği sinmişti. Alacakaranlık bastırmak üzereydi; büyük kurtarıcı; acılardan kurtulmak için gölgelere sığınmak isteyenlerin dostu olan gece yaklaşıyordu. Gökyüzünün her yanında bir dinginlik vardı. Akşam Jean Valjean’ın başının üzerinde, sonsuzluğun bütün güzelliklerini yayıyordu. Son bir güçle Marius’ü sırtladı ve yürümeye

başladı. Filles-du-Calvaire Sokağı'ndaki 6 numaraya ulaştığında artık gece iyice bastırmıştı. Eski modaya uyularak, kafa kafaya gelmiş bir teke ile kır tanrısı figürüyle süslenmiş ağır tokmağı kaldırarak kapıyı hızlı hızlı vurdu. Kapı kanadı aralandı. Yeni uyandığı belli olan bir kapıcı, elinde bir mumla, esneyerek ortaya çıktı. Evde herkes uyuyordu. Marais'de, özellikle ayaklanma günlerinde erken yatılır. Bu kocaman eski mahallede, devrimden korkulduğu için, tıpkı öcü geleceği söylendiğinde başlarını çabucak yorganın altına sokan çocuklar gibi uykuya sığınılırdı.

Jean Valjean kapıcıya, “Burada Gillenormand adında biri var mı?” diye sordu.

“Burada. Ne istiyorsunuz?”

“Ona oğlunu getirdim.”

Kapıcı büyük bir şaşkınlıkla, “Oğlu mu?” diye sordu.

Jean Valjean, “Barikattaydı,” dedi.

“Barikatta mı?” diye haykırdı kapıcı.

“Gidin dedesini uyandırın.”

Kapıcı, Basque'ı uyandırmayı yeterli buldu. Basque, Nicolette'yi uyandırdı, Nicolette de Gillenormand teyzeyi. Büyükbabaya gelince, onu uyandırmadılar, nasıl olsa olayı öğrenecekti. Komşular farkına varmadan, Marius'ü birinci kata çıkardılar, bekleme odasındaki eski bir kanepenin üzerine yatırdılar. O sırada Jean Valjean sessizce evden ayrıldı.

Dede

Marius, getirildiğinde yatırdıkları kanepede hâlâ kımıldamadan yatıyordu. Basque ile kapıcı onu salona taşıdılar ve hemen bir doktor çağırmaya koştular. Gelen doktorun emri üzerine kanepenin yanına bir de karyola kondu. Nabzının attığı, yaralının göğsünde hiçbir derin yara olmadığı, dudaklardaki kanın ise burun deliklerinden geldiği muayene sonucunda anlaşıldıktan sonra, soluk alışını kolaylaştırmak için yastıksız olarak, başıyla bedeni aynı hizada sırtüstü yatağa yatırıldı. Marius'ün bedeninde hiçbir yara ve bere yoktu; cebindeki cüzdan nedeniyle hızı kesilen kurşun, yolunu değiştirmiş, kötü bir yırtık açarak kaburgaları dolaşmış, ama pek derin bir yara açmamıştı, tehlikesizdi. Ancak, yeraltındaki uzun yürüyüş sırasında kırık köprücük kemiği tamamen dağılmıştı, o bölgede önemli bir hasar ve kollarında da kılıç yaraları vardı, ama yüzünde hiçbir yara izi yoktu. Hastanın yüzünü temizleyen doktor, hâlâ kapalı duran gözkapaklarına parmağıyla hafifçe dokunurken, salonun dibindeki kapı açılarak, soluk benizli uzun yüzlü biri içeri girdi. Gelen dedeydi. Yaşlıların uykusu hafif olur. Mösyö Gillenormand'ın yatak odası salonun bitişiğindeydi, alınan bütün önlemlere rağmen, gürültü nedeniyle uyanmıştı. Kapısının altından sızan ışıkla şaşırılmış, yatağından kalkarak el yordamıyla gelmişti. Bir eli kapının tokmağında, başı azıcık öne doğru eğik, ürpererek şaşkın bakışlarla eşikte öylece duruyordu.

Dede, önce karyolayı, sonra da şiltenin üzerinde parlak bir ışık altında, kanlar içinde yatan hareketsiz delikanlıyı ve onun mum gibi bembeyaz yüzünü, kapalı gözlerini, açık ağzını,

soluk dudaklarını ve her tarafı kızıl yaralar içindeki bedenini fark etti.

İskeletleşmiş kol ve bacaklarından beklenmeyecek derecede şiddetli bir ürpermeyle baştan aşağı titredi; duyduğu şaşkınlık, titrek ellerindeki bütün parmaklarının açılmasıyla kendisini gösterdi; beyaz kıllarla kaplı zavallı çıplak bacakları, entarisinin altından öne doğru büküldü.

“Marius!” diye mırıldandı.

Basque, “Beyefendi,” dedi, “küçükbeyi az önce getirdiler. Barikata gitmiş.”

Yaşlı adam, dehşet dolu bir sesle, “Ölmüş!” diye haykırdı. “Ah, haydut! Kendini barikatlarda öldürdü! Benden nefret ederek! Bunu bana inat yaptı! Ah vampir! Bana bu halde dönüyor! Hayatımı zehir etti! Öldü!”

Sonra pencereye gitti, boğulmuşçasına camı sonuna kadar açtı, sokaktaki karanlığa doğru konuşmaya başladı:

“Delik deşik olmuş, kılıçtan geçirilmiş, boğazlanmış, bitmiş, didiklenmiş, parçalanmış! Şu serseriye görüyor musunuz? Onu beklediğimi, odasını hazırlattığımı, çocukluk resmini başucuna koydurduğumu pekâlâ biliyordu! Sadece gelmesinin bana yeteceğini, uzun yıllardır onu çağırdığımı, akşamları ocak başında ellerim dizlerimde ne yapacağımı bilmeden oturup kaldığımı, bir budala gibi onu beklediğimi biliyordu! Ama, ‘Hayır, o kral taraftarıdır, oraya gitmem!’ dedi. Barikatları tercih etti. Bana kötülük olsun diye canına kıydırttı!”

Tam o sırada Marius ağır ağır gözkapaklarını kaldırdı, hâlâ baygınlığın etkisiyle buğulu olan bakışları Mösyö Gillenormand'ın üzerinde durdu.

İhtiyar adam, “Marius!” diye bağırdı, “Marius! Marius! Yavrum! Oğlum! Benim sevgili oğlum! Gözlerini açtın, baktın bana, yaşıyorsun... Sağ ol!”

Ve düşüp bayıldı.

TORUN VE BÜYÜKBABA

Marius Uyanıyor

Marius, uzun süre ne ölü ne de canlı bir durumda kaldı. Haftalarca sayıklamalar içinde yüksek ateşle yattı, en çok da başındaki yaralar yüzünden oldukça ciddi rahatsızlık belirtileri gösterdi.

Her gün, hatta bazen günde iki defa kapıcının tarifine göre ak saçlı, temiz giyimli biri gelip yaralının ne durumda olduğunu soruyor, pansuman için bir paket gazlı bez bırakıyordu. Nihayet, 7 Eylül’de Marius’ün dede evine koma halinde getirildiği günden tam dört ay sonra doktor tehlikenin atlatıldığını bildirdi.

Bir gün, kızı komodinin mermeri üzerindeki şişeleri ve fincanları düzenlemeye uğraştığı sırada, Mösyö Gillenormand, Marius’e doğru eğilmiş, ona en şefkatli sesiyle şunları söylüyordu:

“Bak Marius’çüğüm, ben senin yerinde olsam şimdi balıktan çok, et yedim. İyileşme dönemindeki bir insan için dilbalığı şahanedir, ama bir hastanın ayağa kalkması için bir pırzoladan daha iyi bir şey düşünemiyorum.”

Marius, bütün gücünü toplayarak oturduğu yerden doğruldu, yumruklarını sıkarak yatak çarşaflarının üzerine bastırıp dedesinin yüzüne baktı ve “Bu beni size bir şey söylemeye zorluyor,” dedi.

“Neyi?”

“Evlenmek istediğimi.”

“Bu bilinen bir şey,” dedi büyükbaba bir kahkaha atarak.

“Nasıl, bilinen şey mi?”

“Evet! Kızcağızına kavuşacaksın.”

Marius şaşırılmış, bu şaşkınlık onu bitkin düşürmüştü, bütün bedeni titredi. Mösyö Gillenormand, konuşmasını sürdürdü:

“Evet, o güzel dilberine kavuşacaksın. Yaşlı bir adam aracılığıyla her gün senden haber alıyor. Sen yaralandığından beri bütün zamanı ağlamak ve sargı bezi yapmakla geçiyor. Araştırdım; Homme Armé Sokağı’nda 7 numarada oturuyor. Ya! İşte asıl konuya geldik. Sen onu istiyorsun. İyi ya, evlenirsin. Ben sana pirzola ye diyorum, sense bana, ‘Söz açılmışken evlenmek istiyorum,’ diyorsun. Lafı değiştirmek diye buna derler. Dinle. Kız çok sevimli ve akıllı. Bir yığın sargı bezi yaptı. Pırlanta gibi bir kız. Ayrıca sana da delice âşık. Eğer sen ölseydin, üç kişi olacaktık; onun tabutu da bana eşlik edecekti. Sen biraz iyileşir iyileşmez onu senin başına oturtmayı düşündüm, ama genç kızları, ilgilendikleri yaralıların yanına teklifsizce ancak romanlarda sokarlar. Yapılacak gibi değildi. Teyzen ne derdi sonra? Zamanının dörtte üçünde tamamen soyunuktun yavrucuğum. Nicolette yanından bir dakika bile ayrılmadı, ona sor da, bak, senin yanına bir kadın almanın imkânı var mıydı? Sonra, bu işe doktor ne diyecekti? Güzel bir kız, bir hastalığın geçmesini sağlamaz.”

“Babacığım!” diye bağırdı Marius.

“Demek ki beni seviyorsun?” dedi ihtiyar.

Sözle anlatılamayacak bir andı. İkisi de konuşamıyor, adeta boğuluyorlardı. Sonunda yaşlı adam kekeleydi:

“Hadi bakalım! İşte sonunda açıldı ve bana babacığım dedi.”

Marius, dedesinin kollarından kurtularak, alçak sesle, “Ama babacığım,” dedi. “Artık iyileştim, bana, onu görebilirmişim gibi geliyor.”

“Bu da düşünüldü. Yarın onu göreceksin.”

“Babacığım!”

“Ne var?”

“Neden bugün değil?”

“Pekâlâ, bugün. Hadi bugün olsun. Bana üç defa babacığım dedin. Doğrusu buna değer. Ben hemen bu işle ilgilenirim. Onu sana getirirler. Sana düşünüldü dedim ya.”

Cosette ve Marius yeniden görüştüler.

Görüşmenin nasıl geçtiğinden söz etmek istemiyoruz. Öyle şeyler vardır ki, -güneş gibi- bunların da resmini çizmeye çalışmamak gerekir. Cosette içeri girdiği anda, Basque ve Nicolette de dahil olmak üzere, bütün aile Marius’ün odasında toplanmıştı.

Cosette, eşikte görüldüğü zaman sanki bir ışık çemberi içindeydi. Tam o sırada burnunu silmek üzere ayağa kalkan büyükbaba, mendili burnunda, öylece Cosette’e bakakaldı.

“Hayranlık verici!” diye bağırdı, sonra da burnunu gürültülü bir biçimde sildi.

Cosette kendinden geçmişti, hayran ve ürkekti, göklerde uçuyordu. Bir insan mutluluktan ne derece korkarsa, o da o derece korkmuştu. Yüzü sapsarı kesilmişti, kekeliyordu. Marius’ün kollarına atılmak istiyor, ama cesaret edemiyordu. Bu kalabalığın karşısında sevmekten utanıyordu. Mutlu sevgililere herkes acımasız davranır, onların en fazla yalnız kalmak istedikleri anda, bir türlü oradan ayrılmazlar. Onların ise, o anda insanlara gereksinimleri yoktur.

Cosette’le birlikte içeri ak saçlı, ciddi, yine de gülümseyen, ama anlamlı, belli belirsiz, dokunaklı bir şekilde gülümseyen bir de erkek girmişti. Mösyö Fauchelevant’ti bu; Jean Valjean’dı... Mösyö Fauchelevant, Marius’ün odasında, onlardan ayrıymış gibi, kapının yanında duruyordu. Kolunun altında, kitabı andıran, kâğıda sarılı bir paket vardı. Paketin kâğıdı küflü görünümlü, yeşilimtıraktı.

Mösyö Gillenormand yeni geleni selamlayarak, yüksek sesle, “Mösyö Tranchelevant!” dedi. Gillenormand Baba bunu kasıtlı yapmıyordu, ama soyadlarını aklında tutmamak, onda bir tür kibarlık alışkanlığıydı.

“Mösyö Tranchelevant, torunum Baron Marius Pontmercy adına kızınızı istemekten onur duyuyorum.”

Mösyö ‘Tranchelevant’ eğildi:

“Durum böyle,” dedi ve sonra kollarını uzatarak onları kutsar gibi, Marius’le Cosette’e doğru döndü: “Artık birbirinizi sevebilirsiniz.”

Gençler bu sözü tekrarlatmadılar. Hemen civıltı başladı. Alçak sesle konuşuyorlardı. Marius, şezlonga kollarını dayamıştı, Cosette de onun yanında ayaktaydı.

Cosette, “Aman Tanrım,” diye mırıldandı. “Seni yeniden görebildim. Gerçekten burdasın. Sensin! Kalkıp çarpışmaya gitmek! Bu korkunç bir şey. Dört aydır ölü gibiyim. Ah! Savaşa gitmek ne haince bir şey! Ben sana ne yapmıştım ki? Seni bağışlarım, ama bir daha yapmazsan. Biraz önce bizi çağırmaya geldiklerinde yine öleceğimi sandım, ama bu defa sevinçten! Öyle kaygılıydım ki, giyinmeye bile zaman bulamadım. Beni bu berbat kıyafetle görünce ailen ne düşündü kim bilir? Bir şeyler söylesene...”

“Melek,” dedi Marius.

Sonra, odada başkaları olduğunu anımsayarak sustular. Büyükbaba, Marius ile Cosette’e yaklaşarak yanlarına oturdu, onların ellerini; yaşlı, buruşuk ellerinin arasına aldı.

“Bu, çok zarif, sevimli, küçük bir şey. Bu Cosette bir başyapıt! Hem minimini bir küçükhanım hem de soylu bir bayan. Soyluluk derecesi düşecek, bir barones olacak; oysa markiz olarak doğmuş. Birbirinizi sevin. Aşktan serseme dönün. Aşk, inananların aptallığı, ama Tanrı’nın ruhudur. Birbirinize tapın. Yalnız...” Birdenbire üzgün bir tavırla ekledi: “Ne felaket! İşte şimdi düşünüyorum da! Ben ölünceye kadar varlığımın yarısından çoğu benim; ben sağ oldukça bu böyle sürer, yaklaşık yirmi yıl sonra, ben ölünce, ah zavallı evlatlarım, bir meteliğiniz bile kalmayacak! Madam barones, o güzel elleriniz meteliğe kurşun atacak!”

O anda ciddi, sakin bir ses duyuldu:

“Matmazel Fauchelevant’in altı yüz bin frankı var! Belki biraz eksik!”

Bu, Jean Valjean’ın sesiydi.

O ana kadar bir tek sözcük bile söylememişti, orada olduğunun kimse farkında bile değildi. Bütün bu mutlu insanların arkasında, ayakta, kıpırdamadan duruyordu.

“Altı yüz bin frank,” diye cevap verdi Mösyö Gillenormand.

Mösyö Gillenormand, “Şu yaramaz Marius, hayal ağacından bir milyoner bulup çıkarmış. Haydi, şimdi gelin de delikanlının sevgisine güvenin bakalım. Okullu delikanlılar, okullu milyoner kızlar buluyorlar. Toy bir delikanlı, Rothschild’den daha iyi iş görüyor.”

Marius ve Cosette’e gelince... Onlar sürekli birbirlerine baktıkları için bu ayrıntı dikkatlerini hiç çekmedi.

Paranızı Falanca Notere Yatırmaktansa

Filanca Ormana Yatırın

Uzun uzun açıklamalara gerek kalmadan, elbette anlamışsınızdır: Jean Valjean, Champmathieu olayından sonraki birkaç günlük kaçışında Paris'e gelmiş, Montreuil-sur-Mer'de Mösyö Madeleine adı altında kazandığı parayı Laffitte'ten tam zamanında çekmişti; ancak, yeniden yakalanmaktan da korkuyordu. Bu parayı Montfermeil Ormanı'nda, Blaru arazisi denen yere gömmüştü. Altı yüz bin frank olan banknot halindeki para az yer tutuyordu, bir kutuya sığmıştı, ama kutuyu nemden korumak için, içi kestane ağacı yongasıyla dolu olan meşe ağacından bir kasaya, diğer serveti olan piskoposun şamdanlarıyla birlikte koymuştu. Anımsanacağı üzere, Montreuil-sur-Mer'den kaçarken bu şamdanları da yanında götürmüştü.

Daha sonraları Jean Valjean, paraya her gereksinimi olduğunda, gelip ormandan alıyordu. Bu yüzden zaman zaman ortadan kaybolduğu oluyordu. Orada, fundaların arasında, yerini yalnız kendisinin bildiği gizli bir yerde kazması vardı. Marius'ün iyileşme dönemine girdiğini duyduğunda, bu paraların artık yararlı olabileceğini düşünerek gidip almıştı. Gerçek miktar beş yüz seksen dört bin beş yüz franktı. Jean Valjean, beş yüz frankı kendisine ayırdı. İçinden, "Sonra düşünürüz," diyordu.

Bu miktarla Laffitte'ten çekilen altı yüz frank arasındaki fark, 1823 ile 1833 yılları arasındaki on yılın masrafıydı. Manastırda kaldığı beş yıl içinde ancak beş bin frank harcamıştı. Jean Valjean, iki gümüş şamdanı ocağın üzerine

koydu, onlar pırıl pırıl parladıkça Toussaint hayran hayran bakıyordu.

Mutluluk ile Harmanlanan

Rüya Etkileri

Sevgililer her gün görüşüyorlardı. Cosette, Mösyö Fauchelevant'le birlikte geliyordu. Mösyö Gillenormand, "Dünya tersine döndü," diyordu. "Gelin, damadın evine gelsin de kendine kur yaptırın!"

Marius ile Mösyö Fauchelevant birbirlerini gördükleri halde konuşmuyorlardı. Sanki aralarında kararlaştırmışlardı. Marius düşüncesinin derinliklerinde, kendisine karşı iyi niyetli, ama soğuk davranan Mösyö Fauchelevant'i çeşitli sessiz sorularla kuşatıyordu. Zaman zaman kendi hatırladıklarından bile kuşkulanıyordu. Belleğinde bir delik, kapkara bir yer; dört ay süren komanın yarattığı bir uçurum vardı. Pek çok şey orada kaybolmuştu. Bu kadar ciddi, sakin biri olan Mösyö Fauchelevant'in, barikatta gördüğü adamla aynı adam olup olmadığı konusunda kuşku duyar bir hale gelmişti.

Bu, geçmişin bir görünüp, bir kaybolmasının onda bıraktığı tek şey şaşkınlık değildi. Hayatta, memnun ve mutlu bile olsak belleğimiz bizleri üzgün üzgün geriye doğru bakmaya zorlar. Marius de belleğinin bu kaygılarından tümüyle kurtulmuş değildi. Kaybolan ufuklara doğru dönmeyen bir kafada ne düşünce ne de aşk olabilir. Marius, ara sıra başını ellerinin arasına alıyor, belli belirsiz ve gürültüyle, geçmiş zaman beyninin alacakaranlığında canlanıyordu. Gavroche'un top ateşi altında türkü söylediğini işitiyor, Éponine'in alnının soğukluğunu dudaklarında hissediyordu. Enjolras, Courfeyrac, Jean Prouvaire, Combeferre, Bossuet, bütün dostları önce karşısına dikiliyor, sonra da kayboluyordu. Bütün bu sevgili, yiğit, sevimli ya da trajik yaratıkların hepsi

birer hayal mi olmuşlardı? Gerçekten yaşamışlar mıydı? Ayaklanma, her şeyi bir sis bulutu içine yuvarlamıştı. Acaba hepsinin öldüğü doğru muydu? Karanlıkların içine yuvarlanması, kendisi hariç her şeyi kafasından uzaklaştırmıştı. Bütün bunlar sanki bir tiyatro perdesinin arkasında kaybolmuştu. Mösyö Fauchelevant de hemen hemen bu kaybolan insanlar arasındaydı. Barikattaki Fauchelevant ile Cosette'in yanında böylesine ağırbaşlılıkla oturan, bu etten ve kemikten yapılmış Fauchelevant'in aynı insan olduğuna Marius bir türlü inanamıyordu.

Bir defasında bir girişimde bulundu; sözü Chanvrerie Sokağı'nda getirdi ve Mösyö Fauchelevant'e dönerek, "O sokağı bilirsiniz değil mi?" diye sordu.

"Hangi sokağı?"

"Chanvrerie Sokağı'nı!"

Mösyö Fauchelevant, dünyanın en doğal sesiyle, "Bu sokağın adını bile duymadım," dedi.

"Mutlaka düş gördüm," diye düşündü Marius, "Sanırım ona benzeyen biriydi. Mösyö Fauchelevant değildi."

Bulunması İmkânsız İki Adam

Büyülü sevinç ne kadar büyük olsa da, Marius'ün zihninde bazı düşünceleri silemedi. Evlenme hazırlığı içinde kararlaştırılan tarih beklenirken, geriye dönük zor ve dikkatli araştırmalar yaptı. Pek çok yönlerden minnet borcu vardı; hem babası hem de kendi adına. Thénardier vardı ve ayrıca kendini büyükbabasına getiren o yabancı adam vardı. Marius,

bu iki adamı bulmaya çok önem veriyor, evlenip mutlu olduğunda bile onları unutmayı kesinlikle düşünmüyordu. Bu ödenmeyen borçlarının bundan sonra da ne kadar aydınlık olursa olsun, hayatına gölge düşürmesinden korkuyordu. Thénardier'nin bir alçak olması, onun Albay Pontmercy'yi kurtarmış olması olgusunu değiştiremezdi. Marius'ün görevlendirdiği adamlardan hiçbirisi Thénardier'nin izini bulamamıştı. Thénardier'nin karısı soruşturma sırasında hapisanede ölmüş, o yürekler acısı topluluktan geriye kalan iki kişi; Thénardier ile Azelma karanlıklara gömülmüşler, toplumun bilinmezlik girdabında kaybolmuşlardı.

Madam Thénardier öldüğü, kocasının da içinde bulunduğu önemli sanıklar hapisaneden kaçtığı için, Gorbeau viranesindeki pusu davası düşmüş ve olay karanlıkta kalmıştı. Diđerine, Marius'ü kurtaran bilinmeyen adama gelince ilk araştırmalar bazı sonuçlar verdi, sonra birdenbire kesildi. 6 Haziran gecesini Champs-Élysée rıhtımında, akşam saat dokuzda doğru kıyı yoluna bakan lağım kapısı açılmış, sırtında ölüye benzeyen birini taşıyan bir adam dışarı çıkmıştı. Bundan başka bir şey bilmiyordu, çünkü çok karanlıktı.

Marius, yalnızca barikatta, sırtüstü düşerken kuvvetli bir elin kendisini arkadan yakaladığını anımsıyor; ondan sonra her şey siliniyordu.

UYKUSUZ GEÇEN GECE

16 Şubat 1833

1833 yılının 16-17 Şubat gecesi kutsal bir geceydi. Gece karanlığının üzerinde açık gökyüzü vardı. Bu Marius'le Cosette'in düğün gecesiydi. Gün çok güzel geçmişti. Düğün gününden birkaç gün önce Jean Valjean'ın başına bir kaza geldi; sağ elinin başparmağını ezmişti. Pek önemli bir şey değildi; hiç kimsenin ilgilenmesine, pansuman yapmasına, yarasını görmesine izin vermemişti. Yalnız, bu yara onun elini bir bezle sarıp kolunu boynuna asmak zorunda bırakmış, herhangi bir şey imzalamasına engel olmuş, Cosette'in vâsi vekili olarak, onun yerine Mösyö Gillenormand imza atmıştı. Cosette, kilisede de, belediye dairesinde de göz kamaştırıcı ve çekiciydi. Onu Nicolette'in yardımıyla Toussaint giydirmişti. İnce dantelden elbisesi, beyaz tafta bir etek üzerine küçük çiçeklerle işlenmiş duvağı, değerli inci gerdanlığı ve limon çiçeğinden de bir tacı vardı; hepsi beyazdı, Cosette bu beyazlık içinde ışık saçıyordu. Marius'ün o güzel saçlarına ise kokular sürülmüştü; dalgalı gür saçları arasında, yer yer barikatın yara izleri olan soluk çizgiler görünüyordu.

Genç çift yapılan bütün törenlerin sonunda, belediye başkanıyla rahibin karşısında gerekli bütün evet'leri söyleyip, belediye ve kilise kütüğüne gerekli imzaları attıktan sonra yüzüklerini taktılar. Buhurdanın dumanı arasında işlemeli beyaz örtülü masanın önünde diz çöktüler. El ele tutuşarak, herkesin hayran bakışları arasında Marius siyahlar, Cosette beyazlar içinde, hayranlıktan kendinden geçmiş misafirlerin arasından geçtiler ve arabaya binmek için ardına kadar açılan

kilisenin kapısına geldiler. Her şeyin bu kadar çabuk olup bitmesine Cosette hâlâ inanamıyordu. Marius'e bakıyordu, bir rüyadan ve uyanmaktan korkar gibiydi. Dönüşte, ikisi de aynı arabaya bindiler. Marius, Cosette'in yanındaydı, Mösyö Gillenormand'la Jean Valjean da onların karşısında oturuyorlardı. Gillenormand teyze ise ikinci arabada oturmaktaydı.

Büyükbaba, "İşte şimdi siz, yıllık geliri otuz bin frank olan baronla barones oldunuz evlatlarım," diyordu. Cosette de Marius'e kulağını okşayan bir yavaşlıkla fısıldadı: "Demek gerçek bu. Artık adım Marius. Madam Marius yani."

Yedinci Dönence ve Sekizinci Gök

17 Şubat sabahı, Basque, bekleme odasını toz beziyle temizlemekte iken, kapının hafifçe vurulduğunu işittiğinde vakit öğleyi geçiyordu. Kapının çingırağı çalınmamıştı, böyle bir günde saygılı bir davranıştı bu. Basque, kapıyı açtı, Mösyö Fauchelevant'i gördü ve onu salona aldı.

"Görüyorsunuz mösyö, geç uyanıyoruz da!"

"Efendiniz kalktı mı?"

"Hangisi? Eskisi mi, yenisi mi?"

"Mösyö Pontmercy."

"Baron mu? Gidip bakayım, geldiğinizi kendisine bildireyim."

"Hayır, Mösyö Fauchelevant geldi demeyin. Kendisiyle özel olarak görüşmek isteyen birinin geldiğini söyleyin."

“Ya!” dedi Basque.

Uşak çıkmış, Jean Valjean yalnız kalmıştı. Aradan birkaç dakika geçmeden kapıda duyduğu sesle irkildi. Marius, başı yukarıda, dudaklarında gülümseyiş, yüzünde bilinmez bir ışık, alını parlak, bakışı zafer dolu içeri girdi.

Jean Valjean’ı görür görmez, “Babacığım, siz misiniz?” dedi. “Şu sersem Basque esrarlı havalar takınmıştı! Çok erken geldiniz. Saat daha yarım. Cosette uyuyor.”

Jean Valjean birdenbire, “Mösyö, size söyleyecek bir çift sözüm var. Ben eski bir kürek mahkûmuyum!” dedi. Duyulabilecek tiz seslerin sınırı kulağın içinde aşılabılır, zihin için de. Şu, Mösyö Fauchelevent’in ağzından çıkan, Marius’ün kulağına giren, “Ben eski bir kürek mahkûmuyum,” sözü de, duyma algısının sınırlarını aşıyordu. Marius duymadı. Kendisine bir şey söylendiği izlenimini edindi, ama ne olduğunu anlayamadı.

O zaman kendisiyle konuşan adamın korkunç bir görünüşü olduğunu fark etti. Kendi parlak ruhsal durumunda, o ana kadar karşısındaki korkunç soğukluğu fark etmemişti.

Jean Valjean, sağ kolunu tutan siyah bezi çözdü, elindeki sargıları açtı, başparmağını açığa çıkardı, Marius’e gösterdi:

“Elimde bir şey yok.”

Marius başparmağına baktı:

“Zaten parmağıma bir şey olmamıştı. Sizin evliliğinizde bulunmamam gerekiyordu. Elimden geldiği kadar da bulunmadım. Bir sahtekârlık yaparak, evlilik sözleşmenizi

geçersiz kılmamak için, imza atmaktan kaçmak amacıyla bu yarayı uydurdum.”

Marius kızarılarak sordu:

“Ne demek istiyorsunuz?”

“Bunun anlamı şu,” diye cevap verdi Jean Valjean, “Küreğe mahkûm olmuşum.”

“Beni delirtiyorsunuz!” diye haykırdı Marius dehşetle.

“Mösyö Pontmercy, on dokuz yıl kürekteydim, hırsızlıktan. Sonra müebbet hapis. Şimdi ise hapishane kaçağıyım.”

Marius bağırarak, “Hepsini anlatın, anlatın. Siz Cosette’in babasısınız!” dedi ve tarif edilemez bir korku ve endişe içinde iki adım geriye çekildi.

Jean Valjean, öylesine bir tavırla başını doğrulttu ki, neredeyse tavana değecek sanırdınız: “Burada bana güvenmeniz gerekir mösyö. Her ne kadar bizlerin ettiği yemin adliyece geçerli sayılmasa da...”

Bir süre sustu. Sonra yüce ve gizemli bir otoriteyle hecelerin üzerine basa basa sözünün arkasını getirdi.

“Buna inanacaksınız. Ben Cosette’in babası mıyım? Ulu Tanrı huzurunda yemin ederim ki, hayır. Baron Pontmercy, ben Faverolles’lü bir köylüyüm. Ağaç budayarak geçimimi sağlıyordum. Adım Fauchelevent değil. Benim adım Jean Valjean. Cosette’in hiçbir şeyi olmuyorum. Dolayısıyla içiniz rahat etsin.”

Marius, “Bunu kim ispat edebilir?” diye sordu.

“Mademki söylüyorum, ben.”

Marius, adama baktı, dokunaklı ve sakin bir hali vardı. Böylesine sakin bir insanın yalan söylemesi imkânsızdı. Ve bu sakin yüzde gerçek sezilmekteydi.

“Size inanıyorum.”

Jean Valjean, bunu bir söz verme sayıyormuş gibi başını eğdi:

“Cosette için ben neyim? Bir yolcu. Onun on yıl önce varlığımdan haberi bile yoktu. Doğru olan, onu sevdiğimdir. Yaşlı bir insan, küçük bir çocuğu görürse sever. Yaşlanınca kendini bütün çocuklar için bir büyükbaba gibi görür. Elbette, bende de kalbe benzer bir şey olduğunu kabul edebilirsiniz. Ne anası vardı ne babası. Bir babaya ihtiyacı vardı. İşte bu nedenle onu kendi çocuğummuş gibi sevmeye başladım. Çocuklar o kadar çaresizdir ki, ilk karşılaştığı, hatta benim gibi biri bile onların koruyucusu olabilir. Ben de bana rastlayan Cosette’e karşı bir görevi yerine getirdim. Bugün Cosette hayatımdan çıkıyor ve yollarımız ayrılıyor. Bundan sonra onun için bir şey yapmak elimden gelmez. O artık Madam Pontmercy’dir. Bütün hayatı değişti. Üstelik bu değişiklik Cosette’e yaradı da. Artık her şey yoluna girdi. Altı yüz bin franka gelince, siz ondan söz etmiyorsunuz, ama ben sizin düşüncenize karşılık vereyim. O bir emanettir. Bu emanet benim elime nasıl geçti? Bunu düşünmeyin. Ben emaneti geri veriyorum. Dolayısıyla benden isteyebileceğiniz başka bir şey yok. ”

Bir sessizlik oldu. İkisi de ayrı ayrı düşünce girdabına dalmış, susuyorlardı. Marius, bir masanın yanına oturmuş,

kıvrık parmaklarını ağızının kenarına dayamıştı. Jean Valjean ise bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Bir aynanın önünde durdu, kımıldamadan öylece kaldı. Sonra, sanki bir iç konuşmaya karşılık veriyormuş gibi, görmeden baktığı o aynaya doğru, “Şimdi ferahladım,” dedi, yine yürümeye başladı, salonun öbür ucuna kadar gitti. Tam döndüğü sırada, Marius’ün yürüyüşünü seyrettiğini gördü. O zaman ifade edilemeyen bir ses tonuyla, “Bacağımı biraz sürüklüyorum. Neden olduğunu şimdi anladınız,” dedi. “Ve şimdi şunu düşündüm mösyö; diyelim ki size hiçbir şey söylemedim. Fauchelevant olarak kaldım, evinizdeki yerimi aldım, sizlerden biri oldum; yatak odamdayım, sabahleyin, ayağымda terlikle, kahvaltı ettim; akşam üçümüz birlikte tiyatroya gidiyoruz, hep bir aradayız, beni denginiz sanıyorsunuz; günün birinde, ben buradayım, siz şurada, sohbet ediyoruz, gülüyoruz. Aniden bir sesin haykırdığını duyuyorsunuz; “Jean Valjean!” O korkunç el, polis, karanlıktan birdenbire maskemi koparıp alıyor!”

Yine sustu. Marius ürpererek ayağa kalktı, yavaş yavaş yürüdü, Jean Valjean’ın yanına gelince elini uzattı. Uzanmayan eli kendisi tutup, kaldırmak zorunda kaldı. Jean Valjean elini bıraktı; Marius’e mermerden bir el sıkıyormuş gibi geldi.

Marius, “Büyükbabamın dostları var, affedilmenizi sağlayabilirim,” dedi.

Jean Valjean, “Faydasız, beni öldü sanıyorlar, bu yeter. Ölüler gözetlenmez. Onların rahat rahat çürümeleri beklenir. Ölüm, ayla aynı şeydir,” dedi.

Ve Jean Valjean gururla, “Görevimi yerine getirmek; işte benim başvurduğum dost; bir tek affa ihtiyacım var; vicdanımın affına,” dedi.

Marius, “Zavallı Cosette! Gerçeği öğrendiği vakit!” diye mırıldandı.

Bu söz üzerine Jean Valjean baştan aşağı titredi. Marius’e şaşkın şaşkın baktı.

“Cosette! Oh! Evet! Yalvarırım size, rica ederim, bana namus sözü verin; ona bundan söz etmeyeceksiniz.” Bir koltuğun üzerine çöktü, yüzünü ellerinin arasına aldı. Omuzlarının sarsılmasından ağladığı belli oluyordu. Sessiz ve korkunç gözyaşları... Marius, onun sonsuz bir derinlikten gelircesine, çok alçak bir sesle mırıldandığını duydu.

“Ah! Ölmek isterdim!”

Marius, “Gönlünüz rahat olsun. Sırrımı yalnız kendime saklayacağım,” dedi.

Jean Valjean sesi tıkanarak, adeta soluk bile almadan, konuşmaktan çok, mırıldandı.

“Şimdi gerçeği öğrendiniz; evin efendisi de sizsiniz; Cosette’i bir daha görmemem gerektiğini mi düşünüyorsunuz?”

Marius soğuk bir tavırla, “Öylesi daha iyi olur sanırım,” dedi.

Jean Valjean, “Bir daha onu görmem,” diye mırıldandı ve kapıya doğru yürüdü, elini kapının topuzuna doğru uzattı,

geçebilmek için kapıyı açtı; bir saniye kımıldamadan durdu, sonra kapıyı açtı ve çıktı.

Marius altüst olmuştu. Cosette'in yanında gördüğü bu adama karşı eskiden beri beslediği uzaklık duygusu şimdi açıklığa kavuşmuş oluyordu. Bu adamda garip bir şey vardı; Marius, bunu içgüdüleriyle seziniyordu. Bu bilmece meğer ayıpların en iğrenci, kürek mahkûmluğuymuş; Mösyö Fauchelevant, forsa Jean Valjean'mış. Marius, birinden öbürüne geçerek ve hepsinde sarsıntıya uğrayarak bu düşünceleri zihninde evirip çeviriyor, bundan da derin bir huzursuzluk duyuyordu. Bu huzursuzluk ve endişeyi Cosette'ten saklamak kolay olmadı, ama aşk, bir sanattır; Marius bunu başardı. Üstelik, hiçbir şeyden kuşkulanmayan Cosette'e birtakım sorular sordu; ona çocukluğundan, genç kızlığından laf açtı; bir insanda bulunabilecek ne kadar iyilik, babalık ve saygıdeğer şeyler varsa, bu forsanın da Cosette'e karşı öyle davrandığına gitgide daha çok inandı. Marius'ün fark ettiği, tahmin ettiği şeylerin hepsi gerçektir. O uğursuz ısırgan, bu zambak çiçeğini sevmiş ve korumuştur.

YÜCE KARANLIK, YÜCE GÜN DOĞUŞU

Mutsuzlara Acımak,

Mutluları Hoş Görmek

Korkunç bir şeydir mutlu olmak! Onunla nasıl da yetinilir! Nasıl da onun yeterli olduğu sanılır! Yaşamın yalancı amacı olan mutluluğu elde edince, gerçek amaç olan görev nasıl da unutulur!

Yalnız, şunu da söylemek gerekir ki, Marius'ü suçlamak haksızlık olur. O gerekliliğine ve doğru olduğuna inandığı şeyi yapıyordu. Savunmasını üzerine aldığı bir duruşmada tesadüf, Laffitte kuruluşunun eski bir görevlisini karşısına çıkardığından, istemeyerek, kimi ilginç bilgiler elde etmiş ve saklamaya söz verdiği o sırra saygı duyarak, Jean Valjean'ın sakıncalı durumunu da korumaya çalışarak, bu bilgileri derinleştirmek istememişti. Tam o sırada yerine getirilmesi gerektiğine inandığı önemli bir görevi olduğunu düşünüyordu: Son derece özenle araştırdığı birisine ait olan altı yüz bin frankın geri verilmesi işi. O ana gelinceye kadar o paraya el sürmekten kaçınıyordu.

Cosette'e gelince, bu sırların hiçbirini bilmiyordu, bundan ötürü onu suçlamak güçtü. Marius'ten kendine yönelen çok güçlü bir çekim vardı; içgüdüleriyle ve sanki iradesinin dışında, Marius'ün belirli bir isteği olduğunu seziyor ve ona uyuyordu. Kocasısı ona hiçbir şey söylememişti; Cosette onun sessiz düşüncelerini, net olmayan ama kesin baskısını hissediyor ve buna körü körüne boyun eğiyordu. Nedenini kendi de bilmeden, ortalıkta onu suçlayacak hiçbir şey olmaksızın, ruhu öylesine kocasının ruhu olmuştu ki, Marius'ün zihninde gölgelenen herhangi bir şey, onun zihninde de kararıyordu.

Yalnız, pek ileri gitmeyelim; Jean Valjean konusundaki bu unutmama, bu silinme sadece yüzeydeydi. Cosette, unutmaktan çok, dalgındı. Gerçekten uzun süre “baba” adını verdiği kişiyi çok seviyordu; ama kocasını daha çok seviyordu. Yüreğinin dengesini bir ölçüde bozan, bir yana eğen de bu olmuştu. Arada bir Cosette’in Jean Valjean’dan söz açtığı, gelmeyeişine şaşıtığı oluyordu. Böyle durumlarda Marius onu yatıştırıyordu: “Burada değil sanırım. Bir yolculuğa çıkacağını söylememiş miydi?” ‘Doğru’ diye düşünüyordu Cosette. ‘Böyle ortadan kayboluvermek onun âdetidir. Yalnız bu kadar uzun sürmezdi.’ İki, üç defa Nicolette’i Homme-Armê Sokağı’na yollayıp Mösyö Fauchelevent’in dönüp dönmediğini sordurmuştu. Jean Valjean, “Dönmemiş,” dedirtti. Cosette de ondan sonra pek üstelemedi, çünkü onun yeryüzünde bir tek gereksinimi vardı: Marius.

Marius, Cosette’i yavaş yavaş Jean Valjean’ın elinden almış, Cosette de karşı koymamıştı.

Ancak Aklamaya Yarayan

Mürekkep Şişesi

Bir akşam Marius sofradan kalkıp bir dosyayı incelemek için çalışma odasına girmişti ki, Basque ona bir mektup uzatarak; “Mektubu yazan bekleme odasında,” dedi. Bir mektup, bir insan gibidir; kimi zaman kötü görünür. Kalın bir kâğıt ve kaba bir katlanış; kimi mektup daha ilk bakışta hoş gitmez. Basque’ın getirdiği mektup da bu türdendi. Marius mektubu aldı. Tütün kokuyordu. Hiçbir şey anıları koku kadar uyandırmaz. Marius bu tütünün kokusunu tanıdı. Üzerindeki adrese baktı: “Mösyö Baron Pontmercy. Kendi konağında.” Tütün kokusu ona yazıyı da anımsattı. Şaşkınlığa düşmenin, şimşek çaktırdığı ileri sürülebilir. Marius, bu şimşeklerden biriyle aydınlanır gibi oldu. Gizemli bir anımsatıcı olan koku duyusu onda, bütün bir evreni canlandırmıştı. Bu, kesinlikle o kâğıttı; aynı katlama biçimi, mürekkebin aynı soluk rengi, aynı bilinen yazı; hele o tütün.

Jondrette’in tavan arası gözünün önüne geliyordu. İşte, tesadüfün anlaşılmaz bir oyunu! Mektubu telaşla açıp okudu:

“Sayın Baron,

Biriyle ilgili bir sır biliyorum. Bu kişi, sizi ilgilendiriyor. Size yararlı olabilme şerefine erişmek isteğiyle bu sırrı emrinize sunmak için bulunduruyorum. Madam Barones, büyük bir ailenin üyesi olduğundan, aranızda katılmaya hakkı olmayan o kişinin şerefli ailenizden kovulması için, pek kolay olan bir yol göstereceğim. Erdemin kutsallığından feragat

etmeden, uzun süre suçla birlikte aynı çatı altında bulunulmaz. Bekleme odasında Mösyö Baron'un emirlerini bekliyorum.

Saygılarla.”

Mektup “THÉNARD” imzasını taşıyordu. İmza sahte değildi; sadece biraz kısaltılmıştı. Uydurma bir ad da değildi.

Marius fazlasıyla heyecanlanmıştı. Çalışma masasının çekmecesini açtı, biraz para aldı, cebine koydu, çekmeceyi kapadı, zili çaldı. Basque kapıyı araladı.

Marius, “Bekleyen adamı getir,” dedi.

Basque seslendi:

“Mösyö Thénard!”

İçeri bir adam girdi.

Bu, Marius için başka bir sürprizdi. İçeri giren adam onun için tamamıyla yabancı biriydi. Bu yaşlı bir adamdı. Beklediğinden başka birinin içeri girdiğini görünce, Marius'ün uğradığı şaşkınlık, hoşnutsuzluğa dönüştü. Adam, selamlamak için yerlere kadar eğilirken, onu baştan ayağa inceledi, emreder bir sesle sordu:

“Ne istiyorsunuz?”

Adam, timsahın gülümsemesini andırır bir sırıtmayla cevap verdi:

“Size satacak bir sırrım var.”

“Nedir bu sır?”

Marius onu dinlerken, bir yandan da adamı incelemeyi sürdürüyordu.

“Önce bedava olan sırdan başlıyorum,” dedi adam. “Bakın, göreceksiniz, ne kadar ilginizi çekeceğim.”

“Konuşun.”

“Beyefendi, evinizde bir hırsız, bir katil var. Bu adam sizin güveninizi kazandı ve ailenize uydurma bir adla girdi; onun gerçek adını size söyleyeceğim.”

“Dinliyorum.”

“Asıl adı Jean Valjean’dır.”

“Biliyorum.”

“Şimdi de, yine hiçbir şey istemeden kim olduğunu söyleyeceğim.”

“Söyleyin.”

“O eski bir forsadır.”

“Biliyorum.”

“Size bildirme şerefine eriştiğimden beri biliyorsunuz.”

“Hayır. Daha önceden de biliyordum.”

Marius’ün soğuk sesi; şu, çifte “biliyorum” cevabı gibi, konuşmayı sürdürmeye davet etmeyen kısa cevapları adamın içinde bastırıldığı bir öfke uyandırdı. Marius’e, gizliden, çabucak sönen korkunç bir ifadeyle baktı. Bu bakış ne kadar

abuk olursa olsun, bir defa görünce hemen anımsanan türdendi; bu Marius’un gözünden kaçmadı. Düşüncenin aynası olan gözbebeklerine düşen kimi parıltılar ancak kimi ruhlardan gelebilir, onunla alevlenir; gözlükler hiçbir Şeyi gizleyemez; cehenneme cam takın bakalım!

Adam iini çekerek sürdürdü:

“Beyefendiyi yalanlama gzkaralığını gösteremem. Yalnız ne olursa olsun, iyi bilgilere sahip olduğumu gryorsunuzdur. Size Şimdi açıklayacağım Şeyi benden başka bilen yok. Bu sır baronesle ilgili. Olağanüstü bir sırdır ve satılıktır. Bunu öncelikle size öneriyorum. Hem de çok ucuz; yirmi bin frank.”

Marius, ona dik dik baktı:

“Sizin o olağanüstü sırrınızı biliyorum,” dedi. “Tıpkı sizin de adınızı bildiğim gibi.”

“Benim adımı mı?”

“Evet.”

“Bu zor bir iŐ değil. Onu size yazmak, ağızdan söylemek Şerefine eriŐtim. Thnard.”

“Diğerisi.”

“Nasıl?”

“Thnardier.”

“O da kim?”

Marius, sözlerine devam etti:

“Siz aynı zamanda işçi Jondrette, komedyen Fabantou, ozan Genflot, İspanyol Don Alvarès, bir de Balizard Kadın’sınız.”

“Ne kadın dediniz?”

“Montfermeil’de, bir bar işlettiniz.”

“Bar mı? Asla!”

“Size Thénardier olduğunuzu söylüyorum.”

“Kabul etmem.”

“Ve de bir serserisiniz. Alın!”

Marius, cebinden bir banknot çıkardı, adamın yüzüne fırlattı.

“Mersi! Pardon! Beş yüz frank mı?”

Ve adam altüst oldu. Yerlere kadar eğilirken parayı yakalayarak inceledi. Şaşırarak, “Beş yüz frank!” diye tekrarladı. Alçak bir sesle kekeledi: “Bu yaman bir papel!” Sonra birdenbire, “Peki, öyle olsun!” diye haykırdı. “Rahatımıza bakalım.”

Bu sözlerden sonra, bir maymun çevikliğiyle saçlarını arkaya attı, gözlüğünü çıkardı; iki pamuklu boru parçasını burnundan çıkarıp gizledi; adeta şapka çıkarır gibi gerçek yüzünü ortaya çıkardı. Bakışları parladı; düzensiz derin kırışıklıklar içinde, yer yer kamburlaşmış, iğrenç bir biçimde buruşmuş olan alnı ortaya çıktı; bir yırtıcı kuş gagasını andıran burnu eski durumuna döndü; adamın vahşi, kurnaz yüzü ortaya çıktı.

Artık burundan gelmeyen net bir sesle, “Beyefendinin hakkı var. Ben Thénardier’im,” dedi, şimdi sırtının kamburluğu düzelmişti.

Thénardier, anımsanacağı gibi Marius’ün komşusu olduğu halde, Paris’te onu hiç görmemişti; eskiden kızlarının, aynı evde oturan Marius adında pek yoksul bir delikanlıdan söz ettiklerini şöyle bir duymuş ve kendisini tanımadan, bildiğimiz mektubu ona yazmıştı. Ona kalacak olursa, o Marius ile bu Mösyö Baron Pontmercy arasında hiçbir ilişki yoktu.

Günün birinde ana lağımında karşılaştığı adamın nasıl bir insan olduğunu teknik yoldan keşfetmiş ya da en azından tümevarımcı çıkarsama yoluyla tahmin etmiş, adamdan kolaylıkla isme varmıştı.

Marius düşünceye dalmıştı. Demek nihayet Thénardier elindeydi! Artık Albay Pontmercy’nin vasiyetini yerine getirebilirdi. Öyle bir kahramanın böyle bir hayduta bir şey borçlu olması, babasının mezardan yolladığı poliçenin bugüne kadar geri çevrilmiş olması onu küçük düşürüyordu. Albayın böyle bir alçak tarafından kurtarılmış olması gibi bir karayazgının öcünü almak gerektiğini düşünüyordu. Her ne olursa olsun, memnundu. En sonunda albayın ruhunu bu alacaklıdan kurtarabilecekti, öyle geliyordu ki, babasının borç yüzünden tutsak olan anısını kurtaracaktı.

Bu görevinin yanı sıra, bir başka görevi daha vardı; yapabilirse, Cosette’in varlığının kaynağını aydınlatmak. Bu imkân karşısına çıkmış gibiydi. Thénardier belki bir şeyler biliyordu. Bu adamın içini görmek yararlı olabilirdi. İşe oradan başladı.

Thénardier “yaman papel”i yok edivermişti ve adeta iyiliksever bir yumuşaklıkla Marius’e bakıyordu.

Marius sessizliğini bozdu:

“Size adınızı söyledim Thénardier. Şimdi bana açıklamak için geldiğiniz sırrınızı da söyleyeyim mi, ister misiniz? Benim de soruşturmalarım oldu. Göreceksiniz ki sizden çok daha fazla şey biliyorum. Jean Valjean, dediğiniz gibi hem katil hem de soyguncu. Soyguncu, çünkü varlıklı bir sanayiciyi, Mösyö Madeleine’i soydu, onu iflasa sürükledi; katil, çünkü polis görevlisi Javert’i öldürdü.”

Thénardier, “Anlayamıyorum,” dedi.

“Anlatmaya çalışacağım. Dinleyin, 1822 yılına doğru Pas-de-Calais’nin bir yöresinde, mahkemeye eski bir anlaşmazlığı olan bir adam vardı. Madeleine adı altında belini doğrulttu, saygınlık kazandı. Bu adam, sözün tam anlamıyla doğru dürüst bir kişi olmuş ve bir sanayi, siyah cam boncuk fabrikası kurarak bütün bir kenti varlığa kavuşturmuştu. Kendi servetine gelince, onu da yapmıştı, ama ikinci derecede ve adeta tesadüfen. Yoksul babasıydı. Hastaneler kuruyor, okullar açıyor, hastaları ziyaret ediyor, öksüzlere arka çıkıyordu; ülkenin koruyucusu gibiydi. Verilen nişanı reddetmişti, onu belediye başkanı yaptılar. Serbest bırakılan bir forsa, bu adamın geçmişte çarptırıldığı bir cezayı biliyordu; onu ihbar etti ve tutuklattı, yakalanmasından yararlanarak Paris’e geldi, sahte imzayla –olayı veznedarın kendisinden duydum– Mösyö Madeleine’e ait olan yarım milyondan fazla paranın Banker Laffitte tarafından kendisine verilmesini sağladı. Mösyö Madeleine’i soyan işte bu forsa Jean Valjean’dır. Öteki olaya gelince, onun hakkında da bana

anlatabileceğiniz hiçbir şeyiniz yok. Jean Valjean, polis müfettişi Javert'i öldürdü; onu tabancayla vurdu. Şimdi sizinle konuşan ben, oradaydım.”

Thénardier, Marius'e, “Yanlış yoldasınız,” demekle yetindi ve kösteğindeki madalyonları anlam saçan bir fırlıdak gibi döndürerek bu cümlenin altını çizdi.

Marius, “Nasıl?” dedi. “Bunu doğrulamıyor musunuz? Bunlar gerçek olaylardır.”

“Bunlar kuruntudur. Beyefendinin bana gösterdikleri güven, bana bunu kendilerine bildirme görevini verir. Her şeyden önce gerçek ve doğruluk. İnsanların gereksiz yere suçlanmasını hiç sevmem. Jean Valjean, Mösyö Madeleine'i soymadı ve Jean Valjean, kesinlikle Javert'i öldürmedi.”

“İşte bu ilginç! Nasıl oluyor?”

“İki nedenden ötürü.”

“Hangi nedenle? Söyleyin.”

“İşte birincisi; Mösyö Madeleine'in parasını çalmadı, çünkü Mösyö Madeleine, kendisiydi.”

“Siz neler uyduruyorsunuz böyle?”

“Ve ikincisi; Javert'i öldürmedi, çünkü Javert'i öldüren Javert'dir.”

“Ne demek istiyorsunuz?”

“Javert, kendi kendini öldürdü.”

Marius kendinden geçerek, “Kanıtlayın! Kanıtlayın!” diye bağırdı.

Thénardier, sözcükleri antik bir uyak düzeninde hecelere ayırarak sözlerini yineledi:

“Po-lis gö-rev-li-si Javert, Pont-au-Change’da bir san-da-lın al-tın-da bo-ğul-muş o-la-rak bu-lun-du!”

“Kanıt gösterin öyleyse?”

Thénardier, yan cebinden, içinde katlanmış, değişik boyda kâğıtlar olduğu izlenimini veren, kurşuni renkli, geniş bir zarf çıkardı. Sakin bir tavırla, “İki olay, iki kanıt,” dedikten sonra zarfın içindeki gazeteleri Marius’e uzattı.

Eski olanı, 25 Temmuz 1823 tarihli *Drapeau blanc* adlı gazetede Madeleine’le Jean Valjean’ın aynı kişi olduğu belirtiliyordu.

Öteki, 15 Haziran 1832 tarihli *Moniteur* adlı gazete ise Javert’in kendini öldürdüğünü kaydettikten sonra şunları ekliyordu: “Javert, polis müdürlüğündeki sözlü bir raporda Chanvrerie Sokağı’ndaki barikatta tutsak edildiğini, hayatını, tabancayla onu hedef alan, ama beynini dağıtacak yerde kurşunu havaya sıkan bir isyancının yüce yürekliliğine borçlu olduğunu belirtmiştir.”

Marius okudu. Bu, kesin bir kanıttı; belirli tarihler, inkâr edilmez kanıtlar; bu iki gazete Thénardier’nin sözlerini doğrulamak amacıyla özel bastırılmamıştı elbette. *Moniteur*’de yayınlanan haber polis müdürlüğünce resmen bildirilmişti; Marius artık kuşkulanamazdı, sevinç çılgınlığını tutamadı:

“Öyleyse bu bahtsız adam hayranlık verici biri. Demek ki bütün bu servet onundu! Bütün bir ülkenin koruyucusu Madeleine! Javert’in kurtarıcısı Jean Valjean! Bir kahraman! Bir ermiş!”

Thénardier, “Ne bir ermiştir ne de bir kahraman,” dedi. “O bir katil, bir soyguncudur!”

Soyguncu, katil sözcükleri; Marius’ün üzerinde soğuk bir duş etkisi yapmıştı.

“Kırk yıl önce işlediği suçlardan sizin gazetelerinizin de belirttiği gibi, tümüyle yanlışlardan arınmış, el etek çekmiş, erdem dolu bir hayatla ödediği o bahtsız soygunculuktan mı söz etmek istiyorsunuz.”

“Beyefendi, katil ve soyguncu diyorum. Ve tekrar ediyorum, günümüzün olaylarından söz ediyorum. Size açıklayacağım şeyleri kimse bilmiyor. Hiçbir yerde yayımlanmamıştır. Belki de Jean Valjean’ın Madam Barones’e kurnazca verdiği servetin kaynağını orada bulursunuz. Kurnazca diyorum, çünkü böyle bir bağışla rahatlığını, varlığını paylaştığı namuslu bir evin içine süzülme, aynı zamanda suçunu gizlemek, soygunculuğundan yararlanmak, adını gömmek, kendisine bir aile yaratmak pek beceriksizce bir iş değildir.”

“Burada sözünüzü kesebilirdim, ama sürdürün.”

“Ödülümü sizin cömertliğinizin değerlendirmesine bırakıp her şeyi anlatacağım. Bu sır, bir külçe altın değerindedir. Bana, niçin Jean Valjean’a başvurmadın diyebilirsiniz. Anlaşılır bir nedenden ötürü. Servetini size bıraktığını

biliyorum; ama onun bu davranışını da pek akıllıca bulmuyorum, beş parası yok, ona başvursam, bana bomboş ellerini gösterir. Oysa benim biraz paraya ihtiyacım var; her şeyi ona ait olan sizi, hiçbir şeyi olmayan ona tercih ederim. Biraz yorgunum, bir sandalyeye oturmama izin verin.”

Marius oturdu, ona da oturmasını işaret etti. Thénardier, kapitone bir sandalyeye oturdu. İki gazeteyi de geri aldı, yeniden zarfın içine yerleştirdi. *Drapeau blanc*'ı tırnağıyla didikleyerek mırıldandı:

“Bunu buluncaya kadar akla karayı seçtim.”

Sonra söylediklerinden kuşkusu olmayan kişilere özgü bir davranışla bacak bacak üstüne attı, arkaya doğru kaykıldı, ardından ağır bir tavırla, sözcüklerin üzerine basa basa konuya girdi:

“Bundan yaklaşık bir yıl önce, 6 Haziran 1832’de, ayaklanma gününde, Invalides Köprüsüyle Iéna Köprüsü arasında, lağımın Seine sularına döküldüğü yerde, Paris ana lağımında bir adam vardı. Gerçekte siyasi olmayan nedenlerle gizlenmek zorunda olan bu adam, lağımı kendine mesken edinmişti, kendisinde oranın bir anahtarı vardı. Tekrar ediyorum, bu olay, 6 Haziran günü oluyordu. Saat akşam sekiz sularıydı. Adam lağımın içinde bir ses duydu. Çok şaşıtı, bir köşeye büzüldü, gözetledi. Bu bir ayak sesiydi; karanlıkta yürüyen biri vardı, ona doğru geliyordu. Oradan süzülen hafif bir ışık yeni geleni tanımasına, bu adamın sırtında bir şey taşıdığını görmesine yardım etti. Eğilerek yürüyen bu adam, eski bir forsaydı, sırtında taşıdığı da bir ölüydü.”

Marius sandalyesini biraz yaklaştırdı. Thénardier bundan yararlanarak derin bir soluk aldı. Devam etti:

“Lağımında oturan ve oradan geçen yolcular istemeyerek birbirlerine günaydın demek zorunda kaldılar. Yolcu, oturana, ‘Sırtımdakini görüyorsun, buradan çıkmam gerek; anahtar sende, onu bana ver,’ dedi. Bu forsa çok güçlü bir adamdı. Geri çevirmek mümkün değildi. Öyleyken, anahtarın sahibi zaman kazanmak için tartışmaya başladı.  l y  inceledi; iyi giyimli, varlıklı görünen, yüzü gözü kan içinde bir genç olduğundan başka Şey göremedi. Konuşurken, katile sezdirmeden, öldürülen adamın giysisinin arkasından bir parça koparıp alma imk nini buldu. Anlıyorsunuz ya; bu bir suç kanıtıdır, ipucu yakalamak, suçluya karşı suçu kanıtlamanın bir yoludur. Adam suç kanıtını cebine koydu. Ondan sonra kapıyı açtı, sırtındaki yükle adamı dışarı çıkardı, parmaklığı kapattı, bu serüvene katılmamak kaygısıyla, daha çok da katil, öldürdüğü adamı ırmağaya atarken orada bulunmamak için kaçtı. Şimdi anlıyorsunuzdur.  l y  taşıyan Jean Valjean’dı; anahtarın sahibi de Şu an sizinle konuşmakta, giysisinin parçası ise...”

Thénardier cümlesini bitirirken koyu renk lekelerle kaplı, didik didik olmuş siyah bir uha parçasını cebinden çıkarıp işaret ve başparmakları arasında tutarak göz hizasına kadar kaldırdı.

Marius, yüzü sapsarı, zorlukla soluk alarak, gözleri siyah uha parçasına dikili, tek sözcük söylemeden ayağaya kalkmıştı. Duvara doğru gidiyordu. Ardına uzanan sağ eli, el yordamıyla ocağın yanındaki bir dolabın kilidinde duran anahtarı arıyordu. Anahtarı buldu, dolabı açtı, ürkmüş bakışlarını

Thénardier'nin havada tuttuğu kumaş parçasından ayırmadan kolunu dolabın içine soktu.

Bu arada Thénardier konuşmayı sürdürüyordu:

“Beyefendi, öldürülen delikanlının çok zengin bir yabancı olduğuna, büyük bir para taşıdığına, Jean Valjean tarafından bir tuzağa düşürüldüğüne inanmam için ortada çok güçlü nedenler var.”

Marius, “O delikanlı bendim, işte giysi!” diye bağırdı.

Kan içinde eski bir siyah giysiyi döşemenin üstüne fırlattı. Sonra Thénardier'nin elinden kumaş parçasını kaptı, giysinin yanına çömeldi, yırtılmış parçayı yırtık yere yaklaştırdı. Yırtık tıpatıp uyuyor, parça, giysiyi tamamlıyordu. Thénardier şaşkınlıktan donakalmıştı.

“İşte şimdi hapı yuttum,” diye düşündü.

Marius titreyerek doğruldu.

Cebini karıştırdı, bin frankla dolu yumruğunu öfkeyle Thénardier'nin suratına doğru uzatarak yürüdü.

“Ah, Jondrette Thénardier, alçak namussuz! Bu sana ders olsun, sır eskicisi, sır satıcısı, karanlıklar araştırmacısı, sefil! Beş yüz frankı da al ve defol git. Şu anda seni Waterloo koruyor.”

Thénardier, beş yüz frankın olduğu cebe bin frankı tıktırırken, “Waterloo mu?” diye mırıldandı.

“Evet katil! Orada bir albayın hayatını kurtarmıştın.”

Thénardier başını kaldırarak, “Bir generalin,” dedi.

Marius öfkeyle, “Bir albayın!” dedi. “Bir general için metelik vermem. Üstelik buraya bir sürü alçaklık yapmaya geldin! Sana diyorum ki, işlemediğin cinayet yok! Defol! Yok ol! Yalnız mutlu ol, bütün isteğim bu. Ah! Canavar! Al üç bin frank daha! Al sana! Yarından tezi yok Amerika’ya gideceksin! Buradan gittiğini göreceğim haydut! O zaman sana yirmi bin frank daha vereceğim. Gider, başını başka yerde taşa vurursun!”

Thénardier eğilerek, “Size ebediyen minnettarım,” diye cevap verdi.

Ve çıktı. Hiçbir şey anlamıyordu, bu altın yağmuru ve banknot yıldırımıyla şaşırmış, çılgına dönmüştü. Thénardier, şu anda anlattığımız olaylardan iki gün sonra Marius’ün yardımıyla, kızı Azelma ile, uydurma bir ad altında Amerika’ya gitmek üzere yola çıktı. Avrupa’da neyse Amerika’da da öyle kaldı ve Marius’ün parasıyla zenci köle ticaretine girdi.

Marius, Thénardier çıkar çıkmaz Cosette’in yanına koştu:

“Cosette! Cosette!” diye bağırdı, “Gel! Çabuk gel! Gidelim Basque, çabuk bir araba! ”

Cosette onun çıldırdığını sandı ama itaat etti. Bir dakika içinde araba kapının önüne geldi. Marius, Cosette’i bindirdi, kendisi de arabaya atladı.

“Arabacı!” dedi, “Homme-Armé Sokağı, numara 7.”

Araba hareket etti.

“Ah! Ne mutluluk,” dedi Cosette. “Homme-Armé Sokağı. Cesaret edip sana söyleyemedim. Mösyö Fauchelevent’ı çok özledim.”

“Senin baban! Cosette, o her zamankinden çok senin baban. Şimdi anlıyorum Cosette. Gavroche’la sana yolladığım mektubu almadığını söylemiştin. Onun eline geçmiş olmalı. Cosette, beni kurtarmak için barikata geldi. Bir melek olmak onun için bir ihtiyaç olduğundan, geçerken başkalarını da kurtarmış. Javert’i kurtarmış. O korkunç lağımda beni sırtında o taşımış. Ah! Ben bir canavar, bir nankörüm! Cosette, senin kurtarıcın olduktan sonra, o, benim de kurtarıcı meleğim olmuş!”

Cosette hiçbir şey anlamıyordu. Sadece, “Haklısın,” diyebildi.

Araba hızla yol alıyordu.

Arkasında Şafak Bulunan Gece

Cosette’siz geçen günlerinde Jean Valjean’ın gözbebekleri sönmüş, geçen birkaç ayda birdenbire ihtiyarlamıştı. Bir gün evinden dışarı çıkmadı. Daha ertesi gün yatağından dışarı çıkmadı. Odasında bir adım bile atmadan bir hafta geçti. Hep yatıyordu. Bunu fark eden kapıcı kadın, semt doktorlarından birini gördü ve ona yukarı çıkmasını rica etti.

“İkinci katta,” dedi. “Kapıyı açıp girersiniz. Adamcağız yatağından kımıldamadığı için anahtar hep kapının üzerinde.”

Doktor, Jean Valjean’ı gördü, onunla konuştu. Aşağı indiğinde kapıcı kadın ona seslendi:

“Ne haber doktor?”

“Hastanız hiç iyi değil.”

“Nesi var?”

“Hem hiçbir şey hem her şey. Görünüşe göre, bu adam çok sevdiği birini elinden kaçırmış. İnsanı öldürür bu.”

“Size ne söyledi?”

“Sağlığının yerinde olduğunu.”

“Yine gelecek misiniz doktor?”

“Evet,” dedi doktor. “Ama benden başka, birinin daha gelmesi gerekir.”

O günden beri tek ziyaretçisi bu doktordu.

Jean Valjean kapısının vurulduğunu duyunca yine doktorun geldiğini düşünerek, bitkin bir sesle, “Giriniz,” dedi.

Kapı açıldı.

Cosette’le Marius göründüler.

Cosette odaya daldı. Marius kapının pervazına dayanarak eşikte durdu.

“Cosette!” dedi Jean Valjean.

Kollarını açtı, titriyordu, gözlerinde sonsuz bir sevinçle sandalyesinde doğruldu.

Cosette heyecandan boğuluyordu. Jean Valjean’ın göğsüne kapandı.

Jean Valjean, “İnsan ne kadar aptal oluyor!” diye mırıldandı. “Onu bir daha göremeyeceğimi sanıyordum. Mösyö Pontmercy, düşünün ki, tam siz içeri girdiğiniz sırada her şey bitti; ben sefil bir adamım, bir daha Cosette’i göremeyeceğim, diyordum ve bunları, tam siz merdivenleri çıkarken söylüyordum. Ne kadar aptalmışım!”

Cosette, “Bizi öylece bırakıvermek ne acı vericiydi!” diyordu. “Nereye gittiniz? Niçin uzun zaman kaldınız? Eskiden yolculuklarınız iki üç günden fazla sürmezdi. Nicolette’i gönderdim, ama her defasında ‘Burada yok,’ dediler. Ne zaman döndünüz? Niçin bize bildirmediniz? Siz çok değiştiniz, biliyor musunuz? Ah! Ne hain baba! Hastalandığınızdan haberimiz bile yok! Marius, tut bak, elleri ne kadar soğuk!”

Jean Valjean, Mösyö Pontmercy’ye tekrar dönerek, “İşte siz de geldiniz! Demek ki beni bağışladınız!” dedi.

Jean Valjean’ın tekrarladığı bu sözler üzerine Marius’ün yüreği doldu ve ağzından şu sözler döküldü:

“İşitiyor musun Cosette? Bak ne duruma gelmiş! Benden af diliyor. Oysa bana nasıl yardım ettiğini biliyor musun Cosette? Hayatımı kurtardı! Daha da fazlasını yaptı. Seni bana verdi. Beni kurtardıktan ve seni de bana verdikten sonra kendini ne hale getirdi! Kendini feda etti! İşte böyle biri, benim gibi unutkan, nankör, iyilik bilmez, merhametsiz bir suçluya teşekkür ediyor! O barikat, o lağım, o cehennem, o çirkef çukuru, bütün bunları benim ve senin için yaptı Cosette!”

Jean Valjean alçak sesle, “Sus!” dedi. “Bunları söylemeye gerek var mı?”

Marius sonsuz bir saygı içeren bir öfkeyle, “Peki ya siz?” diye haykırdı. “Siz niçin söylemediniz? Sizin de suçunuz var. Herkesin hayatını kurtarıyorsunuz, sonra da bunu onlardan gizliyorsunuz! Daha da ileri giderek, iç dünyanızı açıklama bahanesiyle kendi kendinizi suçluyorsunuz. Bu korkunç bir şey!”

“O lağım olayını bilmiş olsaydınız, beni yanınızdan ayırmak istemeyecektiniz. Bu nedenle susmam gerekiyordu. Konuşmuş olsaydım, herkesi sıkıntıya sokardım.”

Marius, “Kimi sıkıntıya sokacaktınız?” diye sordu. “Burada kalacağınızı mı sanıyorsunuz? Sizi götüreceğiz. Siz bizim bir parçamızsınız. Cosette’in ve benim babamsınız. Bu berbat yerde bir gün daha kalamazsınız. Yarın burada olmayı aklınızdan silin!”

O sırada içeri giren doktora, “Hoş geldiniz ve hoşça kalın doktor,” dedi Jean Valjean. “İşte benim evlatlarım.”

Marius doktora yaklaştı. Ona tek bir sözcük söyledi: “Mösyö...” Ama söyleyişinde koskoca bir soru işareti vardı.

Doktor soruya anlamlı bir bakışla karşılık verdi.

Jean Valjean, “İşler yolunda gitmiyor diye Tanrı’ya haksızlık etmek doğru olmaz,” dedi.

Doktor, Jean Valjean’ın nabzını yokladı. Ardından Cosette ile Marius’e bakarak, “Ah! Ona gerekli olan sizlerdiniz

demek,” diye fısıldadı. Sonra Marius’ün kulağına eğilerek alçak sesle ekledi:

“Çok geç.”

Jean Valjean, Cosette’ten gözlerini ayırmaksızın Marius’le doktoru sakın sakın dinledi. Ağzından yarım yamalak şu sözlerin çıktığı duyuldu:

“Ölmek bir şey değil; korkunç olan, hayattayken yaşamamaktır. Yaklaşın ikiniz de. Sizi çok seviyorum. Oh! Böylesi güzel ölümdür. Cosette, Montfermeil’i anımsıyor musun? Ormandaydın, çok korkuyordun; su kovasının sapını tuttuğun zamandı, anımsıyor musun? Minicik elini ilk defa o zaman tuttum. Elin öyle soğuktu ki! Cosette, işte annenin adını söylemenin zamanı geldi. Adı Fantine’di. Bu adı unutma! Fantine. Onun adını ağzına aldığın her an diz çök kızım. Annen çok acı çekti. Seni çok severdi. Sen mutlu olduğun ölçüde, o, felakete uğradı. Bunlar Tanrı’nın paylaştırmalarıdır. O her yerde görevdedir ve gözleyicidir; hepimizi görür. O değerli, sevgili başlarınızı bana uzatın, ellerimi üzerlerine koyayım.”

Cosette ile Marius, dehşet içinde gözyaşlarına boğularak, her biri Jean Valjean’ın bir eline sarılarak onun önünde diz çöktüler. Bu kutsal eller artık kımıldamıyordu.

Jean Valjean arkasına yaslanmıştı, onu iki şamdanın ışığı aydınlatıyordu. Bembeyaz yüzü gökyüzüne dönmüştü. Ellerini Cosette ile Marius’ün öpücüklerine bırakmıştı.

Ölmüştü.

Yıldızsız, kapkaranlık bir geceydi. Kuşkusuz, karanlığın içinde kanatları açık, ruhu bekleyen yüce bir melek ayakta duruyordu.

[¹]Latince: Işık gerçek oldu.

[²]O ücra yerde yapayalnızdı. Pater Noster duasını okumayı düşünmüyordu.

[³]Dragon: Eskiden Batı ordularında bulunan bir asker sınıfı.

[¹] Immanuel Kant (1724-1804): Aydınlanma felsefesinin en önemli temsilcilerinden Alman filozof.

[²] Homeros (İÖ 9. ya da 8. yy): Eski Yunan'ın en büyük destanları *İlyada* ve *Odyseia*'yı yazdığı kabul edilen yazar.

[³] İsa Peygamber'in adlarından biri.